

REY BREDBERI

NONA QAYNAQ

qissa

«SHARQ» NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT – 2012

YDK: 821.512.133
ББК 84(7Амеп)
B 92

R u s c h a d a n
Qudrat Do'stmuhammad
tarjimasi.

B 92 **Rey Bredberi**

Momaqaymoq: Qissa/ruschadan Q. Do'stmuhammad tarj. – T.: «Sharq». 2012. – 256 b.

Rey Bredberi 1920-yilda AQSHning Grintan shaharchasida tug'ilgan, 80 yoshdan o'tib vafot etgan. U amerikalik fantast yozuvchilar orasida eng ko'zga ko'ringani, 800 dan ortiq asari bor, ko'plab roman va qissa, hikoyalar yozgan, boshqa janrlarda ham qalam tebratgan.

«Momaqaymoq» qissasida o'zining bolaligini tasvirlagan, kattalarning xatti-harakatlarini bolalarcha dunyoqarash bilan tahlil qilgan. Asar bolalar uchun ham, kattalar uchun ham birdek qiziqarli, yumorli o'rinlari talaygina. Rey Bredberiga xos personaj hamda voqealarga mehr har bir satrda bilinib turadi.

ISBN 978-9943-00-793-2

YDK: 821.512.133
ББК 84(7Амеп)

ISBN 978-9943-00-793-2

© «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2012

Sokin tong. G'ira-shiraga cho'mgan shahar tinchgina, rohat qilib uxlaydi. Yoz boshlangan, shamol ham shundan darak berayapti — tabiatning erinchoq va iliq nafasini olib kelayapti. Issiqqina o'rningdan turib, boshingni darchadan shundoq chiqarishing bilan yozning birinchi tongi, haqiqiy erkin hayot boshlanganini tushunasana-qolasana. Endigina o'n ikkiga kirgan Duglas Spolding ko'zlarini ochdi-yu iliqqina suvga sho'ng'igan misol, yana osuda tong uyqusiga g'arq bo'ldi. U to'rtinchi qavatdagi shifti gumbaz xonada uxlardi. Shahardagi bironta minora Duglas yotgan xonadan baland emas. Mana shunday tepaliklarda yoz nasimlariga qo'shilib parvoz qilgandan bo'lsa kerak, unda mo'jizaviy xislatlar nish ura boshladi. Qorong'i tushib, zaytun, eman va zarang daraxtlari bir-biriga qo'shilib ketib, mavjlanib turgan dengizga o'xshab qolganda Duglas zulmatlarni teshib o'tadigan mayoqqa o'xshash o'tkir nigohi bilan atrofga razm soladi. Mana, bugun ham...

— Qanday yaxshi! — shivirladi u.

Oldinda uzundan uzoq yoz, hech tamom bo'lmaydiganga o'xshaydi. Duglas o'zini hindular ma'budi Shiva kabi ko'pqo'lli his qildi, hammasini ishga solib, goh g'o'r olmalarni, goh shaftoli-yu tun kabi qop-qora olxo'rilarini oldinma-keyin uzib olayotgandek bo'ldi. Hech kim uni o'rmondan, butalar orasidan, cho'milib turgan daryodan tortib chiqarolmaydi go'yo. Yoz issig'ida tog'dagi muzlikka chiqib olish qanday mazza! Oshxonada — buvisi qovurayotgan jo'jalar solingan tovaga kirib olsa-chi?!

* * *

Duglasga haftada bir marta ota-onasi va ukasi Tomdan boshqa joyda, buvasi yashaydigan minorada tunashiga ruxsat tegadi. Xursand bo'lganidan aylanma

zinalardan yugurib, eng tepadagi xonaga – sehrgarlar, sharpalar maskaniga, momaqaldiroqlar bo'ladigan joyga chiqib uxlaydi, tong-sahar, sutchilar baqiriq-chaqirig'ini boshlamasdan oldinroq turvolib, o'zining sehrgarligini ishga soladi. Mana, hozir ham o'sha mashg'uloti bilan band.

G'ira-shirada ochiq deraza oldida turgan cha ko'kragini to'ldirib nafas oldi-da, shaharga qarab uzo-oq pufladi.

Ko'chadagi fonuslar mavlud kuniga atab pishirilgan pirogdagi shamlar singari o'chib qoldi. Duglas yana va yana pufladi. Osmondagi yulduzlar ham birin-ketin o'chdi. Duglas jilmaydi, barmog'i bilan shaharning har yer-har yeriga xayolan nuqdi.

– Mana, mana! Endi mana bu yerga!

Hali tun qorong'usidan qutulib ulgurmagan uylarda birin-ketin chiroqlar yondi. Uzoq-uzoqlarda charog'on derazalar qatori tizish ketdi.

– Hamma tursin! Esnanglar!

Spoldinglar uyi ham oyoqqa turdi.

– Bobo! Stakandagi tishlaringizni og'zingizga so-ling! – Duglas bir oz tin olib, davom etdi: – Hoy, buvijon, momojon! Quymoqni boshlayveringlar!

Ye Elvizak qovurilgan xamirning yoqimli isini olib keldi, katta uylarning hamma xonalaridagi, mehmon bo'lib kelgan ko'pdan-ko'p xolalar, amaki-yu tog'alar, amakivachcha-yu tog'avachchalar uyg'onishdi.

– Ey, qariyalar ko'chasidagilar, uyg'oninglar! Miss Elen Lumis, polkovnik Friley, missis Bentli! Tur-ringlar, yo'talvolinglar! Qimirlanglar! Endi hapdo-ringizni ichvoling! Mister Janas, otni aravaga qo'shing, darvozadan olib chiqing! Eski-tuski bozoriga boradigan vaqt bo'ldi!

Jarning naryog'idagi dang'illama uylar ajdarnikiga o'xshagan ko'zlarini ochdi. Hademay ko'chada elektr bilan yuradigan Yashil mashina paydo bo'ladi. Uni ikkita kampir tonggi ko'chalar bo'ylab g'izillatib, yo'lda it uchrab qolsa ham qo'llarini ko'tarib olqishlashadi.

– Mister Tridden, tramvay deposiga yuguring!

Shundan keyin tosh yotqizilgan tor ko'chalar bo'ylab

hamma yoqqa ko'm-ko'k uchqunlar sochib, tramvay yo'rg'alab ketdi.

— Jon Xaf, Charli Vudmen, tayyormisizlar? — dedi u shabnam tushgan o'tloqda, daraxtlarda osilib, zerikib yotgan arg'imchoqlar ostida yotgan ho'l beysbol koptoklariga qarab.

— Oyi, dada, Tom! Turinglar!

Soat jiringladi. Sud binosidagi soat ham erinchoqlik bilan bong urdi. Duglas daraxtlar ustiga to'r tashlagandek cho'chib, qushlar galasi osmonga parilladi, chug'ur-chug'ur boshlandi. Duglas orkestrni boshqargan kabi qo'llari bilan kunchiqar tomon xitob qildi.

Va... quyosh ko'rindi.

Duglas qilgan ishlaridan mamnun holda haqiqiy afsungarlar singari qo'llarini qovushtirdi.

— Mana shunaqa! — o'yladi u. — Buyruq berishim bilanoq hamma o'rnidan turib, yugurgilab ketdi.

Bu galgi yoz a'lo bo'ladi!

Va nihoyat, u shaharga yana birrov qarab, bar-moqlarini shaqillatib qo'ydi.

Uylarning eshiklari lang ochilib, odamlar ko'chalarga sochilib ketdi.

Ming to'qqiz yuz yigirma sakkizinchi yilning yozi ana shunday boshlandi.

* * *

Duglas o'sha tongda o'tloqdan o'ta turib, o'rgimchak ipiga urildi. Ko'rinmas ip peshonasini silab, unsiz uzildi. Mana shu arzimagan voqea uni sergaklantirdi: bugungi kun boshqacha bo'ladi. Shuning uchun ham boshqachaki, ba'zi kunlar nuqul turli-tuman hidlardan to'qilgan bo'ladi. Otasi Duglas bilan uning ukasi — o'n yoshli Tomni mashinada shahardan tashqariga, dam olgani olib ketayotganda shunday dedi. Aytishicha, bunaqa kunda butun dunyoni burning bilan ichingga tortib, yana chiqarib yuborsa bo'larkan. Yana boshqacha kunlar ham bo'larkanki, Koinotdagi har bir momaqaldiroqdan tortib, shitirlagan ovozgacha, hammasi eshitilarmish. Ba'zi kunlarning mazasini ko'rsa bo'ladi, boshqalarini paypaslab ko'rish mumkin, dedi otasi. Hammasi aralash-quralash bo'lib ketgan

kunlar ham bo'larkan. Xuddi shu kunga o'xshab, bir kechaniq o'zida hov anavi tepaliklar ortida qayoq-dandir mevali bog' paydo bo'lganu hamma yoqqa – ufqlarga qadar yoqimli hidlar taralgan; havodan yomg'ir isi keladi, lekin osmonda bir parcha bulut ko'rinmaydi; o'rmon tomondan xaxolagan ovozlur ham eshitilib qolishi mumkin, biroq hozir u tomonlar tinch...

Duglas mashinaning ikki tomonida ortga g'izil-lab ketayotgan dalalarga qarab borardi. Unga bog'-larning hidiyam kelmeyapti, yomg'ir isiyam. Bir tup olma daraxti yo bir parcha bulut ko'rinmasa, qayoq-danam hidi kelsin! Kim ham o'rmonda xaxolab ku-lardi?

Bugungi kun boshqacha bo'ladi, deb o'ylagani esiga tushib, seskanib ketdi.

Mashina jimjit o'rmonning ichkarisiga kirib to'x-tadi.

– Qani, bolalar, to'polon qilmay turinglar-chi.

Bolalar, bu paytda tirsaklari bilan turtishayotgandi.

– Xo'p, dada.

– Xo'p bo'ladi, dada.

Mashinadan chiqib, tunukadan yasalgan yashil che-lakchalarni qo'lga olishdi, yolg'izoyoq yo'ldan chetga chiqib, yaqinda yog'ib o'tgan yomg'irdan namiqqan o'tloqlar hidiga sho'ng'ib yurib ketishdi.

– Asalarini qidiringlar, – dedi otasi. – Ular doim tok ustida o'ralashib uchishadi. Sizlar oshxonada o'ralashib yurgandek. Duglas!

Duglas cho'chib tushdi.

– Yana osmonlarda uchib yuribsanmi? – dedi otasi. – Erga tush, biz bilan birga yur.

– Xo'p, dada.

Ular uzun-qisqa bo'lib o'rmon ichkarisiga kirib ketishdi. Oldinda otasi, baland bo'yli, keng yag'rinli, ketidan – Duglas, oxirida – kichkintoy Tom. Bir tepalikka chiqib, uzoqlarga qarashdi. Hov, o'sha tomonlarda, deb barmog'i bilan ko'rsatdi otasi, ka-attakon shamollar yashaydi. Ular yoz shamollariga o'xshab sokin, ko'zga ko'rinmas, kit sharpalariga o'xshab yashil vodiylar tubida suzib yuradi.

Duglas otasi ko'rsatgan tarafga qarab hech narsani ko'rmadi, o'zini aldangandek his qildi. Otasi ham bobosiga o'xshab nuqul jumboqli qilib gapiradi. Lekin... shunday bo'lsa ham... Duglas nafasini ichiga yutib, quloq tutdi.

Nimadir bo'lishi kerak, ko'nglim sezyapti, o'yladi u.

— Manavi o't esa, — dedi otasi shoshmasdan, qo'lidagi ko'k chelagini o'ynab ilgarilab borarkan, —

«Veneraning sochi» deb ataladi. — Buni ko'ryapsizlarmi? — deb boshmog'ining uchi bilan yerni tirnab ko'rsatdi. — Har yili barglar to'kilaverib-to'kilaverib, million yillar davomida mana shunaqa chirindi hosil bo'lib, yer yumshoq bo'lib qolgan.

— Vuy! Men hindularga o'xshab qadam tashlayapman, — dedi Tom. — Hech ovoz chiqmayapti!

Duglas qo'li bilan yerni paypaslab ko'rdi, lekin hech nima sezmadi; u haliyam nimanidir hadiksirab kutardi. Bizni o'rab olishgan, o'yladi u. Nimadir bo'lishi kerak! Lekin nima u? To'xtab, ko'zga ko'rinmayotgan narsaga xayolan baqirdi: Chiq bu yoqqa! Qayoqdasan? Nimasan, o'zi?!

Bu paytotasi va Tom yumshoq yerlarni unsiz bosib, narida ketib borishardi.

— Dunyoda mana bulardan ham nozik to'r yo'q, — dedi otasi qo'li bilan tepaga ishora qilib. Daraxtlarning son-sanoqsiz barglari osmon bilan qo'shilib ketgan yoki aksincha, osmon — barglarga aralashib ketgan. — Baribir, — dedi otasi jilmayib, — bularning hammasi to'r hosil qilgan: yashil, ko'k, yaxshilab qarasanglar o'rmon guvillab ishlayotgan dastgoh kabi to'rlarni to'qib tashlayapti. — Otasi o'ziga ishongan holda, ularga har xil narsalarni gapirar, o'zini zo'rلامasdan, so'z qidirmasdan yengil bayon etardi. O'z hikoyalariga o'zi ham mahliyo bo'lib, kulib qo'yar, so'zlari yanayam yengil, ravon chiqardi. — Gohida sukunatga ham quloq tutish kerak, — dedi u, — o'shanda daladagi gullarning changi havoda uchib yurganini eshitish mumkin; havo esa asalarilarning g'uv-g'uvi bilan to'lib ketganini tuyasan. Ha, ha, shunaqa g'uwillaydiki! Ana, eshityapsizlarmi? Anavi daraxtlar ortidan qushlarning chug'ur-chug'uri shovva bo'lib eshitilayapti!

Mana o'sha narsa, dedi Duglas ichida. Ana! Yaqin keldi! Lekin uni ko'rmayapman Yaqin keldi! Yonimda turibdi!

— Yovvoytok! — dedi otasi. — Omadimiz bor ekan. Qaranglar!

— Kerakmas! — deb yubordi Duglas o'zicha.

Biroq Tom bilan otasi tok ustiga engashib, barglarni shitirlatgancha titkilab ketishdi.

Sehr-jodu tarqaldi. Duglasni ta'qib qilayotgan, hozirgina unga tashlanib, bo'g'moqchi bo'lgan qo'rqinchli va dahshatli narsa g'oyib bo'ldi!

O'zini yo'qotib, esankirab qolgan Duglas tizzalariga cho'kdi. O'zi anglamagan holda barmoqlari yamyashil barglar ichiga botib ketdi, chiqarganida uzum sharbatidan qip-qizil bo'lgandi; go'yo u o'rmon bag'rini pichoq bilan tilib, endi jarohatga qo'llarini ayovsiz tiqqandek.

* * *

— **K**elinglar, nonushta qilamiz!

Chelaklar yovvoyi uzum va yer tuti bilan to'lgan, atrofda asalarilar g'uvillaydi — asalarilar emas, balki butun tabiat xirgoyi qilayapti, deydi otasi; bolalar esa yerda yotaverib mog'orlab ketgan daraxt tanasida o'tirvolib, sandvich chaynashayapti, otasiga o'xshab o'rmonning xirgoyisini eshitishga harakat qilishayapti. Otasi esa Duglasga ko'z qirini tashlab, yengil kulib qo'ydi.

Bir nima demoqchi bo'ldi-yu, indamay sandvichdan yana tishlab, xayolga ketdi.

— O'rmonda o'tirvolib non bilan dudlangan go'sht yesang, ja boshqacha-da! Uyda bunaqa mazza bo'lmaydi. To'g'rimi? O'tkiroqmi-ey yalpiz hidi keladi, qatrongayam o'xshaydi. Ishtahang ochilib ketadi!

Duglas chaynashdan to'xtab, tilini nonga, vetchinaga tekkizib ko'rди, yo'q, boshqachamas, har doimgidekku.

Tom chaynay turib, otasining gaplarini ma'qulladi.

— Tushunaman, dada.

Men kutgan narsa axir bo'ldi, o'yladi Duglas. U nimaligini bilmayman, lekin ka-attakon, bahaybat.

Nimadandir cho'chib ketib qoldi. Qayoqqa ketdiykin? Anavi butaning ortiga yashirinib oldimikin? Orqamda berkinib turgan bo'lsa kerak? Yo'q, yo'q, shundoqqina yonimda.

Duglas birovga bildirmasdan qornini silab qo'ydi.

O'sha narsa yana keladi, bir oz kutish kerak. Biror joyimni og'ritmoqchimas, buni bilaman; shuning uchun kelmaydi. Unda, nimaga keladi? Nima kerak unga?

Hech narsadan xabari yo'q Tom bo'lsa, o'zidan-o'zi akasini savolga tutdi:

— Bilasanmi, bu yil biz necha marta beysbol o'ynadik? Bultur-chi? Undan oldin-chi? — Lablari bidir-bidir qiladi. — Men hammasini yozib qo'yganman. Bir ming besh yuz oltmish sakkiz marta! O'n yillik hayotimda tishlarimni necha marta yuvganimni aytaymi? Olti ming marta! Qo'llarimni o'n besh ming marta sovunlab yuvganman, to'rt ming martadan ko'proq uxlaganman; faqat tunlarda! Olti yuzta shaftoli, sakkiz yuzta olma yeganman. Nokdan faqat ikki yuzta, uncha yaxshi ko'rmayman. Nimani so'rama, aytib beraman, hammasini yozib qo'yganman! O'n yil hayotimda qilgan ishlarimning hammasini eslab, yozib chiqaman desam, ming million chiqadi!

Duglas bo'lsa o'z xayollari bilan band. Ana, yana kelayapti! Yaqinlashdi. Nimaga? Tom bidirlayverгани uchunmi? Tom bilan nima ishi bor? Og'zi ovqatga to'la, valaqlayapti, dadam bo'lsa indamay eshitib o'tiribdi. Tom to'xtashni o'ylamayaptiyam, og'zidagi ovqatini ko'pirtirib, har tomonga sachratib vaysayapti. Naq parovozga o'xshab pishqiradi-ya!

— To'rt yuzta kitob o'qidim; ko'rgan kinolarim soni undan ko'p: qirqtasida Bak Jons o'ynagan, o'ttiztasida — Jek Xoksi, qirq beshtasida — Tom Miks, o'ttiz to'qqiztasida — Xut Gibson, o'ntasida — Duglas Ferbenks; ko'rgan multfilmlarimning bir yuz to'qson ikkitasi mushuk Feliks haqida; Lon Chani o'ynagan «Operadagi sharpa»ni sakkiz marta ko'rganman, Milton Sillsni to'rt marta ko'rdim; hatto Adolf Menju o'ynagan bitta kino ko'rganman, muhabbat haqida edi. O'shanda kinoning hojatxonasida o'tirganman; qachon shu bema'nilik tugab, uning o'rniga «Mushuk

va kanareyka»ni yo bo'lmasam «Ko'rshapalak»ni qo'yi-sharkin deb kutganman. Kinoga tushganlar esa bir-biriga qapishib, rosa ikki soat to'xtamasdan baqirib chiqishgan.

O'n yilda to'rt yuzta yalpizli konfet, uch yuzta chaynamayshiming, yetti yuz stakan muzqaymoq yeganman Tomning chakagi yana ancha vaqtgacha tinmadi, besh minutlardan keyin otasi gapini bo'ldi:

– Bugun nechta meva terding, Tom?

– Roppa rosa ikki yuz ellik oltita, – dedi Tom ko'zlarini lo'q qilib.

Otasi kulib yubordi va o'rnidan turdi. Shu bilan nonushta tugadi. Yovvoyi uzum va mayda-mayda yertut terish uchun yana o'rmon ichkarisiga kirib ketdilar. Uchovlari yergacha engashib, qo'llarini chaqqon-chaqqon ishlatishdi, chelaklar og'irlashib boraverdi. Duglas bo'lsa hamon nimagadir quloq tutar va o'ylardi: ana, ana, o'sha narsa yana menga yaqinlashdi, orqamda turibdi. Qara! Mevalarni terib-terib chelagingga solaver. O'girilib qarasang cho'chitib yuborasan. Yo'-o'q! Bu safar seni qo'yib yubormayman! Lekin, qanday qilib, uni oldimga keltirsamiykin? Shundoq aftiga qaradim, ko'zlariga tikidim!

Qanday qilib?

– Men gugurt quti ichiga qor parchasini qamab olganman, – dedi Tom va mevalar sharbatidan qip-qizil qo'lqop kiygandek bo'lib ketgan qo'llariga qarab, kulib qo'ydi.

E, o'chir ovozingni! – qichqirib yuboray dedi Duglas, biroq shu paytda ovoz chiqarib bo'larmidi: anavini cho'chitib, qochirib yuboradi-ku...

To'xta-chi! Tom ezmalik qilaversayam o'sha narsa menga yaqin kelayapti, demak qo'rqmayapti. Tom uni yaqin keltirayapti, shekilli? Tomning o'zi «o'sha narsa» bo'lsa-chi?

– Qishda, fevral oyida rosa qor yog'ayotgan edi. Men uydanda gugurt quti olib chiqdim-u bitta katta qor parchasini tutib oldim, – xiringladi Tom. – Tutvoldimu uyga yugurdim. Muzlatgichni ochib, ichiga tiqib qo'ydim!

Yaqinlashdi, juda yaqin! Tom bo'lsa tina qolay

demaydi, Duglas undan ko'z uzmay qarab turibdi. Bir sakrab, qochib qolsam-chi? Axir, o'rmon ortidan qandaydir qo'rqinchli to'lqin kelayotganga o'xshaydiku! Mana, hozir ustimizga yopirilib, yanchib tashlaydi...

— Ha, ser, — o'yga botib davom etdi Tom, tok bargini chirt etib uzar ekan. — Butu-un Illinoys shtati bo'ylab, yoz paytida faqat menda qor parchasi bor! Bunaqa boylikni dod desang ham boshqa yoqdan topolmaysan! Men uni ertaga ochaman. Dug, sen ham bir ko'rib qo'y.

Boshqa payt Duglas: «He-e, qor parchasi bo'lsa nima bo'пти?» — degan bo'lardi. Biroq hozir unga anavi narsa yaqinlashib kelayotgandi; ka-attakon! Ana-mana osmondan uning ustiga yopirilib tushadigan; ko'zlarini chirt yumib olib, ukasining gapiga javob bermay, bosh irg'ab qo'ya qoldi.

Tom hayron bo'lib qoldi, meva terishdan to'xtab, burilib, akasiga tikildi.

Duglas cho'kkalab o'tirganicha qotib qolgandi. Tom uchun juda qulay vaziyat! Dahshatli hayqirib, akasi ustiga tashlandi, yerga ag'darib, ikkovi o'tlarni bosib-yanchib dumalashdi, dumalagan ko'yi bir-birini mushtlashdi.

Bunaqa paytda hech narsa haqida o'ylash mumkin emas! Yo'q, yo'q! Bir narsa bo'p qolsa-chi? Yo'q, yaxshi shekilli? Ha! Bu olishuv, gurpaklashuv yopirilib kelayotgan noma'lum to'lqinni cho'chitib yubormadi; ana, u bolalarning ustidan bosib, atrofni egallab oldi, aka-ukani yam-yashil o'tlar ustida dumalatib, o'rmon ichkarisiga olib ketdi. Shunda Duglasning lablariga Tomning mushti tegib ketdi. Og'zi qizib, sho'r ta'm bilindi. Duglas ukasini mahkam quchoqlab olib, qattiq siqdi; shu alfozda ikkovi qotib qoldi, faqat yuraklar dukurlab qinidan chiqib ketay derdi; ikkovi hansirab nafas olardi. Shu yotganicha Duglas bir ko'zini asta ochdi: yana hech nima bo'lmasa-ya!

Ana u! Ana!

Butun dunyo bahaybat ko'zga aylanib, ka-attakon qorachiqlari bilan tikilib turardi.

Duglas endi tushundi: unga izma-iz ergashib

kelayotgan narsa shu ekan: endi hech qayoqqa ketmaydi, doim birga bo'ladi.

MEN TIRIKMAN, o'yladi u.

Uning barmoqlari titrab, badanida qoni shiddatli aylanganidan yorug'likda tiniq qizg'ish tus oldi;

misoli, shu paytgacha ko'z ko'rmagan, endi qo'lga kiritilgan bayroqning bir parchasi... Bu kimning bayrog'i? Endi kimga ahdu paymon qilib, qasamyod qilish kerak?

U bir qo'li bilan Tomni hamon siqib turar, lekin uni unutib qo'ygandi, alvon nur tarqatayotgan barmoqlarini qimirlatib ko'rdi, keyin tepaga ko'tarib har tomonidan sinchiklab qaradi. Tomni qo'yib yuborib, chalqancha yotib oldi, qo'lini esa hamon osmonga cho'zgan; endi u go'yo bitta boshdan iborat, xolos, qolgan a'zolarini sezmaydi; ko'zlari xuddi noma'lum qal'a tuynuklarida turgan soqchilar kabi ko'prikni – osmonga cho'zilgan qo'l va barmoqlarni kuzatardi; ular yorug'likda qip-qizil bayroq kabi hilpirardi.

– Senga nima bo'ldi, Dug? – dedi Tom.

Uning tovushi uzoqdan, yam-yashil mog'or bosgan quduq tubidan, allaqayoqdagi suvostidan, sirli eshitildi.

Duglasning ostidagi o'tlar shivirlashdi. U qo'lini tiqib o'tlarning momiqday qinini tuydi. Qayerdadir, uzoqda, tennis tuflisi ichidagi barmoqlarni qimirlatdi. Quloqlarida shilliqqurt chig'anog'idagi kabi shamol uvladi. Rang-barang dunyo ko'z qorachiqlarida billur shar ichidagi olachipor rasmlar singari tovlandi. O'rmonli tepaliklarni gullar qoplagan, go'yo quyosh parchalanib va olovli osmon yirtilib-yirtilib to'kilib tushgan. Osmonning to'ntarilib qo'yilgan ulkan dengizi bo'ylab minglab qushlar uchdi; qaysidir epchil qo'llar toshchalarni itqitgandek. Duglas tishlari orasidan pishqirib nafas olardi; o'pkasining kataklariga muz quyilib, og'zidan alanga purkardi go'yo. Minglab asalarilar va ninachilar elektr uchqunlari kabi havoni tilib o'tadi. Duglasning boshida o'ng minglab sochlar millimetrning milliondan bir qismicha o'sdi. Har qaysi qulog'ida bittadan yurak dukurladi, uchinchisi bo'g'zida, haqiqiysi esa ko'krak qafasida baralla gursillaydi. Badani millionlab ko'zga ko'rinmas teshikchalar orqali yutoqib nafas olayapti.

Rostdan ham tirikman, o'yladi Duglas. Ilgari shuni bilmas ekanman, balki bilgandirman, esimda yo'q. Shu so'zlarni ichida bir marta baqirib aytdi; ikki aytdi, o'n marta aytdi! Buni qaranglar-a! Bu dunyoda o'n ikki yil yashab qo'yibdi-yu, hech narsani tushunmabdi! Kutilmaganda mana shunday kashfiyot qilib qoldi: Tom bilan yoqalashib, topib oldi; mana senga — shu yerda, daraxtning tagida yaltiroq oltin soat ko'milgan; noyob xronometr, tanobi naqd yetmish yilni mo'ljallab, burab qo'yilgan!

— Dug, senga nima bo'ldi?

Duglas yovvoyilarcha o'kirib, Tomni mijig'lab tashladi; ular yana dumalab ketishdi.

— Dug, esingni yedingmi?

— Yedim!

Ular tepalik yonbag'rida dumalab ketishdi; quyosh limondek sariq shisha parchalari kabi ko'zlarida, lablarida yondi; suvdan chiqib qolgan baliq kabi og'izlarini ochib-ochib, og'ir nafas olishdi; va ko'zlaridan yosh chiqqudek bo'lib xoxolashdi.

— Dug, jinni bo'b qolmadingmi?

— Yo'q, yo'q, yo'q!

Duglas ko'zlarini yumdi: qorong'ilikda ola-bula qoplonlar unsiz yurib kelishardi.

— Tom! — va ovozini pastlatib, — Tom... Sen nima deb o'ylaysan: hamma odamlar bilarmikanlar tirikligini?

— Albatta bilishadi! Sen nima deb o'ylovding?

Qoplonlar o'rmon qorong'iligida jimgina g'oyib bo'lishdi, endi ularni ko'z ilg'amasdi.

— Yaxshi, — shivirladi Duglas. — Bilgani yaxshi.

U ko'zlarini ochdi. Otasi qo'lini beliga tirab, ularning tepasida turgan cha kulardi, boshi yashil barglar bilan qoplangan osmon gumbaziga tegib turardi. Ko'zlar to'qnashdi.

Duglas seskanib ketdi. Dadam biladi, o'yladi u. Hammasini o'ylab qo'ygan. Men bilan shunday bo'lishi uchun ataylab bu yoqlarga olib kelgan! U ham til biriktirgan, hammasidan xabardor! Men endi hammasini bilishimni biladi.

Kattakon qo'l osmondan tushib, uni tepaga ko'tardi.

Duglas otasi bilan Tomning o'rtasida, bo'shashib ketgan oyoqlari ustida, hamma yog'i tirlalgan, yoqavayron, gangigan holda tebranib turarkan, tirsaklarini asta paypaslab qo'ydi, ular o'ziniki emasdek edi; yorilgan labini yalab, o'ziniki ekanligidan mamnun bo'ldi; keyin otasiga, so'ng ukasiga qarab qo'ydi.

— Hamma chelaklarni o'zim ko'tarib olaman, — dedi u. — Bugun hammasini tashiyman.

Ular ma'noli jilmayib, chelaklarni berishdi.

Duglas sal chayqalib turar, yuklari — sharbati selgib turgan o'rmon mevalari qo'llaridan pastga beayov tortardi. Mumkin bo'lgan hamma narsani his qilib ko'rmoqchiman, o'yladi u. Charchagim kelayapti. Shunday charchagim kelayaptiki, hech qachon esimdan chiqmasin: bugun ham, ertaga ham, hech qachon!

U og'ir chelaklarni ko'targancha mast odamdek chayqalib boradi; ortidan asalarilar, yovvoyi uzum isi va ko'z qamashtirgudek yoz ergashdi; barmoqlari yoqimli qavardi, qo'llari uvishdi; shu alfozda hatto qoqilib ketdi, yaxshiyamki otasi yelkasidan tutib qoldi.

— Kerakmas, — g'ulduradi Duglas. — O'zim ep-layman. Yana yarim soat davomida qo'llari, oyoq-lari, yelkalari bilan o'tlarni va ildizlarni, toshlar va po'stloqlarni his qilib turdi; bularning bari uning gavdasida o'z muhrini qoldirgandek edi. Bu izlar asta-sekin o'chib, erib, gavdasini tark etaverdi. Duglas chelaklarni ko'tarib borar ekan, shularni o'ylardi; ukasi va indamas otasi esa ortidan ergashib, o'rmon ichidan shossega yo'l ochish imkoniyatini ham unga topshirib qo'yishgandi.

* * *

Mana, ular shaharga qaytishdi.

Yana bir kutilmagan yangilik.

Buvasi uyga kiraverishdagi keng zinada turib, kapitanlarga o'xshab, yoz egallab olgan va harakatsiz yastanib yotgan kengliklarni ko'zdan kechirardi. U shamollarni va qo'l yetmas baland osmonlarni, Duglas bilan Tom yurib kelayotgan o'tloqni so'roqladi; nevaralar esa undan so'rashdi:

— Bobo, pishibdimi?

Bobosi dahanini qashlab qo'ydi.

— Besh yuzta, mingta, ehtimol, ikki mingta chiqib qolar. Ha, ha, yaxshi hosil. Terish oson. Hammasini teringlar. Bir xaltasiga o'n sentdan beraman, juvoz oldiga obkelinglar.

— Ura-a!

Bolalar sevinib, g'ayrat bilan ishga tushib ketishdi. Ular tillarang gullarni tera boshlashdi. Bu gullar butun dunyoga tarqab ketgan o'tloqlardan oshib yo'llarga yotqizilgan toshlar orasida ham, erto'lalarning kichkina va xiragina darchasi tokchasida ham, meni ichkariga olinglar, degandek o'saveradi; ularning yo'lini hech narsa to'solmaydi, hamma yoqda erib, oqib tushgan quyoshdek ko'zlarni qamashtiradi.

— Har yozda ular qafasdan ozod bo'lgan qushlardek tarqab ketishadi, — dedi buva o'zicha. — Mayli, teraverishsin. Bularning son-sanog'i yo'q; arslonlarga o'xshab mag'rur turishini qara! Uzoqroq tikilsang ko'zingni teshib yuborgudek lovullaydi. Mundoq qarasang, oddiy o't — begona o't; hech kim uni nazaringa ilmaydi; biz esa — hurmat qilamiz; qoqi o't, momaqaymoq, deb bekorga aytishmagan!

Bolalar xaltalarni ko'tarib, yerto'laga tushib ketishdi. Xaltalarni ag'darishganda qorong'i yerto'la tillarang bo'lib yorishib ketdi. Siqib suvini chiqaradigan juvoz og'zini ochganча junjikib, momaqaymoqlarni kutib yotardi. Tillarang ziyo uning ham badanini isitdi. Buva juvozni surib, qulay joyga o'rnatdi va dastakni aylantirdi, aylantirgan sari tezlashaverdi, juvoz esa yumshoq gullarni siquvga oldi...

— Mana, bu boshqa gap!

Jazirama yoz sharbati tarnovchadan avval ingichka jilg'a bo'lib oqdi, keyin ko'payib-ko'payib, sopol ko'zalarga sharillab tushdi; to'ldirdi; uni obdon achitdilar, ko'pigini olib, toza shishalarga soldilar; og'zini berkitib yerto'ladagi tokchalarga terib qo'ydilar.

Shu tariqa momaqaymoq sharobi tayyor bo'ldi.

Bu so'zlarni eshitganingda tiling yozning mazasini tuyadi. Momaqaymoq sharob, bu — shisha idishlarga qamab qo'yilgan yoz! Endi Duglas ham shuni biladiki, u — tirik; dunyoni ko'rish va his etish uchun yer yuzida

o'rmalab yuribdi; yana shuni ham tushundiki, o'zi bilib olgan hamma narsadan bir zarrasini, momaqaymoq tergan unutilmas bu kunning parchasini bir idishga qamab, saqlab qo'yishi kerak ekan; keyin qahraton qish kunlari, qalin qorlar yog'ib, odamlar quyoshni deyarli unutib yuborganlarida idishlar og'zini ochib, o'sha narsalarni bir-bir eslab qo'yish gashtli bo'ladi. Axir, bu galgi yoz kutilmagan mo'jizalar fasli bo'lishi muqarrar, hamma-hammasini asrab qo'yib, qayerdadir saqlash kerak; keyin, istagan paytingda nam va qorong'i yerto'laga asta tushib, qo'lga olasan.

Va u yerda momaqaymoq sharob solingan shisha idishlar ham qatorlashib turadi, tonggi shafaqda ochiladigan gullar kabi mayin tovlanadi, yupqa qoplangan chang ostidan esa iyun quyoshi yiltirab mo'ralaydi. Bu sharob orqali sovuq qish kunini tomosha qilib ko'r-chi! Qorlar erib, ostidagi maysalar ko'rinadi, daraxtlarda qushlar chug'uri boshlanadi, barglar va gullar, lak-lak kapalak misol shamolda hilpirab ketadi; hatto sovuq kulrang osmon ko'm-ko'k tus oladi.

Yozni qo'lingga ol, kichkinagina, bor-yo'g'i bitta o'tkir yutim sig'adigan qadahchaga quy, lablaringga olib bor — tomirlaringda qahraton qish o'rniga jazirama yoz oqa boshlaydi.

— Endi yomg'ir suvidan!

Bunda, albatta, olis-olislardagi ko'llarning musaffo suvlari, baxmal o'tloqlarni qoplab, tongda bag'rini keng ochgan osmonlarga talpinadigan yoqimli shabnamlar yaraydi; ular salqin osmon-falakda top-toza shingillar bo'lib to'plangan, shamol ularni yuzlab mil masofalarga uchirib, yo'l-yo'lakay elektr zaryadlari bilan «pishitgan». Bu suv yerga yomg'ir bo'lib tushayotganda ko'proq osmonni o'ziga singdirib olgan. U o'ziga sharqiy shamolni ham, g'arbiy, shimoliy va janubiy shamollarni ham singdirgan va yomg'irga aylangan; yomg'ir bunday ibodat soatlarida o'tkir sharobga aylanadi.

Duglas yog'log'ini tutib, hovliga yugurib chiqdi va uni yomg'ir suvi yig'ilgan bo'chkaga botirdi.

— Mana u!

Suv ipakdek mayin edi; tiniq, ko'kimtir ipak! Ichsangiz, lablaringizni, tomog'ingiz va yuragingizni mayin erkalab o'tadi. Endi yog'log'i va suv to'la

chelakni yerto'laga olib borish kerak; suv u yerda momaqaymoq hosilini tog' jilg'alari va daryolar oqimi bilan to'yintirsin.

Hatto buvisi — qari kampir, qish chillasi, tashqarida izg'irin quturib, yorug' dunyoni to'sganda, odamlarni nafas oldirmay qo'yganda, hech kimga bildirmaygina yerto'laga tushib chiqadi.

Tepada, katta uyda kimdir yo'taladi, aksiradi, ovozlar bo'g'iq va oh-vohlagan, shamollagan bolalar ovqat yutishga qiynaladi, burunlari nalivkaga solingan olchadek qizarib ketadi; uyning hamma yog'ida makkor mikroblar pusib yotadi.

Shunda buvisi yerto'ladan yozning xudosi misol, to'qilgan sholro'moliga nimanidir o'rab, chiqib keladi; bu «nimanidir» har bir kasal yotgan xonada quyib beradi; xushbo'y va tiniq narsa tip-tiniq stakanlarga quyiladi va bu stakanlar bir ko'tarishdayoq bo'shatiladi. O'tmish davrlar dorisi, quyosh nurlaridan va avgust oyining bekorchi kun yarmidan yaralgan malham, muzqaymoq to'la aravacha g'ildiraklari ko'chalarga qoplangan toshga urilib chiqargan yengil sado, baland osmonda sochilib ketadigan kumushrang mushaklar shatir-shuturi, o'tloqlar va chumolilar saltanati ustidan o'tayotgan chalg'ilar ostidan favvoradek otilib chiqayotgan, yangigina qirqilgan o'tlarning shitir-shitiri, hamma-hammasi bitta stakanga jo bo'ladi.

Ha, hatto buvilari qishki yerto'laga, iyun oyini qidirib tushganida, bir zum sukut saqlaydi; buva, dada, Bert amaki va boshqalar singari o'z dilida saqlangan armoni bilan, qalbi bilan sirli tarzda yolg'iz yuzlashadi; sayr-u sayohatli, iliq yomg'irli, bug'doy dalalari isini, bodroq va yangi qirqilgan pichan hidlarini o'ziga singdirgan o'tmish kunlari bilan so'ylashgandek bo'ladi. Hatto buvilari gullarni juvozga tiqayotganda yangraydigan mo'jizali, oltindek tovlanadigan so'zlarni qayta-qayta aytadi; har qishda, oppoq qishlarning barcha kunlarida hamma o'sha so'zlarni takrorlaydi. Ular qorong'ilikda yiltetgan quyosh nuri kabi, tabassum singari lablardan takror-takror uchib chiqadi.

Momaqaymoq sharobi! Momaqaymoq sharobi! Momaqaymoq sharobi!

Ular unsiz kelishdi. Deyarli jim ketishdi. O'tlar bosildi va yana o'zini o'nqlab oldi. Ular bulutlar soyasi misol tepaliklardan sirpanib tushishdi. Bular yoz bolalari edi.

Duglas ortda qolib adashdi. Tez yugurganidan hansirab jar yoqasida to'xtadi; tikka ketgan cho'nqirlikdan chiqayotgan muzdek havo urildi. Kiyiklar misoli quloqlarini ding qilib, dunyo kabi ko'hna xatarni sezib qoldi. Bu yerda shahar ikkiga bo'linadi. Shu yerda sivilizasiya to'xtagan. Faqat ko'pchigan yer bor bunda; har daqiqa, har soat millionlab tug'ilish va o'lim sodir bo'ladi.

Bu yerlardagi yurilaverib toptalgan va hali tekislanmagan so'qmoqlar doimo uqdirib turadilar: bolalar er yigit bo'lish uchun olam kezishi, doimo, bir umr kezishi lozim.

Duglas o'girildi. Mana bu so'qmoq chang bosgan ilon kabi, tillodek yoz kunlari qish berkinib olgan muzxonaga o'rmalab ketgan. Anavinisi iyul ko'lining qaynoq qumli sohillariga eltadi. Hov, anavi — daraxtlarga olib boradi; bolalar barglar ostiga berkinolib, yovvoyi olmaning taxir, g'o'r mevalariga o'xshab qoladilar va o'sha yerda o'sib, pishadilar. Mana bunisidan yurib shaftoli boqqa, tokzorga, tarvuzlari quyosh tig'ida yo'lbarssimon olabula mushuklar singari mudrab yotgan polizlarga borish mumkin. O't bosgan, qing'ir-qiyshiq, bilinar-bilinmas mana bu so'qmoq esa to'ppa-to'g'ri maktabga eltadi.

Yonidagi, nayzadek tikka yo'l kovboy filmlarini namoyish qiladigan tonggi tomoshagohlarga olib boradi. Jilg'a yoqalib ketgani — qorong'i o'rmonning changalzoriga olib kiradi...

Duglasning ko'zlari qisindi.

Kim aytadi: qayerda shahar tugaydi-yu qayerdan o'rmon xilvati boshlanadi? Kim aytadi: shahar o'rmonga kirib boradimi yoki o'rmon — shaharga? Azal-azaldan ko'z ilg'amas bir qirra mavjudki, u yerda ikki kuch doim kurashadi va bittasi vaqtinchalik g'olib kelib, so'qmoqni, jarlikni, o'tloq, daraxtlar va butalarni o'zlashtirib oladi. Giyohlar va gullardan iborat cheksiz dengiz uzoq-uzoqlardagi dalalarda, so'ppayib turgan yolg'iz fermalar atrofida mavj uradi, yozda esa

qirg'oqqa kelib uriladigan bu yashil to'lqin shahargacha bostirib kiradi. Tun ortidan tun kelib chakalakzorlar, o'tloqlar, uzoqlardagi kengliklar jarga oqib tushib, shaharga yaqinlashaveradi, shaharni giyohlar va suv hidi bilan to'ldirib yuboradi va shahar go'yo bo'm-bo'sh va o'lik bo'lib qoladi, yerga kirib ketadi. Har tongda jar shaharning badaniga tishlarini botiradi, garajlarni teshilib qolgan qayiqchalar misol yutaman deydi, yomg'irlar ixtiyoriga topshirib qo'yilgan, zanglab to'kilayotgan almisoqiy avtomobillarni chaynab tashlayman deydi.

– He-he-y!

Jar, shahar va zamon sirlari oralab Jon Xaf bilan Charli Vudman g'izillab yugurishardi.

– Hey!

Duglas so'qmoqdan asta yurib ketdi. Agarda ikkita eng katta narsani – odam qanday yashayapti-yu tabiat – qanday? – bilging kelsa, shu yoqlarga – jarlikka kelish lozim. Shahar deganlari bo'ronlarda shalog'i chiqib ketgan kattakon kemaga o'xshaydi; unda odam ko'p, hammasi tinmasdan nimadir qiladi: biri zanglagan joylarni teshadi, boshqasi suvlarni chiqarib tashlaydi. Ba'zan qandaydir qutqaruv qayig'i, kulba – katta kemanding unsiz vaqt bo'ronlarida yemirilib ketgan bolalari, jarning lang ochiq og'zida termit va chumolilarning jim-jit to'lqinlari ichiga cho'kib yotadi; shu yotishi cha chigirtkalarining sakrab o'tganini ko'radi va qaynoq o'tlar orasida shitirlashini eshitadi; shu yotishida yupqa chang pardasi ostida qulog'i tom bitib, nihoyat qatron oqimi va seldek oqib tushishga tayyor turadi; chaqmoq va ko'm-ko'k yashindan alanga olgan gulxandagi cho'g'lar xuddi shunday to'kilayotib o'rmon changalzorlarini bir zumga yoritib o'tadi.

Duglasni nima bu yoqlarga yetaklab kelgani ayon, bu odam bilan tabiat orasidagi sirli urush ekan; odamzod yildan yilga tabiatdan nimanidir o'g'irlab oladi, tabiat esa qaytarib berishga majbur qiladi; va shahar uzil-kesil g'alaba qilmaydi; unsiz xatar mangu qutqu solib turadi; u chopqi bilan qurollandi, o'roq mashina ixtiro qildi, kattakon qaychilarni ishga solib, butalarni kuzadi, zararli qurt-qumursqalar-u gazandalar ustiga

zahar sepdi, u sivilizasiya amri bilan oldinga shiddatli suzaverdi, biroq, qarabsanki, har bir uyni yashil to'liqlar qoplab oladi va manguqlikka ko'mib tashlaydi; qachondir yer yuzida so'nggi inson zoti yo'qolib ketadi-yu uning o'roq mashinasi va belkuraklari zanglab yemiriladi va kuldek to'kilib tushadi.

Shahar. Chakalak. Uylar. Jar. Duglas tushunolmay ko'zlarini pirliradi. Odam bilan tabiat orasida qanaqa bog'lanish bor? Ularning bir-biriga ta'sirini qanday tushunmoq kerak?

U ko'zlarini yumdi.

Yozning birinchi udumi ortda qoldi — momaqaymoqlar terildi, qishga saqlab qo'yildi. Endi keyingi vazifaga kirishish vaqti yetdi, biroq Duglas joyida qotib qoldi, qo'zg'olmaydi.

— Dug! Ketdik, Dug!

Uzoqdagi ovozlari tindi.

— Men tirikman, — dedi Duglas. — Nima bo'пти? Ular mendan ko'ra tirikroq. Qanaqasiga? Bu nima?

Shu ahvolda, u yolg'iz turganicha qoldi; oyoqlariga tikiladi, lekin qimiray olmaydi va nihoyat tushundi.

* * *

O'sha kuni kechqurun Duglas ota-onasi va ukasi Tom bilan kinodan qaytayotib, do'konning yop-yorug' vitrinasiga qo'yilgan tennis tuflisiga ko'zi tushib qoldi. Ko'zini tez olib qochdi, lekin oyoqlari parusini tuyib ulgurdi, o'z-o'zidan tezlashib, go'yo havoda silliqqina suzib ketgandek bo'ldi; yer chirpirak aylanib, vitrinalar ustidagi polotnolar qarsillab hilpiradi; tez yugurganidan mana shunaqa shamol ko'tardi... Ota-onasi va Tom shoshmasdan qadam tashlashar, Duglas bo'lsa, ularning orasidan ortga yurib borar, ko'zlarini tungi vitrinadagi tennis tuflisidan uzolmasdi.

— Yaxshi kino ekan, — dedi oyisi.

— Ihm, — ping'illadi Duglas.

Hozir iyun oyi, yo'laklarga shipir-shipir uriladigan illiqqina yomg'ir misol yengil va yumshoq bu tuflini sotib oladigan vaqtlar allaqachon o'tib ketgan. Iyun oyida yer o'zining ibtidoiy kuch-quvvatiga to'lgan, tevarak-atrofdagi hamma narsa g'imirlaydi, o'sadi.

O'tloqlardagi o'tlar haligacha toshib kelib, yo'laklarni ham bosib olmoqchi bo'ladi, uylargacha yetib boradi. Shahar-kema chayqalib, ana-mana bortini yashil dengizga botiradi-yu tubiga cho'kadi va yashil o'tlar dengizi yuzida chayqalish ham, jim-jim ham ko'rinmay qoladi.

Duglas qo'qqisidan qotib qoldi, ko'chaning jonsiz asfaltiga va qizil g'ishtlariga ildiz otgandek joyidan qo'zg'alolmadi.

— Dada, — zorlandi u. — Oynaning ortida tennis tuflisi.

Otasi qayrilib qaramadiyam.

— Hozir senga yangi tufli nimaga kerak? Tushuntirib bera olasanmi?

— E-e-e...

Nimayam desin! Uni kiysam yoz mavsumida poyabzalimni yechib, o'tlar ustidan yalang oyoq yugurib ketgandek bo'laman, desinmi? Qish tunlari oyog'ing ko'rpadan chiqib qolib sovqotadi, keyin tortib olasan, ular issiq ko'rpa ostida sumalakka o'xshab qotadi. Tennis tuflisini kiysam bu yoz mavsumida birinchi marta ariqqa yalang oyoq tushgandek bo'laman, tiniq suv ichida qadam tashlayotgan oyoqlarim singandek ko'rinadi va o'zimdanda ancha ilgari ketganga o'xshaydi, chunki suvdagi narsalar doim boshqacha ko'rinadi-ku desinmi?

— Dada, buni tushuntirishim qiyin.

Tennis tuflisini tikkan kosiblar bolalar nimalarni istashini qayoqdandir bilishadi, chog'i. Patak o'rniga ajoyib o'tlarni qo'yishadi-ki, oyoqlar yengil nafas oladi, poshnalarida mustahkam prujinalar bo'ladi, boshlamasini qirlarning jazirama quyoshi ostida quritilib, keyin oqartirilgan o'tlardan to'qishadi. Tuflining ichidagi qaysidir yumshoq joyiga kiyikning pishiq mushaklarini yashirib qo'yishadi. Kosiblar daraxtlarning barglarini shitirlatib o'tadigan ko'plab shamollarni, ko'llarga tomon chopqillaydigan yuzlab daryolar-u jilg'alarni ko'rishgan, chog'i. Bularning bari tuflida o'z ifodasini topgan va hammasi — yoz!

Duglas bu fikrlarning hammasini otasiga tushuntirmoqchi bo'ldi.

— Shunday bo'la qolsin, — dedi otasi. — Lekin sening bulturgi tufliyingning nimasi yomon? Hujrani titkilab ko'rgan, uni albatta topasan.

Duglas birdaniga, Kaliforniyada yashab, poyabzalini yil bo'yi almashtirmay kiyib yuradigan bolalarga achi-nib ketdi; oyog'ingga yopishib olgan, qishni, qor va yomg'irga to'yingan og'irdan-og'ir charm boshmoqlarni yechib tashlab, ertadan kechgacha yalangoyoq yugurib yurish qanday yaxshi! Keyin, yozda yaxshigina tennis tuflisini ilib, iplarini mahkam bog'lab yurish esa, yalangoyoq yurishdan ham yaxshiroq! Biroq tufli albatta yangi bo'lishi kerak. Hamma gap shunda! Birinchi sentabrga kelganda bunaqa jodu ehtimol tugab qolar, lekin hozir, iyun oyining so'nggi kunlarida avjida bo'ladi; bunday tufli seni daraxtlar ustidan, uylar va daryolar ustidan yugurtirib ketishga qodirligini saqlab qoladi. Agar xohlasang, ular seni devorlardan, yo'laklar va ag'anab tushgan daraxtlar ustidan olib o'tadi.

— Nega tushunmaysiz? — dedi Duglas otasiga. — Bulturgisi hecham yaramaydi.

Axir, eski tuflining ichi o'lik-ku! Ular, dastlab kiygan paytlarig — bir yoz mavsumida yaxshi. Yozning oxirida ma'lum bo'ladiki, uni kiyib daryo, daraxtlar yoki uylar ustidan sakrab o'tib bo'lmaydi, chunki ichidan o'lgan bo'ladi. Bu yoz mavsumi uchun yangi tufli olish kerak, o'shanda u istagan harakatini uddalaydi.

Ular zinapoyalardan ko'tarilib, uyga kirishdi.

— Pul yiqqin, — maslahat berdi otasi. — Bir yarim oylardan keyin...

— Unda yoz tamom bo'ladi-ku!

Chiroqlarni o'chirishdi, Tom uxlab qoldi, Duglas esa hamon oyoqlariga tikiladi, ular uzoqda — karavotning oxirida, oy nuri tushganidan oqarib ko'rinadi; hozir ular og'ir boshmoqlardan, toshdek pastga tortib turadigan qish asoratlaridan xalos bo'lgan.

— Nima uchun yangisini sotib olish zarurligiga bir bahona topish kerak? Nimanidir o'ylab topishim zarur.

Birinchidan, hamma biladiki, shahar tashqarisidagi tepaliklarda bolalar ko'p, ular sigir boqishadi, ob-havo o'zgarishlarini bashorat qilishadi, ertadan kechgacha

quyoshda kuyganidan terilari ko'chib-ko'chib ketadi; keyin ularni bitta-bittalab, taqvim varaqlarini yirtib tashlagan kabi ko'chirishadi; keyin yana oftobda jizg'anak bo'lishadi. Agar bu bolalarni tutvolishni istasang, olmaxon-u tulkilardan ham tezroq yugurishing kerak. Shaharda esa dushmanlar ko'p, ular, issiqdan alam qilib qishki bahslar va ginalarni eslab qolishadi. *Do'stlaringni qidir va dushmanlarni itqitib tashla! Mana pardek yengil, sehrli tufllilarning shiori. Dunyo juda tez chopib ketayaptimi? Uni quvib yetishni istaysanmi? Har doim boshqalardan chaqqonroq bo'lishni xohlaysanmi? Unday bo'lsa, o'zingga sehrli tufli top! Pardek yengil tufli!*

Duglas aqchadonni silkitdi, nimadir shiqillagandek bo'ldi. Ichi deyarli bo'm-bo'sh ekan.

Agar senga bir narsa kerak bo'lsa, o'zing uni qo'lga kirit, o'yladi u. Bu ardoqli so'qmoqni tunda topishga harakat qilamiz...

* * *

Pastda shahar chiroqlari birin-ketin o'chdi. Dera-zadan shamol kirdi; yoqimli suv oqimiga o'xshaydi; shu suvda oqib ketgisi keldi...

Tushida quyvon ko'rdi; u qalin o'tlarning iliq bag'rini yorib, yugurib-yugurib ketdi.

Qari mister Senderson o'zining poyabzal do'koni bo'ylab, u yoqdan bu yoqqa yuradi; nazarida bu — do'kon emas, pitomnik, kataklarida it va mushukning butun dunyodan yig'ib kelingan nasllari saqlanadi. Mister Senderson yurgan yo'lida arzandalarini erkalab, silab qo'yadi. Ana, u vitrinaga qo'yilgan boshmoq va tufllilarni siypaladi; ba'zilar kuchuk, boshqalari mushuk tuyuladi; mehribon qo'llari bilan birining iplarini tuzatib qo'yadi, boshqasining tilini tekisladi. Keyin do'kon polini qoplagan gilamning o'rtasida to'xtab, atrofga qarab, qoniqish bilan bosh irg'ab qo'ydi.

Uzoqda momaqaldiroq gumburladi.

Bir zumdan so'ng eshikda Duglas Spolding paydo bo'ldi. U xijolat tortib pastga, o'zining teridan tikilgan boshmoqlariga qaradi; ular asfaltdan ko'chirib bo'lmaydigan darajada og'ir tuyuldi. U eshikda paydo

bo'lishi bilan momaqaldiroq tindi. Mana, u yig'ib qo'ygan bor bisotini kaftida tutganicha, tik qarashga botinolmay, asta, qiynalib yorug'likdan do'kon ichiga qadam tashladi. Peshtaxtaga pullarini taxladi: chaqalar alohida, o'n va yigirma besh sentli tangalar alohida, xuddi shaxmatchilar kabi: yurayotgan yo'lim g'alabaga eltadimi yo chorasizlik jariga yiqitadimi, degan xavotirda taxlardi.

— Hammasi tushunarli, — dedi mister Senderson.

Duglas qotib qoldi.

— Birinchidan, nima olmoqchi ekaningni bilaman, — davom etdi mister Senderson. — Ikkinchidan, seni har kuni do'konim vitrinasi oldida ko'raman. Meni, hech narsani ko'rmaydi, deb o'ylaysanmi? Yanglishasan. Uchinchidan, senga kerak narsani to'liq nomi bilan aytsam, u — «par kabi yengil, saryog'dek yumshoq, yalpiz kabi salqin» tennis tuflisi!

To'rtinchidan, puling yetmas ekan, senga kredit kerak.

— Yo'q! — xitob qildi Duglas, og'ir nafas olarkan, tushida butun tun bo'yi dam olmasdan qochib yurgandek. — Menga qarz kerak emas, men undan yaxshiroq yo'lini o'ylab qo'yganman, — ko'kragini bo'shatib nafas chiqardi u. — Hozir hammasini aytaman, faqat marhamat qilib menga bir narsani ayting-chi, ser, mister Senderson. Siz o'zingiz shunaqa tuflini oxirgi marta qachon kiyganingizni eslay olasizmi?

Qariya xo'mraydi.

— Ha-a, o'n yilcha yoki yigirma yil, balki o'ttiz yil bo'lgandur? Bu senga nimaga kerak?

— Bilasizmi, mister Senderson, insof bilan aytganda, o'zingiz ham shu tennis tufllaringizni bir kiyib ko'rishingiz kerak. Axir, siz ularni odamlarga sotasizku. Shuning uchun hech bo'lmasa bir daqiqa kiyib ko'ring-chi, oyoqlaringizda qanaqa turarkin? Agar odam, o'zida sinab ko'rmasa, vaqt o'tishi bilan beixtiyor unutib yuboradi. To'g'rimi? Mana, tamaki do'kon egasining o'zi chekadi. Qandolatchi ham, albatta konfetlaridan yeb turadi. O'ylaymanki, shu sababdan...

— To'g'ri aytasan, men ham yalangoyoq yurmayman, — dedi qariya.

– Lekin, anavi sehrli tennis tuflilarida emas, ser! Siz ularni o'rinlatib maqtamasangiz, qanday sotasiz? Yaxshilab o'rganmasangiz, qanday qilib maqtaysiz?

Duglas shunaqangi berilib gapirdi-ki, qariya Senderson hatto tisarilib ketdi va xayoli qochib dahanini qashib qo'ydi.

– Ha-a. To'g'ri aytasan.

– Mister Senderson, – dedi Duglas, – siz menga bir narsangizni soting, men ham sizga foydali bir narsamni sotaman.

– Nahotki, shuning uchun men tennis tuflilarimni kiyib ko'rishim kerak, do'stimjon?

– Yaxshi bo'lardi-da, ser!

Qariya uf tortdi. Bir daqiqadan so'ng u stulga o'tirvolib, ingichka va uzun oyoqlariga kiyvolgan tennis tuflilarning ipini bog'lashga tushdi. Tuflni pinjagining qop-qora qaytarmasiga mos tushmagani uchun, o'rinsiz va begona ko'rindi. Nihoyat, o'rnidan turdi.

– O'zingizni qanaqa his qilyapsiz? – dedi bola.

– Qanaqa his qilyapman? Zo'r! – Stulga qaytib o'tirmoqchi bo'ldi.

– Yo'q, yo'q! To'xtang! – Duglas yalingannamo qo'lini cho'zdi – Iltimos, endi menga o'xshab chayqalib ko'ring. Mana bunaqa: poshnasidan uchigacha – poshnasidan uchigacha sakraysizmi, yugurasizmi-yey, men gaplarimning qolganini aytib turaman. Demak, bunday qilamiz: men sizga pullarimni beraman, siz menga tuflini berasiz. Bir dollar qarz bo'laman. Biroq, mister Senderson, men tuflini kiyishim bilan, bilasizmi, nima bo'ladi?

– Nima bo'ladi?

– Pa-aq! Mijozlaringiz sotib olgan narsasini men ulariga eltib beraman; har qanaqa yuklaringizni tashiyman; sizga kofe obkeb beraman, supuraman, pochtaga borib kelaman, telegrafga, kutubxonaga ham qatnayman! Men u yoqdan bu yoqqa, oldindan orqaga, o'ngdan chapga, chapdan o'ngga uchib yuraman. Minutiga o'n martadan! Mana, endi o'zingiz ham sezgandirsiz bu qanaqa tuflni ekanini, ser?

Men uni kiysam uchib yuraman! Tagida prujinalari bor – sezyapsizmi? O'zi yugurib ketadi! Oyoqlarni

quchib olgandan keyin egasiga tinchlik bermaydi, bir joyda turish unga hecham yoqmaydi. Mana men, siz qilgingiz kelmagan hamma ishlarni qilaman, juda tez bajaraman! Siz do'koningizda tinchgina, salqinlab o'tiraverasiz, men esa siz uchun shahar izg'iyman. Yana to'g'riroq aytadigan bo'lsam, men emas, mana bu tufli shunday qiladi! Bunaqa tufli sotib olganlar ko'chalarda yugurib ketishadi; bir-ikki, deguncha ko'zdan g'oyib bo'ladi; yana, bir-ikki, demasangizdan oldingizda paydo bo'ladi! Mana, qanaqa!

Bunaqa so'zamollikdan Senderson gangib qoldi. So'zlar oqimi uni bandi qilib, o'zi bilan oqizib ketdi; oyoqlarini tuflining ichkarirog'iga tiqdi, barmoqlarini qimirlatib qo'ydi, tovonlarini qimirlatdi, o'rtasini ko'tardi. Ochiq eshikdan shamol kirdi, mister Senderson oyoqlarini yelvizakka tutib, asta chayqaldi. Tufli yumshoq gilamga botib turardi, go'yo changalzorning baxmal o'tlariga, yangi haydalgan yer yoki ivib ketgan tuproqqa botgandek. Qariya jiddiy nigoh bilan oyoqlari uchida ko'tarildi, misoli ko'pchigan xamir, yumshoq yer ustida turgandek poshnalari bilan siltanib qo'ydi. Uning barcha tuyg'ulari yuzida aks etar, go'yo birov rang-barang chiroqlarni yoqib turardi. Og'zi ochilib qolganini o'zi ham sezmasdi. U oyoqlari uchida biroz chayqalib, asta-sekin to'xtadi; bola ham so'zlashdan tindi; chuqur va ma'noli sukunat ichida ikkovlari bir-birlariga qarab qolishdi.

Tashqarida, jazirama quyosh ostida, yo'lak bo'ylab bir-ikki yo'lovchi o'tib turibdi.

Qariya bilan bola esa hamon bir-birlariga tikilib qolgan, bolaning yuzi yonadi, qariya kutilmagan kashfiyotining mag'zini chiqishga harakat qilayotgandek.

— Menga qara, — dedi qariya nihoyat. — Yana besh yilcha vaqt o'tib, do'konimda poyabzal sotmaysanmi?

— Rahmat, mister Senderson, katta bo'lganimda nima ish qilishimni hozircha o'zim bilmayman.

— O'g'lim, nimani istasang, o'shani qilasan. Sen aytganingni qiladigan bola ko'rinasan. Hech kim seni tanlagan yo'lingdan qaytarolmaydi.

U yengil qadam tashlab, poyabzallar solib, taxlab tashlangan minglarcha qutilar yoniga keldi va Duglasga

atalgan tuflini olib uzatdi. Keyin bir parcha qog'ozga nimalarnidir yoza boshladi. Bu payt Duglas tuflini kiyib, iplarini bog'ladi va qariyani kutib turdi.

Qariya yozib tugatdi va qog'ozni bolaga uzatdi.

— Mana senga bir kunlik topshiriqlar. Bajarib bo'lganingdan keyin oramiz ochiq, qolgan haqingni olasan.

— Rahmat, mister Senderson! — Duglas qog'ozni oldi-yu o'sha zahoti do'kondan g'oyib bo'ldi.

— To'xta!

Duglas to'xtab, qariyaga o'girildi.

— Tuflni qalay? — qiziqsindi qariya.

Duglas oyoqlariga qarab qo'ydi, ular allaqachon uzoqlarda — daryo bo'ylarida, bug'doyzor dalalarida kezib yurar, shahardan esayotgan shamollarda parvoz qilardi. Keyin boshini silkib ko'tardi va qariyaga tikildi; ko'zlari yonar, lablari pichirlardi, lekin hech qanaqa ovozi chiqmasdi.

— Antilopalarmi? — Qariya nigohini bolaning yuzidan olib oyoqlariga qaratdi. — Kiyiklarmi?

Duglas o'ylanib qoldi, nima deyishini bilmay shoshib bosh irg'adi. Va g'oyib bo'ldi. Nimadir deb shivirlab, keskin burildi-da, g'oyib bo'ldi. Eshik ochiqligicha qoldi, hozirgina bola turgan ostonaga bo'm-bo'sh. Tennis tuflisidan chiqayotgan shitir-shitir ovoz tropik jaziramada erib ketdi.

Mister Senderson eshik oldida turib qoldi, quyosh yorug'idan ko'zlarini qisgancha, ovozlarga quloq tutdi. Qadim-qadimdan, uni bolalarcha orzu-xayollar band etgan vaqtlardan buyon bu tovushni eslaydi. G'alati maxluqlar havoda lipilladi, daraxtlar ostidan va butalar orasidan uchib o'tdi, uzoqlashib-uzoqlashib, nihoyat, zo'rg'a eshitiladigan aks-sado qoldi...

— Antilopalar, — takrorladi Senderson. — Kiyiklar...

U engashib, Duglas qoldirib ketgan qishlik boshmoqlarni oldi; ular allaqachon unutilib ketgan yomg'irlar va erigan qorlarni shimaverib, og'irlashib ketgan. Keyin u ko'zlarni qamashtirgudek quyosh yorug'idan qochib, salqin joyga o'tdi va shoshmasdan, yumshoq va yengil qadamlar bilan ortga, sivilizasiyaga yo'naldi...

U sariq muqovali, besh sentli bloknotini qo'lga oldi. Taykonderog firmasi chiqargan sariq qalamni chiqardi. Bloknotni ochib, qalam uchini tiliga tekkizdi.

– Bilasanmi, Tom, sen hamma narsani sanab yurishing menga yoqib qoldi. Endi men ham shunaqa qilaman — hamma narsani yozib yuraman. Mana, sening xayolingga kelmagan narsa: biz har yozda qiladigan bir xil ishlar bor.

– Masalan, nima?

– Mana, masalan, momaqaymoqdan sharob qilamiz, tennis tuflisi sotib olamiz, mushaklar otamiz, limonad qilamiz, oyoqlarimizga kirgan tikonni chiqaramiz, yovvoyi uzum teramiz. Har yili bir xil ishlar, ilgari qandoq bo'lsa, keyin ham xuddi o'shandoq, hech qanaqa farqi yo'q. Biroq, bular yozning bir qismi, Tom.

– Boshqa qismi-chi?

– Boshqasi — biz hayotimizda birinchi bor qo'l uradigan narsalar.

– Masalan, zaytun mevasi yeyishimizmi?

– Yo'q, bundan muhimroq. Dadam bilan bobom nimanidir bilmasliklarini qo'qqisdan bilib qolsak, shunga o'xshagan narsalar.

– Qo'y, to'qima, aka! Ular hamma narsani bilishadi.

– Bahslashma, Tom. Men shuni «Kashfiyotlar va kutilmagan yangiliklar» bo'limiga yozib qo'ydim.

Ular hamma narsani bilishmaydi. Biroq, bu qo'r-qinchli emas. Men shunday kashfiyot ham qildim.

– Yana qanaqa bema'ni narsalarni yozib qo'yding?

– Men tirik ekanligimni.

– Ha-a, Amerika ochibsan! Bu ma'lum narsa-ku.

– Yo'q. Men shuni o'ylaganim, shuni sezib qolganim — yangilik!

Avvaliga yashaysan, yashayverasan, nimalardir qilib yuraverasan. O'zing hatto sezmayсан. Keyin, birdaniga tushunib qolasan: men yashayapman, yuribman yoki nafas olyapman, mana bular haqiqiy, birinchi bor bilganing. Endi men yozni ikki qismga bo'laman. Yon daftarimga birinchisini «Ugumlar va oddiy narsalar»

deb yozdim. Masalan, bu yozda, birinchi marta shi puchka ichdim. Bu yil birinchi marta yalangoyoq bo'lib, o'tlar ustida yugurdim. Bu yil birinchi marta ko'lda cho'kib ketay dedim. Birinchi tarvuz. Birinchi chivin. Momaqaymoqlarni birinchi terish. Bularning hammasi yildan yilga takrorlanadi, lekin bu haqda o'ylamaymiz. Yon daftarimning ikkinchi yarmi «Kashfiyotlar va kutilmagan yangiliklar» deb ataladi. Yoki, undanam yaxshiroq nom «Aqlning ochilishi», mana bu zo'r so'z! To'g'rimi? Yoki «Hislar» desammikin? Ilgaridan ma'lum ishlarni qilganda, masalan, butikalarga momaqaymoq sharoblarini quyganda, bunaqalarni «Udumlar va oddiy narsalar»ga yozish kerak. Keyin bular haqda o'ylab ko'rasan – shunda kallangga kelgan hamma fikrlarni, ular aqlimi yo bema'nimi, baribir, «Kashfiyotlar va kutilmagan yangiliklar»ga yozib qo'lasan. Mana, eshitib ko'r-chi, sharob haqida nima yozdim: «Har safar, butikalarga uni quyganimizda qo'limizda yigirma sakkizinchi yil yozining bir parchasi saqlanib qoladi» Qalay!

– Nimalar deyayotganingni boyadan beri tushunmayapman, aka, – dedi Tom.

– Mana, qara, «Udumlar va oddiy narsalar» bo'limiga bunday yozdim: «Dadam bilan birinchi marta tortishib qoldim va birinchi dakkini 1928-yil, 24-iyun kuni ertalab eshitdim». Shu haqda «Kashfiyotlar va kutilmagan yangiliklar»da bunday yozdim: «Kattalar va bolalar – boshqa-boshqa odam, shuning uchun ular doim urishib yurishadi. Buni qaranglar-a, ular bizga hecham o'xshashmaydi. Qaranglar-a, biz butunlay boshqacha odamlarmiz. Boshqa-boshqa odamlar «ular bizga hech ham o'xshashmaydi. Qaranglarga va ular bir-birlarini tushunmaydilar»¹. Mana, bilib qo'y, Tom.

– To'g'ri, aka. Juda topib aytgansan. Xuddi o'zi! Shuning uchun biz dadam va oyim bilan hech kelisholmaymiz. Doim, ertadan kechgacha dilxiralik! Aka, sen dahosan!

– Demak, bunday: shu uch oyda biz takror-takror qiladigan ishlarni sezib qolsang, darrov menga ayt.

¹ R.Kipling balladasidan.

Ikkinchi qism haqida ham o'ylab ko'r, keyin menga aytasan. Mehnat kunida¹ birgalashib o'qiyimiz, butun yoz bo'yi qilgan ishlarimizni sarhisob qilamiz.

– Men senga hoziroq aytishim mumkin. Qalamingni qo'lingga ol, aka. Yer yuzida besh milliard daraxt bor. Men buni kitobdan o'qiganman. Har bitta daraxt ostida soyasi bor. To'g'rimi? Demak, qorong'ilik qayoqdan paydo bo'ladi? Besh milliard daraxtning tagidan soyalar o'rmalab chiqib, hamma yoqni qorong'i qilib qo'yadi. Bilding? Ularni daraxtlar tagidan chiqarmaydigan yo'li topilsa, uxlashga zarurat ham qolmasdi, chunki tun umuman bo'lmasdi-da! Mana senga, ozgina eskilik, ozgina yangilik.

– To'g'ri, bunda eski narsayam, yangisiyam bor. – Duglas Taykanderoglar chiqargan sariq qalamni tiliga tekkizdi. – Shu gaplaringni yana bir marta ayt.

– Yer yuzida besh milliard daraxt bor, har birining ostida soyalar pusib yotadi

* * *

Ha, yoz odatiy marosimlardan iborat; har bir odamning o'zi o'rgangan vaqti va joyi bor. Limonad yoki yaxna choy tayyorlash marosimi, sharob, tufli, yalangoyoq marosimlari va nihoyat, tez kunlarda o'ziga munosib yana bitta marosim qo'shiladi: ayvonga arg'imchoq osiladi.

Yozning uchinchi kuni, kechki payt bobo ayvonga chiqib, shiftda osilib yotgan ikkita halqaga tikilib qaraydi. Yorongulli tuvaklar qator qo'yib tashlangan to'siq yoniga shoshmasdan yaqinlashadi, tiniq osmonga qaraydi. Barmog'ini yalab shamolga tutadi, pinjagini yechadi, kun botish paytida bitta ko'ylakda yurish sovuqmi, yo'qmi bilish kerak-da. Keyin qo'shnilar bilan salomlashadi, ular ham gullar terilgan ayvoniga chiqib, iliq yozning kechki havosidan bahramand bo'lishadi-da; ular devor ortida chug'ullashayotgan, mitti laychalarga o'xshab chiyillayotgan xotinlarining ovozini eshitmaydiyam.

– Xo'sh, Duglas, kel, ilamiz.

¹ Amerikada sentabrning birinchi dushanba kuni – bayram.

Ular birgalashib garajdan arg'imchoqni topib ke-
lishadi, changini artib, ayvonga olib chiqishadi. Bobo
uni shiftda osilib yotgan halqalarga iladi; buni shunday
salobat bilan qiladiki, go'yo yozning kechki va sokin
tantanalariga atab filga bayram egarini qo'ndirgandek.

Duglas bobosidan yengil bo'lgani uchun arg'im-
choqqa birinchi bo'lib o'tiradi. Keyin bobosining katta
gavdasi ham ehtiyotlik bilan Duglasning yoniga qo'nadi.
Va ular jilmayishib, bir-biriga bosh irg'ab, jimgina
chayqalishadi: oldinga-orqaga, oldinga-orqaga...

O'n minut chamasi o'tib, ayvonga buvisi chiqadi,
qo'lida chelak, shvabra. Hamma yoqni sidirib, yuvadi.
Ichkaridan yengil stullarni, tebranma kursilar va yengil
oromkursilarni olib chiqishadi.

— Ayvonga barvaqt chiqishni yoqtiraman, — deydi
bobo. — Bu paytda chivinlar kam bo'ladi.

Soat yettiga yaqin yengil g'iychillash eshitaladi;
bu — stollar tagidan stullarni chiqargandagi ovozlar.
Agar oshxona derazasi tagida tursang eski, klavishlari
sarg'ayib ketgan fortepyanoni dang'illatishganini eshi-
tish mumkin. Gugurtlar chertiladi, suv sharillaydi,
demak, hamma oshxonalarda idishlarni yuvishayapti,
taqsilolarni shiqirlatib quritish uchun terishayapti. Ke-
yin g'ira-shira ko'chalarda ulkan emanlar va zaytunlar
ostidagi uylar birin-ketin jonlanadi, salqin ayvonlarga
odamlar chiqib yoyilishadi; xuddi barometrlardagi obi-
havoni bashorat qiladigan qo'g'irchoq odamchalar kabi.

Mana, Bert tog'a paydo bo'ladi, keyin bobo, dada
va yana qarindoshlardan kimdir; ayollar oshxonada bir-
birlariga gap tashlab turishadi; erkaklar birinchi bo'lib
kechki paytning yoqimli sokinligiga sigaretini chertib
chiqishadi va o'z dunyolarini tartibga keltirishadi.
Ayvonlarda erkaklar ovozi yangraydi; ular oyoqlarini
baland ko'tarib, o'rnashib o'tirvadilar, bolalar esa
chumchuqlarga o'xshab yedirilib ketgan zinalarga yoki
yog'och to'siqlarga qatora o'tiradilar va bir kechada
albatta nimadir: yo bolalardan bittasi, yo yorongulli
tuvak tushib ketadi.

Va nihoyat, ayvon eshigi ortida sharpalarga o'xshab
buvilar, katta buvilar va oylar paydo bo'lishadi, er-
kaklar g'imirlab qolishadi, o'rinlaridan turib stullar

va tebranma kursilarni ayollarga bo'shatib berishadi. Ayollar o'zlari bilan turli-tuman yelpig'ichlarni, buklangan gazetalar, bambuk supurgichlar yoki atir sepilgan dastro'mollarni olib kelishadi va suhbatlashib o'tirib, yelpinishadi.

Ular allamahalgacha tinmay gaplashishadi, nimalar haqida ekanligini ertasiga hech kim eslolmaydi. Kattalar nima haqda gaplashayotganlarini bilish hech kimga kerak emas; muhimi shuki, shaharni asta-sekin tun qoplaydi, xuddi osmondan uylar ustiga qora yomg'ir yog'adi-yu bu zulmatda chiroqlar qip-qizil bo'lib jimirlaydi, ovozlar shildirab oqadi. Ayollar chivinlarni haydagancha, g'iybat qilishadi, lekin qonxo'rlar havoda tiyib bo'lmaydigan raqsga tushishadi. Erkaklar ovozi uylarning eskirib ketgan yog'ochlariga singib ketadi; agar ko'zlarni yumib quloqni pol taxtasiga bosilsa, erkaklarning g'o'ng'illagan ovozlarini eshitish mumkin — xuddi olisdagi zilzilaga o'xshaydi, u bir zumga ham tinmaydi, faqat goh kuchayib, goh pasayib eshitaladi.

Duglas ayvonning qup-quruq taxtasi ustiga cho'zildi; u baxtiyor va mamnun edi, chunki bu ovozlar hech qachon so'nmaydi, uning jismini so'zlarning mangu oqimi bilan qamrab oladilar, yumilgan qaboqlarini siypalaydilar, uyqudagi quloqlariga quyiladilar. Tebranma kursilar chirildoqlarga o'xshab qisirlaydi, chirildoqlar singari ovoz chiqaradi, oshxona derazasi ostidagi yomg'ir suvi to'planadigan mox bosgan bo'chka esa chivinlarning yangidan yangi avlodlarini yetkazib, yana bir necha yillarga yetadigan suhbat mavzuini beradi.

Yoz mavsumi, kechki paytlar ayvonda o'tirish qanday yaxshi, yengil va osuda! Mana shunday damlar hech tugamasa edi! Bular — abadiy va ishonchli marosimlar; doim, asrlardan asrlarga o'tsa ham chekuvchilarning mushtugi o't chaqnatib turadi, g'ira-shira qorong'ilikda to'qiydigan kegaylarni ushlagan oppoq qo'llar lip-lip etadi, muzqaymoqning kumushrang o'ramlari shitirlaydi, doimo kimdir kelib, kimdir ketib turadi. Chunki kechki paytlar kimdir, albatta, keladi: qo'shni uylardan yoki ko'chaning narigi tomonida yashaydiganlardan; miss Fern bilan miss

Roberta o'zlarining kichkinagina g'uvillab yuradigan avtomobillari bilan o'tib qoladilar, goho Tom bilan Duglasni o'tqazib, uy atrofida aylantirib keladilar-da, keyin ayvonda, yonib turgan yonoqlarini yelpib o'tiradilar; yoki eskifurush mister Jons ot qo'shilgan usti yopiq aravasini daraxtlar ostida qoldiradi-da, zinapoyalardan shosha-pisha chiqib keladi — ko'rib turadiki, hali hech kim eshitmagan narsani aytishga sabri chidamayapti, shunisi qiziqki, uning gaplari haqiqatdan ham yangilik bo'lib chiqadi. Va, nihoyat, bolalar, ular qayerlardadir — qorong'iliklarda yugurishadi, keyin berkinmashoq yoki koptok o'ynashadi, hech narsa ko'rinmay qolganda xarsillab, yuzlari lovullab, bumerangga o'xshab, baxmal o'tloqlardan yurib uyga qaytishadi, ayvonda bir maromdagi sharqirashlarga quloq tutib jimib qoladilar; ovozlari esa sharqirayveradi, sharqirayveradi va bolalarni allalab uxlatib qo'yadi.

Tunda paporotniklar, o'tlar qurshovida yotish qanday mazza! Ovozlari shitiraydi, bir-biriga chirmashib ketadi, qorong'ilik shunaqa ovozlardan to'qilgan. Kattalar tunni allaqachon unutib yuborishgan, axir u berkinib olgan-da! Sichqonchaga o'xshab qayerdadir jimgina yashirinib yotibdi, ovozlarga quloq tutadi, ular tun uchun ham, o'zlari uchun ham reja tuzayotganlariga shohid bo'ladi.

Va ovozlari tinib, oy shu'lasida oqarib suzayotgan tamaki tutuniga qo'shilib ketadi, parvonalar esa, kech ochilgan olma guliga o'xshab, uzoqdagi ko'cha fonuslariga yengil uriladi; ovozlari oqib ketib, kelajak yillarga qo'shilib ketadi...

* * *

O'sha kechqurun erkaklar tamaki do'koni oldida to'planishdi va birin-ketin dirijabllarni yondira boshladilar, jangovar kemalarni cho'ktirdilar, porox zavodlarini portlatdilar, qisqasi, ojizgina og'izlari bilan, bir kunlar kelib o'zlarini o'ldirishi mumkin bo'lgan bakteriyalarni lazzatlanib tortishdi. Ularning sigarasidan chiqqan tutunlar o'lim eltuvchi bulut bo'lib, hayajonlanib turgan bir kishini o'rab olgan; tutun ichida u arang

ko'rinadi; u kishilarning gapidagi o'tkir joylarga quloq tutar, go'yo payg'ambarona «xok eding, xok bo'lib qaytasan» degan ma'noni ilg'agandek edi; Bu odam — shaharning zargari Leo Aufman edi; u yaltirab turgan qop-qora ko'zlarini katta ochdi, bolalarnikiga o'xshagan oriqliqlarini ko'tarib, dahshatli qichqirdi:

— Bas qilinglar! Xudo haqqi, bu motam marshini bas qilinglar!

— Siz haqsiz, Leo, — dedi unga Spolding bobo; bu vaqt u nevaralari Duglas va Tom bilan odatiy kechki sayrdan qaytib kelishayotgandi. — Ular qarg'aga o'xshab qag'illayverishadi, yomon narsalarni bashorat qilishadi, biroq kim ularning og'zini yopadi?

Bir nima ixtiro qiling, kelajakni yorug', baxtiyor, xushchaqchaq qilishga unnab ko'ring. Axir, siz velosipedlar yasagansiz, Galereyadagi avtomatlarni tuzatgansiz, hatto kinomexanik bo'lgansiz. To'g'rimi?

— To'g'ri! — gapni ulab ketdi Duglas. — Bizga Baxt mashinasi yasab bering!

Odamlar kulib yuborishdi.

— Kulmanglar, — dedi Leo Aufman. — Nima qilib shu paytlargacha mashinalardan foydalanib yuribmiz? Odamlarni yig'lashga majbur etish uchunmi? Har doim, inson bilan mashina bir-biri bilan kelishib, qo'shilib ketaydeganda, nimadir «Paq!» etadi. Kimdir qayerdadir muttahamlik qilib bitta ortiqcha murvat o'rnatadi-da, undan keyin samolyotlar ustimizga bomba tashlaydigan, avtomobillar jarlikka qulaydigan bo'lib qoladi. Nega endi, bu bola Baxt mashinasini so'ramasin? U mutlaqo haq!

Leo Aufman jimib qoldi, yo'lak chetiga kelib velosipedini siypab qo'ydi; xuddi suyukli iti yoki mushugini silagandek.

— Men hech narsa yo'qotmayman, — g'ulduradi u. — Qo'llarim yana ozroq qavarsin, mayli; yana bir necha funt temir-tersak sarflayman, ozroq uxlayman. Bo'ldi! Men shunday mashina yasayman! Qasamyod qilaman!

— Leo, — dedi bobo, — biz seni hecham...

Biroq Leo Aufman allaqachon uzoqda uchib borardi;

kuchi boricha velosiped pedallarini bosib, yozning iliq shomiga kirib borar va uzoqdan ovozi eshitalardi:

— Men uni yasayman yasayman...

— Bilasanmi, — dedi Tom akasiga ehtirom bilan, — u rostdanam yasaydi, mana ko'rasan.

* * *

Leo Aufman tepalikdan tik pastlab ketgan kechki tosh ko'cha bo'ylab velosipedida uchib tushayotganini ko'rgan odam tushunadiki, bu odam tevarakdagi hamma narsani: shamol cho'g'dek pechdan chiqqandek, qaynoq nafasini yuzlarga urganda, quyoshdan qizib ketgan o'tlar orasida tikanlar qanday shitirlaydi, yomg'ir yoqqanda elektr simlari qanday zing'illaydi, barini yaxshi ko'radi. U uyqusiz tunlarni azob deb biladiganlardan emasdi, aksincha, uyqusi kelmaganda yotgan hoida miriqib xayollarga beriladi: «Koinotning ulkan soat mexanizmlari qanday ishlaydi? Bahaybat bu soatning burovi tugaydimi yoki yana uzundan uzoq mingyilliklarni sanaydimi? Kim bilsin».

Cheki ko'rinmaydigan uzoq tunlarda, qorong'ulikka quloq tutgancha u goho oxirat yaqin desa, goho, endi boshlanayapti degan xayollarga boradi.

Hozir u velosipedi pedalini aylantirib borar ekan: «Hayotning eng katta iztiroblari va burilishlari nimada ekan?» — deb o'ylardi. Dunyoga kelasan, ulg'ayasan, qariysan, o'lasan. Tug'ilish o'zingga bog'liq emas, lekin yetuklik, qarilik, o'lim — ehtimol, bular bilan bir nima qilsa bo'lar?

Uning boshi ichida oltindan yasalgan yengil kegaylarini yaltiratib Baxt mashinasining g'ildiraklari aylanardi. Bu mashina shunday bo'lishi kerakki, o'g'il bolalarning yonog'idagi mayin tuklarni erkakcha tikanlar bilan almashtirsin, qizchalarni esa o'rmalab yuradigan beso'naqay qurtlardan chiroyli kapalakka aylantirsin.

Yuragingning urishlar sanog'i milliardlarga yetib qolgan yetuklik yillaringda, o'zing tungi o'rningda yotasan-u, bezovta ruhing yer yuzida tentiragan paytlarda bu mashina tahlikani daf qiladi; odam to'kilgan yaproqlar bilan birga osuda uxlay oladi;

xuddi bolakaylar kuzda xushbo'y quruq pichan ustida cho'zilib, uyquga cho'mayotgan dunyo bilan betashvish qo'shilib uxlaganlaridek.

— Dada!

Bolalar o'tloqdan yugurib, unga peshvoz chiqishdi; hammasi: Saul, Marshall, Jozef, Rebekko, Rutva Noemi. Eng kichigi besh yosh, eng kattasi o'n beshga kirgan; har biri otasining qo'lidan velosipedni olgisi keladi, har biri otasining qo'lini silashga oshiqadi.

— Sizni kutib turuvdik! Bugun muzqaymoq yeymiz!

Leo ayvonga qarab yurdi; qorong'ilikda hozircha ko'rinmayotgan xotining tabassumini sezib turardi.

Rohatbaxsh sukunat bilan besh daqiqa o'tdi, chunki hammaning og'zi band; keyin Leo qoshiqchasi bilan kumushrang muzqaymoq olib, tepaga ko'tarib qaradi, go'yo butun Koinotning sir-asrori shunda-yu, unga ehtiyotlik bilan tepish lozim; va xotiniga qarata dedi:

— Lina, men Baxt mashinasini ixtiro qilsam, nima deysan?

— Bir nima bo'ldimi? — dedi xotini o'sha zahoti.

* * *

Bobo Duglas bilan Tomni uyga boshladi. Yarim yo'lda ularning yonidan meteorlar galasi kabi shumtakalar to'dasi yugurib o'tdi, ularning orasida Charli Vudman va Jon Xaf ham bor edi; ularning tortish kuchi shunchalar zo'r ediki, Duglasni bobo va Tomdan ajratib olib, o'zlari bilan jar tomonga olib qochishdi.

— Adashib qolmagin, nevaraginam!

— Yo'q, bobo! Adashmayman!

Bolalar qorong'ulikda g'oyib bo'lishdi.

Bobo bilan Tom qolgan yo'lni jimgina yurib o'tishdi, faqat eshikchadan hovliga kirishganda Tom:

— Baxt mashinasi-ya! Qarang! Zo'r bo'lardi! — ded.

— Pishqirma, — dedi bobo.

Sud binosidagi soat sakkiz marta bong urdi.

Sud binosidagi soat to'qqiz marta bong urdi; kech bo'lib qoldi; Koinotning aql bovar qilmaydigan qa'rida, hech qayoqqa yoki qaysidir manzillarga

uchib borayotgan Yer deb atalmish sayyoraning ulkan bir qit'asidagi kattakon bir shtatning kichkinagina shaharchasidagi ko'rimsizgina bu ko'chada ham allaqachon tun boshlangan. Tom Yer kurrasining cheksiz va shiddatli yo'lidagi har bir milya masofani his qilib, ayvon eshigi yonida o'tirardi; chivinlardan himoya uchun tutib qo'yilgan dokaning mayda teshikchalari ortidagi bu muloyim, begunoh, go'yo tinch turgan shiddatli zulmatni kuzatardi. Faqat yotib, ko'zlaringni yumsang, o'rin-ko'rpang tagidagi yer shari chirpirak bo'layotganini sezasan va qop-qora dengiz ko'zga ko'rinmas suvosti qoyalariga urilib, quloqlaringni garang qiladi.

Yomg'ir isi keldi. Uyda oyisi yuvib quritilgan kiyimlarga butilka tiqinidagi mayda teshikchalardan suv purkab, issiq dazmolni bosdi. Bu vaqt bir mahalla naridagi bir do'koncha – missis Singerning do'konchasi hamon ochiq edi.

Missis Singer do'konchasini yopishni o'ylab turgan vaqtda Tomning onasi yalindi:

– Yugurib bor, bir pint muzqaymoq sotib ol. Qarab tur, idishga bosib-bosib bersin.

– Ustidan shokolad quyib bering, desam maylimi? Akam vanilni yaxshi ko'rmaydilar, – dedi Tom. Onasi ruxsatberdi. U pulni kaftiga tugib, yalangoyoq holicha yo'lakning kechki iliq asfalti bo'ylab, olma daraxtlari va emanlar tagidan yugurib ketdi. Shaharda jim-jitlik hukm surardi, faqat qaerdadir yulduzlarni to'sib turgan ko'kish binafsharang daraxtlar ortidan chirildoqlarning churullashi eshitilardi.

U yalang oyoqlarini asfaltga shapillatib, ko'chaning narigi betiga o'tdi. Missis Singer do'konchasida u yoqdan bu yoqqa mag'rur yurib, yahudiycha qo'shig'ini xirgoyi qilardi.

– Bir pint muzqaymoq? – qaytarib so'radi u. – Shokolad quyib beraymi? Yaxshi!

U muzqaymoq idishning temir qopqog'ini burab ochayotganini, katta dumaloq qoshiqni o'ynatib, karton qog'ozdan yasalgan pintga muzqaymoqni bosib-bosib solganini va «Shokolad quyaymi? Yaxshi!» deya takrorlab, shunday qilganlarini Tom kuzatib

turdi. Pulni berib, muzdek xaltachani oldi, uni yuziga, peshonasiga huzur qilib bosdi-da, kulib yubordi va oyoqlarini shapillatgancha uyi tomon yugurib ketdi. Missis Singer unga qaragancha ko'zini qisib qo'ydi va bir zumda do'konning chirog'i o'chdi, endi ko'channing burchagidagi yolg'iz fonus arang miltillab turardi. Butun shahar uyquga cho'mayotgandek edi.

Tom doka tutilgan ayvon eshigini ochib kirdi, oyisi dazmollashda davom etardi. U juda isib ketgani bilinib turar, nimadandir norozi bo'lsa ham Tomga qarab jilmaydi.

— Dadam qachon majlisdan qaytadilar? — dedi Tom.

— Soat o'n birlarda, ehtimol kechroq, — javob berdi oyisi va muzqaymoqni oshxonaga eltib, taqsimlab chiqdi. Tomga ko'proq shokolad soldi, o'ziga — kamroq, qolgan muzqaymoqni bir chetga qo'ydi. — Bular Duglasga va dadangga, kelib qolishadi, — tushuntirdi oyisi.

Ular sokin yoz shomining qorong'isida ayvonda o'tib olib, muzqaymoqdan lazzatlanishdi. Faqat ikkovlari — Tom va oyisi, ularning atrofida, uyning atrofida va ko'chada — tun hukm suradi. Tom har qoshiq muzqaymoqni yeb bo'lib, keyingisini olishdan oldin qoshiqni yaxshilab yaladi, onasi dazmol qiladigan taxtani surib qo'ydi, dazmol soviy boshladi; onasi patefon yoniga qo'yilgan oromkursiga o'tirib, muzqaymoq yalar ekan, Tomga kunning issig'idan shikoyat qila ketdi:

— Bugun juda issiq bo'ldi-ya! Jazirama! Yer kuni bilan jaziramani o'ziga singdirib, kechqurun qaytarib chiqaradi. Kechasi juda dim bo'ladi!

Ular hamma derazalar va eshiklarga bostirib ke- layotgan tunga quloq tutib o'tirardilar. Sukunat ezib yuboradigandek, chunki priyomniklarning batareyalari «o'tirib» qolgan, plastinkalar esa ming martadan aylantirilaverib-aylantirilaverib jonga tekkan. Tom bo'lsa taxta polda o'tirivolib tashqaridagi zim-ziyoga tikilardi, yuzini eshikka to'silgan to'rga tekkizganidan burnining uchida mayda qora kvadratlar hosil bo'lgan.

— Dug qayoqda qoldi? Soatto'qqiz yarim bo'ldi-ku.

— Kep qoladi, — dedi Tom.

Albatta, Duglas keladi.

Oyisi idish yuvгани ketdi, Tom unga ergashdi.

Har bir ovoz, qoshiq yoki taqsimchalarning shiqir-shiqiri kechki issiq havoda jaranglab tarqalardi.

Keyin ona-bola katta xonaga o'tib, divandagi yostiqliqni olib, divanning ichini ochib yoyishdi, bu aslida keng karavot edi. Oyisi Tom bilan Duglasga o'rin soldi, yostiqlarni urib-urib shishirdi. Tom ko'ylagining tugmalarini ochmoqchi edi, oyisi to'xtatdi.

— To'xta-chi, Tom.

— Nega?

— Kerak.

— Qiziqsiz-a, oyi.

Oyisi stulga o'tirvoldi, shu zahoti turib ketdi-da, eshikka yaqin borib, Duglasni chaqirdi. Uzoq chaqirdi, qayta-qayta chaqirdi: «Duglas! Dug! Du-ug!». Uning ovozi dim zulmatga oqib ketar, hech qanaqa javob kelmasdi. Hatto aks-sado eshitilmasdi.

— Duglas! Duglas! Duglas! Du-u-u-gla-a-as!

Tom polda o'tirardi, badani muzlab ketdi: muzqaymoqdan emas, yozning issig'idan ham emas, hozir qish mavsumi emaski, shundan desa! Oyisi o'zini yo'qotib qo'yib, hamma yoqqa alanglashi, ko'zlarini chirtyumib, bir joyda qotganча nima qilarini bilmay, tashvishlanayotgani Tomning badanida titroq turgizib yubordi.

Oyisi ayvon eshigini ochdi, qorong'i zinalardan pastga tushib, siren tagidagi yo'lakdan yurdi. Tom uning qadamlariga quloq soldi.

Oyisi yana chaqirdi.

Hech qanaqa javob yo'q.

Yana ikki marta chaqirdi. Tom hamon katta xonada edi. Nazarida hozir uzundan-uzun tor ko'chani narigi boshidan Duglasning: «Ketayapman, oyi! Xavotir olmang, hozir boraman!» — degan ovozi eshitiladigandek.

Biroq Duglasdan javob bo'lmadi. Tom ochib qo'yilgan o'rin-ko'rpaga, miq etmayotgan radio va dam olayotgan patefonga, dunyoda hech qanaqa tashvish yo'qdek shisha osilchoqlarini yiltiratayotgan lyustraga,

binafsharang va to'q-qizil gajaklar bilan bezalgan gilamga qarab uzoq, o'tirdi.

Keyin ataylab oyog'ini karavotga urdi, og'riq bilinarmikin, dedi o'zicha. Ha, og'rir ekan.

Ayvon eshigi g'iyqillab ochildi va oyisi:

– Yur, Tom, aylanib kelamiz, – dedi.

– Qayoqqa?

– Ko'chani aylanib kelamiz, yur.

Tom oyisining qo'lini ushlab oldi. Ular Sent-Jeymsstrit bo'ylab yurishdi.

Asfalt yo'llar hali ham iliq edi, chirildoqlar quyuqlashgan tundan ilhomlanib, chirillashni avjiga chiqarishgan. Ular muyulishgacha borishdi, keyin kunbotar tomondagi jarlikni mo'ljal olib yurishdi.

Qayerdadir avtomobil lip etib, uzoqdan chiroqlarini yiltiratdi. Shuni hisobga olmaganida, ko'chalarda hayotdan asar yo'q – na chiroq, na bir harakat ko'rinadi. O'rtida, u yer-bu yerda yorug' darchalar ko'rinardi, lekin ular ketayotgan tomonda zimiston quyuqlashib borayapti. Deyarli hamma uylarda odamlar uyquga ketishgan, onda-sonda qorong'i uylarning zinalarida uy egalari o'tirvolib, tungi suhbatni asta davom ettirishadi. U yer-bu yerdagi ayvonlarda tebranma kursilar g'ichirilaydi.

– Dadang uyda bo'lsalar ham mayli edi, – dedi oyisi.

U katta qo'li bilan Tomning jajji qo'lini mahkam ushlavolgan.

– Qarab tursin bu bola! Hali qo'limga tushadi-ku! Odamxo'r yana ovga chiqdi, u odamlarni o'ldirdi. Hamma xatar ostida. U qayerda va qachon paydo bo'lishini hech kim bilmaydi. Duglas uyga qaytsinchi, mendan ko'radi! Shunday savalayki, bir umr eslab yursin!

Ular yana bir mahalla yurib, Chepel-strit bilan Glen Rok ko'chalari chorrahasidagi nemis baptistlari cherkovining qop-qora ko'lankasi oldidan chiqdilar. Cherkovdan yuz qadamcha narida jar boshlanadi. Tom uning hidini tuya boshladi: kanalizasiya chiqindilari, chirigan barglar hidi, yashil barglarning dimiqqan va nam hidi uning dimog'iga urildi.

Cherkovyonida turgan odam hech narsadan qo'rq-masligi lozim edi, lekin Tom bunday qilolmadi, bunday zulmat qo'ynida bittayam chirog'i yo'q cherkov sovuq va befoyda vayrona kabi jar yoqasida qo'qqayib turrardi.

Tom endi bor-yo'g'i o'nga kirdi, o'lim, qo'rqinch, dahshat degan narsalar nima ekanligini tuzukroq bilmaydiyam. O'lim, bu — yashikka solib qo'yiladigan mum qo'g'irchoq, uni olti yoshida ko'rgan. O'shanda katta bobosi o'lgan edi, tobutda yotgani ko'z oldida. Go'yo otib tushirilgan bahaybat qirg'iy kabi shalvirab, jim yotar, uzoq-uzoqdagi narsaga o'xshardi, endi u hech kimga gapirolmaydi, yaxshi bola bo'lish kerakliginiyam aytmaydi, siyosat to'g'risida ham bahslashmaydi. O'lim, bu — uning singlisi; yetti yosh paytida, bir kun, ertalab uyg'onib, mum qo'g'irchoq yotgan joyga qaradi. Qo'g'irchoq unga qotib qolgan va hech nimani ko'rmayotgan ko'k ko'zlarini tikib yotardi. Keyin kattalar kelib qo'g'irchoqni to'qima savatga solib, olib ketishdi. Tom yana bir oylardan keyin o'limning baland stuli oldida turgan edi va qo'qqisdan tushungan ediki, o'lim endi bu yerda hech ham o'tirmaydi, kulmaydiyam, yig'lamaydiyam, Tom bo'lsa, unga hecham achinmaydi. Ana o'sha — o'lim edi. Yana, bu — Odamxo'r, hech kimga ko'rinmasdan pusib keladi, daraxtlarning orqasiga berkinib oladi, mahallada aylanib yuraveradi, kutib yurib-yurib, yilda bir yoki ikki marta shu yoqqa — shaharga, tunlari doim qorong'i bo'ladigan mana shu ko'chalarga keladi-da, xotinlarni o'ldirib ketadi, keyingi uch yilda uchta xotinni o'ldirdi bu O'lim...

Biroq, hozir bu — oddiy o'lim emas. Yozning qorong'i shu tunida olis yulduzlar ostidan uning ustiga birdaniga hamma narsa — butun umri davomida ko'rganlari, eshitganlari, boshidan o'tkazganlari yopirilib bosdi, g'arq qila boshladi va bundan uning nafasi qaytayozdi.

Ular yo'lakdan chetga chiqib, mayda tosh tashlab bosib tashlangan yolg'izoyoq yo'ldan yurib ketishdi. Ikki tarafni yovvoyi o'tlar quyuq bosgan. Bu yerlardagi chirildoqlar battar chirillashadi. Tom oyisining ortidan indamay ergashdi, oyisi hech narsadan qo'rqmaydi,

u — katta odam, jasur va chiroyli, Tomni dunyodagi har qanday dahshatlardan himoya qila oladi. Shu alfozda ikkovlari yuraverishdi-yuraverishdi, nihoyat sivilizasiya degan narsaning eng chekkasiga borib qolishdi.

Bu yog'i — jar!

Bu jarlikda, qop-qorong'i chakalakar ichida Tom bilmagan, hech qachon bilmaydigan va tushunmaydigan narsalar jam bo'lgan. Bu yerlarda, mana shu daraxtlarning ostidagi zim-ziyo soyalarga, odamni bo'g'ib tashlaydigan chirindi hidlariga aralashib yashiringan narsalarning bari nomsiz.

Tom bilan oyisidan boshqa hech kim yo'q bu yerda.

Oyisining qo'llari ham titrayapti-ya!

Ha, titrayapti. Shunchaki, tuyuldimi, deb o'ylagandi. Nega bunday bo'lyapti? Axir, oyisi katta odam, kuchli, Tomdan aqli! Nahotki, oyisi ham Tomga tinchlik bermayotgan xatarni sezayotgan bo'lsa? Anavi qorong'iliklarda kutib yotgan dahshat hozir chiqib qolsa-ya? Demak, Tom katta bo'lgandayam kuchli bo'lolmas ekan-da? Katta bo'ldim, deya xotirjam bo'lolmaydimi? Nahotki, hayotda qutulib qoladigan joy bo'lmasa? Yopirilib kelayotgan tunning dahshatlariga qarshi turadigan ishonchli qo'riqching yo'q ekan-da? Gumonlar Tomning xayollarini har tomonga tortqiladi. Boya yegan muzqaymog'i yana tomog'ini kuydirib o'tgandek bo'ldi, ichi muzlab ketdi, yelkari sovgotdi, qo'l-oyoqlari muzladi. Qo'qqisdan o'tgan qishning sovuq shamollari izillab o'tgandek bo'lib, butun gavdasi qaltiradi.

Ha-a, ... Mana nima eka-an?! Demak, hamma odamning qismati — bir. Har kim o'zi bilan o'zi ovora, yolg'iz! Dunyoda odamlar qancha ko'p bo'lmasin, har bir odam o'zicha, hech kim unga yordam bermaydi va u doim qo'rqadi! Mana, hozirgidek. Bir narsa bo'lsa baqirasan, yordamga chaqirasan nima bo'пти? Kimning nima ishi bor?

Zulmat bir zumda yutib yuboradi. Dahshatli, badanlarni muzlatib qo'yadigan bir lahza yopirilib keladi-yu hammasi tamom bo'ladi. Tong otishdan ancha ilgari,

polisiyachilar qo'lchiroqlari bilan qorong'i yolg'izoyoq yo'llarni titkilab chiqquniga qadar hammasi hal bo'ladi, keyin odamlar oyoqlari ostidagi toshchalarni shitirlatib, sarosimaga tushib, yordam berishga oshiqadilar. Agar, hozir odamlar besh yuz qadam narida turgan bo'lsalar ham, aslida shunday bo'lsa bordur, shundayam qop-qora qyun yashindek yopirilib, uch soniya ichida sen yashab qo'ygan o'n yilingni yutib yuboradi.

Ha, hayot — yolg'izlik ekan! Tomning qo'qqisidan qilgan bu kashfiyoti o'ziga yakson qiluvchi zarba bo'lib tushdi va qaltirab ketdi. Oyisi ham shu tobda yolg'iz. Bunday daqiqalarda na nikohning muqaddas narsa ekanligiga, na Qo'shma Shtatlarning konstitusiyasiga, na polisiyachilarga ishonib bo'ladi! O'zining yuragidan boshqa hech kimga ishonadigan payt emas. Yuragida esa yengib o'tolmaydigan nafrat va qo'rquvdan boshqa narsa yo'q. Bunday daqiqalarda har kimning oldida o'zining, faqat o'zining muammosi turadi va uni har kim o'zi hal qilishi kerak! Sen mutlaqo yolg'izsan, buni bir umrga eslab qolgin.

Tom tomog'iga bir narsa qadalgandek yutindi va onasiga mahkamroq qapishdi. Ey, xudoyim, oyim o'lib qolmasin-da, deb yalindi u. Bizga hech qanaqa yomonlikni yaqinlashtirma. Bir soatdan keyin dadam majlisdan keladilar va uyda hech kim yo'qligini ko'rib.

Oyisi so'qmoq yo'ldan qop-qora chakalakka tomon yurdi.

— Oyijon, Dugdan xavotir olmang, — dedi Tom ovozi titrab. — Unga hech narsa bo'lmaydi.

Qo'rqmang, hech nima bo'lmagan.

— U har doim mana shu yo'ldan qaytardi. Onasining ovozi zo'riqib jarangladi. — Men unga yuz martalab aytgandirman, boshqa yo'ldan yurgin, deb. Lekin bu bezori bolalar nuqul o'zini tikka chakalakka uradi. Bir kunmas-bir kun undan qaytib chiqmaydi.

QAYTIB CHIQMAYDI. Bu so'zlar hamma narsani bildirishi mumkin. Daydilar. Jinoyatchilar. Zulmat.

Baxtsiz hodisa. Eng asosiysi — o'lim!

Butun koinotda yagona.

Dunyoda bunaqa shaharchalarga o'xshagani mil-

lionta! Har bittasida shunaqa qorong'i, shunaqa yol-g'izlik, u yerlarda ham har bir odam boshqalardan ayro, har birining o'z dahshatlari, o'z sirlari bor. Skripkaning quloqlarni teshib yuboradigan chiyillashi – hech qanaqa yorug'ligi yo'q, nuqul soyalardan iborat bu shaharchalarning musiqasi. Yol-g'izlik esa cheksiz, chidab bo'lmaydigan darajada. Botqoq singari ichiga tortib ketadigan va hech kim bilmagan jarlari qancha! Bu shaharchalardagi hayot tunlarda badanlarni muzlatib yuboradigan dahshatga aylanib qoladi. Aqlga, oilaga, bolalaru har qanday baxtga qarshi har tomondan bir dahshatxatar solib turadi, uning ismi – O'lim.

Oyisi qorong'ulikka qarab ovoz berdi:

– Duglas! Dug!

Va to'satdan ikkovlari nimadir sodir bo'lganini sezib qoldilar.

Chirildoqlar tindi.

Hammayoq sukunatga cho'mdi.

Tom shunaqa jimlik bo'lishini bilmas ekan. Cheksiz, qilt etmaydigan sukunat. Nimadan chirildoqlar tinib qoldi? Nima sababdan? Ilgari ular hech tinmasdi-ku. Hech qachon!

Demak. Demak.

Hozir bir nima bo'ladi.

Jar o'zining qop-qora mushaklarini tarang qilib, qancha-qancha millar atrofda uxlab yotgan shaharchalar va fermalarning kuchini so'rib olayotgan-ga o'xshardi. Shabnam singib ketgan o'rmonlar vodiylarning, itlar to'planib olib, tumshug'ini oyga qaratib uvillaydigan va yopirilib kelayotgan dengiz to'lqinlariga o'xshagan tepaliklarning ulug' sukunati, hammasi jilg'alar kabi oqib tushib, bir nuqtaga jo bo'layotgan va bu sukunatning qoq o'rtasida Tom bilan oyisidan bo'lak hech kimsa yo'q. Mana, hozir, shu daqiqalarda nimadir bo'ladi. Chirildoqlar hamon jim, yulduzlar go'yo pastga tushgan, qo'l uzatsang barmoqlaringga tilla rangi yuqib qoladigandek. Yulduzlarning sanog'i yo'q, ular qaynoq, qo'lni kuydiradi.

Sukunat cho'zilib, kuchayib, ko'pchib boradi. Kutish esa borgan sari qiyin, azobli. Bir yoqda zulmat, bo'm-bo'shlik, boshpanasizlik!

Va qo'qqisdan, olisdan – jarning narigi tomonidan ovoz keldi:

– Shu yerdaman, oyi! Ketyapman!

Va yana:

– Oyi, oyijon! Ke-etyapma-an!

Tennis tuflisi jar tubida shipir-shipir qilib yaqinlashib kelardi. Baqirishib-chaqirishib uch nafar bola – Duglas, Charli Vufmen va Jon Xaf yugurishardi. Yerga tegay-tegay deb turgan yulduzlar sapchib osmonga chiqib ketdi, xuddi birov chaqib olgan million-million shilliqqurtoyoqlarini ichiga tortib olgandek.

Chirildoqlar yana ashulasini boshladi.

Qo'rqib ketgan, hayratdan dong qotib, g'azablangan zulmat chekindi, u ana-mana nafsini qondirmoqchi bo'lib turgan edi, lekin bunga imkon berishmadi. Qorong'ilik dengiz to'lqini singari chekingan paytda, undan beto'xtov kulayotgan uch bola chiqib keldi.

– Oyi! Tom! Salom!

Shu zahoti Duglasning isi hamma yoqni tutib ketdi. Undan doim ter hidi, o'tlar, daraxtlar, shox-shabbalar va jilg'alar hidi kelib turardi-da.

– Jazoyingizni olasiz, yigitcha! – bayonot berdi oyisi. Uning xavotirlaridan asar ham qolmagandi. Onasi bu haqda hech qachon, hech kimga aytmaydi, Tom bunga ishonadi. Lekin bugungi qo'rqinch bir umrga oyisining dilida ham, Tomning dilida ham qoladi.

Yozning xavotirli bu tunida ular uyga tomon yurib ketishdi. Duglas tirik ekan – qanday yaxshi!

Yaqindagina, jar yoqasida turganida xayoliga nimalar kelmadi!

* * *

Qayerdadir, uzoqda, oy g'ira-shira yoritib turgan o'rmon bo'ylab, viaduk ustidan, keyin pastda, vodiy tubida poezd taqir-tuqur qildi, zo'r berib xushtak chaldi, xuddi tunda adashib qolgan temir yirtqich. Tom akasining yonidagi o'ringa yotdi, a'zoyi-badani qaltirab hushtakka quloq soldi va xayoli qochdi. Poezd chopqillab borayotgan o'sha uzoq-uzoqlarda ularning xolavachchasi yashardi, ancha yil bo'ldi,

o'pkasi shamollab xuddi bugunga o'xshagan tunda o'lib qolgan...

Yonida yotgan Duglasdan ter xidi keldi, bu Tomga sirli ta'sir qildi, qaltirashdan to'xtadi.

— Dug, men ikkita narsani yaxshi bilaman, — shivirladi Tom.

— Nimani?

— Bittasi: tunda juda qo'rqinchli bo'larkan.

— Yana bittasi-chi?

— Agar mister Aufman qachon bo'lmasin, Baxt mashinasini yasasa ham, bu mashina jarni hech narsa qilolmaydi.

Duglas bir oz o'ylab qoldi.

— Nima deding, qaytar.

Ular jim bo'lib qolishdi: ko'chadan qadam tovushlari eshitildi, yaqin keldi, yana yaqin, mana ular uy yonidagi daraxt ostida, shundoq yo'lakdan kelyapti. Oyisi karavotda yotgan holda sekingina dedi:

— Dadanglar kelyaptilar.

U yanglishmagan edi.

* * *

Tun allamahal bo'lganiga qaramay Leo Aufman ayvonda o'tirgancha qorong'ulikda nimalarnidir yozardi. Qorong'ilikdan qo'lidagi qog'oziyam yaxshi ko'rinmaydi. Goh-goh o'ziga o'zi «A-ha!» yoki «Albatta, bu ham!» deb xitob qilganidan bilish mumkinki, yozayotganida kallasiga yana bir nimalar kelaypti. Keyin eshik yengil chertildi, go'yo chivindan tutilgan to'rga tungi kapalak kelib urildi.

— Lina? — shivirladi Leo.

Xotini uning yonidagi tebranma kursiga kelib o'tirdi. Lina hali sevilgan o'n yetti yashar qizlar kabi nozikkina emas, biroq sevilib bo'lgan ellik yashar xotinlarga o'xshab, semiz ham emas, kelishgan, badanlari dirkillagan, sevisgga arziydigan, seviladigan xotinlar necha yoshda bo'lishmasin, shunaqa ko'rinishadi.

U — ajoyib xotin! Badani, Leoning badani kabi doim o'zi haqida o'ylardi, faqat sal boshqacha: bu badan bolalarni yetishtirib beradi yoki Leodan oldinroq

u kirmoqchi bo'lgan xonaga kiradi-da, u yerdagi havoni eriga yoqadigan qilib, o'zgartirib beradi. Lina hech qachon uzoq o'ylaydiganga o'xshamaydi, fikrlari bir zumda boshidan yelkalariga, undan barmoqlariga o'tib, harakatga aylanardi. Bular shunday tabiiy va sezilmasdan amalga oshardiki, Leo bu jarayonni hech qanaqa chizma bilan ifoda qilolmagan bo'lardi.

– Bu – Mashina, ... – dedi xotini nihoyat. – Lekin bizga kerak emas.

– Ha, – javob qildi Leo, – lekin goho boshqalarni ham o'ylab turish kerak. Yana nima qo'sh-samiykin, deb o'ylayapman. Kinofilmlarnimi, radio-priyomniknimi? Stereoskopik oynaklarnimi? Bularning barini bir joyga yig'sa, har bir odam paypaslab ko'rib jilmaygan bo'lardi: «Ha, ha, baxt mana shu», – degan bo'lardi.

Shunday ajoyib mashina yaratishim kerakki, deb o'ylardi u, nima dilxiralik bo'lmasin – oyoqdan zax o'tib ketadimi, yara lo'qillab og'riydimi yoki odam uyqusizlik azobidan tuni bilan yotgan o'rnida ag'anab chiqadimi, g'am-tashvishlar ich-etini kemiradimi, hamma-hammasiga shu mashina baxt bersin, ummonga tashlangan sehrli tuz chindimi o'zidan yana tuz chiqarib, dunyo ummonlari va dengizlari suvini sho'r qilgani kabi, o'zidan-o'zi baxtni ko'paytirsin. Shunaqa Mashina ixtiro qilish uchun kim o'zini o'tga ham, cho'qqa ham urishdan qochardi? Unga butun dunyo javob bersin, butun shaharcha javob bersin, xotini javob bersin!

Lina erining yonidagi tebranma kursida o'ng'ay-sizlanib jim o'tirar va uning sukunati har qanday so'zdan ko'ra ma'noliroq edi. Leo ham jim bo'lib qoldi, boshini orqaga tashlab, shamol ulkan zaytunning quyuq barglarini shitirlatayotganiga quloq tutdi va o'z-o'ziga: «Mashinang uchun barglarning shitirlashi ham kerak», – deb qo'ydi.

Yana bir daqiqadan so'ng ayvon bo'shab, tebranma kursilar qorong'ulikda qo'qqayib qoldi.

Bobo tushida jilmaydi. O'zi buni sezib qoldi va hayron bo'lganidan uyg'onib ketdi. Bir pas jim yotdi, qalbiga quloq soldiyu nima uchun tushida jilmaygani sababini tushundi.

Ha, unga bir ovoz, qushlarning sayrashi va yangi yaproqlarning shitirlashidan-da muhimroq ovoz eshitilgan edi. Har yili shunday bir kun keladiki, u uyg'onib ketib, shu ovozga quloq tutadi. Ovoz haqiqiy yoz mavsumi boshlanganidan darak berardi. Yoz mana shunaqa tongdan boshlanadi. Uydagilardan yoki mehmonlardan kimdir, jiyan, o'g'il yoki nevara deraza tagidagi o'tloqqa chiqadi, temir pichoqlar va kegaylar yozning xushbo'y o'tlari ustida g'izillab, o'tloqning to'rt chekkasidan qunt bilan aylanib-aylanib, har aylanganda avvalgisidan kichikroq maydon qoldirib qirqaveradi. Mitti o'roq mashina zo'r berib tirillaydi, pichoqlar ostidan bedaning tepa barglari, terimdan omon qolgan bir-ikki momaqaymoqning yilt etgan tillarang uchquni, chumolilar, xas-cho'plar, mayda tosh-kesaklar, bulturgi to'rtinchi iyuldagi mushakbozlik qoldiqlari, piliklar har tarafga sachraydi. Eng muhimi, ortida tep-tekis o'rilgan sersuv va xushbo'y o'tlar gilami qoladi. Bu o'tlar bobo yotgan joyida oyoqlarini yoqimli qitiqladi, issiqdan bo'rsigan yuzlarini sovitdi, dimoqlarini yangi tug'ilgan yozning muattar bo'ylari bilan to'ldirib: «Biz HAMMAMIZ yana bir yil yashaymiz!» — deya va'da berishdi.

O'roq mashinasi — ajoyib narsa, dedi bobo o'ziga o'zi. Lekin qaysi ahmoq yangi yil birinchi yanvardan boshlanadi deb o'ylab topgan ekan? Illinoys, Ogayo yoki Ayovanning minglab o'tloqlari tepasiga o'tlarning o'sishini kuzatadigan soqchilarni qo'yish kerak, ular o't o'rimga yaroqli bo'lganini aytgach, ertalabdan mushakbozlik, karnay-surnay, shovqin-suron qilmasdan o'rish mashinalari simfoniyasini chalib, bepoyon o'tloqlarda o't o'rish kerak. Yilning ana o'sha kuni haqiqiy boshlanish bo'ladi va odamlar bir-birlariga rangbarang qog'oz tangachalar va tasmalar emas, bir tutam yangi o'rilgan maysa otsalar yarashardi.

Bobo uzoq falsafaga berilib ketganidan o'ziga

o'zi kinoya bilan «Hi-m!» deb qo'ydi, o'rnidan turib, derazadan boshini chiqarib, yoqimli quyosh nurlariga tutdi. O'zi o'ylagandek ekan: ijarachi yigit, gazeta muxbiri Forester o'roq mashina bilan bir qator o't o'ribdi.

— Xayrli tong, mister Spolding!

— Ha-a, Bill! Boplaysan! — deb javob qildi bobo va bir necha daqiqadan so'ng, pastda o'tirib, momo tayyorlagan nonushtani paqqos tushirdi. Darcha lang ochib tashlangan, o'roq mashinasining tirillashi chakak marshi bilan hamohang tushdi.

— Shu mashinaning tirillashini eshitsam, ko'nglim yayrab ketadi. Qara, eshityapsanmi?

— Tez orada bu ovozni eshitishga hojat qolmaydi, — dedi momo va stolga bir to'p bug'doy non qo'ydi. — Bill Forester bugun o'tning boshqacha navini sepadi, uni o'rmasa ham bo'larmish. Nomini aytuvdi, esimda qolmabdi, qancha kerak bo'lsa, shuncha o'sar ekan-da, keyin to'xtab qolarakan.

Bobo kampiriga hayron qarab qoldi.

— Bema'ni hazil, — dedi nihoyat.

— Borib o'z ko'zing bilan ko'rib kela qol. Bill Forester aytishicha, bu yer uchun foydalimush, — dedi momo. — U urug'larni tayyorlab qo'ygan, uy orqasida, qutilari bilan turibdi. Har yer-har yerda chuqur qazib, urug'larni ko'mish kerak ekan. Yilning oxirida yangi chiqqan o't eskilarini qirib bitiradi, ana undan keyin o'roq mashinangni sotib yuborsang ham bo'ladi, senga boshqa kerak bo'lmaydi.

Bobo stoldan sakrab turdi-da, hovliga otildi. Bill Forester o'roq mashinasini to'xtatib, quyoshdan ko'zlarini qisib, jilmayganча cholning oldiga keldi.

— Bir ish qilib qo'ydim, — dedi u. — Kecha yangi urug' sotib oldim. Vaqtim borida o'tlog'ingizga sepib qo'yay, dedim.

— Mendan bir og'iz so'radingizmi? — baqirdi bobo. — Axir o'tloq meniki-yu!

— Siz mamnun bo'lasiz, deb o'ylabman, mister Spolding.

— Nimaga mamnun bo'lishim kerak? Qani, menga ko'rsating-chi o'sha jin urug'laringizni.

Ular yangi nav urug'lar solingan mayda to'rt-burchak qutichalar oldiga kelishdi. Bobo ulardan bittasini boshmog'ining uchi bilan turtib qo'ydi.

— Menimcha, bu oddiy o't. Sizni boplab aldab ketishmaganiga ishonchingiz komilmi?

— Bu o't kaliforniyada o'sishini ko'rganman. Mana shuncha o'sadi, keyin to'xtaydi. Bu yerning iqlimiga moslashib ketsa, kelasi yil hafta sayin o'tloqni o'rib turishga xojat qolmaydi.

— Sizga o'xshagan yoshlarning kamchiligi ham shunda-da, — dedi bobo. — Uyat, sizga, Bill! Tag'in, jurnalist emishsiz! Sizlar bu dunyodagi bari yaxshi narsalarni yo'q qilishga tayyorsiz. Kam vaqt sarflasangiz, kamroq mehnat qilsangiz, mana, nimalarni o'ylaysizlar. — U qutilardan birini oyoq uchi bilan turti. — Siz menchalik yashab ko'ring, mayda ishlar yiriklariga qaraganda muhimroq ekanini o'shanda bilasiz. Bahor kunlari erta tongda piyoda sayr qilish hashamatli avtomobilga o'tirvolib, soatiga sakson mil tezlik bilan uchgandan afzal. Nima uchun, bilasizmi? Chunki atrofda hamma narsa o'sadi, gullaydi, muattar hid taratadi. Piyoda yurganingda atrofga razm solishga, har bitta mayda go'zalliklarni ko'rishga ulgurasan. Tushunaman, siz hamma narsani birvarakayiga ko'rishni, qamrab olishni xohlaysiz. Bu — yoshlarga xos xislat. Biroq gazeta muxbiri hadeb tarvuzlarni ko'ravermasdan, mayda uzumlarni ham ko'ra bilishi kerak. Siz uchun butun skelet bo'lsa! Menga borliq izi ham kifoya, buni tushunish mumkin. Sizga hozir mayda narsalar zerikarli tuyuladi, ehtimol, siz ularning bahosini bilmassiz, ma'nosini ko'ra bilmaysiz. Sizlarga qo'yib bersa, hamma mayda narsalarni, mayda ishlarni yo'q qilish haqida qonun chiqarvolasizlar. Biroq, unda katta ishlar orasidagi tanaffuslarda, aqldan ozib qolmaslik uchun jazavaga tushib o'z'laringizga mashg'ulot qidirib qolgan bo'lardinglar. Undan ko'ra tabiatdan u-bu narsani o'rgansanglar bo'lardi. O'tni o'rib, begona o'tlarni sug'urib tashlash ham hayotning quvonchlaridan bittasi, o'g'lim!

Bill Forester qariyaga muloyim jilmaydi.

— Bilaman, bilaman, — dedi bobo. — Qarib, ko'p gapiradigan bo'lib qolyapman.

– Hayotimda hech kimni shunaqa miriqib tinglamagandim.

– Unday bo'lsa, ma'ruzani davom ettiramiz.

Siren tupi orxideylardan yaxshi. Momaqaymoq ham, qushqo'nmas ham. Nima uchun? Shuning uchunki, ular odamni qisqa muddatga bo'lsa ham chalg'itadi, shahardan, odamlardan chetga olib chiqadi, terlashga majbur qiladi, osmonlardan yerga tushirib qo'yadi. Oyog'ing yerda turib, hech kim senga halal bermaganda, bir pas bo'lsa ham o'z-o'zing bilan yolg'iz qolasan, birovni aralashtirmay, o'ylay boshlaysan. Bog'da yer kavlash falsafa to'qishning ayni payti! Buni hech kim sezmaydi, hech kim seni bir nimada ayblamaydi, odamlarning hech narsadan xabari yo'q, sen esa chinakam faylasuf bo'p ketasan. Piongullar orasida yurgan Aflotun, o'ziga o'zi zaharli o't yetishtirayotgan Suqrotning o'zi bo'lasan-qo'lasan. Bir qop go'ngni yelkasiga qo'yib, o'z o'tlog'ida tashib yurgan odam kurrayi-zaminni yelkasida aylantirib yurgan Atlasga o'xshaydi. Bir vaqtlar eskvayr Semyuel Spolding bunday degan edi: «Yerni kavla, yerni emas, qalbingni kavla!». Bill, mana shu o'roq mashinasini tarillatavering, u sizni yoshlikning hayotbaxsh jilg'alariga qondirsin. Ma'ruza tugadi. Bulardan tashqari, goho momaqaymoq sharobidan totib turish ham foydali.

– Momaqaymoq ko'katidan kechki ovqatda tanavul qilganingizga ancha vaqt bo'ldimi, ser?

– Aniqlashtirib o'tirmaymiz.

Bill ma'qul degandek bosh irg'ab qo'ydi va boshmog'i bilan o'ziga yaqin turgan qutichani turtib, dedi:

– Manavi o'tlarga kelsak, ular haqida hamma gapni aytganimcha yo'q. U shunaqa zich o'sadiki, hatto bedaniyam, momaqaymoqni ham siqib chiqarsa kerak.

– Xudo saqlasin! Demak, kelasi yil momaqaymoq sharob ichmaymizmi? O'tlog'imiz ustidan bittayam asalari uchib o'tmaydimi? E, siz aqldan ozib qolibsiz! Menga qarang, shu urug'laringizga qancha to'ladingiz?

– Qutisi dollar. Sizga sovg'a bo'lsin deb o'n qutisini sotvoluvdim.

Bobo kissasiga qo'l solib, eski zamonlardan qolgan hamyonini chiqardi, kumush tugmasini yechib, besh dollarlik puldan uchtasini uzatdi.

– Bill, siz juda foydali kelishuvga qo'l urdingiz, besh dollar ishlab oldingiz. Bu jaydari o't urug'ini hoziroq yo'qotishga kirishing, jarga uloqtirasizmi, mag'zavaga ag'darasizmi, nima qilsangiz – ixtiyoringiz, lekin o'tinib so'rayman, uni mening yerlarimga sepmang. Bilaman, siz yaxshi niyatlar bilan olib kelgansiz, ammo men shunday yoshga borib qolganmanki, mening istaklarimni hisobga olish gunohdan holi bo'lsa kerak.

– Xo'p bo'ladi, ser. – Bill pullarni istamaygina kissasiga solib qo'ydi.

– Menga qarang, Bill: siz bu o'tlarni boshqa bir paytda sepasiz, xo'pmi? O'lganimdan keyin, ertasigayoq bu o'tloqni haydab yubora qoling. Qalay, yana besh-olti yil, vaysaqi chol bu dunyo bilan hayrlashguncha kutishga sabringiz chidaydimi?

– Xotirjam bo'ling, kutaman, – dedi Bill.

– Sizga qanday tushuntirishni bilmayman, lekin men uchun shu mashinaning tirillashi dunyodagi eng yaxshi ohang, yozning barcha go'zalligi shunda, shu bo'lmaganda va yana, yangi o'rilgan o'tlarning hidi bo'lmaganda hayotim juda zerikarli bo'lardi.

Bill engashib bir qutini qo'lga oldi.

– Jarga ketdim.

– Siz aqlli yigitsiz, hamma narsani tez tushunasiz. Sizdan ajoyib va aqlli reportajchi chiqadi! Men bunga aminman! – derdi bobo qutilarni qo'lga olishda yordamlashib. – Bir kun, meni aytdi, dersiz!

* * *

Kun yarimladi. Bobo tushlikdan so'ng shifti gumbazli xonasiga chiqib, Uittierning she'rlaridan bir oz o'qidi-da, qattiq uyquga ketdi. Uyg'onganida soat uchga yaqinlashib qolgan, derazadan quyosh baralla tushib turardi. Bobo o'rnidan turmay yotavergan edi, o'tloqdan kelgan tovushdan seskanib tushdi. O'ziga tanish, qadrdon va yoqimli tirillash eshitilib turardi.

– Bu nima? – dedi u. – Kimdir o't o'ryaptimi? Axir, shu bugun tongda o'rilgan edi-ku!

Bobo yana quloq tutdi. Ha, bu o'roq mashinaning tirillashi — bir maromda, tekis.

Bobo derazadan pastga qarab «Voh!» deb yubordi.

— Ha, bu Bill-ku! Hey, Bill Forester! Nima balo, boshingizni oftobga oldirib qo'ydingizmi?

O'rilgan o'tni o'rayapsiz-ku?

Bill boshini ko'tarib cholga qaradi, soddalarcha jilmayib, qo'lini silkidi.

— Bilaman. Biroq, ertalabki o'rim tekis chiqmabdi, shekilli.

Bobo yana besh minutcha karavotida rohat qilib, yuzidan tabassum arimay yotdi. Bill Forester esa o'roq mashinani avval shimol tomonga, keyin sharqqa, janubga va nihoyat, kunbotar tomonga yuritdi, uning ostidan yam-yashil va xushbo'y favvora har tarafga sochildi.

* * *

Yakshanba kuni ertalab Leo Aufman garajini ochdi. Ishni nimadan boshlasam ekan, deb o'ylanib qoldi, nazarida hozir biron narsa: bolg'a, gayka buragich yoki bir parcha sim yo boshqa narsa sakrab tushib: «Mendan boshla!» — deya xitob qiladigandek. Biroq, hech narsa sakrab ketmadiyam, xitob ham qilmadi.

«Baxt Mashinasi qanaqa bo'lishi kerak, o'zi? — o'ylardi Leo. — Cho'ntakka solib yuradigan bo'lishi kerakmi? Yoki u seni cho'ntagiga solib yurishi lozimdur?»

— Bir narsani aniq bilaman, — dedi u ovoz chiqarib. — U yorqin bo'lishi kerak!

Leo ish stoli ustiga to'q sariq bo'yoqli bankani qo'ydi, qo'lga lug'atni olib, uyi tomon yurdi.

— Lina! — deb, u izohli lug'atga qaradi. — Sen mamnun, xotirjam, quvnoqmisan? Hayratga tushmadingmi? Sen hamma narsada omadlimisan, hamma ishing o'ngidan keladimi? Sening nazaringda hamma ish oqilona, yaxshi va omadli ketayaptimi?

Lina sabzavot maydalay turib, ko'zlarini yumdi.

— Hammasini yana bir boshdan o'qib bergin.

Leo lug'atni tap etib yopdi.

— Qaysi gunohlarim uchun menga javob beri-

shingni yana bir soat kutishim kerak? Ha yoki yo'q, desang menga kifoya, boshqa hech narsa kerakmas! Nima, sen mamnun va quvnoq emasmisan? Yoki hayratlanmayapsanmi?

— Faqat sigirlar mamnun bo'lishadi, hayratni esa go'daklar va go'dakligiga qaytgan bechora qariyalardan qidir, — dedi Lina. — Quvnoqlik deganingga kelsak, o'zing ko'rib turibsan, oshxona rakovinasini qirtishlaganimda quvnab ketaman, kulaman.

Leo xotiniga jiddiy razm soldi va yuzlari yorishib ketdi.

— Sen haqsan, Lina. Erkaklar shunaqa o'zi, hech narsaning tagiga yetolmaydilar. Biz, ehtimol, bu sehrlab tashlangan doiradan tezda chiqib ketarmiz.

— Men shikoyat qilmayapman-ku! — baqirib qoldi Lina. — Qo'linga lug'atni ko'tarvolib: «Qani, tilingni chiqargin-chi!» — deb oldingga bormayapman-ku. Leo, axir, nega yuragim nafaqat kunduz kuni, balki tunda ham urib turadi, deb so'ramayapman-ku. To'g'rimi? Nikoh nima, deb so'ramaysanmi? Kim buni bilardi? Boshqa savol berma menga. Shunaqa odamlar bo'ladi — hamma narsani bilishi kerak: dunyo qanday qurilgan, u-nima, bu-nima, bunaqa odam o'yga toladi-da, sirkda, dor ustida o'ynab turib yiqiladi yoki bo'g'ilib o'ladi, chunki qo'qqisdan bo'yin mushaklarim qanaqa ishlaydi deb xayolga cho'mgan bo'ladi. Yot, tur, nafas ol, chiqar, yeb-ich, lekin meni birinchi marta ko'rib turgandek, ko'zlaringni bunaqa pipiratma.

Lina Aufman qo'qqisdan jimib qoldi, burni bilan chuqur nafas oldi.

— Voy o'lmasam! Hammasi seni deb bo'ldi!

U duxovka eshigini shahd bilan ochdi. Tutun burqsab chiqdi.

— Baxt nima? Baxt nima? — alamli xitob qildi ayol. — Baxt nima deyaverib, urishib qoladiganga o'xshaymiz. Yarim yildan beri birinchi marta! Va yigirma yil birgalikdagi turmushda kechki ovqatga kuygan non qo'yarkanman!

Tutun tarqaganda ma'lum bo'ldiki, Leo Aufman allaqachon qochib ketibdi.

Taqir-tuqur, jarang-jurung, odamning ilhom bilan olishuvi har kuni metall bo'laklari, yog'och parchalari, bolg'a, mixlar, chizg'ich, buragich havoda yarq etib, ko'zdan g'oyib bo'ladi. Leo Aufman goho tushkunlikka tushadi va ko'chalarda tentiraydi, har doim notinch, lekin — sergak. Qayerdandir kulgu ovozi eshitib qolsa, bir seskanib tushadi va o'girilib qaraydi, bolalarning o'yinlarini kuzatadi, ularni tabassum qilishga nima majbur qilarkin, deb o'ylaydi. Kechqurunlari qo'shnilardan birining ayvonida to'plangan ulfatlarga qo'shib, qariyalarning o'tmishdan hikoyalari, hayot haqidagi fikrlariga diqqat qiladi-yu, har gal quvnoq kulgi portlaganida jangda to'g'ri yo'l tutib, g'alabani ta'minlagan general misol jonlanib ketadi. Uyi tomon yurib borar ekan, o'lik asboblari va jonsiz taxtalar, yog'ochlar betartib sochilib yotgan garajiga kirgunicha tantana na'shidasini suradi. Garajga kiradi-yu hozirgina yashnab turgan yuzi tundlashadi, omadsizlik alamini chiqarish uchun yashayotgan mashinasining qismlarini jahl bilan u yoqdan-bu yoqqa otadi, go'yo ular ashaddiy dushmandek, qo'liga tushgan narsa bilan savalaydi. Shunday bo'lsa ham mashina bir shaklga kirib qoldi, o'n kecha-kunduz o'tib, Leo Aufman horigan, charchagan, ochlikdan sillasi qurib, yashin urib qorayib qolgan daraxtning qop-qora tanasi misol, qoqilib-suqilib uyi tomon ketdi.

Bolalar janjallashib, quloqni qomatga keltirib bir-biriga baqirishayotgan ekan, otalarini ko'rib jim bo'lishdi, go'yo xonaga o'lim kirib keldiyu ularning kuni bitdi.

— Baxt mashinasi tayyor, — xirilladi Leo Aufman.

— Leo Aufman o'n besh funtga ozib ketdi, — dedi xotini. — U ikki haftadan beri bolalari bilan gaplashmaydi, begonalarga o'xshab qolishdi, qaranglar, urishishayapti! Aufman xonim ham o'zgarib ketdi, qaranglar, o'n funtga semirib ketgan, endi boshqa ko'ylaklar sotib olish kerak! Ha, Baxt mashinasi tayyor, biroq biz baxtliroq bo'lib qoldikmi? Kim ayta oladi? Leo, qo'y bu ishlaringni, odam bunaqa ishlarga burnini suqmasligi kerak, dedimi? Bu — Xudoning

ishi, dedimi? Bunaqa behuda urinishlardan Leo Aufmanga zarar yetsa yetadiki, zarracha foyda yo'q. Agar shu ahvol davom etaversa, yana bir haftadan keyin Leoni o'zi yasayotgan mashina ichiga ko'mib qo'ya qolamiz, demadi hech kim.

Biroq, bunaqa dashnomlarni Leo Aufman eshitmay qo'ygan, ko'zlari baqrayganча ustiga bosib tushayotgan shiftga qarab qotib qoldi.

Mana senga Baxt mashinasi! — dedi xayolida. Bu vaqtu polda yotardi.

Uni qorong'ulik chulg'ab oldi, elas-elas qulog'iga odamlarning ovozi eshitildi, ular Baxt mashinasi haqida nimadir deyishdi.

* * *

Ertasiga ertalab u ko'zlarini ochgan zahoti qushlarni ko'rdi. Ular suvlari nihoyatda tiniq jilg'aga qarab uloqtirilgan, endi esa garajning tunuka tomiga yengilgina urilayotgan rangli toshchalarga o'xshaydi.

Turfa naslli itlar jimgina yugurib kelib hovliga to'planishdi, g'ingshib-g'ingshib garajga mo'ralashdi; to'rt nafar shumtaka, ikkita qizcha va bir kishi qadamlarini sekinlatib, jur'atsizlik bilan yaqin kelishdida, olchalar tagida turib qolishdi. Leo Aufman tushundiki, Baxt Mashinasining ovozi hammani shu hovliga jalb qilayapti.

Bunaqa ovozni yoz kunlari barzangi ayolning oshxonasi oldida eshitish mumkin. Goh baland, goho past, goh ravon, gohida uzuq-yuluq bu ovoz turli-tuman g'uvillashlardan tashkil topgan. Xuddi piyoladek keladigan oltinrang asalarilar galasi g'o'ng'illashib, afsonaviy taom pishirishayotgandek. Barzangi ayol esa o'zidan mamnun holda nimanidir xirgoyi qilib yuribdi, go'yo u o'n to'rt kunlik oydek alvonlanadi, ana-mana u quchoqetmas, yoz kabi eshiklarga yaqin suzib keladi-da, hovliga, dumini likillatib turgan itlarga, malla bolakaylarga va soch-soqoli oq qariyalarga bir-bir qarab chiqadi.

— To'xtanglar-chi, — dedi Leo baland ovoz bilan. — Axir, men bugun Baxt Mashinasini ishga tushirmadim-ku. Saul!

Saul boshini ko'tarib qaradi — u ham hovlida turardi.

— Saul, sen uni uladingmi?

— Yarim soat ilgari o'zingiz aytdingiz-ku, qizdirib turgin, deb!

— E-ha, esimdan chiqibdi. Uyqudan yaxshi uyg'on-ganim ham yo'q.

Va yana o'zini yostiqa tashladi.

Lina unga nonushta olib keldi va deraza oldida, pastga, garaj tomonga qaragancha turib qoldi.

— Hay, Leo, — dedi u shivirlab. — Agar bu Ma-shina haqiqatda ham sen aytganday bo'lsa, balki bola tug'ishni ham biladigan chiqar? Cholni yigitchaga aylantirib qo'yishga qurbi kelar? Uning barcha baxt-laridan bahramand bo'lgan holda o'limdan qochib, ichiga berkinvolسا bo'ladimi?

— Berkinib olsa?

— Mana, sen o'zingni ayamasdan ishlaysan, axir bir kun uzilib qolasan, keyin o'lasan, o'shanda men nima qilaman? Yasagan shu qutichang ichiga kirib olsam baxtli bo'la olamanmi? Va, yana, marhamat qilib ayt-chi, Leo: bizning hayotimizga nima bo'ldi, o'zi? Uyimizdagi tartib qanaqa ekanligini bilarsan. Soat yettida bolalarni uyg'otaman, nonushta beraman. Sakkiz yarimda uyda hech kim qolmaydi, bir o'zim kir yuvaman, yana ovqatga unnayman, paypoqlarni yamash, tomorqani chopish, do'konga borib kelish, kumush idishlarni yuvish. Noliyotganim yo'q. Men faqat ro'zg'orni qanday yuritayotganimni, qanday yashayotganimni eslatayapman, Leo.

Mana, endi javob bergin-chi: hozir men aytgan ishlarning hammasi yasagan Mashinaning ichiga si-g'adimi?

— U butunlay boshqacha qurilgan.

— Afsus. Demak, u qanday tuzilganini ko'rib chiqish uchun ham vaqtim bo'lmas ekan.

Lina erining yuziga lablarini tekkizib oldi-da, xonadan chiqdi, u esa yotgan yerida chuqur nafas oldi. Shamol pastdan dimog'iga Mashina hidini, qovurilgan kashtan isini olib keldi. Bunaqa kashtanlar kuzda Parij ko'chalarida sotiladi, deb eshitgandi, ammo Parijning o'zini umrida ko'rmagan...

Mahliyo bo'lib qolgan itlar va bolakaylar orasidan mushuk bildirmaygina sirg'alib o'tdi va garaj eshigiga yaqinlashib asta ovoz berdi. Garajdan qordek oppoq ko'pikning vijirlashi, uzoq-uzoq dengiz qirg'oqlaridagi to'lqinning bir maromdagi nafasi kelib turardi.

Ertaga Mashinani sinab ko'ramiz, o'yladi Leo Aufman. Hammamiz birgalashib.

Tunda nimadandir uyg'onib ketdi. Narigi xonada kimdir yig'layotgandi.

— Saul, senmisan? — shivirladi Leo Aufman, o'rnidan turib o'g'li yoniga bordi.

Bola boshini yostiqa burkab, achchiq xo'ngrardi.

— Yo'q yo'q — bola piqilladi. — Hammasi tamom tamom.

— Saul, yomon tush ko'rdingmi? Gapir, o'g'lim.

Bola yana ko'z yoshlarini shashqator qildi.

Leo Aufman uning karavoti boshida o'tirgancha, beixtiyor derazadan tashqariga qaradi. Garaj eshiklari lang ochiq edi.

Uning sochlari tikka bo'lib ketgandek tuyuldi.

Saul piqillab-piqillab, oxiri uxlab qolgach, Leo zinalardan asta tushib, garaji oldiga keldi va nafasini ichiga yutib, qo'lini asta uzatdi.

Tun salqin bo'lishiga qaramay, Baxt mashinasi barmoqlarini kuydirdi.

Mana, gap nimada ekan: Saul tunda buyoqqa kelgan. Nega, nima, u baxtsizmidiki, Mashina kerak bo'lgan bo'lsa? Yo'q, u baxtli, shunchaki, u baxtini bir umrga saqlab qolishni istagan. Bola aqlli bo'lsa, baxtning qadriga yetsa va uni o'zida saqlab qolishni istasa, buning nimasi yomon? Bunda hech qanaqa yomon narsa yo'q. Shunday bo'lsa ham.

Qo'qqisidan Saul yotgan xona derazasidan oppoq bir narsa hilpirab ko'rindi. Leoning yuragi qinidan chiqib ketayozdi. Biroq shu ondayoq tushundiki, shamol oppoq deraza pardani o'ynab o'tdi. Nazarida, nozik bir narsa, pitirlagancha qorong'ilikka otilib chiqdi, go'yo bolaning ruhi uchib chiqdi. Leo Aufman beixtiyor qo'llarini ko'tarib, o'sha narsani tutib, o'g'li uxlab yotgan xonaga qaytarib kirg'azmoqchi bo'ldi.

A'zoyi badani qaltiragancha Saul yotgan xonaga

keldi-da, shamolda hilpirayotgan deraza pardani tutib, derazani yopib qo'ydi, endi u tashqariga uchib chiqolmaydi. Keyin o'g'lining karavoti boshiga o'tirib, qo'lini bolaning yelkasiga qo'ydi.

* * *

– «Ikki shahar qissasi»? Meniki «Qadimgi buyumlar do'koni»? Ha, bu Leo Aufmanniki bo'lsa kerak. «Katta umidlar»? Qachondir bu meniki edi. Endi, mayli, uniki bo'la qolsin.

– Bu yerda nimalar bo'lyapti? – dedi Leo Aufman xonaga kirib.

– Mulknı taqsimlash bo'lyapti, – javob qildi Lina. – Agar bolalarning otasi tunda ularni o'lgudek qo'rqitaversa, demak hamma narsani bo'lib olish kerak. «Sovuq uy», «Qadimgi buyumlar do'koni» yo'q bo'lsin! Bu uydagi kitoblarning birontasida Leo Aufmanga o'xshab esini yeb qo'ygan odam uchramaydi.

– Ketayapsan-u, lekin Baxt mashinasi nima ekanligini o'z ko'zing bilan ko'rganing yo'q! – qarshilik qildi eri. – Aqalli bir marta ko'rsang, yig'ishtirgan buyumlaringni yana joy-joyiga terib qo'yasan!

– «Tom Swift va uning elektr quruvchisi» kimniki? O'zi aytib turibdi.

Va Lina nafrat bilan burun jiyirib, kitobni eriga uzatdi.

Kechga yaqin hamma kitoblar, idish-tovoq, kiyimlar taqsimlanib bo'ldi: bittasi u yoqqa, bittasi bu yoqqa, to'rtta u yoqqa, o'nta unga, o'nta – bunga. Sanayverganidan Lina Aufmannıng boshi gangib qoldi, dam olish uchun o'tirdi.

– Xo'p, mayli, Leo, – dedi u. – Hali ketmasimdan oldinroq gunohsiz ekanligimni isbotlab ko'r-chi: begunoh bolalar qo'rqinchli tush ko'rayotgani uchun men aybdor emasman, deya olasanmi?

Leo Aufman indamasdan xotini qosh qoraya boshlagan tashqariga boshladi. Mana, xotini balandligi naqd sakkiz fut keladigan, kattakon, to'q sariq quti oldida turibdi.

– Baxt deganing shumi? – ishonqiramay so'radi

u. — Qaysi tugmani bossam, men xursand va baxtiyor bo'lib qolaman, hamma narsadan mamnun va minnatdor bo'laman?

Ularning atrofiga bolalar to'plana boshlashdi.

— Oyi, kerakmas, — dedi Saul.

— Taqdirimdan nimani so'rashimni bilishim kerakku, Saul, — e'tiroz qildi Lina.

U mashina ichiga kirib o'tirdi va boshini chayqagancha eriga qaradi.

— Bu menga emas, senga, hammaga baqiradigan asabi buzilgan bechoraga kerak.

— Marhamat, jim o'tir, — dedi u. — Hozir o'zing ko'rasan. — Va eshikni yopib, — Tugmani bos! — deb baqirdi.

Shirq etgan ovoz chiqdi. Mashina titradi, go'yo uyquda yotgan kattakon ittush ko'rgandek.

— Dada, — xavotirlanib chaqirdi Saul.

— Eshit! — dedi Leo Aufman.

Mashina avvalgidek jimgina titrab ishlab turdi, qayerdadir, ichkarisida tishli g'ildirakchalar bir-biridan kuch olib ishlab turdi.

— Oyimga hech nima bo'lmadimikin? — xavotirlandi Noema.

— Hech narsa bo'lmaydi. Oying mazza qilib o'tiribdi. Mana hozir...

Mashina ichidan Lina Aufmanning ovozi eshitildi.

— Vuy! Oo-o-o! — hayratlanayotgan tovush edi bu. — Vo-o, buni qaranglar-a! Parijning o'zi-ku! — Bir daqiqadan so'ng, — London! Bunisi Rim! Piramidalar! Sfinkslar!

— Eshityapsizlarmi, bolalarim: sfinks! — deb shivirladi Leo Aufman va kulib yubordi.

— Atir hidi kelyapti! — dedi baqirdi ichkarida Lina Aufman.

Qayerdadir grammofon ovozi Shtrausning «Zangori Dunay» valsini chaldi.

— Muzika! Raqs tushayapman!

— U o'zini raqs tushayapman, deb o'ylayapti, — izoh berdi Leo Aufman.

— G'aroyibotlar! — dedi Lina mashina ichidan. Leo Aufman qizarib ketdi.

– Mana qanaqa bo'ladi, erini tushungan xotin!
Va shu onda Lina Aufman Mashina ichida yig'lab yubordi.

Ixtirochining hozirgi tabassumidan asar qolmadi.

– Oyim yig'layaptilar, – dedi Noema.

– Bo'lishi mumkin emas!

– Ha, yig'layaptilar, – tasdiqladi Saul.

– Nima deyapsizlar? Yig'lashi mumkin emas! –
Leo Aufman ko'zlarini piri-pirigancha qulog'ini Mashina devoriga bosdi. – Biroq, ha yosh bolalardek yig'layapti.

U eshikni ochdi.

– To'xta! – dedi Lina Mashinada o'tirgan ko'yi, ko'z yoshlari seldek quyardi. – Yaxshilab yig'lab olay. Shunday qilib, u yana bir oz yig'lab oldi.

Hayratdan o'zini yo'qotib qo'yayozgan Leo Aufman Mashinasini o'chirdi.

– Shuyam baxt bo'ptimi? Turgan-bitgani g'am-ku! – derdi xotini. – Oh, qanday og'ir, yurakni ezib yuboradi – U Mashinadan chiqdi. – Oldin Parij ko'rindi.

– Buning nimasi yomon?

– Men umrimda Parijda bo'lishni o'ylamaganman. Endi sen menda shunday fikr uyg'otding.

Parij! Birdaniga Parijga borgim keldiki! Lekin bilamanki, hech qachon bu niyatimga yetolmayman.

– Mashina, umuman, yomon emas.

– Yo'q, yomon! Men uning ichida, ko'rayotganlarimning hammasi yolg'on ekanligini bilib o'tirdim.

– Yig'lamang, oyijon!

Lina yosh to'la katta-katta qora ko'zlarini eriga tikdi.

– Sen meni raqs tushishga majbur qilding. Biz birga raqs tushmaganimizga yigirma yil bo'пти.

– Ertagayoq raqsga olib boraman!

– Yo'q, yo'q! Bu muhim emas, shunday bo'lgani ham to'g'ri. Yasagan Mashinang bo'lsa, teskarisiga ishontirmoqchi bo'ladi. O'zim bilmagan holda ishonib goldim! Mayli, Leo, bular o'tib ketadi, faqat men yana bir oz yig'lab olay.

– Yana nimasi yolg'on ekan?

– Yana? Mashinang, sen yoshsan, deyapti. Lekin men endi yosh emasman. Buning nuqul yolg'on gapiradi,

Baxtemas, g'am mashinasi ekan!

– Nega endi g'am?

Bu payt Lina ancha xotirjam bo'lib qolgan edi.

– Nimada xato qilganingni aytaman, Leo. Sen eng kerakli narsani unutib qo'ygansan: bu Mashinaga kirgan odam ertami-kechmi, albatta chiqadi-da, yana kir idishlarni yuvishda, o'rin-to'shaklarni solishda davom etaveradi. Ichida o'tirganingda kechki shafaq abadiy davom etayotganga o'xshaydi, havo ham iforli, iliq va yoqimli. Nima uzoqroq davom etishini xohlasang, haqiqatda ham shunday bo'ladi. Uyda esa bolalarga ovqat berish kerak, tugmalarini qadash kerak. Va menga rostini aytgin-chi: kechki shafaqni qancha muddat kuzatish mumkin? Shafaq shunchalik uzoq davom etishi kimga kerak? Umrbod xushbo'y hid kimga yoqadi? Axir, bularning hammasiga o'rganib qolganingdan keyin, ko'rmaydigan, sezmaydigan bo'lib qolasan.

Shafaqdan bir minut, nari borsa, ikki minut zavq olasan. Keyin boshqa bir narsalarni ko'ngling tusab qoladi. Inson shunaqa yaralgan o'zi, Leo. Shularga aqling yetmadimi? Qanday qilib unutib qo'yding?

– Men unutibmanmi?

– Biz shafaqni shuning uchun ham yaxshi ko'ramizki, u bir kunda bir martagina bo'ladi.

– Lekin bu juda g'amgin, Lina.

– Yo'q, agar u abadiy davom etaverganida, joni-mizga o'lgudek tekkan bo'lardi, ana unda haqiqiy g'amginlik desa bo'ladi. Demak, sen ikki xatoga yo'l qo'ygansan. Birinchidan, doim tez o'tib ketadigan narsani tutib qolib, juda cho'zib yuborgansan. Ikkinchidan, hovlimizda turishi kerak bo'lmagan narsani ko'tarib kelgansan, shundan hamma narsa chappa bo'lib ketayapti, va o'ylab qolasan: «Yo'q, Lina Aufman, sen hech qachon sayohatga chiqmaysan, Parijni ko'rmaysan. Rimni ham». Buni o'zim ham bilaman, lekin menga eslatishning nima keragi bor? Unutib yuborgancha, kundalik yumushlarimni bajarib, vaysamay yuraverganim yaxshi emasmi?

Leo Aufmanning oyoqlari bo'shshib, Mashinasiga suyanib qoldi. Va qo'li kuyganidan tortib oldi.

— Endi nima qilish kerak, Lina?

— Mana buni men bilmayman. Lekin Mashinang shu yerda turaveradigan bo'lsa, uning ichiga kirgim kelaveradi. Saul ham,... o'tgan tundagi kabi. Bilamiz, bu — bema'nilik, foydasi yo'q, baribir shu qutichaning ichida o'tirvolib, umringda borolmaydigan uzoq o'lkalarni tomosha qilging keladi va har gal yig'laysan, bunaqa turmushdan ko'ngling sovib ketadi.

— Hech narsani tushunmay qoldim, — dedi Leo Aufman. — Qanday qilib bunaqa xatolikka yo'l qo'ydim. Qani, o'zim ham bir ko'ray-chi, gaplaring to'g'rimikan? — U mashinasiga o'tirdi. — Sen ketmaysanmi?

— Biz seni kutib turamiz, — dedi Lina.

Leo eshikni yopdi. Iliqqina qorong'ilikda bir nafas kutdi-da, keyin tugmani bosdi. O'rindiqqga gavdasini tashlab, yorqin ranglar va musiqadan endi rohatlanib bahramand bo'lmoqchi edi, tashqaridan qichqiriq ovozi keldi:

— O't, chiqdi, dada! Yong'in! Mashina yonyapti!

Kimdir eshikni taraqlatib urdi. Leo sakrab ketib, boshini nimagadir urib oldi va yiqildi. Shu tobda eshik ochilib ketdi, bolalari uni Mashinadan chiqarib olishdi. Orqa tarafda nimadir gumbirladi.

Butu-un oila qochishga tushdi. Leo Aufman o'girilib qaradiyu og'zi ochilib qoldi.

— Saul! — baqirdi, nafasi tiqilib. — O't o'chiradiganlarni chaqir!

Saul hovlidan yugurib chiqmoqchi edi, lekin Lina uning yengidan tutib qoldi.

— To'xtab tur, — dedi ona.

Mashinadan alanga tili otilib chiqdi, yana bir marta bo'g'iq gumbirladi. Mashina rostmana yona boshlagach Lina Aufman o'g'liga dedi:

— Mana endi, Saul, o't o'chiruvchilarni chaqirsang bo'ladi.

Hamma qo'shnilaru uzoq-yaqindagilar o't tushgan joyga yugurib kelishdi. Hamma shu yerga jam bo'ldi: Spolding bobo, Duglas, Tom, o'sha kvartalda yashovchilarning bari, hatto shaharning jar ortidagi qismidan bir necha qariya, va nihoyat, olti kvartalning hammasidan bolakaylar. Leo Aufmanning bolalari hamma bolalardan oldinda, birinchi qatorda g'ururlanib turishardi, axir kimning ham garaji tomi tagidan shunaqa ajoyib alanga chiqib turibdi!

Spolding bobo naqd osmangacha cho'zilib o'rlayotgan tutunga qarab turib, sekingina so'radi:

– Leo, sizning Baxtmashinangizmi?

– Baxt Mashinasimi, baxtsizlikmi, o'zim tagiga yetib olay, keyin sizga javob beraman, – dedi Leo.

Lina Aufman qorong'ilikda turib o't o'chiruvchilarning yugur-yugurini kuzatardi, nihoyat, garaj gursillab bosib tushdi.

– Sen buni ko'p o'ylama, Leo, – dedi Lina eriga. – Shunchaki, atrofga boq. O'yla. Ko'p gapirma.

Keyin kelib, menga gapirib berasan. Men uyga kiray, kitoblarni javonga qayta taxlash kerak, tugunlardagi kiyimlarni shkafga ilish, ovqat tayyorlash, Shundog'am kechki ovqat cho'zilib ketdi, bir yoqda qorong'i tushdi. Qani, bolalar, ketdik, oyingizga yordam berib yuboringlar.

O't o'chiruvchilar, qo'shnilar tarqab ketishganda Leo Aufman Spolding bobo, Duglas va Tom bilan qoldi. Ular yonib turayotgan garaj qoldiqlariga o'ychan tikilib turardilar. Leo oyog'ining uchi bilan ivigan kulni sochib, yuragini ezib yotgan so'zlarni asta tashqariga chiqardi:

– Hayotdan oladigan eng birinchi sabog'ing shu bo'ladiki, ahmoq ekanligingni tushunib qolasan. Oxirgi sabog'ing ham shundan nari bo'lmaydi – o'sha-o'sha ahmoq ekanligingga ishonib qolasan. Shu bir soatda ko'p narsani o'yladim va o'zimga-o'zim: «Leo Aufman, sen ko'r ekansan!» dedim. Haqiqiy Baxt mashinasini ko'rishni xohlaysizlarmi? Uni ming yillar ilgari ixtiro

qilishgan, hali ham ishlab turibdi. To'g'ri, doim birdek yaxshi ishlamasa ham, har holda yonib ketgani yo'q. Shu yerda o'sha Mashina!

— Yong'in-chi — deb Duglas so'z qistirdi.

— To'g'ri, yong'in bo'ldi, Mashina ham, garaj ham yonib bitdi. Xotinim Lina haq ekan, bular haqida ko'p o'ylashga hojat yo'q, garajda yonib bitgan narsaning baxtdegan narsaga hech qanaqa bog'liq joyi yo'q.

U uy zinalaridan tepaga chiqdi-da, suhbatdoshlarini imladi.

— Mana, — shivirladi Leo Aufman. — Derazadan ichkariga qaranglar-chi. Sekin, hammasini o'zinglar ko'rasizlar.

Spolding bobo, Duglas va Tom jur'atsizlik bilan katta derazadan qarashdi.

Xona ichida, moychiroqning iliqqina yorug'ligida Leo Aufman aytmoqchi bo'lgan narsalarni ko'rishdi. Yemakxonadagi kichkina stolcha atrofida o'tirgan Saul bilan Marshall shaxmat o'ynashayapti. Rebekka kechki ovqatga dasturxon yozayapti. Noemi qo'g'irchoqlari uchun qog'ozdan ko'ylak qirqayapti. Rut suvbo'yoq bilan rasm chizayapti. Jozef temir izlardan parovozini yurgizib yuborib, tomosha qilayapti. Oshxonaga chiqadigan eshik ochiq edi, u yerda Lina Aufman bug'i bulutdek purkab turgan kastyulkani duxovkadan olayapti. Hamma qo'llar, hamma chehralar harakatda yashayapti. Deraza ortidan ovozlari elas-elas eshitiladi. Kimdir jarangdor ovoz bilan ashula aytayapti. Yangi yopilgan non isi keladi. O'z-o'zidan ayonki, bu nonlarga hozir sariyog' surtib yeyiladi. Xullas, uyda hamma narsa bor, bularning bari tirik, yashayapti, haqiqiy va yasama emas.

Bobo, Duglas va Tom o'g'irilib Leo Aufmanga qarashdi, u bo'lsa derazadan ko'zini uzmas, moychiroqning qizg'ish nurlari yuzida jilva qilardi.

— Ha, albatta, — g'udrandi u. — Xuddi shunday! Xuddi o'zi!

Avvaliga ma'yus bo'lib, keyin jonlanib va mamnun holda va nihoyat, ma'qullab, bundan boshqacha bo'lishi mumkin emas, degandek kuzatardi. Oilasida ham murvatlar va g'ildirakchalar bir-biriga yopishib, goh

biri ikkinchisidan harakat olib, goh to'xtab, ishonchli va ravon aylanishardi.

– Baxt mashinasi, – shivirladi u. – Baxt mashinasi.

Yana bir daqiqadan so'ng u deraza ortidan g'oyib bo'lib, ichkarida paydo bo'ldi.

Bobo, Duglas va Tom uni ham kuzatishdi: nimanidir to'g'rilab qo'yar, mehr bilan tekislab, chiroyli qilar, changini puflar, xullas, katta, ajoyib, juda-juda nozik va mangu sirli, abadiy harakatdagi mashinaning muhim bir murvati edi u.

Keyin ular jilmayishib, zinalardan pastga tushib, salqin yoz tuni qo'yniga singib ketishdi.

* * *

Yilda ikki marta gilamlarni hovliga olib chiqib, o'tloq ustiga yoyishadi. Bu yerda ular o'z o'rnini topmagandek, odamlarga xizmat qilmaydigan buyumdek yotadi. Keyin uydan oyisi, buvisi chiqib kelishdi, qo'llarida bir narsalar: parkda, gaz suv sotadigan pavilondagi to'qima oromkursilarning suyanchig'iga o'xshaydi. Bir odamga bittadan shunaqa narsa: dashtakli, uchi kappirga o'xshatib, simdan to'qilgan savag'ichdan berib qo'yishdi, keyin Duglas, Tom, buvi, momo va oyisi qadim Armanistonning chang bosgan naqshlari tepasida jodugarlaru ajinalarga o'xshab doira bo'lib turvolishdi.

Keyin momoning imosi bilan – ko'zini qisib yoki labini qimtib qo'yadi – hamma gilamni savalashga boshladi.

– Mana senga, mana! – deb turdi momo. – Burgalarni o'ldiringlar, bolalarim! Bitlarni ham ayamanglar!

– Nimalar deyapsan! – deydi buvi o'pkalab.

Hamma kulib yubordi. Atrof-chang-to'zon, kulgilar yo'talga aylandi.

Latta-putta changlari, qum zarrachalari, tamakining tillarang parchalari havoga ko'tarildi, savag'ich tinimsiz zarbalaridan yana va yana ko'tarilib, havoda g'ujg'on o'ynaydi. Bolalar dam olishga to'xtaganlarida o'zlarining va kattalarning boshmoqlaridan gilamning

naqshlarida ming martalab muhrlanib qolgan izlarni ko'rishdi — sharqona naqshlar dengiz qirg'oqlarini yuvayotgan to'lqinlarning bir maromdagi urinishlari ostida goh g'oyib bo'lib, goh yana ko'rinib qoldi.

— Sening ering mana bu yerga kofe to'kkan edi. — Buvi shunday deb, gilamni urdi.

— Mana bu yerga esa sen qaymoq to'kkan eding. — Momo gilamga zarb bilan urib changini to'zitdi.

— Qaranglar, mana bu yerning tuklari to'kilib, tep-tekis bo'lib qopti. Ha, bolalarim-ey!

— Mana siyoh izi, momo!

— Bekor gap. Mening siyohim binafsharang, bu esa oddiy ko'k siyoh.

Tapir-tupur!

— Qaranglar! Mana bu yo'lni qaranglar — dahlizdan oshxonaga qarab ketgan. Oh, bu ovqat! Arslonlar ham suvichishga qatnayverib, shunaqa so'qmoq qoldirishadi. Kelinglar, gilamni bu tomonga aylantiramiz.

— Balki, hamma eshiklarni qulflab, hech kimni kiritmaslik kerakdur?

— Yoki hamma dahlizda oyoq kiyimini yechib kirsin!

Tapir-tupur!

Nihoyat, gilamlar dorga yoyildi. Tom naqshlarga sinchiklab qaradi — g'alati shaklli ilmoqlar, sirtmoqlar, gullar, jumboqli shakllar, ilonizi chiziqlar.

— Tom, nega qarab qolding? Savala!

— Har xil narsalarni tomosha qilish qiziq-da, — dedi Tom.

Duglas unga gumonsirab qaradi.

— Gilamda nimani ko'rding?

— Butu-un shaharni, odamlar, uylar va mana, o'z uyimizni ko'rdim. Tap-tap! — Ko'chamiz ko'rinadi! Tap-tup! — Hov, ana qora dog' ko'rindi, u — jar! Tapir-tupur! — Ana maktabimiz! Tap! — Manavi g'alati shakl — sen bo'lasan, Dug! — Tap-tup! — Mana momom, buvim, oyim — Tap! — Bu gilam uyimizda necha yildan beri yotadi, o'zi?

— O'n besh.

– Rosa o'n besh yil tepkiladikmi? Hatto boshmoqlarimizning izlari tushib qolibdi! – hayratlandi Tom.

– Sen bola, vaysaqi chiqasan, shekilli, – dedi momo.

– O'n besh yil davomida uyimizda nimalar bo'lgani gilamdan ko'rinib turibdi. – Tap-tup! – Bular, albatta o'tmish, men esa kelajakni ham ko'ra olaman. Mana, hozir ko'zlarimni chirt yumaman-da, ochaman, gilamdagi izlarga qarab, ertaga uning qaerlaridan yurib, yugurib o'tamiz, aytib beraman.

Duglas savag'ichni ishlatmay, turib qoldi.

– Yana nimalarni ko'ryapsan?

– Asosan iplarni, – gap qistirdi momo. – Bu yerda gilamning ipi qolgan xolos. Qanday to'qilgani ham ko'rinib turibdi.

– To'g'ri, – dedi jumboqli qilib Tom. – Iplar bu tomonga ham, narigi tomonga ham ketgan. Men hammasini ko'rayapman. Shoxdor jinlar. Gunohkorlar jahannamda. Yaxshi ob-havo ham, yomoni ham. Sayrlar. Bayram ziyofatlari. Yertutxo'rliklar. – U jiddiy turib, savag'ichni gilamning goh bir yeriga, goh boshqa joyiga tekkizadi.

– Sening gaplaringga qaraganda, men bu uyda pansionat ochgan ekanman-da? – dedi buvi qizarib va og'ir-og'ir nafas olarkan.

– Bu yerda hamma narsa, aniq bo'lmasa ham ko'rinib turibdi. Dug, boshingni yon tomonga egib, bir ko'zingni yum; qattiq emas, yarim yum. Gilam xonada bo'lsa, tunda chiroq yorug'ida yaxshi ko'rinadi. O'shanda soyalar turli-tuman bo'ladi: qiyshiq va qiya, yorug' va qorong'i va iplar har tomonga tarqalib ketgani ko'rinadi, tuklarini paypaslab, silab ko'rsang qaysi bir yirtqichning yungiga o'xshaydi. Va undan sahro hidi keladi. Ha-ha, shunday. Qum va jazirama isi keladi, mumiyolangan jasad solingan tosh tobutdan ham shunaqa hid kelsa kerak. Mana buni ko'ryapsanmi, qizg'ish dog'? Bu Baxt mashinasining yonishidan qolgan iz.

– Kimdir yegan sandvichdan oqib qolgan ketchup izi, – dedi oyi.

— Yo'q, Baxtmashinasi, — dedi Duglas va gilamda ham yongan izni ko'rib ma'yus tortdi. U Leo Aufmanga juda ishongan edi, uddasidan chiqadi, hammani jilmayishga majbur qiladi, deb o'ylagandi. Yer shari har gal quyoshdan yuz o'girib, Koinotning tubsiz qa'ri tomon engashganda Duglasning ichidagi qandaydir mil quyosh tomonga buriladi. Mana, Leo Aufman ham nimanidir unutilib qo'ygan, natijada bir to'p kul qoldi.

Tap-tup! Duglas savag'ichni qattiq-qattiq urdi.

— Qaranglar! — Yashil elektr avtomobil! Miss Feri! Missis Roberta! — dedi Tom. — Bi-ip! Bi-bi-i-ip!

Tap-tup!

Hamma kulib yubordi.

— Dug, mana bular sening hayot chiziqlaring; ular tugunchalar bilan qoplangan. Nordon olmalar juda ko'p! Uyqudan oldin nuqul tuzlangan bodring!

— Qaysi chiziqlar? Qani? — qichqirdi Duglas gilamning naqshlariga tikilib.

— Mana bu bir yildan keyin, bunisi — ikki yil o'tib, narigisi — uch yil, to'rtva besh yildan keyin.

Tapir-tupir! Sim savag'ich ilonga o'xshab vishil-ladi.

— Mana bu — qolgan butun umr uchun, — dedi Tom va savag'ichni shunday kuch bilan urdiki, larzaga kelgan matodagi besh yuz ming yildan beri yotgan chang otilib chiqdi-da, havoda bir zum muallaq turib qoldi. Bu payt Duglas ko'zlarini qisganча chaplashib ketgan iplarda, gilamning rang-barang naqshlarida bir narsalarni ko'rib qolishga tirishar ekan, boyagi muallaq turib qolgan chang uning boshiga unsiz ko'chki kabi yopirilib tushdi va qarindoshlarining ko'z o'ngida manguga ko'mib yubordi

* * *

Bu voqea qanday boshlanganini qariya missis Bentlining o'zi ham aytib berolmaydi. U bolalarni ko'pincha baqqollik do'konida ko'rardi — ular xuddi chivinlar yoki maymunvachchalarga o'xshab karam uyumi va banan bog'lamlari orasida o'ralashib yurishardi, missis ularga qarab jilmayib qo'ysa,

bolalar ham shunday qilishardi. Missis Bentli ular qish paytlari qorda yugurishib, izlar qoldirishganini, ko'chalarda kuzgi tutunlardan nafas olib yurishganini, olmalar gullaganda esa, ustilariga to'kilgan xushbo'y yaproqchalarni silkib tashlashganini ko'rgan, missis ulardan hech qachon qo'rqmagan. Uning uyi havas qilgulik, har bitta mayda narsa ham o'z joyini topgan, pollar doimo top-toza qilib artilgan, oziq-ovqat tartib bilan g'amlab qo'yilgan, shlyapasining to'g'nag'ichlari yostiqchalarga qadalgan, yotoqdagi javon tortmalari uzoq yillar davomida yig'ilib qolgan mayda-chuydalar bilan liq to'la.

Missis Bentli tejamli ayol. Eskirib ketgan biletlar, teatr dasturlari, to'r parchalari, sharfchalar, temiryo'l biletleri, xullas, uzoq hayotidan darak beruvchi nima narsa bor, hammasini saqlab qo'yadi.

— Menda bir dasta plastinka bor, — deydi u. — Mana bu Karuzo: to'qqiz yuz o'n oltinchi yilda Nyu-Yorkda sotib olganman, o'shanda oltmish yoshda edim, Jon hayot edi. Mana bu Jun Mun, to'qqiz yuz yigirma to'rtinchi yil bo'lsa kerak, Jon vafot etgan yil edi.

Bu — uning hayotidagi eng g'amli narsa edi: eshitishni, ko'rishni va ushlab ko'rishni eng xush ko'radigan narsalarni, aksiga olib, saqlab qololmagan. Jon uzoqlardagi o'tloqlarda qolib ketdi, tobut ichida yotibdi, tobutesa o'tlar tagida mahkamlab tashlangan, ustida sanasi yozib qo'yilgan, faqat baland shoyi silindr, hassa va javonda osig'liq bayram kostyumi. Qolgan hamma narsalarni kuya yeb bitirdi.

Missis Bentli iloji bo'lgan hamma narsani saqlab qoldi. Besh yil burun bu shaharga ko'chib kelganida katta, qora sandiqlarini olib keldi. Ularning ichida kuya dori sepib tashlangan, qizil gulli ko'ylaklari g'ijimlanib yotadi, bolalik paytlaridan qolgan billur guldonlar ham shu sandiqlarda. Marhum erining turli shaharlarda bir talay ko'chmas mulklari bo'lgan, endi missis fil suyagidan yasalgan va vaqt o'tishi bilan sarg'ayib ketgan shaxmat donasi singari bir shahardan boshqasiga ko'chib yuradi, eridan qolgan mulklarni sotib-sotib, endi mutlaqo begona mana shu shaharchada paydo bo'lgan,

sandiqlari va tim qora, xunukdan-xunuk javonlari va qadim-qadimlarda qirilib bitgan yirtqichlarga o'xshab, xonaning burchak burchagida qotib turgan tebranma kursilari qurshovida o'tiribdi.

Missis Bentli bilan bolalar o'rtasida bir hodisa bo'lganda yozning o'rtalari edi. Missis Bentli uydan chiqib, kiraverishdagi zinapoyalar chekkasidagi yovvoyi toklarga suv quymoqchi bo'ldi, qarasa, o'tloqda ikki qizcha va bir o'g'il bola bemalol chalqancha yotishibdi. Yangi o'rilgan o't ularning yalang'och qo'l va oyoqlariga botsa ham beparvo, go'yo ularga yoqayotgandek.

Missis Bentlining sap-sariq, ajin bosgan yuzlari muloyim jilmaydi va shu onda ko'channing muyulishida muzqaymoqli aravacha ko'rindi. Undan o'tkir, qirrador sumalakchalarning jiring-jiring muz ohanglari chiqib turadi, mohir qo'llarda tilga kirgan billur qadahlar misol atrofdagi odamlarni o'ziga jalb qilar, qaramaganiga qo'ymasdi. Bolalar yotgan joylaridan turib, kungaboqar quyoshga talpinganidek, aravacha tomonga qarab o'tirib olishdi.

— Muzqaymoq yeysizlarmi? — so'radi missis Bentli va javobini kutmayoq aravachani chaqirdi: — Ey, bu yoqqa!

Aravacha to'xtadi, tangalar jiringladi va missis Bentlining qo'lida xushbo'y muz bo'lakchalari paydo bo'ldi. Bolalar og'izlarini muzqaymoqqa to'ldirvolib minnatdorchilik bildirdilar va unga boshdan oyoq — tugmachali boshmoqlaridan boshlab oppoq sochlari-gacha qiziqsinib razm solishdi.

— Sizgayam beraymi? — so'radi o'g'il bola.

— Yo'q, bolaginam. Men qarib qolganman, isib ketayotganim yo'q. Men hatto eng issiq kunda ham erimasam kerak — kuldi missis Bentli.

Bolalar shirin sumalakchalarni yalab-yalab, soya tushib turgan pillapoyaga chiqib, zinaga qator bo'lib o'tirishdi.

— Mening ismim Elis, bu — Jeyn, bu esa — Tom Spolding.

— Juda yaxshi-da. Men esa — missis Bentli. Qachondir meni Elen deb chaqirishgan.

Bolalar hayron bo'lib, qarab qolishdi.

– Meni Elen deb ataganlariga ishonmaysizlarmi?

– Kampirlarning ismi bo'lishini bilmas ekanman, – dedi Tom oftobdan ko'zlarni qisib.

Missis Bentli quruqqina kulib qo'ydi.

– U, kampirlarning ismini aytib chaqirishmaydi, demoqchi edi, – izoh berdi Jeyn.

– Sen ham, dugonajon, mening yoshimga yetganingda hech kim Jeyn deb chaqirmaydi. Qariyalarga hamma vaqt tantana bilan murojaat etadilar, faqat «mister» yoki «missis» deb chaqiradilar. Boshqacha bo'lishi mumkin emas. Yosh odamlar kampirni Elen deb atashni istashmaydi. Bu juda yengiltaklik bo'lardi.

– Hozir necha yoshdasiz? – dedi Elis.

– Ha-a, men hatto pterodaktilni ham eslayman, – jilmaydi missis Bentli.

– Rostini ayting, nechadasiz?

– Yetmish ikki.

Bolalar muzqaymoqni yalagancha o'ylanib qolishdi.

– Ha-a, bu judayam qari – qari, – dedi Tom.

– Shunga qaramasdan men o'zimni sizlarning yoshingizdagi paytlarim kabi his qilayapman.

– Bizning yoshda?

– Albatta! Qachonlardir men ham sen – Jeyn kabi, yana sen – Elis kabi yaxshi qiz bo'lganman.

Bolalar jim bo'lib qolishdi.

– Nima bo'ldi?

– Hech nima.

Jeyn o'rnidan turdi.

– Ha-a? Nahotki, ketayapsizlar? Muzqaymoqni yeb bo'lmadinglar-ku... Bir nima bo'ldimi, o'zi?

– Mening oyim, yolg'on gapirish yaxshi emas, deyдилar, – qistirdi Jeyn.

– Albatta, yaxshimas! Juda yomon! – tasdiqladi missis Bentli.

– Yolg'on gapirishayotganda eshitib o'tirish ham yaxshimas.

– Kim senga yolg'on gap aytdi, Jeyn?

Jeyn missis Bentliga qaradi-da, uyalib ko'zlarini olib qochdi.

– Siz.

— Men? — Missis Bentli kulib yubordi va bujmayib ketgan qo'llarini oriq ko'kragiga bosdi. — Nima dedim?

— O'zingiz haqingizda. Qiz bola bo'lganman dedingiz-ku.

Missis Bentli qaddini rostlaganicha qotib qoldi.

— Ha, men haqiqatdan ham senga o'xshagan qiz bo'lganman, faqatolis o'tmishda!

— Ketdik, Elis. Yur, Tom.

— To'xtanglar, — dedi missis Bentli. — Menga ishonmayapsizlarmi?

— Bilmayman, — dedi Jeyn, — Yo'q, ishonmaymiz.

— Axir, bu kulgili-ku! Buning nimasi yolg'on? Hamma qachondir yosh bo'ladi!

— Faqat, siz emas, — dedi Jeyn, ko'zlarini bir nuqtaga qaratib, go'yo o'ziga — o'zi gapirgandek.

Uning qo'lidagi muzqaymoq cho'pi zinaga muzqaymoq dog'i ustiga tushdi.

— Albatta-da, men sakkiz yoshda bo'lganman, keyin to'qqizga, o'nga kirganman, hammada shunaqa bo'ladi-ku.

Qizlar xiringlab yuborishdi, keyin xatolarini payqab qolib, jim bo'lishdi.

Missis Bentlining ko'zlari yiltirab ketdi.

— Mayli. Kichkina tentakchalar bilan kun bo'yi behuda bahs qilib o'tirolmayman. Lekin shu narsa aniqki, qachonlardir men ham o'n yoshda edim, o'shanda sizlarga o'xshagan tentak bo'lganman.

Qizlar kulib yuborishdi, Tom uyalib, o'ng'aysizlandi.

— Siz hazillashayapsiz, — dedi Jeyn kulishda davom etarkan. — Rostini aytganda siz hech qachon o'n yoshda bo'lmagansiz, to'g'rimi?

— Jo'nanglar uyinglarga! — baqirib yubordi missis Bentli. U bolalarning nigohiga chiday olmagandi. — Hech qanaqa kulgili gap bo'lgani yo'q!

— Sizning ismingiz ham Elen emas!

— Shak-shubhasiz, meni Elen deb chaqirishardi.

— Xayr! — baqirishdi qizlar kula-kula, o'tloqdan yugurib ketisharkan, Tom ularning ortidan sudraldi. — Muzqaymoq uchun rahmat!

— O'shanda men raqs ham tushganman! — baqirdi missis bolalar ortidan, lekin ular eshitishmadi.

* * *

Shundan keyin missis Bentli kunbo'yi choynak-kastryulkalarni g'azab bilan taraqlatib yurdi, shu ahvolda kunda yeydigan ozgina ovqatini pishirdi. Orachora eshikdan tashqariga qarab qo'yadi. Nazarida jinvachchalar shu atrofda uymalashib yurib, uning ustidan kulishayaptiyu hozir tutib olib adabini berib qo'ysa! Biroq, ularni yana ko'rib qolsa, nima deyishi kerak? Bor-e, nega endi go'daklar uning fikrini band qilishi kerak?

— Hech kimning xayoliga kelmaydi-ya! — dedi missis Bentli atirgul rasmi tushirilgan chiroyli chinni chashkaga qarab. — Men ham qachondir qiz bola bo'lganimga shu paytgacha hech kim shubha qilmagan. Bu juda bema'nilik va shafqatsizlik. Qarib qolganimdan hech xafa emasman, deyarli g'am-tashvish chekmayman. Lekin meni bolaligimdan judo qilish! Yo'-o'q! Bunaqasi ketmaydi!

Nazarida, bolalar serg'ovak daraxtlar tagidan yugurib borishar ekan, sovuq barmoqlari bilan uning havodek ko'z ilg'amas yoshligini mahkam ushlab olib, qochishayotgandek edi.

Kechki ovqatdan keyin missis Bentli, o'zi nima qilayotganini bilmay, qo'llari bajarayotgan ishlarni ma'nosiz o'jarlik bilan kuzatdi, ular sehr-jodu amallarini bajarayotgan bir juft qo'lqop misol harakatlar qilib, atir sepilgan dastro'molga ba'zi bir kerakli narsalarni tugdi. Keyin missis pillapoyaga chiqdi, deyarli yarim soat qimir etmay turdi.

Bir vaqt, qo'qqisidan, qo'rqitib yuborilgan tungi qushlar kabi bolalar yugurib o'tishdi, missis Bentli chaqirig'iga javoban taqqa to'xtashdi:

— Nima deysiz, missis Bentli?

— Mening oldimga chiqinglar, — buyurdi u. Qizlar bo'ysunishdi, ularning ortidan Tom chiqib keldi.

— Ha, missis Bentli?

Ular «missis» so'zini dona-dona qilib, urg'u berib aytishdi, go'yo shu so'z uning haqiqiy ismi edi.

– Sizlarga men uchun juda qimmatli narsalarimdan ba'zilarini ko'rsatmoqchiman.

Missis Bentli atir hidi anqib turgan kichkina tungunchani ochib, ichiga qaradi, go'yo o'zi ham hayratlanadigan narsani topib oladigandek. Keyin kichkina doirasimon taroqni olib ko'rsatdi. Unda bir nechta soxta brilliant yaltirab turardi.

– To'qqiz yoshimda shu taroqni sochimga qadab yurardim.

Jeyn taroqni qo'lga olib, u yoq-bu yog'ini ko'rdi.

– Juda chiroyli.

– Qani-i? – talpindi Elis.

– Mana bu jajji uzukni sakkiz yoshimda taqib yurganman, – davom etdi missis Bentli. – Qaranglar, endi barmog'im sig'maydijam. Agar uni chiroqqa tutib qaralsa, Pizan minorasi ko'rinadi, ana-mana ag'darilib tushadiganga o'xshaydi.

– Mengayam ko'rsat, Jeyn!

Qizlar uzukni qo'lma-qo'l qilishdi, oxirida u Jeynning barmog'iga kiyilib qoldi.

– Qara, menga lop-loyiq ekan! – xitob qildi u.

– Menga esa taroq lop-loyiq! – hayratlandi Elis.

Missis Bentli dastro'moli ichidan toshchalarni olib ko'rsatdi.

– Mana bularni kichkina paytimda o'ynar edim. U toshchalarni tepaga otdi, ular zinapoya ustiga, ajoyib yulduzlar turkumidek sochilib ketdi.

– Endi bu yoqqa qaranglar! – Kampir o'zining eng katta dalili – bo'yalgan fotosuratini tantana bilan tepaga ko'tardi. Suratda missis Bentli yetti yosh vaqti aks etgan: kapalakdek momiq, sariq ko'ylakda, jingalak sochlari oltindek tovlanadi, ko'zlari ko'mko'k-ko'mko'k, lablari farishtalarnikidek do'mboq!

– Bu qiz kim? – dedi Jeyn.

– Men!

Elis va Jeyn ko'zlarini fotosuratga, ichiga kirib ketgudek qadashdi.

– Bir tomchisi ham o'xshamaydi, – dedi Jeyn od-diygina qilib. – Xohlagan odam o'ziga shunaqa surat sotib olishi mumkin.

Ular suratdan bosh ko'tarib, ajin bosgan yuzlarga uzoq tikilishdi.

— Missis Bentli, boshqa suratlaringiz ham bormi? — so'radi Elis. — Kattaroq paytingiz? O'n besh yoshmi, yigirma yoshmi yoki qirq, ellik yosh paytlaringiz?

Va qizlar tantana qilgandek xiringlashdi.

— Men sizlarga bir narsa ko'rsatishga umuman majbur emasman.

— Biz ham sizga ishonishga majbur emasmiz — gap qaytardi Jeyn.

— Axir, shu fotosuratning o'zi ko'rsatib turibdi-ku: men ham qiz bola bo'lganman!

— Suratdagi — bizga o'xshagan boshqa bir qiz. Siz buni birovdan olgan bo'lsangiz kerak-a?

— Men erga ham tekkanman!

— Unda mister Bentli qani?

— O'lganiga ancha vaqt bo'ldi. Agar u hozir shu yerda bo'lganida, men yigirma ikki yoshimda

qanday yosh va chiroyli ekanimni sizlarga aytib bergan bo'lardi.

— Lekin u yo'q, bizga hech narsani aytib berolmaydi va bu bilan hech nimani isbotlab bo'lmaydi.

— Nikoh guvohnomam bor.

— Balki siz uniyam birovdan olgandursiz? Siz yaxshisi, shunday bir odam topingki, u sizni uzoq-uzoq yillar, o'n yosh bo'lgan paytingizda ko'rganini bizga aytib bersin. Ana o'shanda, siz haqiqatda ham yosh bo'lganingizga ishonaman. — Shunday deb Jeyn, o'zining haqligiga ishongan holda chimirilib qo'ydi.

— Jinnivoy, mening yoshligimni minglab odamlar ko'rgan, lekin ular allaqachon o'lib ketgan yoki kasal yoki boshqa shaharlarda yashashadi. Sizlarning shaharingizda esa men hech kimni tanimayman, axir men yaqindagina ko'chib kelganman-da. Shuning uchun yosh paytlarimni bu yerda hech kim ko'rmagan.

— A-ha! Mana shunaqa! — Jeyn Tom va Elisga qarata ko'zini qisib qo'ydi. — Hech kim ko'rmagan!

— Sen hovliqma! — Missis Bentli qizning qo'lga yopishdi. — Bunaqa gaplarga hech qanaqa isbotsiz

ishonish kerak. Vaqt kelib, sizlar ham menga o'xshagan kampir bo'lib qolasizlar. O'shanda sizlarga ham hech kim ishonmaydi: «Yo'q, bu qari qarg'alar hech qachon qaldirg'och bo'lgan emas, bu to'tiqushlar hech qachon sayroqi qorayaloq bo'lmagan», — deyishadi. Ha, ha, shunday kunlar keladiki, sizlar ham xuddi menga, hozirgi menga o'xshab qolasizlar!

— Yo'-o'q, — deyishdi qizlar va bir-birini so'roqqa tutishdi: — Bunday bo'lishi mumkin emas, to'g'rimi?

— Mana ko'rasizlar! — dedi missis Bentli, lekin ichida o'yladi: Ey, xudoyim-ey, bola-bola-da!

Kampirlar-kampir! Ularning o'rtasi tubsiz jarlik. Ular, o'z ko'zlari bilan ko'rmaganlari uchun, odam qanaqa o'zgarib ketishini tasavvur ham qilolmaydilar.

— Mana, sen, — dedi missis Bentli qaqildoq Jeyn-ga qarata, — oying yillar o'tgan sari o'zgarib borayotganini nahotki sezmagani bo'lsang?

— Yo'q. Hozir qanday bo'lsa, doim shundoq.

Bu ham haqiqat. Doim birga yuradigan odaming zarracha ham o'zgarmayotgandek tuyuladi. Ulardagi o'zgarish uzoq ayriliqdan so'ng bilinadi va hayratga soladi. Va missis Bentlining nazarida, u yetmish ikki yil qora poyezd ichida taraqa-turuq uchib yurdi-yu mana, nihoyat, poyezd vokzalga kelib to'xtadi, hamma unga: «Bu senmisan Elen Bentli?» deyayotgandek edi.

— Endi biz, ehtimol, uyga ketarmiz, — dedi Jeyn. — Uzuk uchun rahmat, u menga loyiq ekan.

— Taroq uchun rahmat, juda chiroyli ekan.

— Anavi qizchani surati uchun rahmat.

— To'xtanglar! — baqirib qoldi ularning ortidan missis Bentli; bu payt ular zinalardan sakrab-sakrab tushishayotgandi. — Bular mening narsalarim, beringlar!

— Unday qilmanglar, — dedi Tom qizlarga yetib olib. — Beringlar.

— Yo'q, u bularni o'g'irlab olgan. Bu narsalar qaysidir bir qizniki, o'g'irlab olgan. Rahmat! — Elis yana bir marta baqirib minnatdorchilik bildirdi.

Missis Bentli qichqirdi, chaqirdi, lekin qizlar tundagi kapalaklar singari g'oyib bo'lishdi.

– Kechiring, – dedi Tom. U yana o'tloqda turib, missis Bentliga termulib turardi. Keyin u ham ketdi.

«Ular mening uzugimni, tarog'imni, suratimni olib qochishdi, – o'ylardi missis Bentli, zinapoya tepasida turgancha qaltirardi. – Hech narsam qolmadi! Hech narsam! Axir, bu narsalar hayotimning bir bo'lagi ediku!»

Tunda sandiqlari va turli mayda-chuyda narsalari orasida yotar ekan uzoq vaqt uyqusi kelmadi. Qunt bilan taxlab qo'yilgan laxtaklar, o'yinchoqlar va tuyaqush patlariga uzoq termuldi-da, nihoyat ovoz chiqardi:

– Yetar, endi bular mening narsalarimmi?

Ehtimol, bu kampir, o'tmishim bo'lgan, deb o'zini o'zi ishonitirmoqchi bo'layotgandir? Surishtirib kelganda, o'tgan narsa o'tib ketdi va hech qachon qaytmaydi. Odam bugun yashaydi. Balki, u qachondir qiz bola bo'lgandir, lekin hozir baribir. Bolalik o'tib ketgan va uni orqaga qaytarib bo'lmaydi.

Xonaga tungi shamol urdi. Derazaning oppoq pardasi hilpirab, devor yonida, uzoq yillardan buyon to'planib qolgan har xil buyumlar orasida turgan hassaga urildi. U shamoldan tebranib, poldagi oy shu'lasidan oppoq bo'lib turgan yorug' dog'ga tushib ketdi, bo'g'iq taqillagan ovoz chiqardi. Tilla tutqichi yaltirab ketdi. Bu marhum erining bayram hassasi edi. Hozir u missis Bentliga, bir vaqtlar, goh-goh bo'lib turadigan janjallardagi kabi yumshoq, ma'yus va mulohazakorlik bilan nasihat qilayotgndek edi.

– Bolalar haq, – degan bo'lardi u missisga. – Ular sendan hech narsani o'g'irlab olishgani yo'q, azizim. Bu narsalar endi seniki emas. Ular avvalgi «seniki» edi va bunga ancha vaqtlar bo'ldi.

Voy, xudoyim-ey, o'yladi missis Bentli. Va nazarida qadimgi fonograf pishillab, po'lat ignasi ostidan o'zi bilan eri o'rtasida bo'lgan suhbat eshiltilgandek bo'ldi. Mister Bentli xipcha, benuqson qaytarma yoqasiga pushti chinnigul qadalgan, o'ziga xos rasmiyatchilik bilan derdi:

– Azizim, vaqt bir joyda to'xtab turmasligini hech tushunolmayapsan. Sen ilgari qanday bo'lgan

bo'lsang, shundayligingcha qolishni istaysan, buning hech iloji yo'q, axir sen bugun boshqachasan-ku. Eski biletlar, teatr dasturlari senga nimaga kerak? Keyin sen ularga qarab, faqat ma'yus bo'lib qolasan. Tashlab yubor ularni.

Biroq missis hamma biletlar va dasturlarni o'jarlik bilan saqlayverdi.

— Bularning foydasi yo'q, — derdi mister Bentli, choy icha turib. — Sen ilgorigi qiyofangni saqlab qolishga qancha harakat qilmagin, bari bir, hozir qanday bo'lsang — shunday bo'lasan. Vaqt odamlarni aldab qo'yadi. Odam to'qqiz yoshida, u doim shu to'qqiz yoshda bo'lgandek va bundan keyin ham doim to'qqiz yoshda turadigandek tuyuladi. O'ttiz yoshida, bir umr yetuklikning shu go'zal chegarasida turibman deya ishonadi. Yetmish yoshga yetganda esa, go'yo doim shu yoshda va bir umr yetmishda. Oda, hozirgi zamonda yashaydi, bu zamon yoshmi, qarimi — baribir, lekin u boshqasini hech qachon ko'rmaydi va bilmaydi.

Bu gaplar ularning osuda oilaviy hayotlarida kamdan-kam bo'ladigan va do'stona bahslardan birida aytilgan edi. Jon o'tmishdan xotira bo'ladigan narsalar yig'ish odatini hech ma'qullamagan.

— Hozir qanday bo'lsang, o'shanday bo'l, ilgari qanday bo'lganingga chek qo'y, — derdi u. — Eski biletlar aldovdan boshqa narsa emas. Eski narsalarni avaylab saqlash — o'z-o'zini aldashga intilish.

U hozir tirik bo'lganida nima degan bo'lardi?

— Sen kapalagi uchib ketgan pillani saqlayapsan, — degan bo'lardi u. — Sen endi hech qachon sig'maydigan eski korsetlar. Nima qilasan ularni saqlab? Qachondir yosh bo'lganman, deb isbotlashning imkoni yo'q. Fotosuratlar-chi? Yo'q, ular aldaydi. Sen endi suratdagi odam emassan-ku.

— Qasam ostida berilgan yozma ko'rsatmalar-chi?

— Yo'q, azizim, axir sen raqam, siyoh yoki qog'oz emassan-ku. Sen — latta-putta solingan va chang bosgan sandiq ham emassan. Sen — hozirgi kunda, mana shu yerdagi odamsan.

Missis Bentli bosh irg'ab qo'ydi. Yengil nafas ola boshladi.

– Ha, tushunaman. Tushunib turibman.

Oltin tutqichli hassa gilamga tushib turgan oy shu'lasida yanada yaltirab ketdi.

– Ertalab bularning bariga chek qo'yaman, – dedi missis Bentli hassaga qarab. – Bundan keyin, bugun kim bo'lsam, o'sha bo'lib yuraman. Ha, shunday qilaman!

Shundan so'ng missis uxlab qoldi.

Serquyosh, yam-yashil tongda ikki qizcha eshikni asta chertishdi.

– Missis Bentli, bizlarga beradigan narsalarin-gizdan yana bormi? O'sha qizchanning ba'zi narsala-ridan berasizmi?

Missis Bentli ularni dahlizdan kutubxonaga boshlab o'tdi.

– Mana buni ol, – deb Jeynga ko'ylakni berdi, – bu ko'ylakni u o'n besh yoshida kiyib yurgan edi. – Buniyam, buniyam. – Kaleydoskop va lupani berdi. – Xohlagan narsanglarni olinglar. Kitoblar, konkilar, qo'g'irchoqlar, hammasini... Hammasi endi sizlarniki.

– Bizlarniki?

– Faqat sizlarniki. Endi menga biroz yordam berib yuborasizlar – uyning orqasidagi joyda katta gulxan yoqmoqchiman. Sandiqlarning ichidagi eski-tuskilarni obchiqib tashlash kerak, ularni eskifurush olib keta qolsin. Bular endi meniki emas. Hech nimani abadiy saqlab bo'lmaydi.

– Biz yordam beramiz, – deyishdi qizlar.

Missis Bentli ular bilan uy orqasidagi hovliga o'tdi. O'zi bilan bir quti gugurt oldi, qizlar esa har xil narsalardan bir tutam – bir tutam keltirishdi.

Shu voqealardan keyin ikkala qiz va Tom yoz bo'yi missis Bentlining zinapoyalarida, daraxtshoxiga qo'ngan qushchalar misol qatorlashib o'tiradigan bo'lishdi. Muzqaymoq aravachasining kumush qo'ng'iroqlari jiringlaganda eshik ochilib, missis Bentli qo'lini kumush tugmali hamyonga tiqqancha suzib chiqadi, kampir va bolalar yarim soatlab pillapoyalarda turib qolishadi,

kulishadi, og'izlarda shokolad sumalakchalar erib ketadi. Nihoyat, ular do'stlashib oldilar.

– Missis Bentli, necha yoshga kirdingiz?

– Yetmish ikkiga.

– Ellik yil oldin necha yoshda edingiz?

– Yetmish ikki.

– Siz hech qachon yosh bo'lmaganmisiz? Mana bunaqa lentalar taqmaganismiz, ko'ylaklar kiymaganismiz?

– Hech qachon.

– Sizni qanday chaqirishardi?

– Missis Bentli.

– Siz butun umringiz davomida shu uyda yashaysizmi?

– Butun umr.

– Siz hech qachon yaxshi qiz bo'lmaganmisiz?

– Hech qachon.

– Hech qachon, hech qachon? Ming, million yil ilgari ham-a?

Yoz choshgohining dimiqqan sukunatida qizchalar sinchkovlik bilan kampirga tikilib, javob kutishardi.

– Hech qachon! – dedi missis Bentli. – Ming million yil ilgari ham!

* * *

– **B**loknotni tayyorladingmi, Dug?

– Albatta! – Duglas qalamini tili bilan ho'lladi.

– Nimalarni yozding?

– Barcha marosimlarni.

– To'rtinchi iyul, momaqaymoqdan sharob qanday tayyorlanadi, ayvonga arg'imchoqlar osishadi, shunga o'xshagan bema'ni gaplarmi?

– Mana bu yerda, bu yilning yozida birinchi marta eskimo yeganimni yozganman: bir ming to'qqiz yuz yigirma sakkizinchi yilning birinchi iyun kunida.

– Qanaqasiga yoz bo'lsin, bu – bahor-ku.

– Baribir. Birinchi marta bo'layotgani uchun yozib qo'yganman. Yangi tennis tuflisi sotib oldim – yigirma beshinchi iyun. O'tlar ustida birinchi marta yalangoyoq yurdim – yigirma oltinchi iyun. Hey, o'rtoq-po'rtoq, yugurdik yalangoyoq! Sen to'g'ringda nimalarni yozib

qo'yay, Tom? «Birinchi marta»sidan bo'lsin. Qanaqadir g'alati marosim, masalan, ta'til haqida, daryoda qisqichbaqa tutganimiz yoki suv yuzida yugurib yuradigan suzg'ich ushlaganlarimizga o'xshagan, a?

— Dunyoda hali hech kim suzg'ichni tutolmagan. Sen shunaqa odamni bilasanmi? Qani, o'ylab ko'r-chi.

— O'ylayapman.

— Xo'sh?

— To'g'ri. Hech kim tutmagan. Ehtimol, tutolmaydiyam. Suzg'ich juda tez harakat qiladi.

— Gap bunda emas. Ularning o'zi umuman yo'q — dedi Tom. Yana birpas o'ylab turdi-da, ishonch bilan bosh silkib qo'ydi. — Hamma gap shunda, ular dunyoda yo'q narsa, hech qachon bo'lishmagan. Sen, yaxshisi, mana bularni yoz.

Tom engashib, akasining qulog'iga shivirladi.

Duglas hammasini yozib oldi.

— O'lay agar! — xitob qildi Duglas. — Shuni hech o'ylamagan ekanman! Buni qara-ya! Apelsindek aniq ko'rinib turgan narsa ekan: qarilar hech qachon bola bo'lishmagan.

— Bir oz qayg'uli, a? — dedi Tom o'ychan. — Hech nima yordam berolmaydi.

* * *

— **Sh**aharda mashinalar tiqilib ketganga o'xshaydi, — dedi Duglas yugurib borarkan. — Mister Aufmanning Baxtmashinasi, miss Fern bilan miss Roberta-da — Yashil mashina. Senda qanaqasi bor, Charli?

— Vaqt mashinasi, — pixillab javob qildi Charli Vudmen va Duglasni quvib o'tdi. — Haqiqiy chin so'zim!

— Unga o'tirib o'tmishga va kelajakka borsa bo'ladimi? — so'radi Jon Xaf ikkala boladan osongina o'zib o'tarkan.

— Faqat o'tmishga, hammasi birdaniga bo'lmaydi-ku. Stop, keldik.

Charli Vudmen yashil buta — devor odida to'xtadi. Duglas eski uyga tikildi.

— Bu uyda polkovnik Friley yashaydi-ku! Bu yerda hech qanaqa mashina bo'lishi mumkin emas, men

ishonmayman. Birinchidan, u hech qanaqa ixtirochi emas, keyin, u bir narsani, tag'in nima degin, Vaqt mashinasini ixtiro qilgan bo'lganida, biz allaqachon bilgan bo'lardik.

Charli bilan Jon oyoq uchida yurib zinapoyalardan yuqori ko'tarilishdi. Duglas faqat nafratlanib to'ng'illadi, boshini sarak-sarak qilganicha joyida turaverdi.

– Sen shunaqa qaysar eshshak bo'lsang, yurmay qo'ya qol, – dedi Charli. – To'g'ri polkovnik Friley vaqt mashinasini ixtiro qilmagan, biroq u ham mashinaning xo'jayini, demak mashina ham shu yerda. Biz bo'lsak ahmoq ekanmiz, uni ilgariroq payqamabmiz. Sog' bo'l, Duglas Spolding, shu yerda turaver, o'zingga yomon.

Charli Jonni qo'ltiqlab oldi, go'yo ayolni qo'ltiqlagandek, to'r tutilgan ayvon eshikni ochib ichkariga qadam qo'ydi. Eshik yopilib ketmadi.

Duglas eshikni birpas ushlab turdi-da, keyin indamasdan o'rtoqlariga ergashdi.

Charli ayvonning oxirigacha yurib bordi, xona eshigini taqillatib ochdi. Uchala bola bo'ynini cho'zib, uzun va qorong'i dahliz osha xonaga tikilishdi. U yerdagi yorug'lik yashilnamo, xira, qanaqadir, suvrangiga o'xshaydi, xuddi suvosti g'ori, deysan!

– Polkovnik Friley!

Sukut.

– U yaxshi eshitmaydi, – shivirladi Charli. – Menga: «To'ppa-to'g'ri kirib borgin-da, qattiq chaqirgin», – degan. Polkovnik!

Yana hech qanaqa javob yo'q. Faqat, qayerdadir shiftdan chang aylanib-aylanib to'kildi va aylanma zina ustiga o'tirdi. Keyin anavi suvosti g'or – xonadan yengil shitirlash eshitildi.

Bolalar dahlizdan ehtiyotkorlik bilan yurib, xonaga mo'ralashdi – u yerda chol va oromkursidan bo'lak hech narsa yo'q. Ikkovi nimasi bilandir bir-biriga o'xshab ketadi – ikkovi ori-iq, suyakdor, go'yo hamma bo'g'imlari va birikmalari ko'rinib turgandek, qayerda mushaklar va temirlar ulanganu qayerda planka va oshiq-moshiqlar birlashtirilgan.

Xonada yana qo'pol taxta pol, yap-yalang'och devorlar va shift bor, bu yerda eng ko'p narsa – sukunat edi.

– Xuddi o'likning o'zi-ya, – shivirladi Duglas.

– Yo'q, u yana qayoqlarga sayohat qilsam ekan, deb o'ylayapti, – dedi Charli ovozi xiyol ko'tarib, mag'rur ohangda. – Polkovnik!

Xonadagi ikki buyumdan biri qimirladi, bu – polkovnik edi. U xira ko'zlarini pirpiratib, tikilib qaradi va tishsiz og'zini quloqlarigacha yoyib jilmaydi.

– Charli!

– Polkovnik, bu – Duglas va Jon, ular kelishidan maqsad...

– Xursandman, bolalar. O'tiringlar, o'tiringlar.

Bolalar o'ng'aysizlanib polga o'tirishdi.

– Qani u – Duglas gap boshlamoqchi edi, Charli shoshib, tirsagi bilan uning biqiniga turtdi.

– Nimani so'ramoqchisan? – dedi polkovnik Friley.

– O'zimiz gapirishimizdan nima foyda, demoqchi. – Charli Duglasga yashirincha ko'z qisib qo'ydi va polkovnikka jilmayib qaradi. – Bizning aytadigan gapimiz yo'q, polkovnik. Yaxshisi, o'zingiz bir nimalarni hikoya qilib bering.

– Ehtiyot bo'l, Charli. Biz, qariyalar gapirib qolish imkoniyatini kutib yotamiz. So'rasang bo'ldi – zanglab ketgan liftga o'xshab taraqa-turuq qilaveramiz, inqillab-sinqillab bo'lsayam qavatma-qavat chiqib tushaveramiz.

– Chin Linsu, – go'yo o'zi bilmay qolgandek dedi Charli.

– Nima deding? – so'radi polkovnik.

– Boston, – dedi Charli. – To'qqiz yuz o'ninchi yil.

– Boston, to'qqiz yuz o'ninchi... – Polkovnik qoshlarini uydi. – Ha, shunday, Chin Linsu!

– Ha, ser, polkovnik Friley.

– To'xta, eslab olay – Qariya tushunarsiz g'udrandi, ovozi go'yo sokin dengizning suvlari ustida sirpangandek uzoqlashib ketdi. – Eslab olay-chi.

Bolalar qarab turishdi.

Polkovnik chuqur nafas chiqardi, yana orqaga surdi.

– O'ninchi yilning birinchi oktyabri, sovuq va sokin kuz oqshomi, Bostondagi varete teatri. Ha, shunday bo'lgan edi. Xaloyiq – liq-liq, hamma kutayapti.

Orkestr, karnaylar, parda! Sharqning ulug' sahrigari va jodugari Chin Linsu! Ana, u sahnaga chiqdi. Men birinchi qatorning o'rtasida o'tiribman. U: «O'q bilan fokus! Kim sinab ko'radi?» — deb baqirdi. Qo'shnim o'rnidan turib sahnaga chiqdi. «Miltiqni ko'zdan kechiringlar, — dedi Chin Linsu. — Endi o'qqa belgi qo'yinglar. Ha, shunday. Endi shu belgilangan o'qni miltiqqa qo'yib, to'ppa-to'g'ri mening yuzimga qarata otinglar. Men sahnaning narigi tomonida turib, o'qni tishlarim bilan tutib olaman!»

Polkovnik Friley nafasini rosladi va jimib qoldi.

Duglas hayratlanib, maftun bo'lib, ko'zlarini polkovnikka tikkancha qarab qoldi. Jon Xaf bilan Charli qotib qolishdi. Qariya yana gap boshladi, u qimir etmay o'tirar, go'yo tosh haykal, faqat lablari qimirlaydi.

— «Tayyorlan, mo'ljalga ol, ot!» — baqirdi Chin Linsu. Bang'-g'! Miltiq gumbirladi. Bang'-g'! Chin Linsu qichqirib yubordi, gandrakladi, yiqildi, yuzi qonga bo'yalgan. To's-to'polon bo'b ketdi, zimziyo, hamma o'rnidan turib ketdi. Miltiqqa bir narsa bo'lgan, deyishdi. Kimdir: «O'ldi», — dedi. To'g'ri. O'ldi. Dahshat, dahshat... hech qachon esimdan chiqmaydi. Yuzi qip-qizil niqobdek, pardani tez tushirishdi, xotinlar yig'lagan... To'qqiz yuz o'ninchi yil... Boston... Varete teatri... Bechora... Bechora...

Polkovnik Friley ko'zlarini asta ochdi.

— Voy, xudoyim-ey, polkovnik! — dedi Charli. — Zo'r ish bo'lgan ekan-da. Endi Pauni Bill haqida eshitsak yaxshi bo'lardi.

— Pouni Bill haqida?

— Siz o'shanda preriyalarda edingiz, sakkiz yuz yetmish beshinchi yil...

— Pouni Bill... — Polkovnik o'tmishning qorong'iliklarida paypaslanib yura boshladi. — Ming sakkiz yuz yetmish beshinchi. Ha, men Pouni Bill bilan tepalikda, preriyaning qoq o'rtasida turibman. «Tsh-sh-sh, — deb qoldi Pouni Bill. — Eshit!». Preriya ulkan sahnaga o'xshaydi, momaqaldiroqlar boshlanay deb turibdi. Osmon gumbirladi. Oldiniga uzoqda, bo'g'iq ovoz bilan. Yana gumbirladi. Endi yaqinroq va qattiqroq. Preriyaning ko'z yetgulik butu-un eni bo'ylab, ichi

qop-qora chaqmoqlarga to'la dahshatli qo'ng'ir bulut bostirib kela boshladi; pastlab-pastlab yoyiladi, ellik mil eniga, ellik mil bo'yiga, bir mil tepalikka va yer yuzidan bor-yo'g'i bir dyuym tepada.

Men tepalikda turib, baqiraman: «Rahming kelsin, xudoyim!» – deyman. Yer xuddi bezovtalanib, aqldan ozgan yurakka o'xshab dukurlaydi. Bolalar, xuddi dahshatga tushgan yurakka o'xshaydi. Men esa terakning bargidek qaltirayman. Yer ham titraydi. Tepamizda osmon qarsillaydi. Momaqaldiroq shunaqa dahshat bilan gumburlaydiki! Birpasda bulut hamma yoqni qoplab oldi. «Ana ular!» – deb baqirib qoldi Pouni Bill. Bizga bulutbo'lib ko'ringan narsa aslida qum ekan! Yomg'ir ham, bug' ham emas – qum! Shamol uni butu-un preriya, qurib rangi o'chib ketgan o'tlardan osmonga olib chiqqan edi. U judayam maydalangan unga, gul changiga o'xshardi, shu paytda osmonda quyosh ko'ringan edi, qum zarralari yarqirab ko'rindi. Men yana shunday baqirdim-ki. Nimaga, deysizmi? Shuning uchunki, bu changni jahannam o'tidek bir narsa yoritib o'tdi, go'yo yorug'likda pardani tortib qo'yishdi va shunda ularni ko'rdim, qasam ichaman, o'z ko'zlarim bilan ko'rdim! Bular qadimgi preriyalarning son-sanoqsiz lashkarlari – bizonlar va buyvollar edi!

Polkovnik jimib qoldi, sukunat chidab bo'lmas darajaga yetganda, davom etdi:

– Kallalar xuddi barzangi – negrlarning mushtidek, gavdalar – misoli parovoz. Go'yo g'arb tomondan yigirmata, ellikta, ikki yuzta zambarakdan otishganu snaryadlar yo'lidan adashib, o't uchqunlarini sachratib yelib boradi. Ularning ko'zlari yonib turgan cho'g' misoli mana hozir gumbirlab bo'shliqqa qulaydi.

Chang osmonga ko'tarildi, qarasam yollar hilpirayapti, bukri yelkalar yugurib o'tayapti, qop-qora dengizga o'xshaydi, qora paxmoq to'lqinlar goh ko'tarilib, goh tushadi... «Ot! – qichqirdi Pouni Bill. – O-o-ot!». Men esa qaqqayib turgancha o'ylayapman: axir men hozir xudo yuborgan jazoman... qarab turibman, oldimdan esa darg'azab qudratquturib oqib o'tayapti, go'yo kupp-kunduzgi tun zulmati, boshi-keti ko'rinmaydigan Dafn marosimi yurishi,

qop-qora va yaltiroq, qayg'uli va ortga qaytmas, axir dafn marosimiga qarab o'q uzib bo'ladimi, bolalar? O'zingiz aytib ko'ring-chi. Shunday qilish mumkinmi? O'sha vaqtda men bir narsani juda istadim – qum taqdirning bu qora, dahshatli sharpalarini, ular bir-birlari bilan to'qnashib, vahshiyona sarosimada bir-biriga urilishlarini ko'zlarimdan to'sib qolsaydi, dedim. Shunda bilasizlarmi, nima bo'ldi, bolalar? Chang rostdan ham cho'kib, bu momaqaldirrog'u bo'ron-to'zonni ko'targan million-milion tuyoqlarni yopib yubordi. Pouni Bill bir so'kindi-da qo'limga qattiq urdi. Qumlar ichida yashirilib yotgan bulutlar va kuchlarga qarata bittayam o'q otmaganimga xursand bo'ldim. O'zimga qolsa, shundoq turavergan va bizonlar ko'targan bo'ron qorong'iligida vaqt bahaybat g'ildiraklar ustida yelib o'tayotganiga va bizonlar bilan birga mangulikka cho'kayotganiga termulganicha qolaverardim.

Bo'ron ufqning ortiga, menga o'xshab ko'ngilchan bo'lmagan odamlar oldiga o'tib ketgunicha bir soat o'tdi, uch soat, olti soat o'tdi. Pouni Bill qayoqqadir g'oyib bo'ldi, bir o'zim qoldim, garangman, go'yo toshga aylanganman. Keyin boshim oqqan tomonga ketdim, janub tomondagi eng yaqin shaharga yuz mil yurdim, odam tovushini eshitmadim, shunga xursand ham bo'ldim. Boyagi momaqaldiroqni qayta-qayta eshitgim kelaverdi. Men uni hozir ham eshitaman, ayniqsa, mana bugungidek yoz kunlari, kul ustiga yomg'ir chelaklab yog'ayotganda,... dahshatga soluvchi, hech nima bilan taqqoslab bo'lmaydigan qaldiraq... Sizlar ham, qachon bo'lmasin, bir eshitganlaringda edi...

Nim qorong'ilikda polkovnik Frileyning kattakon burni nim apelsinrang va iliq choyto'ldirilgan oq chinni chashkaga o'xshab nurlanardi.

– Uxlab qoldimi? – dedi Duglas.

– Yo'q, – dedi Charli. – Batareyalarini sozlayapti.

Polkovnik uzoq yugurib kelgan odamga o'xshab tez-tez va yuzaki nafas oldi. Keyin ko'zlarini ochdi.

– Ha, ser? – dedi Charli hayajonlanib.

– Salom, Charli! – Polkovnik boshqa bolalarga hayron qarab jilmaydi.

– Bu – Duglas, mana bu – Jon, – dedi Charli.

– Tanishganimdan xursandman, bolalar.

Bolalar salomlashishdi.

– Lekin, qani u – deb boshladi yana Duglas.

– Eh, ahmoq ekansan! – Charli Duglasning biqiniga turtdi, keyin polkovnikka o'girildi: – Ser, siz aytayotuvdizki.

– Nimalarnidir gapirdimmi? – g'udrandi chol.

– Shimol va Janub urushi haqida, – gap tashladi Jon Xaf yarimovoz bilan. – U eslarmikin?

– Fuqarolar urushinimi? – bezovtalandi polkovnik. – Bo'lmasam-chi! – Ovozi titrab ketdi, yana ko'zlarini yumdi. – Hammasi, hammasi esimda, faqat men qaysi tomonda turib urushgandim?

– Mundiringizning rangi qanday edi? – so'radi Charli.

– Ranglar adashib ketyapti, – shivirladi polkovnik. – Ular xiralashadi. Yonimda askarlar turganini ko'raman, lekin ularning egnida qanaqa shinel va kepka bo'lganini – kulrangmi yo ko'k, allaqachon eslolmayman. Men Illinoys shtatida tug'ilib, Virjiniyada o'qidim, Nyu-Yorkda uylandim, Tennesida uy qurdim, endi umrimning oxirlarida, xudoga shukur, yana shu yerda, Grintaundaman. Endi tushungandursizlar, nega men ranglarni chalkashtirib yuborganimni?

– Lekin, tog'ning qaysi tomonida turib urushganingizni eslarsiz? – Charli juda sekin gapirdi.

– Quyosh o'ng tomoningizdan chiqarmidi, chap tomondanmi? Siz Kanada tomon qarab yurarmidingiz yoki Meksika tomonga?

– Gohida quyosh sog'lom qo'lim – o'ng qo'lim tomondan chiqqanday bo'lardi, gohida esa – chap yelkam ortidan. Va bizlar goh u tomonga, goh bu tomonga yurardik. Bu voqealarga yetmish yil bo'ldi. Bunaqa uzoq muddatda quyosh qaysi tomondan chiqqanini unutilib yuborish hech gapmas.

– Qanaqadir g'alabalaringizni eslaysizmi? Qaysidir janglarda g'olib kelgandursiz?

– Yo'q, eslolmayman, – qari polkovnikning ovozi uzoqlardan kelayotgandek edi. – Hech kim, hech qachon hech nimani yutmaydi. Urushda umuman hech

yutilmaydi, Charli. Hamma yutqizishdan boshqa ish qilmaydi, kim oxirgi bo'lib yutqizsa, tinchlik so'rab chiqadi. Men nuqul mag'lubiyatlar bo'lganini eslayman, mag'lubiyat va alam, faqat bir marta yaxshi bo'lgan, bu — hammasi tugagan payt edi. Mana shu oxirini g'alaba deb atash mumkin, Charlz, biroq bunda zambaraklarning xizmati yo'q. Sizlar, albatta, boshqacha g'alabalar haqida eshitmoqchi edinglar, to'g'rimi?

— Antaytem, — dedi Jon Xaf. — Undan Antaytem haqida so'ra.

— Men u yerda bo'lganman.

Bolalarning ko'zlari yonib ketdi.

— Bull Ran haqida so'ra.

— Men u yerda bo'lganman, — dedi polkovnik juda pastovoz bilan.

— Shaylo haqida-chi?

— Men uni umr bo'yi eslayman va o'zimga o'zim deyman: bunaqa chiroyli ism faqat eski harbiy xronikalarda saqlanib qolishi uyat, sharmandalik.

— Demak, Shaylo haqida. Samter forti-chi?

— Men porox tutuni burqsib chiqqanini birinchi marta o'sha yerda ko'rganman, — orzu qilgandek dedi polkovnik. — Ko'p narsa yodimga tushayapti, juda ko'p Mana bunaqa qo'shiq bo'lardi: «Potomakda bugun sukunat, askarlar osuda uxlar, oydin kuz tunida, palatkalar jimirlar...» Davomi ham esimda: «Potomakda bugun sukunat, faqatto'lqinlar jim chayqalar, kuni bitgan soqchilar, mangu uyqudan turmas...» Ular yengilganini tan olgandan keyin mister Linkoln Oq uyning balkoniga chiqib, orkestrdan «Posbon bo'linglar...»ni chalishni so'radi. Keyin bostonlik bir ledi tunlarning birida shunday she'r yozdiki, u ming yil yashaydi: «O'z ko'zimiz bilan ko'rdik, Xudoyimiz ko'kdan tushib kelar, g'azab shingillari yetilajak novdalarni bosib kelar». Tunlari, nima sababdan, bilmayman lablarim o'z-o'zidan shivirlaydi, ashula aytaman: «Sizga sharaf, sizga shon, Diksi jangchilari! Qarddon qirg'oqlarni qo'riqlang» va «Qahramonlarimiz g'alaba bilan qaytishgach, gulduros qarsaklar kutar, g'alaba tojin kiyishar» Qo'shiqlar ko'p edi. Ikkala tomon aytardi, tungi shamollar ularni goh janubga, goh shimol tomonga olib ketardi. «Biz

boramiz, otamiz Avraam, uch yuz ming jangchimiz», «E, yigitlar, lager yoyib, palatkalar tikamiz», «Ura, ura, erk bayrog'in eltamiz».

Qari jangchining ovozi sekin-asta so'nib qoldi.

Bolalar ancha vaqt qimir etmay o'tirishdi. Keyin Charli Duglasga qarab, so'radi:

– Qalay endi, «ha»mi yoki «yo'q»?

Duglas ikki marta pishilladi-da, javob qaytardi:

– Albatta, «ha».

Polkovnik ko'zlarini ochdi.

– Nima «ha» – dedi u.

– Albatta, siz Vaqt mashinasi ekansiz, – g'udrandi Duglas.

Polkovnik bolalarga uzoq tikilib qoldi. Keyin qo'rqib ketib, so'radi:

– Sizlar meni shunday atar ekansizlar-da?

– Shunday, ser.

– Ha, ser.

Polkovnik oromkursining suyanchig'iga tashlandi, bolalarga bir-bir qaradi, keyin o'z qo'llariga tikildi, bolalarning boshi osha yalong'och devorlarga qaradi.

Charli turdi.

– Biz endi ketaylik. Sog' bo'ling, polkovnik, sizga rahmat.

– Nima? Ha-a, yaxshi boringlar, bolalar.

Duglas, Jon va Charli oyoq uchida yurib, eshikka yo'nalishdi. Ular polkovnikning shundoq oldidan yurib o'tishdi, lekin u bolalarni go'yo ko'rmasdi.

Ular ko'chaga chiqishganda ikkinchi qavatning derazasidan ovoz keldi:

– He-e-ey!

Uchala bola cho'chib ketdi va boshini ko'tardi:

– Ha, ser?

Polkovnik derazadan boshini chiqarib, qo'li bilan imladi.

– Bolalar, sizlar aytgan gapni o'ylab ko'rdim.

– Ha, ser?

– Sizlar mutlaqo haqsiz! Shu narsa mening aqlimga kelmaganiga hayronman. Vaqt mashinasi, to'g'ri aylilgan, ha, albatta, Vaqt mashinasi!

– Ha, ser.

— Yaxshi boringlar, bolalar. Xohlagan paytingizda kelaveringlar, qachon bo'lsayam.

Ko'cha boshiga borganda bolalar o'girilib qarashdi, polkovnik haliyam qo'lini silkib turardi. Ular ham qo'llari bilan imo qildilar, uchaloqning dimog'i chog' bo'ldi. Keyin o'z yo'llarida ketishdi.

— Puf-f, puff! — pixilladi Jon. — Hozir o'n ikki yil o'tmishga ketaman. Du-du-u-ut! Puf-f, puff!

— Ha, ha, to'g'ri, — dedi Charli, ortda qolgan jimjit uyga qarab olib. — Yuz yil o'tmishga ketolmaysan.

— Ha, yuz yil orqaga borolmayman, — o'ychan rozi bo'ldi Jon. — Ammo, rosa sayohat bo'lardi-da!

Mana buni Vaqt mashinasi desa bo'ladi!

Ular oyoq ostiga qaragancha, bir minutcha indamay yurishdi, shu ketishda devorga ro'para kelib qolishdi.

— Kim oxirida sakrab o'tsa — qiz bola! — dedi Duglas. Va qolgan yo'lning hammasi davomida Duglasni Dora deb chaqirishdi.

* * *

Tom tun yarmidan oqqanda uyg'onib, qarasa, Duglas qo'lchiroq yorug'ligida bloknotiga shosha-pisha bir narsalarni yozardi.

— Dug, nima bo'ldi?

— Qanaqa, «nima?» Hamma narsa bo'ldi! Men yutuqlarimni sanayapman, Tom. Mana, qara: Baxt mashinasi bo'lmadi, shundaymi? Tupurdim! Baribir men rosa bir yilni yozib chiqdim. Agar Grintaunning asosiy ko'chalarini yugurib, aylanib chiqish va tevarakatrofni ko'rib, dunyoda nima ishlar bo'layotganini bilish kerak bo'lsa, tramvayni ko'z ostiga olib qo'yganman. Chekka-chekka joylarni aylanib kelish zarur bo'lsa, missis Roberta va missis Fern eshigini taqillataman, ular avtomobilchasining batareyasini zaryadlab oladilar, keyin ketaveramiz! Tor ko'chalardan yugurib yoki devordan oshib ortida, uylar, bog'lar ortida nimalar borligini bilгим kelsa, qo'rqadigan joyim yo'q, buning uchun yangigina tennis tufliyim bor. Demak, bunday: tufli, yashil avtomobilcha va tramvay. Menga yana nima kerak? Lekin bular ham hammasi emas, Tom. Mana eshit: men shunday joylarga bormoqchimanki,

boshqa hech kim u yerga borolmasin va xayoliga ham kelmagan bo'lsin. Agar men bir ming sakkiz yuz yetmish beshinchi yilga, undan keyin ming sakkiz yuz oltmishinchi yilga sakrab o'tsam polkovnik Frileyning ekspressiga yetib ulguraman! Mana, eshit bu haqda nimalarni yozayapman: «Ehtimol, qariyalar hech qachon bola bo'lishmagandur; missis Bentli bu haqda bahslashadi, lekin ular kichkina bo'lganmi, kattami, bundan qat'i nazar, ulardan kimdir ming sakkiz yuz oltmish beshinchi yil yozida Appomatoksdan turgan bo'lishi kerak». Va ularning ko'rish qobiliyati hindularniki kabi bo'lgan, uzoq o'tmishni ko'ra bilganlar, sen bilan men kelajakni ko'ra olsak, bunchalik uzoqning mo'ljalini ololmagan bo'lardik.

— Gaplaring zo'r, Duglas. Biroq, bu — nima deganing?

Duglas yozishda davom edi.

— Buning ma'nosi shuki, ular haqiqiy sayohatchi bo'lgan, sen bilan men ularga hech qachon tenglasholmaymiz. Juda omadimiz kelib qolsa, qirq yilga, bor, ana, ellik yilga sayohat qila olamiz, bu — ular uchun hech gapmas. Kim to'qson yilga, to'qson besh, yuz yil nariga borolsa, ana u haqiqiy sayohatchi.

Qo'lchiroq lip etib, o'chib qoldi.

Aka-uka oy yog'dusida jim yotishardi.

— Tom, — shivirladi Duglas — Men ana shu yo'llarni albatta sinab ko'rishim kerak. Ko'rish mumkin bo'lgan hamma narsani ko'rish! Eng asosiysi — hech bo'lmaganda haftada bir marta polkovnik Frileyni borib ko'rish. U boshqa har qanday Mashinadan yaxshi. U gapirveradi, sen esa tinglashni bil. Qancha ko'p gapirsa, atrofingdagi narsalardan shuncha ko'p narsani bilging, iloji boricha hamma narsaga sinchiklab qarag-ing keladi. Aytadiki, sen g'ayrioddiy, maxsus poezdga yurgandek bo'lasan, go'yo. Haqiqatdan ham shunday. Endi men sen bilan o'sha yo'ldan ketayapmiz, faqat olisroq ketamiz va juda ko'p narsalarni ko'rib, qo'l bilan ushlab ko'rish, hidini tuyish kerak! Mana shunda polkovnik Friley bizni turtib qo'yib, yaxshilab ko'rib olinglar, hamma-hammasini, har bir soniyani eslab qolinglar, deyishi kerak. Bu dunyoda bor narsalarning

hammasini eslab qolish kerak. Keyin, o'zing ham qarib qolganingda, seniyam oldingga bolalar kelishadi, hozir polkovnik bizga yordam berganidek, sen ham o'sha bolalarga yordam berasan. Mana, qanaqa ishlar, Tom, men uning hikoyalarini ko'proq eshitib, juda uzoq sayohatlarga ko'proq g'arq bo'lishim kerak.

Tom jim eshitardi; qorong'ilikda akasining yuzlarini ko'rishga harakat qildi; keyin so'radi:

– Uzoq sayohatlar. Buni o'zing o'ylab topdingmi?

– Ehtimol. Balki boshqachadur?

– Olis sayohatlar, — pichirladi Tom.

– Bir narsani aniq bilaman, — dedi Duglas ko'zlarini yumib. — Bundan negadir, odam qayg'uga tushadi, yolg'izlanib qolayotganga o'xshaysan.

* * *

«Tars!»

Eshik yopildi. Chordoqda yotgan eski yozuvstollari va kitob javonlaridan chang ko'tarildi. Ikki nafar kampir chordoq eshigiga qapishib, uni mahkamroq berkitishga unnashardi. Ularning boshi uzra mingta kaptar osmonga ko'tarilgandek edi. Ularning qattiq tapillayotgan qanotlari boshga tegib ketmasin degandek kampirlar og'ir yuk ko'targan odam kabi bukchayib olishgan. Keyin qaddilarini rostdashdi, hayron bo'lib, og'izlari ochilib qoldi. Patirlayotgan kaptarlar emas, ularning o'z yuragi, qinidan chiqib ketgudek urayotgan yuraklari edi bu g'ala-g'ovurni bosib ketish maqsadida ular baland ovozda gaplashishdi:

– Nima ish qilib qo'ydik! Bechora mister Koutermeyn!

– O'ldirib qo'ydik, shekilli. Kimdir ko'rib qolib, ortimizdan yugurgan bo'lsa-chi? Kel, qaraymiz.

Miss Fern va miss Roberta chordoqning o'rgimchak iplari qoplagan darchasidan tashqariga qarashdi. Pastda, ilgari gidek, quyosh nurlaridan bahra olib emanlar va zaytunlar o'sib yotibdi, go'yo hech qanaqa dahshatli voqea bo'lmagandek. Bir bolakay yo'lakdan o'tdi, orqaga qaytib, yana o'tdi va boshini ko'tarib tepaga qaradi.

Chordoqdagi ikki kampir bir-birlariga qarab olishdi,

go'yo o'z aft-angorlarini ariqdagi suvda ko'rib olishga intilgandek.

— Politsiya!

Lekin pastda hech kim eshikni qahr bilan taraqlatib: «Qonun nomi bilan oching!» — deb baqirmadi.

— Kim ekan anu bola?

— Duglas, Duglas Spolding! Voy, otaginam, u Yashil mashinada sayr qildirib kelishimizni iltimos qilmoqchi! U hech nimani bilmaydi. Takabburligimiz o'zimizni juvonmarg qildi. Takabburlik va manavi elektrli narsa!

Va Gampport Folsdan kelgan sayyor savdogar ham! Hammasiga o'sha aybdor, bizni ko'ndirish uchun yopishib oldi.

Yalinishlar, ko'ndirishlar — iliq yomg'ir tomchilari tomni tiqirlatgandek.

Ular qo'qqisdan boshqa kunni, boshqa choshgohni eslab ketdilar. Ular o'zlarining yashil duxoba bilan o'ralgan ayvonlarida, oppoq yelpig'ichlar bilan yelpinib o'tirgan edilar, oldilarida bir likopcha yaxna, liqillab turgan limon jelesi.

Va shunda ko'zlarni qamashtiradigan quyosh nurlari ichidan yaltiragan, ulug'vor, xuddi ertaklardagi shahzodalar minadigan YaShIL MASHINA chiqib keldi!

U suzib kelardi, dengiz shabbodasiga o'xshab nimalarnidir yoqimli shivirlardi. U jazirama choshgoh nurlarida go'zal zarang bargi kabi, buloq suvidek musaffo, mushuk kabi hurillab, ulug'vor chiqib keldi. Mashina ichida Gampport Folsdan chiqqan sayyor savdogar, har narsalar surtib yaltiragan boshida panamasi bor. Mashina rezina g'ildiraklari bilan oftobda kuyib, oqarib ketgan yo'lakdan yengil va chaqqon shipillab keldi; ana u vizillab pillapoyalarning pastki zinasigacha uchib keldi-da, shamoldek bir aylanib, qotdi. Sayyor savdogar sakrab chiqib, peshonasini quyoshdan saqlash uchun panamasini peshonasiga surdi. Panamaning keng soyasi ostida tabassum yaltirab ketdi.

— Ismim Uilyam Tara! Bu esa (u rezina koptokka o'xshagan narsani bir-ikki g'ijimlab-qo'yib yuborgan edi, uzuq-yuluq vovillash eshitildi) bu — signal! — U qora, ipak kabi yaltiroq yostiqlarni ko'tarib ko'rsatdi. — Mana bu yerda akkumulyator batareyalar joylashgan!

(Momaqaldiroqdan keyin bo'ladigan yengil havo isi keldi) — Bunisi — starter. Oyoqlar mana bu yerga qo'yiladi. Manavi — soyabon, quyoshdan to'sadi. Hammasi birgalikda — Yashil mashina deb ataladi!

Qorong'i chordoqda turgan kampirlar qachondir bo'lgan shu gaplarni eslab, seskanib ketishdi.

Ko'zlarini yumib olishgan.

— Uni to'qiydigan simlarimiz bilan o'ldirib qo'ya qolsak bo'lmasmidi!

— Tsh — sh! Eshityapsanmi?

Pastda kimdir eshikni taqqillatdi. Keyin to'xtadi. Bir ayol hovlini kesib o'tdi va qo'shni uyda g'oyib bo'ldi.

— Ha, bu Laviniya Nebbs, qo'lida bo'sh chashka, qarzga shakar so'rab chiqqan bo'lsa kerak.

— Meni quchoqlab ol, qo'rqib ketyapman.

Ular yana ko'zlarini yumib olishdi. Yana xotiralar lip-lip o'ta boshladi. Temir qoplangan sandiq ustidagi eski somon shlyapa qimirladi, go'yo gamportforslik sayyor savdogarning qo'lida yelpingandek.

— To'ppa-to'g'ri muzlikdan keltirilgan yaxna choy-mi? Rahmat, jon deb ichaman.

Jimjitlikda u muzdek choyni qultillatib yutgani eshitildi. Keyin kampirlarga tikildi, go'yo peshonasiga dumaloq ko'zglasini qo'ndirvolib ko'zlarni, burun ichlarini, tomoqlarni ko'zdan kechirayotgan doktor misol.

— Hurmatli xonimlar! Ikkovingiz — serg'ayrat ayollarsiz. Shundoq ko'rinib turibdi! Sizlar uchun sakson yosh — hech narsamas! (U beparvolik bilan barmoqlarini shaqqillatib qo'ydi.). Biroq shuni bilib qo'yininglarki, shunday qiyin kunlar keladiki, sizning vaqtingiz yetishmay qoladi, o'shanda bir do'st kerak: boshga ish tushganda yordam beradigan haqiqiy do'st bo'ladigan manavi Yashil Mashina!

U shunday deb chaqnagan nigohini o'zining ajoyib tovariga qadadi. O'zining ko'zlari ham yashil edi, ichiga somon tiqilgan tulkining ko'zlariga o'xshash yashil shisha! Mashina quyoshda yaraqlab turardi, yangi, bo'yoq hidlari ketmagan va kampirlarni kutadi: shunaqangi qulay, shunaqangi shinam, go'yo mehmonhonadagi ikki kishilik divan, faqat g'ildiraklar ustida turibdi.

— Buning ichida par yostiqlar ustida o'tirgandek bo'lasizlar. — Savdogarning nafasi kampirlar yuzini siypab o'tdi. — Mana, qaranglar. Tiq etgan ovoz chiqmaydi! Hammasi elektrlashtirilgan. Faqat har kuni tunda batareyalarni garajda zaryadlab olish kerak. — Agar u to'satdan, ya'ni, masalan — Kampirlarning kichigi yaxna choydan ho'pladi. — U bizni tok bilan o'ldirib qo'ymaydimi?

— Mutlaqo, bunday bo'lishi mumkin emas!

U mashinasiga sakrab chiqdi, og'zi quloqlarigacha yoyilib jilmaydi, tishlari yarqiraydi. Kechki payt odamlar uylariga qaytayotganlarida ro'paradan chiqib qoladigan tish yuvish kukunlari reklamasida shunaqa manzarani ko'radilar.

— Mehmonga, bir piyola choygami? Marhamat! — Mashina valsiga raqs tushgandek, doira bo'ylab chiroyli aylandi. — Klubga, brij o'yinigami? Do'stlar bilan gurunglashib o'tirishgami? Bayramga! Taklif etilgan mehmondorchilikka! Tug'ilgan kunga! «Amerika inqilobi qizlari»ning nonushtasiga! — Mashina parillab uchib ketdi, yumshoqqina guvillab uzoqlashdi, xuddi bir umrga ko'zdan g'oyib bo'lmoqchidek, biroq shu vaqtning o'zida rezina g'ildiraklari ustida shovqinsiz qaytarilib, zinapoyalar oldiga kelib to'xtadi. Sayyor savdogar ayollar qalbini juda yaxshi bilishidan g'ururlanib o'tirardi. — Buni boshqarish juda oson. Joyidan juda chiroyli qo'zg'aladi, tormoz olganda ovozi chiqmaydi. Haydovchi guvoohnomasi ham talab qilinmaydi. Issiq kunlarda shamol yetib turadi. Nimasini aytasiz, bu — mashina emas — orzu! — Mashina pillapoyalar oldida oldinga, orqaga silliq yurdi, u bo'lsa boshini orqaga tashlab, o'zini unutgandek, ko'zlarini yarim yumib o'tirar, shamol yaltiratilgan sochlarini hilpiratardi.

Keyin u charchagan odamdek, ammo ehtirom bilan zinalardan yurib, ayvonga chiqdi, panamasi qo'lida, atrofga alanglab, hamma sinovlardan ajoyib tarzda o'tgan mashinasiga yana bir bor qaradi, go'yo dindor odam bolalikdan tanish va qadrdon bo'lib qolgan cherkovdagi mehrobga ko'z tikkandek.

— Xonimlar, — dedi u ehtiyotlik bilan. — Birinchi

to'lov yigirma besh dollar, keyin ikki yil davomida oyiga o'n dollardan.

Fern birinchi bo'lib, zinalardan tushdi va mashinaga o'tirdi. Albatta, u bir oz qo'rqdi, lekin uning qo'llari qichishib turardi. Nihoyat, u yurak yutib, signalning rezina koptogini siqdi.

Uzuq-yuluq vovillagan ovoz chiqdi.

Roberta hayrat bilan chiyilladi va pillapoyalarning to'sig'idan engashdi.

Sayyor savdogar ular bilan birga tantana qilardi. U opa-kampirni zinalardan boshlab tushirdi, mashinasini hayratlanib maqtadi va o'sha zahoti perosini chiqarib, bir parcha qog'oz topish ilinjida papamasining ichini titkiladi.

— Uni mana shu tarzda sotib olgandik, — xotirladi miss Roberta chordoqda o'tirib va o'sha paytdagi bunday dadil harakatidan endi vahimaga tushayapti. — Bunaqa ishlar bo'lishi mumkinligini oldindan ko'ra bilish lozim edi! Men hammavaqtbu mashinada, sayyor sirkchilar olib keladigan oto'yindagi kabi qanaqadir bema'nilik bor, deb hisoblab kelardim.

— Axir, o'zing bilasan-ku, necha yillardan beri oyog'im og'riydi, — o'zini oqlagandek e'tiroz qildi miss Fern. — O'zing ham piyoda qolsang tez charchab qolasan. Mashinada yurish esa, eski zamonlarda ayollar chamberakli keng yubka kiyishganidek nozik, ulug'vor tuyuladi. Ayollar o'sha paytlarda havoda suzib yurishgandek tuyulardi! Bizning Yashil mashinamiz ham ravn va ulug'vor suzib yuruvdi.

Kichkina qayiqchanning xuddi o'zi, boshqarish biram yengil, dastakni u yoqqa — bu yoqqa burishni bilsang, bas.

Oh, qanaqangi ajoyib, rohatbaxsh hafta bo'ldi — tillo nurlar to'la maftunkor kunlar: mashina vizillab soya-salqin shaharda tekis suzib boradi, go'yo mudroq bosib oqmay turgan daryodagi qayiqcha singari, sen bo'lsang qaddingni mag'rur tutib o'tirasan, uchragan tanishlarga qarab jilmayasan, har bir burilishda ajin bosgan qo'lingni pinak buzmaycho'zasan, chorrahalarda esa rezina koptokni vovillatasan, goho Duglas yo

Tom Spoldinglarni yoki mashina yonida qiyqirishib yuguradigan bolalarni sayr qildirasan. Eng katta tezligi – bir soatda shoshilmasdan o'tiladigan va eng yoqimli o'n besh mil!

Ular shu tarzda yoz quyoshi va soyalar ichra uchib yurishdi, daraxtlar yuzlariga bir onlik soyalar va shu'lalar tushirib ortga qarab oqib ketishardi, mashina esa g'ildiraklarga minib olgan qadimiy sharpa kabi bir ko'rinib, bir ko'rinmay yelib yuraverardi.

– Shu kunga kelib, mana bunaqa ishlar bo'lsa-ya... – shivirladi Fern. – Oh, endi nima bo'ladi?

– Bu – baxtsiz hodisa!

– Shunaqaku-ya, lekin biz qochib ketdik-ku. Bu esa – jinoyat.

Bu ish shu bugun bo'ldi. Yashil mashina jaziramadan garang bo'lgan shaharchada shovqin chiqarmay yurib borardi. Charm o'rindiqlarning isi kampirlar necha o'n yillar ishlataverib, kiyimlariga ham singib ketgan atir hidi bilan aralashib, mashina ortidan ko'zga ko'rinmay oqib borardi.

Hamma narsa juda tez bo'ldi. Jaziramada ko'chalar qizib ketgan, yondirayotgan quyoshdan faqat daraxtlarning soyasida jon saqlash mumkin. Daraxtlar ko'cha yuzadagi bog'larning devorlaridan teshib chiqqan, Yashil mashina piyodalar yo'lagidan yumshoqqina yurib borarkan, muyulishga borgunicha jon holatda «vovillab» bordi. Kutilmaganda, mashina oldida, qutidan chiqqan shaytonvachchadek, qayoqdandir mister Kuotermen paydo bo'ldi.

– Ehtiyot bo'! – chiyilladi miss Fern.

– Ehtiyo-yo-yot! – chiyilladi miss Roberta.

– Ehtiyot bo'linglar! – chiyilladi mister Kuotermen.

Kampirlar tormozga yopishish o'rniga, dahshatga tushib bir-birlariga qapishib qolishdi.

Qo'rqinchli bo'g'iq zarba bo'ldi. Yashil mashina quyosh nurlarida yaltirab, sersoya kashtanlar, mevasi etilib kelayotgan olma daraxtlar tagida yurishda davom etdi. Kampirlar bir marta ortga qarab, manzaradan tasvirlab bo'lmaydigan dahshatga tushishdi.

Kuotermen yo'lakda o'likdek qimirlamay yotardi. Mana endi, ikkala kampir chordoqda qo'rquvdan dag'-dag' titrab o'tirishibdi.

— Shu ahvolgacha yetib keldik! — dedi miss Fern qayg'usini yashirolmay. — Nega to'xtamadig-a? Nega qochib ketdik?

— Tsh-shsh! — Ikkala kampirning vujudi quloqqa aylandi.

Pastda yana kimdir eshikni taqillatdi.

Taqillash to'xtab, g'ira-shira yorug'likda o'tloqdan bir bola yurib o'tdi.

— Bu yana Duglas Spolding, sayr qilgisi keb qolgan.

Ikkala kampir og'ir xo'rsinishdi.

Bir necha soato'tdi. Quyosh ufqqa og'a boshladi.

— Kun bo'yi shu yerda qaqqayib turibmiz, — dedi toqati toq bo'lgan Roberta. — Bo'lgan voqeani odamlar unutib yuborgunicha uch xafta shu yerda o'tiraveramizmi?

— Ochimizdan o'lamiz.

— Endi nima qildik? Voqeani birov ko'rganmikin, izimizga tushganmikin? Nima deb o'ylaysan?

Kampirlar bir-birlariga qarab olishdi.

— Yo'q. Hech kim ko'rgani yo'q.

Shaharga jimlik cho'ka boshladi, uylarda chiroqlar yondi. Pastdan suv sepilgan o'tlar va oshxona islari keldi, hamma uyda kechki ovqat qilinayapti.

— Go'shtni plitaga qo'yish kerak edi, — dedi miss Fern. — O'n minutdan keyin Frenk qaytadi.

— Pastga tushishga qo'rqayapman.

— Frenk kelib, bizni topolmasa, politsiyaga qo'ng'i-roq qilishi turgan gap, unda ishimiz battar yomonlashadi.

Deraza orti birpasda qorong'i bo'lib qoldi. Endi kampirlar bir-birlarini ham yaxshi ko'rolmay qoldilar.

— Nima deysan, u o'lganmikin? — dedi Fern.

— Mister Kuotermenmi?

Jimlik.

— Yana kim bo'lardi?

Roberta ancha jim turib, keyin javob berdi:

— Kechki gazetadan ko'ramiz.

Ular chordoq eshigini ochib, qo'rqa-pisa narvonga qarashdi.

— Frenk bilib qolsa, Yashil mashinamizni tortib oladi.

Unda yurish qanday yaxshi butun shaharni ko'rasan, salqin havo yuzlaringni siypalab o'tadi.

— Unga aytib o'tirmaymiz.

— Aytmaymiz?

Ular bir-birlarini ushlab, g'irchillaydigan pog'onalardan asta tusha boshlashdi, goh-goh to'xtab, ovoz kelarmikin, deb quloq tutishdi. Oshxonagacha yetib borishdi, omborxonaga mo'ralashdi, qo'rqib-qo'rqib hamma derazalardan tashqariga qarashdi-da, nihoyat, bifshteks qovurishga tushishdi.

Besh minut gaplashmasdan ishlashdi, keyin Fern g'am to'la ko'zlarini Roberta'ga qaratdi.

— Men bir narsani o'ylayapman. Biz qari va ojiz odamlarmiz, lekin buni o'zimiz ham tan olgimiz kelmaydi. Biz jamiyat uchun xavfli bo'lib qoldik. Qochib ketib yana gunoh qildik...

— Endi nima qilamiz?

Yana o'rtaga sukunatcho'mdi. Shitirlyotgan tovani unutgan opa-singil bir-birlariga tikilib qolishdi.

— Menimcha... — Fern ko'zlarini devordan uzolmay ancha turib qoldi, — biz endi Yashil mashinada yurmasligimiz kerak.

Roberta qoq suyak qo'li bilan stoldan likopchani olgancha, turib qoldi.

— Hech qachonmi?

— Hech qachon.

— Lekin, biz... lekin, biz... butunlay voz kechishimiz kerakmasdur? Balki, hech bo'lmasa, uni o'zimiz bilan saqlab qolarmiz?

Fern o'ylanib qoldi.

— Shunday qilsak bo'lar...

— Har holda ovunchoq-da. Borib batareyalarini o'chirib qo'yay.

Eshikka yetganda Roberta Frenk bilan to'qnash keldi. Frenk opa-singilning ukasi, endigina ellik oltiga kirdi.

— Xayrli oqshom, opajonlar! — shang'illadi u.

Roberta indamasdan uning yonidan, eshikka qisilib o'tdi va iliq qorong'ilikka chiqdi. Ukalari gazeta olib kelgan ekan, Fern tortib oldi. Butun a'zoyi badani

qaltirab, talvasa bilan gazeta sahifalariga ko'z yugurtirib chiqdi-da, yengil nafas olib, ukasiga qaytarib berdi.

— Hozir ko'chada Duglas Spoldingni ko'rdim. U sizlarga bir gap aytib qo'yishimni so'radi: u hammasini ko'ribdi, hamma narsa joyida emish, hech narsadan bezovta bo'lmas emishsiz. Bu nima ekan, bilolmadim.

— Bilmasam.

Fern teskari qarab olib, kissasidan dastro'molini qidira boshladi.

— Bu shumtakalar nimalarni topib yurishadi-ya!

Frenk opasining orqasidan ancha qarab turdi-da, hech narsani tushunmay, yelkalarini qisdi.

— Ovqat yaqinlashib qolgan, shekilli? — so'radi muloyimlik bilan.

— Ha, hozir.

Fern dasturxon yozdi.

Hovlida avtomobilning karnaychasi «vang'» etdi. Bir marta, ikki marta, uch marta — bo'g'iq ovoz, go'yo uzoqdan kelayotgandek.

— Bu yana nimasi? — Frenk oshxona derazasidan bosh chiqarib, qorong'ilikka qaradi. — Roberta u yerda nima qilayapti? Qara, u Yashil mashinada o'tirvolib, signalni o'ynayapti.

Qorong'ilikda mashinaning past ovoz bilan nolib chiqqan signali eshitildi, bir nolidi, yana nolidi, xuddi yarador yirtqich bolasiga o'xshaydi.

— Unga nima bo'lgan? — so'radi Frenk jiddiy ohangda

— Qo'yaver, indama! — qichqirdi Fren.

Frenk hayron bo'lib qoshlarini ko'tardi.

Bir minutdan keyin oshxonaga Roberta kirib keldi, hech kimga qaramadi, uchovlari ovqatlanish uchun o'tirishdi.

* * *

Sahar payti. Tongning birinchi nurlari tomda o'ynagani derazadan ko'rinadi. Daraxtlarning barglari yengilgina esgan tong shabadasiga javoban hilpirab qo'yadi. Qaerdadir uzoqda, muyulishda kumushrang temir izlar ustida tramvay ko'rinadi, Mandaringa o'xshab yaraqlagan to'q sariq, to'rtta kichkina-

kichkina nimzangori g'ildiraklar ustida lapanglab kela boshladi. Uning misdan yasalgan epoletlari miltillaydi, simlarning tillarang jiyagi yaltiraydi, yashil qo'ng'irog'i qattiq jaranglaydi, qari haydovchisi qiyshayib ketgan boshmoq kiygan oyoqlari bilan pedalini bosadi. Tramvayning ikki biqini va oldidagi raqamlar tilla rang, limonga o'xshaydi. O'rindiqlar salqin yashil mox bilan qoplangandek. Tomida aravakashning havoda o'ynagan xipchini singari kattakon narsasi bor, baland daraxtlar orasidan tortilgan kumushrang o'rgimchak iplari bo'ylab sirg'alib ketaveradi. Yoz paytlari bo'ladigan momaqaldiroq va chaqmoqlardan keyingi g'alati va zangori hidlar ladan isi singari hamma derazalardan ichkari singib ketadi.

Tramvayikki chetida zaytunlar o'sib yotgan ko'chalar bo'ylab jiringlab yuradi, haydovchining kulrang qo'lqop kiygan qo'llari dastakni yengil aylantiradi.

* * *

Choshgoh payti haydovchi vagonni kvartalning o'rtasida to'xtatib, darchadan tashqariga qaradi.

— He-ey!

Kulrang qo'lqop o'ziga chaqirganini ko'rgan Duglas, Charli, Tom, butu-un kvartalning shumtakalari va qizchalari, hammasi dumaloq oshib, daraxtlardan sakrab tushishdi, sakrabadom arg'amchilarni o'tlar ustiga tashlab (ular oq ilondek shundoq qolaverdi), tramvayga yugurib ketishdi, yashil duxoba o'rindiqlarga o'tirvolishdi, hech kim ulardan yo'lkira so'ramadi. Haydovchi mister Tridden qo'lqopini bir joyga qistirib qo'yib, tramvayni soya-salqin ko'chalar bo'ylab, qattiq jaranglatib uchirib ketdi.

— He-ey, — dedi Charli, — qayoqqa ketayapmiz?

— Oxirgi reys, — dedi Tridden oldinga, vagon tepasida yugurib o'tayotgan simlarga qarab. — Tramvay endi bo'lmaydi. Ertadan avtobus yuradi. Meni esa nafaqaga chiqarishayapti. Mana, shunaqa. Oxirgi marta, bi-ir sayr qilib qolinglar, dedim. Bepul. Ehtiyot bo'!

U miss dastakni keskin burdi, tramvay chiyillab, havoda cheksiz yashil halqa chizib, qattiq burildi,

butun dunyodagi vaqt to'xtab qolgandek, faqat Tridden bilan bolalar bu ajoyib mashina ichida boshi-keti yo'q daryo bo'ylab, qayoqqadir suzib borishadi.

— Oxirgi marta? — qayta so'radi Duglas hayron bo'lib. — Nega endi? Busiz ham hamma ish yomon bo'ldi, Yashil mashinani garajga tiqib qo'yishdi, endi uni chiqarib bo'lmaydi! Mening yangi tennis tufligim ham eskirib qolayapti, kundan-kunga sekin yugurayapti! Endi nima qilaman? Yo'q. yo'q... Tramvayni olib tashlasholmaydi! Nima bo'lgandayam, avtobus-tramvay emas! U tramvayga o'xshab ovoz chiqarolmaydi, uning temir izlari yo'q, simlari ham yo'q, havoga uchqunlar chiqarmaydi, temir izlarga qum sepish ham bo'lmaydi, yana nimasini aytay: rangiyam boshqacha, qo'ng'iroqlari yo'q, zinapoyasini ko'tarib tushirmaydi!

— To'g'ri-da! — gapni ulab ketdi Charli. — Tramvay zinalarini tushirayotganini juda yaxshi ko'raman, xuddi garmonga o'xshaydi!

— Mana, shunaqa, — dedi Duglas.

Bu payt ular oxirgi bekatga kelishgandi, lekin o'n sakkiz yildan beri tashlab qo'yilgan kumushrang izlar tepaliklar osha yana uzoqlashib ketgan. Ming to'qqiz yuz o'ninchi yili odamlar o'zlari bilan eguliklar to'la savatlarni ko'tarib, tramvay bilan Chesmenparkka sayrga chiqar edilar. O'sha paytlardan beri temir izlar tepaliklar oralab, zanglab yotadi.

— Biz shu yerda ortga qaytamiz, — dedi Charli

— Shu yerda sen yanglishding! — Mister Tridden zaxiradagi generatorni shiqillatib uladi. — Ke-etdik!

Tramvay bir silkinib, temir izlarda tekis yurib ketdi, shahar chekkalari ham ortda qola boshladi. Tramvay pastga, vodiyya tezlab ketdi, goh quyosh nurlarida xushbo'y is taratib yotgan o'tloqlarga chiqib qoladi, goh qo'ziqorinlar isini o'zida bosib yotgan daraxtlar panasiga sho'ng'iydi. Har yerda temir izlarni ariqchalar kesib o'tadi, quyosh daraxtlarning quloq barglarini yoritib o'tadi, xuddi yashil shishadan o'tgandek. Vagon o'zicha bir nimalarni g'uldirab, yovvoyi kungaboqarlar bilan qoplangan o'tloqlardan eski tramvay pattalari rang barang qog'oz tangachalardek sochilib yotgan tashlandiq stansiyalardan yengil sirg'alib boradi va

o'rmondagi ariqcha ortidan yozgi o'rmon ichiga intilib boradi.

— Tramvayning hidiyam boshqacha, — dedi Duglas boyagi so'zlarini davom ettirib. — Men Chikagoga avtobuslarda borganman, ularning hidi qanaqadir, bo'lmaq'ur.

— Tramvay juda sekin yuradi, — dedi mister Tridden. — Shuning uchun shaharga avtobuslarni qo'yishmoqchi. Bolalarniyam maktabga avtobuslarda oborishadi.

Tramvay chiyillab to'xtadi. Tridden tepadan yeguliklar solingan savatni oldi. Bolalar qiyqirishib savatni pastga olib tushishdi, suvi jimjit ko'lga quyilayotgan ariq yoqasidagi o'tloqqa qo'yishdi. Bir vaqtlar bu yerga orkestr uchun sahna qo'ndirishgandi, endi u chirib, sochilib ketayapti.

Ular o'tlar ustiga o'tirvolib, vetchinali sendvichlarni paqqos tushirishdi, yangi uzilgandek qulupnaylarni, yorqin, yaltiroq, xuddi mumdan yasalgandek apelsinlarni «san ko'r-man ko'r» qilib tashlashdi. Tridden esa bu yerlarda ancha yillar ilgari yasatib tashlangan sahnada orkestr o'ynaganlarni gapirib beradi: musiqachilar kuchi boricha mis karnaylarini puflashardi, xo'ppa semiz dirijyor terga botib tayoqchasini zo'r berib silkitardi, atrofdagi baland o'sgan o'tlar orasida bolakaylar quvlashmachoq o'ynardi, yaltiroq qo'ng'izlar miltillardi, ariqcha ustiga tashlangan taxta ko'prikchalar ustida xonimlar poshnalari bilan keilafon chalgandek, yoqalari tikka va baland, uzun ko'ylaklarni kiyib u yoqdan-bu yoqqa yurishardi, erkaklar ham yoqalari tor, kraxmallangan ko'ylak kiyishardiki, ko'rgan odam, ular hozir bo'g'ilib o'ladi, derdi. Mana o'sha sahnaning qoldiqlari, faqat uzoq yillar yotaverganidan chirib ketgan, to'kilib tushayapti. Ko'l esa jim-jit, ko'm-ko'k yuzasi qimir etmaydi, yiltiragan qamichlar tagida baliq shapillaydi, vagon haydovchi gapiraverdi, gapiraverdi, bolalarning nazarida hammalari boshqa vaqtga tushib qolishgandek, mister Tridden esa yosharib qolganday, ko'zlari zangori elektr lampochkalari singari yonadi. Kun betashvish o'tdi, hech kim hech qayoqqa shoshmadi, atrofni o'rmon qoplab olgan, hatto quyosh bir joyda

turib qolgandek, Triddenning tovushi goh balandlaydi, goh pasayadi, ninachilar havoda ko'zga ko'rinmaydigan oltin naqshlar to'qib uchishadi. Asalari gulning ichiga kirvolib zing'illagani zing'illagan. Tramvay bo'lsa quyosh nurlarida yaltirab, sehrlab tashlangan organga o'xshab jimgina turibdi. Bolalar pishib o'taydegan olcha yesalar ham qo'llaridan tramvayning mis hidi ketmaydi. Iliq shabada ularning kiyimlarini elpib o'tganida ham ulardan tramvay isi hamma yoqqa taraldi.

Osmonda yovvoyi o'rdak g'ag'illab o'tdi.

Kimdir seskanib tushdi.

— Endi, uy-uylarga. Ota — onalar bolalarimizni o'g'irlab ketdi, deb yurishmasin, tag'in.

Tramvayning ichi qorong'i bo'lsa ham jim-jit va salqin, xuddi muzqaymoq sotadigan dorixonadagi kabi. Yuvosh tortib qolgan bolalar duxoba o'rindiqlarni shiqirlatib sokin qo'lga, tashlandiq sahnaga va poshnalar tekanda jarangdor yog'och ashulasini boshlaydigan taxta ko'prikchalarga orqa qilib o'tirishdi.

Trring! Triddenning boshmoqlari ostidan qo'ng'iroqning tirillagani eshitildi va tramvay quyosh ketib gullari so'lib qolgan o'tloq orqali, o'rmon orqali orqaga yugurib ketdi, shaharga kirib borganida g'ishtlar, asfalt va daraxtlar uni har tomondan iskanjaga olgandek bo'ldi; Tridden tormoz qilib, bolalarni salqin ko'chaga tushirdi.

Charli va Duglas yig'ma zinapoyaga oyoq qo'yishdan oldin tramvayning yopiq eshigi oldida turib qolishdi. Ular elektr zarrachalari bilan to'yingan havodan yutoqib nafas oldilar va ko'zlarini Triddenning mis dastakni tutgan qo'lqopidan uzolmay qoldilar.

Duglas o'rindiqlarning yumshoq yashil duxobasini silab qo'ydi, yana bir bor kumush, mis qismlarga, olcha kabi to'q-qizil shiftga qarab oldi.

— Nimayam derdim mister Tridden? Xayr!

— Yaxshi boringlar, bolalar.

— Yana ko'rishamiz, mister Tridden.

— Albatta.

Og'ir xo'rsinish eshitildi, bu — eshiklarning yopishidan chiqdi. Tramvay uzun, yo'l-yo'l yig'ma zinapoyani ichkariga tortib olib, sekin va tekis suzib

ketdi. Mandarin kabi, quyoshdan ham yorqinroq to'q sariq, ikki biqinidagi raqamlarini, dastaklarini tilladek yaltiratib choshgohdan keyingi jaziramada muyulishga yetib, ko'zdan g'oyib bo'ldi.

– Bolalarni maktabga avtobusda olib borishar-mush! – to'ng'illadi Charli piyodalar yo'lagi tomon yurib. – Bunaqada o'qishga kechikib borib bo'ladimi? To'ppa-to'g'ri eshigining tagiga kelib turishadi. Endi hayotda hech qayoqqa ham kechikib bo'lmaydi! Bu – dahshat-ku, Dug! O'zing o'ylab ko'r!

Duglas o'tloqda turgancha, ertaga nima bo'lishini aniq tasavvur qilayotgandi: ishchilar ertaga temir izlar ustidan saqich eritib quyib tashlaydilar, keyin hech kim bu yerlardan, qachondir tramvay yurganiniyam bilmaydi.

Yo'q, yo'q! Endi u ham, tengdoshlari ham qancha ko'p saqich quyishmasin, bu kumush izlarni uzoq-uzoq yillar unutmaydilar. Kuzdami, qish yo bahordami, shunday tonglar bo'ladiki, uyg'onib ketasan, derazaga yaqin kelmasdan, issiqqina, shinam o'rningda yotaversang ham qaerdadir olisda, tramvay taraqlab, qo'ng'irog'ini tirillatib yurayotganini eshitasan.

Ertalab ko'chani muyulishida, chinorlar, qayrag'ochlar va zarang daraxtlari qatora oralaridagi keng yo'lda, kundalik hayotboshlanishidan oldingi sukunatda uylar orqasidan tanish tovushlarni eshitasan.

Go'yo soatlar chiqillab ketadi, o'nlab temir bo'chkalar darang'-durung' qilib dumalaydi, tonggi shafaqda kattakon, judayam ka-atta-kon ninachi qanotlarini shitirlatib uchadi. Go'yo oto'yin, kichkinagina elektr bo'ron, go'yo ko'm-ko'k chaqmoq singari tramvay lip etib ko'rinadi va yo'qoladi, qo'ng'irog'ini jaranglatadi! Xuddi sodali suvsolingana sifon kabi pishillab, zinapoyasini bir ko'tarib, bir tushiradi va yana tush boshlanadi, vagon o'zining allaqachonlar ko'mib yuborilgan, kishi bilmas yo'llari bo'ylab, kishibilmas, allaqachon ko'mib yuborilgan maqsadlarini ko'zlab tekis suzib ketadi...

– Ovqatdan keyin koptok o'ynaymizmi? – so'radi Charli.

– Albatta, – dedi Duglas. – O'ynaymiz.

O'n ikki yashar Jon Xaf haqidagi ma'lumotlar juda oddiy va bir necha satrga jo bo'ladi. U Chokto yoki Cherokee qabilasining izquvaridan qolishmaydigan darajada izlarni qidirib topadi, osmonlab ketgan chirmoviqdan shimpanzega o'xshab sakray oladi, suv ostida rosa ikki minut tura oladi va bu turishda oqim bo'ylab ellik yard suzadi. U o'ziga qarab otilgan koptokni shunday uradiki, to'ppa-to'g'ri olma daraxtiga tegib mevalarini do'ldek to'kadi. U mevali bog'larning olti futli devoridan bemalol sakrab o'tadi, daraxtlarning shoxiga osilib tepaga o'rmalab ketadi va shaftolini to'yib-to'yib yegach, hammadan ham tez tushib qochadi. U yugura turib kula oladi. Ot ustida bemalol o'tiradi. Urishqoq emas. Ko'ngilchan. Sochlari tim qora va jingalak, tishlari — qand singari oppoq. U kovboylarning hamma qo'shiqlarini yoddan biladi va kim so'rasa, jon deb o'rgatib qo'yadi. Dala gullarining nomlarini ham biladi, qachon oy chiqadi-yu qachon botadi, qachon dengizda suv ko'tarilib keladi-yu qachon — nari qochadi, hammasini biladi. Qisqasini aytganda, Duglas Spolding uchun Jon Xaf Illinoys shtatining Grintaun degan shaharchasida, yigirmanchi yilda yashaydigan bir xudo edi.

Mana, Duglas u bilan birga shahar tashqarisida sang'ib yuribdi, Kun yana illiqqina va toshchaga o'xshab dumaloq, boshlari uzra balandda to'ntarilgan zangori tog'ora, ariqchalardagi tiniq suv oqimi oppoq toshlar ustida yoyilib ketadi.

Ha, ajoyib kun, sham alangasi kabi tiniq va toza.

Duglas shu kun ichidan o'rmalab borar ekan, abadiy shunday bo'ladi, deb o'ylardi. Atrofdagi hamma narsa aniq va tugal ko'rinadi. O'tlarning hidi ham oldingga tushvolib, yorug'lik tezligida uchadi. Yoningda — do'sting, chug'urchuqqa o'xshab hushtak chaladi, ho'l tuproq bo'laklarini oyoqlari uchi bilan osmonga itqitadi, sen bo'lsang uchqur ot ustida ketayotgandek tuproq yo'llarda sakraysan va cho'ntagingdagi kalitlarni shiqirlatasan, hamma narsa misli yo'q darajada yaxshi, hamma narsani ushlab ko'rish mumkin, dunyodagi

hamma narsa senga yaqin va tanish; va doimo shunday bo'ladi.

Bu kun shunaqangi ajoyib edi. Birdaniga osmonda bulut paydo bo'lib, quyoshni to'sib qo'ydi, hammayoq qorong'ilashdi.

Jon Xaf bir necha minut davomida nimalarnidir sekin gapirardi. Duglas so'qmoq yo'lda qoqqan qoziqdek turib qoldi va o'rtog'iga qaradi.

– To'xta-chi, nima deding?

– Eshitding-ku, Dug.

– Sen rostdanam ketmoqchimisan?

– Menda poyezdga bilet ham bor, mana, cho'ntagim-da. Du-du-ut! Puf-f, puf-f, chux-chux-x. Du-du-u-ut!

U ovozi astasekin so'ndirdi.

Jon cho'ntagidan temiryo'l biletini tantana bilan chiqardi, ikkovlashib sariq-yashil karton parchasini diqqat bilan qarab chiqishdi.

– Bugun! – dedi Duglas. – Mana, senga! Biz bugun svetofor va haykal o'yinini o'ynamoqchi edik-ku! Nega endi, ketadigan bo'lib qolding? Sen bir umr shu yerda, Grintaunda yashaysan. Endi bo'lsa, to'satdan qochib qolmoqchisan? Bu qanaqasi?

– Bilasanmi, – dedi Jon, – dadam Mildokidan ish topgan. Bu haqda shu bugungacha biz hech nima bilmaganmiz...

– Ana, endi! Axir keyingi haftada baptistlar dala sayri qilishmoqchi, keyin Mehnat kunida katta karnaval bo'ladi, ketidan Avliyolar kuni. Nahotki, dadang kutib turlmaydi?

Jon boshini sarak-sarak qildi.

– Yomon bo'ldi-ku, – dedi Duglas. – O'tirmasam bo'lmaydi.

Ular qari emas ostiga cho'kishdi. Eman tepalikning shaharga qaragan yonboshida edi, u yerdan pastlikni tomosha qilishdi, quyosh ularning atrofiga tashlab turgan soya titrar, daraxt osti g'ordagi kabi salqin edi. Uzoqda, pastlikda shahar jazirama siyrak tutun bilan qoplanib yotibdi, uylarning hamma derazalari lang ochib tashlangan. Duglas shahar tomonga yugurib ketgisi keldi, balki shahar butun og'irligi, butun ulug'vorligi va

hamma uylari bilan Jonni halqa iskanjaga olib, ketib qolishiga yo'l bermas?

— Axir, biz do'stmiz-ku, — dedi u noiloj.

— Doim do'st bo'lib qolamiz.

— Sen, hech bo'lmasa haftada bir marta bu yerga kelolasanmi?

— Dadam aytishicha, yilda ikki marta. Har qalay sakson mil!

— Sakson mil — juda uzoq emas! — qichqirdi Duglas.

— Albatta, juda olis emas, — tasdiqladi Jon.

— Mening buvimda telefon bor. Senga qo'ng'iroq qilaman. Yoki o'zimiz sizlar tomonga borib qolarmiz? Mana bu zo'r ish bo'lardi-da!

Jon uzoq o'ylanib qoldi.

— Kel, boshqa narsalardan gaplashaylik, — taklif qildi Duglas.

— Nima to'g'risida?

— Tiqilib yotibdi-ku! Sen ketadigan bo'lsang, millionta har xil narsalar haqida gaplashvolish kerak. Bir oydan keyin yoki undan ko'proq vaqto'tganda nimalar haqida gaplashgan bo'lardik?

Beshiktervatarlar haqida, seppelinlar haqida, akrobatlar, shpaga yutadiganlar haqida! Kel, bunday qilamiz: sen hozir o'sha yoqdan kelgansanu chigirtkalar tupuk chiqarishi haqida gaplashamiz.

— Bilasanmi, bu juda g'alati, lekin men hozir chigirtkalar haqida gaplashgim kelmayapti.

— Ilgari xohlarmiding?

— Ha. — Jon uzoqlarga tikilib qaradi. — Balki, hozir buning vaqti emasdur.

— Jon, senga nima bo'ldi? G'alati bo'lib qolgan-deksan.

Jon ko'zlarini yumib o'tirar, yuzidan qandaydir uchqunlar sachrardi.

— Dug, sen Terlovlar uyini bilasanmi? Esingdami, tomi qanaqa edi?

— Albatta.

— Kichkina dumaloq darchasi bor, ko'ziga turli rangdagi shisha qo'yilgan — doim shunaqa edimi?

— Albatta.

– Ishonching komilmi?

– Eskidan eski, qaridan qari darchalar, doim shunaqa edi, ular sen bilan men tug'ilmasimizdan oldin ham bor edi.

– Men ularga e'tibor bermaganman, – dedi Jon. – Bugun yonidan o'tib keta turib, tepaga qarasam – rangli oynasi bor ekan! Dug, nega uni shuncha yildan beri ko'rmagan ekanman?

– Seni boshqa ishlaring ko'p bo'lgan.

– Shunday deb o'ylaysanmi? – Jon o'girilib Duglasga dahshat bilan qaradi. – Tfu, yer yutsin, Dug, nega bu la'nati darchalar meni qo'rqitib yubordi? Qo'rqadigan hech narsa yo'q-ku, to'g'rimi? Balki, buning sababi. – Uning gapirishi sekinlashib, tutilib, adashib keta boshladi. – O'sha darchalarni shu paytgacha ko'rmagan bo'lsam, demak, men ko'p narsalarga e'tibor bermaganman. Ko'rganlarim nima bo'ladi? Birdaniga shahardan ketib qolsam, keyin hech nimani eslolmay qolamanmi?

– Nimani eslashni xohlasang, o'shani eslaysan. Mana, men ikki yil avval yozda lagerga bordim.

O'sha yerda hamma narsani esladim.

– Yo'q, hammasini emas. O'zing aytgansan! Unda uyg'onib ketib oyingning yuzi qanaqaligini hecham eslolmagansan.

– Yolg'on!

– Tunlari mendayam bo'lib turadi, hatto uyimizda bo'lsa ham, bilasanmi, bu – dahshat! Goho men tunlari o'rnimdan turaman-da, o'zimiznikilar yotgan xonaga boraman, ular uxlab yotgan bo'ladi, men esa ularning yuzlariga qarab, qanaqa edi deb tekshirib chiqaman. Keyin o'z o'rnimga kelib yotaman, yana eslolmayman! Jin ursin, Dug, jin ursin! – Jon qo'llari bilan tizzalarini mahkam quchoqlab oldi. – Menga bir narsada va'da ber, Dug. Seni doim esda tutaman, yuzing qanaqa ekanligini unutmaysan deb, umuman hammasini unutmaysan, deb va'da ber. Berasanmi?

– Bundan oson ish yo'q. Boshimning ichida kino-apparat bor. Tunda, o'rinda yotganicha, uni «shirq» etib burayman, qarabsanki, devorga, ekrandagi kabi

hamma narsa tushib turibdi. U yerdan sen menga qarab baqirasan, qo'lingni silkitasan.

– Dug, ko'zlaringni yum-chi. Endi ayt-chi, mening ko'zlarim qanaqa rangda? Yo'q, yo'q, sen qarama!

Qani? Rangni qanaqa?

Duglas terga tushib ketdi. Qovoqlari titradi.

– Bilasanmi, Jon, bu halol ish emas.

– Gapir!

– Jigarrang.

Jon teskari qarab oldi.

– Yo'q aytolmading.

– Qanaqasiga, yo'q?

– Mana shunaqasiga! Sen aytganga o'xshamay-diyam.

Jon ko'zlarini qisdi.

– Bu yoqqa qara-chi, – dedi Duglas. – Ko'zingni och, qaray-chi.

– Bundan nima foyda? – javob qildi Jon. – Esingdan chiqib bo'ldi. Aytayapman-ku, mendayam shunaqa bo'lib turadi, deb.

– E, buyoqqa qara! – Duglas do'stining sochlarini changallab, boshini o'zi tomonga asta burdi.

– Ha, mayli.

Jon ko'zlarini ochdi.

– Ko'k... – Duglas tushkun holda qo'llarini tushirdi. – Ko'zlaring ko'k ekan... Ha, nima bo'пти? Bu jigarrangga judayam o'xshaydi. Deyarli och-jigarrang.

– Dug, aldama.

– Bo'пти, – dedi Duglas past ovoz bilan. – Aldamayman.

Ular yana ancha vaqt jim o'tirishdi, boshqa bolalar bo'lsa, tepalikdan yugurishib, ularni chaqirishdi.

Ular temir yo'l yoqalab, biri-biridan o'zib yugurishdi, keyin nonushta yeguliklari solingan qog'oz xaltachalarni ochib, rohat qilib hidlashdi. Qovurilgan vetchinali sandvich, tuzlangan bodring, rang-barang yalpiz konfetchalar dimoqlarini qitiqladi. Keyin yana yugurgilab ketishdi. Undan keyin Duglas issiq po'lat izlarga qulog'ini qo'yib, uzoq-uzoqlarda, begona yerlarda ko'zga ko'rinmas poezdlar taraqa-turuq yurib,

bu yoqlarga, quyosh yondirib turgan yerlarga Morze alifbosi bilan xabar berayotganini eshitdi. Duglasning quloqlari bitdi, qaddini rostladi.

— Jon!

Bu payt Jon to'xtamay yugurardi va bu juda yomon. Chunki yugurganida, vaqtham sen bilan birga yuguradi. Yugurasan, chiyillaysan, bir o'tib, bir qolib yugurasan, yerda dumalaysan, o'mbaloq oshasan va to'satdan ko'rasanki, quyosh botib bo'пти, kechki poezdning ovozi kelayпти, sen esa uyga ovqat yeyishga sudralib borasan. Birpas qaramasang — quyosh yelkangdan osha orqaga o'tib ketadi! Yo'q, vaqtni ozgina bo'lsa ham tutib turishning bitta yo'li bor: atrofdagi hamma narsalarga qarab, o'zing hech nima qilmasliging kerak! Shu yo'l bilan bir kunni uch kungacha cho'zish mumkin. Tushunarli: faqat kuzat va o'zing hech nima qilma.

— Jon!

Endi undan hech qanaqa yordamni kutib bo'lmaydi, bir mug'ombirlik ishlatib olmasang...

— Jon, buyoqqa buril! Ularni adashtiramiz.

Ular qiyqirishib pastlikka tumtaraqay bo'lib yugurib ketishdi, shamollardan o'zib, yerning tortish kuchini yordam berishga majbur qilib uzoq-uzoqlarga — o'tloqlarni bosib, omborlar ortiga o'tishdi va nihoyat, ortdan quvlayotgan bolalarning ovozlari uzoq ortda qolib ketdi.

Ular pichan g'arami ichiga berkinishdi, qurigan o'tlar ularning og'irligidan gulxanda yongan kabi qasir-qusir qiladi... — Kel, hech nima qilmaymiz, — dedi Jon.

— Men ham shuni aytmoqchiydim, — rozi bo'ldi Duglas.

Ular qimirlamay o'tirib, nafas rostdashga harakat qilishdi.

Nimadir past ovoz bilan chiqillaydi, go'yo pichan orasida qandaydir hasharot shitirlayпти.

Bu chiqillashni ikkovlari eshitishdi, lekin qayoqdan kelayпти deb, qidirishmadi. Duglas qo'lini qimirlatgan edi, chiqillash boshqa joydan eshitildi. Duglas qo'lini tizzasi ustiga qo'ygan edi, o'sha erda chiqilladi. U bir onga ko'zini yumdi. Soat uch.

Duglas kishi bilmas, qo'li bilan soatini berkitdi va uning milini bilintirmaygina orqaga surdi.

Endi ular dunyoga to'yib-to'yib qarashlari uchun, quyosh olovkoptok singari osmonda g'izillab dumalashini ko'rishlari uchun vaqt bemalol.

Biroq vaqt o'z ishini qildi — Jon o'zlarining vaznsiz soyalari uzoqqa cho'zilib qolgani butun vujudi bilan sezdi.

— Dug, soat necha bo'ldi?

— Ikki yarim.

Jon osmonga qarab qo'ydi.

«Yaxshimas», — o'yladi Duglas.

— Ikki yarim emas, uch yarimga, hatto to'rt bo'lsa kerak, — dedi Jon. — Boyskautlarni o'rgatishadi, bunaqa narsalarni bilib olishga.

Duglas xo'rsinib, soat milini joyiga keltirib qo'ydi. Jon uning harakatlarini indamay kuzatdi.

Duglas boshini ko'targanda Jon uning yelkasiga yengilgina turtib qo'ydi.

To'satdan qayerdandir poyezd chiqib keldi-da, bolalarning yonidan shiddat bilan o'tib ketdi. Jon, Duglas va boshqa bolalar chetga sakrab qochishga ulgurishdi, poyezd ortidan mushtlarini do'laytirganicha, baqirib qolishdi. Poyezd taraqlab, ikki yuzga yaqin yo'lovchini temir izlarda uzoqlarga olib ketdi va g'oyib bo'ldi. Ortidan chang-to'zon ergasha-ergasha, nihoyat, zangori temir izlar orasiga noiloj cho'kdi.

Bolalar uylariga qaytishdi.

— Men o'n yettiga kirganimda, — e'lon qildi Charli Vudmen — Sinsinattiga boraman, temiryo'lda o'to'chiruvchi bo'lib ishlayman.

— Nyu-Yorkda mening tog'am bor, — dedi Jim. — Men Nyu-Yorkka borib, bosmaxonada ishlayman.

Duglas boshqalar nima qilmoqchiligini so'rab o'tirmadi. Unga poyezdning ashulasi eshitildi, unda ketayotgan o'rtoqlari vagon oynalariga qapishib, maydonchalarda turib, uzoqlarga oqib ketishayapti. Ular birin-ketin uchib ketishayapti, ortlarida bo'm-bo'sh temir izlar, yoz osmoni va nihoyat, o'zi, u ham poyezdda, faqat o'rtoqlari ketgan tomon emas, butkul boshqa yoqlarga ketayapti.

Uning oyoqlari ostida yer bir aylanib qo'ydi, bolalarning soyalari o'tlar ustidan sirpanib ketdi va atrof qorong'i bo'lib qoldi.

U tomog'iga tiqilib kelgan bir narsani yutdi, vahshiyona baqirib, mushti bilan qulochkashlab, osmonga xayoliy bir koptokni urib otdi.

– Kim uyiga hammadan keyin yetib borsa, u – karkidonning dumi!

Bolalar xaxolashib, qo'llarini tez-tez harakatlantirgancha, shpallar ustidan yugurib ketishdi. Jon Xaf yengil yugurdi, oyoqlari go'yo yerga tegmas edi, Duglas esa oyoqlari yerga tegayotganini doim bilib turdi.

Kechki ovqatdan keyin, soat yettida bolalar yana to'plana boshlashdi. Qo'shni eshiklar taraqlab yopilayotganini eshitib, bolalar ham birin-ketin ko'chaga chiqishdi, otalar va onalar esa ularning ortidan, eshikni taraqlatmay yopinglar, deya jahl bilan baqirib qolishdi. Duglas, Tom, Charli va Jon o'nga yaqin bolalar orasida turishardi, berkinmachoq va haykal o'yinlarini boshlash vaqti yetgandi.

– Bittasini o'ynaymiz, – dedi Jon. – Men uyga qaytishim kerak. Poezd soat to'qqizda ketadi.

Kim boshlaydi?

– Men, – dedi Duglas.

– Men boshlayman deganni endi eshitishim, – dedi Tom.

Duglas Jonga tikilib qaradi.

– Tarqalinglar – dedi u.

Bolalar qiyqirgancha, sochilib ketishdi. Jon avval tisarildi, keyin o'girilib, sakrab-sakrab yugurib ketdi. Duglas o'ngacha asta sanadi. Bolalar uzoqroqqa qochishiga, har kim har tarafda buqinib, o'z dunyochasida berkinib olishiga imkon berdi. Ular yugurishga berilib, oyoqlari o'z-o'zidan olib qocha boshlagach, Duglas ko'kragini to'ldirib nafas oldi-da, qichqirdi:

– To'-o'xta! Joyingda qo-ot!

Hamma toshdek qotdi.

Duglas g'ira-shirada sekin-asta, o'tloq ustidan, temir kiyikka o'xshab qotib qolgan Jon Xaf tomonga yurdi. Nari – narilarda boshqa bolalar ham haykaldek

turishardi, qo'llar ko'tarilgan, yuzlardagi ifodalar qotgan, faqat ko'zlar somon tiqilgan olmaxonning shisha ko'zlari singari yonadi.

Jon bo'lsa, mana, bir o'zi, qimir etmaydi, hech kim yugurib kelib, qo'qqisdan baqirib, hamma ishni buzolmaydi.

Duglas xaykalning bir yonidan, keyin ikkinchi tomonidan o'tdi. U qimirlamadi. Bir so'z aytmadi.

Qayoqqadir uzoqlarga qaragancha, lablarida tabas-sumi bilan qotib qolgan.

Duglasni xayol olib qochdi. Bir necha yil avval Chikagoga borib, katta bir uy ichida marmar haykallarni tomosha qilgan edi, jim-jit turgan tosh odamlar orasida o'zi ham jimgina tentiragandi. Mana, hozir Jon Xaf ham haykaldek qotib turibdi, tizzalari o'tlarga ishqalanaverib yam-yashil bo'lib ketgan, barmoqlari tiralgan, tirsaklaridagi shilingan joylar qurib, qirmoch bo'lib qolgan. Oyoqlarida tennis tuflisi, ular ham hozir tinchigan, go'yo jim-jitlik tuflisini kiygan. Bu «haykal»ning og'zi yoz bo'yi ozmuncha o'rikli perashka chaynaganmi, hayot nima va dunyo qanday tuzilgani to'g'risida ozmuncha o'ychan va bosiq gapirganmi! Va bu ko'zlar marmar haykallarniki singari ko'r emas, eritilgan yashil oltin bilan to'la. Qop-qora sochlarini shabada tortqilaydi — goh chapga, goh o'ngga sil-kitib tashlaydi. Qo'llarida esa, butu-un shahar iz qoldirgandek — ularda ko'chalarning changlarini, daraxt po'stloqlarining tangachalarini ko'rish mumkin, barmoqlardan nasha o't, uzumlar, g'o'r olmalar hidi, eski tangalar va yam-yashil qurbaqalar hidi keladi. Quloqlaridan oftob ko'rinadi, ular mumdan yasalgan shaftoli singari qizg'ish va iliq, havoda ko'rinmaydigan nafasidan yalpiz isi keladi.

— Xo'sh, Jon, — dedi Duglas, — qimirlay ko'rma. Ko'zlaringni ham pirpiratma. Buyuraman: shu yerda tur va roppa-rosa uch soat joyingdan jilma.

Jonning lablari qimirladi.

— Dug...

— Qot! — buyurdi Duglas.

Jon yana nigohini osmonning olis chekkasiga qadadi, lekin endi jilmaymadi.

– Men borishim kerak, – shivirladi u.

– Qimirlama! Nima qoidani bilmaysanmi?

– Ortiq chidolmayman, uyga qaytishim kerak, – dedi Jon. «Haykal» tirildi, qo'llarini tushirdi va Duglasga qarash uchun boshini burdi. Ular bir-birlariga termulib qolishdi. Boshqa bolalar ham qimirlashib, uvishib qolayozgan qo'llarini tushirishdi.

– Yana bir marta o'ynaymiz, – dedi Jon. – Faqat, endi men boshqaraman. Yuguringlar!

Bolalar bir zumda tarqalishdi.

– Qotinglar!

Hamma qotdi. Duglas ham.

– Qimirlama! Qilcha ham!

U Duglasning yoniga kelib turdi.

– Bilasanmi, boshqachasiga hech nima bo'lmaydi, – dedi. Duglas uzoqlarga, qoraya boshlagan osmonga qarab turaverdi.

– Yana uch minut hamma qotsin, toshqotib tursin! – dedi Jon ovozini balandlatib.

Duglas, hozir, yaqindagina Jonning atrofini aylanib chiqqani singari, endi u ham o'zining atrofida yurganini his qildi. Jon uning yelkasiga yengil turtdi.

– Hozircha, xayr, – dedi u.

Nimadir shi pirladi, Duglas qayrilib qaramasdan ham tushundiki, endi ortida hech kim yo'q.

Uzoqdan parovozning ovozi keldi.

Duglas yana uzoq tuyilgan bir minut qimirlamadi, uzoqlashib ketayotgan qadam tovushlari so'narmikin, deydi, u bo'lsa hamon eshitiladi. Jon tez yugurib borayapti, lekin bir joyda yer tepinib turgandek baland ovoz kelyapti. Nima uchun uzoqlashayapti?

Va nihoyat, Duglas tushundi. – O'zining yuragi shunaqa urayotgan ekan!

To'xta! U qo'lini ko'kragiga bosdi. Bas qil! Men bunaqasini eshitishni xohlamayman!

Keyin u o'tloqdan, qolgan «Haykal» larni oralab yurdi va ular ham «tirilganmikin», yo'qmi, deb o'yladi. Ular haligacha qimirlamay turganga o'xshadi. Biroq, o'zi ham oyoqlarini zo'rg'a sudrar, a'zoyi – badani butunlay qotib qolgan va toshdek sovuq edi.

U o'z uyining zinalaridan ko'tarila boshlaganda, to'satdan qayrilib, o'tloqqa qaradi.

Unda hech kim yo'q edi.

Tars, tars, tars! — o'qlar otilgandek bo'ldi. Ko'chaning boshidan oxirigacha kiraverishdagi eshiklarning yopilishidan chiqqan ovozlarning kunbotarning so'nggi zalpi bo'ldi.

Eng yaxshisi — haykallar, o'yladi Duglas. O'tloqda faqat ularni tutib turish mumkin. Harakat qilishlariga hech qachon ruxsat berma. Bir marta izn berdingmi, keyin ularga kuching yetmaydi.

Va u to'satdan mushtini qattiq siqib qahr bilan o'tloqlarga, ko'chaga, quyuqlashib borayotgan qorong'ilikka o'qtaldi. U qizarib ketgan, ko'zlari yonardi.

— Jon! — baqirdi u. — Hey, Jon! Sen mening dushmanimsan, eshitdingmi? Do'st emassan! Qaytib kelma, hech qachon kelma! Yo'qol! Sen-dushmanimsan, eshityapsanmi? Mana, sen kimsan! Oramizdagi do'stlik tugadi, sen yaramassan! Bor-yo'g'ing shu — yaramas! Jon, eshityapsanmi? Jon!

Shahar ortidagi bahaybat, charaqlab turgan moylampaning piligini ichiga biroz tushirib qo'ygandek, osmon yana bir oz qorong'ilashdi. Duglas zinapoyalar tepasida turar, og'zi beixtiyor titrar, yuzlari qiyshayib ketgandi. Mushti haliyam ro'paradagi uyga do'q uradi. Duglas qo'lga qaradi, u zimistonda erib, yo'q bo'lib ketgandek, butun dunyo ham erib ketdi.

Zimistonda timirskilanib, o'z xonasiga chiqdi; u o'z yuzini his qilar, lekin hech narsani, hatto o'z mushtlarini ham ko'rmasdi. Shu ahvolda o'ziga o'zi qayta-qayta ta'kidlaydi: «Men shayton kabi yovuzman, quturganman, men undan nafratlanaman, shayton kabi yovuzman, uni ko'rarga ko'zim yo'q!»

O'n minutdan keyin u qorong'i pillapoyalarning yuqori zinasidagi maydonchaga yetib bordi.

* * *

— **T**om, — dedi Duglas. — Menga bir narsani va'da qil, maylimi?

— Va'da beraman? Nima haqida?

— Albatta, sen ukamsan, men esa gohida senga

jahl qilaman, lekin sen qayerda bo'lsang ham meni yolg'iz qoldirma, bo'ptimi?

– Bu qanaqasi? Demak, men sen bilan yuraverib, katta bolalar bilan o'ynaymanmi?

– Ha, albatta bu ham. Sen ketib qolma, yo'qolib ketma, demoqchiman. Tushudingmi? Qara, seni hech qanaqa mashina bosib ketmasin yoki qaysidir bir qoyadan yiqilib ketmagin.

– Buyam bormidi? Nima, tentakmanmi?

– Unday bo'lsa, eng yomoni, agar ishimiz chatoq bo'lib, ikkalamiz qarib qolsak qirq yoshga yoki hatto qirq beshga kirganimizda – G'arb tomonlarda oltin konining egasi bo'lvolamiz-de, keyin, mais tamaki chekib, soqolimizni o'stiri-ib yotamiz.

– Soqol o'stirib? Zo'rsanku.

– Shuning uchun aytaman-da: mening yonimda o'ynab yuraver va o'zingni ehtiyotqilgin.

– Mendan xavotir qilma, – javob berdi Tom.

– Yo'q, men sendan xavotir olayotganim yo'q, – tushuntirdi Duglas. – Meni ko'proq, Xudo dunyoni qanday boshqarayotgani qiziqtiradi.

Tom o'ylanib qoldi.

– Qo'rqmay qo'ya qol, Dug, – dedi u nihoyat. – U harakat qilayapti.

* * *

U barmog'iga yod surtib, vannaxonadan chiqdi. Kokosli tortdan bir bo'lagini kesib olayotganida qattiq kesib olgandi. Xuddi shu daqiqalarda zinapoyalardan pochtachi chiqib kelib, eshikni ochdi-da, ayvonga kirdi. Eshik taraqlab yopildi. Elmira Braun cho'chib ketdi.

– Sem! – qichqirdi u, yod tegib jigarrang bo'lib qolgan barmog'ini, jizillatavermasin deya jonholatda havoda silkitarkan. – Mening erim pochtachi ekanligiga hecham ko'nikolmayman. Har safar sen mana shunaqa kirib kelganingda o'lgudek qo'rqib ketaman.

Sem Braun xijolat bo'lib ensasini qashidi. Uning pochta xurjuni yarimlab qolgan edi. U atrofga alangladi, go'yo bu tiniq yoz tongida hamma yoqni quyuq tuman qoplab olgandek.

– Negadir, bugun erta qaytding, Sem, – dedi xotini.

– Yana yurib kelaman, – dedi u, lekin hayolida bir nimalar bordek tuyuldi.

– Xo'sh, gapir, nimalar bo'ldi? – Xotini yaqin kelib, uning yuziga tikildi.

– Kim bilsin, balki hech nima bo'lmagandur, balki juda ko'p narsa bo'lgandur? Men hozirgina ko'chamizdagi Klara Guduoterga pochta eltib berdim.

– Klara Guduoterga?

– Sen jizillama. Men oborgan narsa «Jonson-Smit» firmasi yuborgan kitoblar edi, Viskonsin shtatidagi Rasin shahridan kelgan. Bittasining nomi eslab olay-chi – Uning yuzlari bujmayib ketdi, keyin ajinlar yoyildi. «Albertus Magnus» edi. «MISRning tasdiqlangan, tekshirilgan, sirli va tabiiy sirlari, yoki – u boshini silkitib, shiftga qaradi, go'yo u yerga yozib qo'yilgan so'zlarni o'qishga tirishayapti, – odamlar va hayvonlar uchun oq va qora mag'iya, qadimgi faylasuflarning taqiqlangan bilimlari va sirlarini yechib tashlaydi!»

– Shularning hammasi Klara Guduoterga atalganmi?

– Uning uyi tomon borayotib, bir-ikki sahifasiga qarashga ulgurdim, yomon narsalar yo'qqa o'xshaydi. «Mashhur olim, faylasuf, kimyogar, tabiatshunos, ruhshunos, munajjim, alkimyogar, metallshunos, ko'zboylog'ich, barcha qohinlar va sehrgarlarning sirlarini izohlab beradigan odam hayotning pinhon sirlarini ochib beradi, turli-tuman ilmlar va san'atlar-oddiy, murakkab, amaliy va hakoza, va shunga o'xshash barchasining shubhali mulohazalarini tushuntirib beradi» – Uf! Xudo haqqi, qallam Rim papasinikidan qolishmaydi! Hamma so'zlarni eslayman, lekin hech nimani tushunmayman!

Elmira yoddan qorayib ketgan barmog'ini xuddi, bu kimniki ekan, demoqchidek diqqat bilan qarab chiqdi.

– Klara Guddoter, – deya g'udrandi u.

– Men unga kitobni berdim, u bo'lsa ko'zlarimga tik qarab, nima deydi, degin? «Mana, men endi haqiqiy sehrgar bo'laman. Hash-pash deguncha diplom olib, ish boshlayman. Fol ochaman, yoshlarga ham, qarilarga ham; katta ishlaru kichkina ishlarda ham, ulgurjisiga

ham, chakanasiga ham». U shunday deb kulib yubordi, burnini kitobga tiragancha uyiga kirib ketdi.

Elmira tirsagidagi tiralgan joyga qarab qo'ydi, tilini qimirlayotgan tishiga ehtiyotlik bilan tekkizdi.

Eshik qattiq yopildi. Bu payt Elmira Braunning uyi oldidagi o'tloqda Tom Spolding cho'kkalab o'tirardi, boshini ko'tarib qaradi. U shu atrofda ancha tentirab yurdi, turli uyalardagi chumolilar qanday yashashini o'rgandi va kutilmaganda juda kam uchraydigan ajoyib, kirish joyi keng inni ko'rib qoldi, Bu yerda har xil, olovdek sariq chumolilar bor ekan, ba'zilari bor kuchi bilan yuguradi, boshqalari sillasi qurib ketsa ham yukini: o'lgan chigirtkaning bir parchasimi yoki kichkina qushdan qolgan narsami sudraydi. Va to'satdan, taraqqatib, turishidan hozir yiqilib tushadigandek, go'yo hozirgina tushunib yetdi-ki. Yer koinot bo'shlig'ida sekundiga oltmish trillion mil tezlik bilan uchar ekan. Ortida mister Braun turibdi, aniq-ki, u sekundiga falon mil, degan narsalarni bilmaydi, bilganda ham parvoyi-palak.

— Ey, Tom, — chaqirdi missis Braun, — menga ma'naviy madad kerak, sen qurbonlik qilinadigan qo'zichoq o'rniga o'tasan. Yur men bilan.

Va, u yo'l tanlab o'tirmay ko'chaga otildi, yo'l-yo'lakay chumolilarni bosib-yanchib, momaqaymoq kallalarini sindirib bordi, o'tkir poshnalari gul ekilgan joylarda chuqur izlar qoldirdi.

Tom yana bir daqiqa tizzalagancha o'tirib, uzoqlashib borayotgan missis Braunning umurtqalarini, kuraklarini tomosha qildi. Bu suyaklar har qanday so'zdan ko'ra ko'proq gapirardi: bu yerda sarguzasht va hayajonli voqealar turgan gap; garchi missis Braunning yuqori labi tepasida qaroqchilarnikiga o'xshagan mo'ylabdan bir ozgina bo'lishiga qaramay, Tom xotinlardan bunaqa narsalarni kutmasdi.

Yana bir minutdan keyin Tom missis Braunga yetib oldi.

— Siz judayam serjahlsiz, missis Braun, naqd quturgandek!

— Sen, bola, quturish nimaligini hali bilmaysan.

— Ehtiyot bo'ling! — qichqirib yubordi Tom.

Elmira Braun yashil o'tloqni bezab, uxlab yotgan temir itga qoqilib yiqildi.

– Missis Braun!

– Mana ko'rdingmi? – Missis Braun o'tirib oldi. – Bular Klara Guduoterning ishi. Sehrgarlik!

– Sehrgarlik?

– Hechqisi yo'q, hechqisi yo'q, bola. Mana zina-poyalarga ham yetib keldik. San oldimda yurib, yo'lga tortib qo'yilgan ko'rinmas arqonlarni yechib tashla. Anavi qo'ng'iroq tugmasini bos-da, qo'lingni darrov tortib ol, bo'lmasam, barmog'ing so'xta-o'tin singari qorayib qoladi.

Tom qo'ng'iroq tugmasiga tegmadi.

– Klara Guduoter!

Missis Braun tugmani yod surtilgan barmog'i bilan bosdi.

Qaerdadir, uzoqda zax, nimqorong'i va bo'm-bo'sh xonalarda kumush qo'ng'iroqcha jiringlab tindi.

Tom quloq tutdi. Qayerdadir, yanayam uzoqdan – sichqon yugurib o'tgandek shitirlagan ovoz keldi. Eng chekkadagi mehmonxonada sharpa g'imirladi, ehtimol shamol pardani hilpiratgandur.

– Salom, – dedi xotirjam ovoz.

Va shu zahoti chivin to'r ortida yalpizli konfet singari sovuq missis Guduoter paydo bo'ldi.

– Ha, bu sizmi Elmira! Tom ham shu yerda. Qanday shamollar uchirdi?

– Meni shoshirmang! Aytishlaricha, siz haqiqiy jodugarlikni o'rganmoqchi emishsiz?

Missis Guduoter jilmaydi.

– Sizning eringiz nafaqat pochta, balki qonun posboni ham. U bu yoqqa ham tumshug'ini suqibdi.

– Mening erim begona pochta o'qimaydi!

– U bir uydan ikkinchisiga rosa o'n minut yuradi, chunki yo'l-yo'lakay hamma ochiq xatlarni o'qib, kulib yuradi. U, hatto pochta orqali yuborilgan botinkalarni kiyib ham ko'radi.

– U hech nimani ko'rmagan, u keltirib bergan kitoblaringiz haqida o'zingiz gapirib bergansiz.

– E, men shunchaki hazillashuvdim! Men unga, sehrgar bo'laman dedim, xolos. Sem bo'lsa oyog'ini

qo'liga olib yugurib qoldi, xuddi men unga chaqmoq otgandek. Men sizga aytsam, bu odamning miyasida birontayam burma joy yo'q.

– Siz jodugarligingiz haqida kecha kechqurun boshqa joylarda ham gapirgansiz.

– Balki, siz Sandvich – klubni nazarda tutayotgandirsiz?

– Meni u yerga ataylabdan taklif qilishmadi!

– Axir, siz shu kuni doim buvingizni ko'rgani borasiz-ku, xonim.

– Meni taklif qilishgan bo'lganda buvam bilan boshqa kunga kelishib olgan bo'lardim.

– U yerda gap qilishga arziydigan hech nima bo'lmadi. Men stol tegrasida o'tirib, vetchinali va marinadlangan bodringli sendvich yedim va gap orasida: «Nihoyat, men diplom oladigan bo'ldim! Axir necha yildan beri sehrgarlikka o'qiyapman-ku!» dedim. Ovozimni chiqarib aytdim, hamma eshitdi.

– Menga o'sha zahoti telefon orqali aytishdi.

– Bu yangi modalarcha ixtirolar – ajoyib narsa! – dedi missis Guduoter.

– Mana, siz bizning «Uchqat» klubimizning sal bo'lmasa Fuqarolar urushi davridan buyon raisisiz, rostini ayting-chi: balki biz sizni yomon niyatlar bilan, o'z ixtiyorimizdan tashqari shuncha marta saylagandurmiz, siz esa jodu bilan bizni majbur qilgansiz?

– Nima, bu ishlarda qandaydir gumonlaringiz bordur, xonim?

– Ertaga yana saylov bo'ladi va men bilishim kerak: nahotki, siz yana o'z nomzodingizni ilgari surdingiz va nahotki, siz zarrachayam uyalmaysiz?

– Ha, ilgari surdim va bundan zarracha ham uyalmayman. Menga qarang, xonim, men bu kitoblarni amakivachcham Raul uchun sotib oldim. U o'n yoshga kirgan va nuqul har bir shlyapa ichidan quyon qidiradi. Men unga doim uqdiraman, shlyapalar ichidan quyon qidirish – bo'lmag'ur ish, bu ba'zi bir odamlarning (ularning ismini aytib o'tirmayman) kallasidan aql qidirish bilan barobar, deyman, u o'z bilganidan qolmaydi, shuning uchun men unga o'sha kitoblarni sovg'a qilmoqchiman.

– Yuz marta qasam ichsangiz ham baribir ishonmayman!

– Shunga qaramasdan bu — ayni haqiqat. Turli sehrgarliklar haqida gapirib, hazil-mutoyiba qilishni yaxshi ko'raman. Bizning xonimlarga o'zinning maxfiy qudratim haqida gapirib bergan edim, rosa chiyillashdi. Afsus, siz u yerda bo'lmadingiz!

– Shuning uchun ertagayoq u yerga boraman, oltin xochim bilan sizga qarshi kurashaman, hamma ezgu kuchlarni sizga qarshi qo'yaman, — dedi Elmira. — Endi menga ayting-chi, uyingizda yana qanaqangi jodu narsalar bor?

Missis Guduoter xonada shundoq eshikning yonida turgan stolchaga imo qildi.

– Men har xil sehrli o'tlarni sotib olaman. Ular g'alati hid chiqarishdan Raul hayratga tushadi. Mana bu xaltachadan o't «xushbo'y tashbaqatol» deyiladi; mana bunisi — «kopo'ten», narigisi — sarsaparel. Bu — qora oltingugurt, aytishlaricha, ichida tuyilgan suyak uni bor emish.

– Suyak uni! — Elmira qo'rqib, o'zini ortga tashladi va oyog'i Tomning to'pig'iga tegib ketdi, Tom vayvayladi.

– Mana bu yerda — achchiq shuvoq va qirqquloq barglari, shuvoqning kuchi bilan miltiq ichidagi o'qlarni muzlatib qo'yish mumkin, qirqquloq bargini chaynagan odam tushida ko'rshapalaklarga o'xshab uchar emish, manavi kitobning o'ninchi bobida shunday deyilgan. Menimcha, o'g'il bolalarni tarbiyalashda ularning kallasiga shunaqa narsalarni tiqishtirgan juda foydali. Biroq, sizning aft-angoringizga qaraganda amakivachcham Raul degan bola borligiga ham ishonmayapsiz. To'xtang, men sizga uning manzilini bera-man, Siringfildda yashaydi.

– Ha, albatta, — pishqirdi Elmira, — men unga xat yozgan zahotim siz Springfildga boradigan aftobusga o'tirib, pochtaga kirasiz, xatimni olasiz, aji-buji qilib menga javob yozasiz. Bilaman, men sizni!

– Missis Braun, to'g'risii ayting-chi, klubimizning raisi bo'lishni xohlaysizmi, a? Mana o'n yildan beri shunga harakat qilasiz. O'zingiz, o'z nomzodingizni

ko'rsatasiz. Va har doim bitta ovoz olasiz, bu — o'zingizning ovoz! Tushunsangizchi, agarda bizning xonimlar sizni saylashni istashsa, allaqachon sizga ovoz bergan bo'lardilar. Lekin men ko'rib turibmanku, siz o'zingizga o'zingiz ovoz berib, yolg'izligingizcha qolaverasiz, sizning ovoz sahroda ayyuhannos solayotgan odamning ovozi bo'lib qolaveradi. Keling, bunday qilamiz. Ertaga men sizni nomzodlikka ko'rsatamanda, siz uchun ovoz beraman. Xohlaysizmi?

— Yo'q, unda bir nima chiqishi qiyin, — dedi Elmira. — O'tgan yili saylov kunlari qattiq shamollab qoldim. O'zim uchun saylovoldi kompaniya o'tkazishim lozim edi, aksiga olib, men ko'chaga ham chiqolmadim! Undan oldingi yil saylov vaqtida oyog'im sinib qoldi. Juda g'alati, bildiz? — U uybekasiga chivin to'r ortidan nafrat bilan qaradi. — Bu — hammasi emas. O'tgan oyda barmog'imni olti marta kesib oldim, tizzamni o'n marta urdim, orqadagi zinapoyadan ikki marta yiqildim, eshityapsizmi — ikki marta! Bulardan tashqari deraza ko'zini sindirdim, to'rtta likopcha bilan bitta vazani tushirib yubordim, bularning bariga bir dollaru qirq to'qqiz sent sarflaganman! Endi men har bitta singan likopcha uchun, qaerda bo'lmasin, — mening uyimdami yo uning atrofidami, — singani uchun sizga schetyuboraman!

— Voy-voy-ey, mavlud kunigacha xonavayron bo'lar ekanman-da? — dedi missis Guduoter. U kutilmaganda eshikni ochib, ayvonga chiqdi. Eshik «taq» etib yopildi. — Elmira Braun, necha yoshga kiringiz?

— Buni qandaydir qora daftaringizga yozib qo'ygandirsiz? O'ttiz besh.

— Ha-a, o'ttiz besh yil yashagan bo'lsangiz — Missis Guduoter lablarini qimtib, ko'zlarini piriptatdi, nimalarnidir miyasida hisoblashga cho'mdi, — Taxminan o'n ikki ming-u yetti yuz yetmish besh kun demak, kuniga uch marta deb hisoblasak, o'n ikki mingdan ortiq qiy-chuv, o'n ikki mingdan ortiq hech narsadan hech narsa yo'q janjal va o'n ikki ming falokat! Nimayam derdim, hayotingiz voqealarga to'la va boy ekan, Elmira Braun! Qo'lingizni bering!

— Boring-e! — Elmira qo'lini siltalab tortdi.

– Yo‘q, bekam, siz, Illinoys shtatining Grintaunidagi eng beso‘naqay xotin emassiz, siz bor-yo‘g‘i ikkinchisiz. Siz mundoq, chiroyliroq o‘tirolmaysiz ham, oldin albatta mushukni bosib olishingiz kerak. O‘tloqdan yursangiz, quduqqa tushib ketishingiz hech gapmas. Siz umr bo‘yi qiyamalikdan chopqillab tushasiz, Elmira Elis Braun. Shularni chin dildan tan olsangiz bo‘lmaydimi?

– Mening hamma baxtsizliklarim beso‘naqayligimdan emas, bularga siz sababchisiz! Mening uyimga bir mil yaqinlashib kelishingiz bilanoq qo‘limdan loviya solingan kastrilka tushib ketadi yoki barmog‘imni tok urib oladi.

– Xonim, bunaqa kichkina shaharda hammadan bir mil narida turish qiyin ish, lekin beixtiyor, kunda bir marta bo‘lsayam har bir qo‘shniga yaqin kelishga majbur bo‘lasan.

– Demak, siz yaqin borganingizni tan olasiz?

– Tan olaman: ha, men shu yerda tug‘ilganman, lekin boshqa bir yerda, masalan Kenosh yoki Zionda tug‘ilish uchun hech narsamni ayamagan bo‘lardim. Sizga maslahatim, Elmira, tish do‘xtiriga boring, balki u sizning zahar tishingizni bir yoqlik qilib qo‘yar.

– Voy! – qichqirib yubordi Elmira. – Voy, voy-ey!

– Siz mening toqatimni toq qildingiz. Ilgari men sehrgarlik bilan hech qiziqmasdim, endi esa, yaxshilab o‘rganaman. Mana, eshiting! Mana, siz endi ko‘rinmas odamsiz! Siz bu yerda turgan vaqtning o‘zida, sehrlab qo‘ydim. Siz ko‘zdan g‘oyib bo‘ldingiz.

– Bo‘lishi mumkin emas!

– Rostini aytsam, ilgari ham men sizni yaxshi ko‘rolmasdim, – e‘tirof etdi sehrgar.

Elmira cho‘ntagidan ko‘zgu chiqardi.

– Mana, men!

Diqqat bilan qaradi-da, hayratdan og‘zi ochilib qoldi. Keyin qo‘lini boshi uzra ko‘tarib, arfani sozlayotgan odamdek ehtiyotlik bilan bir tola sochini yulib chiqardi va go‘yo sudda ashyoviy dalil ko‘rsatgandek ko‘z-ko‘z qilib silkitdi.

– Mana! Shu vaqtgacha boshimda bittayam oq sochim bo‘lmagan edi!

Jodugar o‘ta muloyim jilmaydi.

– Uni ko'lmak suvi solingan xurmachaga tashlab qo'ying, ertalabgacha chuvalchang bo'lib qoladi. Vey, Elmira, siz o'zingizga bir qarasangiz bo'lmaydimi! Oyoqlaringiz qoqilavergani, qo'llaringiz qiyshiq bo'lgani uchun bir umr birovlarni aybdor qilib yurasiz! Siz umringizda Shekspirni o'qib ko'rganmisiz? U aktyorlar uchun maslahatlar beradi: «Hayajon, harakat va shovqin». O'sha – siz bo'lasiz – hayajon, harakat va shovqin-suron. Endi, uyingizga jo'nab qoling-chi, bo'lmasa, boshingizga g'uralarni ekib tashlayman va tun bo'yi ag'anab chiqishga majbur qilaman. Qani, pisht!

Va u qushlar galasini quvgan kabi qo'llarini Elmiraning tumshug'i ostida silkitdi.

– Bu yozda pashshalarning ko'payib ketgani-yov! – dedi u. Uyiga kirib ketdi va eshikning ilgagini ildi. Elmira qo'llarini ko'kragiga bosib qovushtirdi.

– Toqatim toq bo'ldi, missis Guduoter, – dedi u. – Sizga oxirgi marta aytaman: o'z nomzodingizni qaytarib oling-da, ertaga halol jangga chiqing. Men sizni yengaman, raislikka meni saylashadi! Men Tomni o'zim bilan birga olib boraman, u yaxshi, dili toza ko'ngilchan bola. Ertaga yaxshilik bilan ezgulik albatta g'alaba qiladi.

– Meni yaxshi bola deb, ko'pam ishonavermang, missis Braun, – gapga aralashdi Tom. – Oyim aytadilarki,...

– Jim bo'l, Tom! Yaxshi dedimmi, demak yaxshisan. Sen u yerda mening o'ng qo'lim bo'lasan, bola.

– Mayli, mem, – dedi Tom.

– Albatta, bu tundan eson-omon chiqib olsam! – davom etdi Elmira. – Men bilaman, bu xotin mumdan menga o'xshagan qo'g'irchoq yasab, tuni bilan uning yuragiga zanglab ketgan igna tiqib chiqadi. Tom, agarda erta bilan o'rnimda so'lib, bujmayib ketgan kattakon bir narsani ko'rsang, bu ishni kim qilganligini bilib olaver. O'shanda missis Guduoter bir yuz to'qson besh yoshigacha klubga rais bo'ladi, mana, ko'rasan!

– Nima deyapsiz, nima deyapsiz, xonim! Shu kunlarda uch yuz beshga kirib qo'yganman-ku, – dedi chivin to'r ortidan missis Guduoter. – Qadimdan

meni «U» deb atashardi. — Va u barmog'i bilan ko'cha tomonga nuqdi. — Abrakadabra — zimmiti — ZEM! Qalay?

Elmira gocha boshladi.

— Ertaga ko'rishamiz! — qichqirdi yugurayotib, yelkasi osha.

— Ertagacha, bekam, — dedi missis Guduoter.

Tom yelkalarini qisdi va Elmiraga ergashdi, yo'l-yo'lakay chumolilarni yo'lakdan sidirib bordi.

Elmira ko'chaning narigi betiga yugurib o'tdi-da, birdaniga chiyilladi.

— Missis Braun! — qo'rqib hayqirdi Tom. Yaqindagi uyning garajidan orqaga yurib chiqayotgan mashina Elmira o'ng oyog'i boshmaldog'ini bosib o'tdi.

Yarim tunda Elmira o'rnidan turdi. Oyog'i juda og'rirdi; oshxonaga o'tib, yaxna tovuq go'sht yedi, keyin boshiga tushgan baxtsizliklar va falokatlar ro'yxatini qunt bilan yozib chiqdi.

Birinchiidan, o'tgan yilgi kasalliklar. Shamollash — uch marta, oshqozon ishining yengil buzilishi — to'rt marta, lunj shishib ketishi — bir marta, yana artrit xuruji, bel og'rig'i (buni podagra deb o'ylagan edi), o'tkir bronxit, astma (boshlang'ich darajada), qo'lda paydo bo'lgan qandaydir dog'lar, quloq ichi yiringlashi (shuni deb u necha kun gansiraklab yurgan edi), bulardan tashqari yelkaları zirqiradi, boshi og'ridi, ko'ngli aynidi. Bularga ketgan dorilar narxi TO'QSON SAKKIZ DOLLARU YeTMISH SAKKIZ SENT.

Ikkinchiidan, oxirgi yili uyda singan, chilparchin bo'lgan narsalar: ikkita lampa, oltita vaza, o'nta likopcha, sho'rva tovoq, derazaning ikkita ko'zi, oltita stakan va qandilning bitta billur lolasi, bulardan tashqari, stul sindi, divan yostig'i yirtildi. Jami O'N IKKI DOLLARU O'N SENT.

Uchinchiidan, bugungi iztiroblar. Mashina bosib o'tgan barmoq juda og'riyapti. Oshqozon ishi buzilgan. Yelka shishgan, oyoqlar zirqiraydi, xuddi birovnik! Ko'zlar oldi qonli tuman, ichi achishadi. Og'izda qandaydir chang lattaning badbaxt mazasi. Quloqlar shang'illaydi. Bularning xarajati qanaqa? Hisoblay-hisoblay, taxmin qila-qila u yana yotog'iga kirib ketdi.

Hamma azoblar uchun — o'n ming dollar!

— Bularni sudsiz olib ko'r-chi, — dedi o'ziga shivirlab.

— Nima? — dedi eri uyqu aralash.

Elmira o'rniga yotdi.

— Men o'lishni xohlamayman.

— Nima deding? — qayta so'radi eri.

— Hech nima uchun o'lmoqchi emasman, — dedi Elmira shiftga tikilib.

— Men ham doim shunaqa deyman-ku, — javob qildi eri va yana xurrakni boshladi.

Ertasiga Elmira Braun barvaqt turdi-da, kutubxonaga bordi, undan dorixonaga o'tdi va qaytib uyiga keldi. Eri — Sem pochталarni ega-egasiga tarqatib, kun yarimda uyiga kelganida Elmira har xil dori-darmonlarni aralashtirib o'tirardi.

— Ovqat sovitgichda, — dedi eriga, stakandagi g'alati, yashil rangli atalani aylantirar ekan.

— Ey, xudoyim, bu yana nimasi? — so'radi Sem. — Ko'rinishidan qirq yil oftobda turgan sutli kokteyl. Hatto, yuzini mog'or bosganga o'xshaydiyam.

— Joduga qarshi joduni ishlatish kerak.

— Mabodo buni ichmoqchi emasmisan?

— Ichaman ham! Ichaman-da, «Uchqat» klubiga borib ulug' ishlar qilaman.

Semyuel Braun dorini hidlab ko'rdi.

— Senga maslahatim — avval pillapoyaga chiq, keyin ichsang ichaver, aks holda ikki pog'ona ham chiqmaysan. Bunda nimalar aralashgan?

— Farishtalar qanotidagi qor (aslida, mentol edi). Odamni kuydiradigan do'zaxiy olovni sovitadi, kutubxonadan olgan mana bu kitobimda shunday yozilgan. Tok novdalaridan yangi uzilgan uzum sharbati, toza va nurli fikrlar shum niyatlarga qarshi turishi uchun — bu ham kitobda yozilgan. Bunda yana ravoch, vino toshi, oq qand, tuxum oqi, buloq suvi bor beda kurtaklari ham bor, ularda erning ezgu kuchlari yashiringan. Yana ko'p narsalar aralashtirdim, sanab adog'iga yetolmayman. Mana bu eyrda hammasi yozib qo'yilgan:

yaxshilik yomonlikka qarshi, oq-qoraga qarshi. Endi men uni yengaman!

– Yengasan, yengasan! – dedi eri. – Faqat, qo'ling baland kelganini qayoqdan bilasan?

– Sof, ezgu narsalarni o'ylayman. Yo'l-yo'lakay Tomni o'zim birga ola ketaman, u menga tumor o'rniga o'tadi.

– Bechora bola, – qistirdi eri. – O'zing aytayapsan, uning yuragi toza, deb, lekin sizning anavi «Uchqat»ingizdagi saylovda kallasi ketmasaydi.

– Unga hech nima bo'lmaydi, – e'tiroz qildi Elmira. U bilqillagan og'uni suli yormasidan bo'shagan idishga quyib, og'zini yopdi, keyin ko'chaga chiqdi, lekin – ajabo, hech bo'lmagan hodisa! – ko'ylagini mixga ilib olmadi, to'qson sakkiz sentga olgan uzun paypog'ini ham yirtmadi. Bundan juda mamnun bo'lgan Elmira, mag'rurona yurish qilib, hech qanaqa ishkal chiqarmasdan Spoldinglar uyiga bordi, Tom, u aytganidek qilib, nuqul oq kiyimlarini kiyib, tayyor turardi.

– Vuy! – xitob qildi Tom. – Bankaga nima solvolgansiz?

– Taqdir, – dedi Elmira.

– Shuyam taqdir bo'ptimi, – dedi Tom va ikki qadam oldinda yurib ketdi.

«Uchqat» klubi odam bilan to'lgan. Xonimlar dugonasidan olgan katta ko'zgularga qarab, yubkalarini to'g'irlashadi va bir-birlaridan, ko'ylak ostidan ichki kiyimim ko'rinadimi – yo'qmi, deb so'rashadi.

Soat birda zinalardan missis Elmira Braun, oppoq kiyim kiygan o'g'il bola yetagida ko'tarildi. U burniga bir nimani tiqib, berkitib olgan, bir ko'zi yumilgan, qayoqqa yurayotganini ham yaxshi ko'rolmaydi. Missis Braun yig'ilganlarga, keyin qo'lidagi bonkaga qarab qo'ydi. Qopqoqni ochib, ichiga qaragan edi, o'sha zahoti nafasi qaytib, bir tomchisini ham icholmasdan, yopib qo'ydi. Keyin u zal tomon yurdi, ortidan esa ipak matoning shitirlashiga o'xshagan ovoz chiqdi, bu – uning ortida odamlar shivirlashidan hosil bo'lgan ovoz edi.

Missis Braun Tom bilan birga orqa qatorga joylashdi. Tom juda bechora ahvolda edi. Bir ko'zi bilan xonimlarning bu yig'inini kuzatib, darrov yumib ola qoldi. Elmira bonkani ochib, ichidagini asta-sekin ichdi.

Soatbir yarimda raisa – missis Guduoter bolg'asini stolga urdi, shu zahoti chuvillashayotgan xonimlar jim bo'lib qolishdi, yigirmatachasi bari bir valaqlashda davom etaverishdi.

– Xonimlar, – missis Guduoterning ovozi ipak va jimjima to'rlar dengizi ustida – to'lqinlari qirrasida unda-munda oq va kulrang taroqlar ko'zga tashlanayotgan to'lqinlar ustida jarangladi, – qayta saylov vaqti yetdi. Biroq avval, menimcha, missis Braun, bizing mashhur grafologimizning rafiqasi...

Tinglab o'tirganlar hiringlashdi.

Elmira tirsagi bilan Tomning biqiniga turttdi.

– «Grafolog» degani nima? – shivirladi u.

– Bilmayman, – pishilladi Tom. Ko'zlari hamon yumuq edi, shundan biqiniga qorong'ilikdan turtki kelgandek bo'ldi.

– ...rafiqasi,... men aytganimdek, dastxatlar bo'yicha mashhur mutaxassisimiz Semyuel Braunning (zalda yana kulgi ko'tarildi)... Qo'shma Shtatlarning pochta mahkamasi xodimining rafiqasi, missis Braun bir nimalar deyish istagida o'tiribdilar, – davom etdi missis Guduoter. – Marhamat, missis Braun!

Elmira o'rnidan turdi. Yig'ma stul ag'darilib, ayiqlarga qo'yiladigan qopqon misol qattiq sharaqlab ketdi. Kutilmagan bu hodisadan Elmira cho'chib tushdi, poshnalari bilan polga taraq-turuq qilib, gindiraklab ketdi va oyoqda bazo'r turib qoldi.

– Ha, mening sizlarga aytib beradigan gaplarim bor, – e'lon qildi u, nihoyat.

Bir qo'lida injil va suli yormasidan bo'shagan idish, ikkinchisi bilan Tomning bilagini mahkam ushlab oldinga otildi, yo'l-yo'lakay o'tirganlarga tirsagi bilan tegib ketdi va unda-munda: «Hey, ehtiyot bo'linglar! Yo'l beringlar! Xalal bermanglar!» deb qichqirdi.

Nihoyat, u sahnaga chiqib oldi, burila turib suv to'la stakanni ag'darib yubordi, suv stol ustiga

yoyilib, polga oqa boshladi. Elmira g'azab bilan missis Guduoterga yonboshdan qaradi va u kichkinagina dastro'moli bilan suvni artishiga imkon berdi. Keyin qo'lidagi bo'sh bonkani tantana bilan, missis Guduoter yaxshilab ko'radigan qilib baland ko'tardi.

— Bilasizmi, bu idishda nima bor edi? — shivirladi u. — Endi hammasi meni ichimda, bekam. Meni endi sirli doira himoya qiladi. Birorta pichoq, hech qaysi bolta uni yorib o'tolmaydi.

Zalda o'tirganlar baravariga gaplashib o'tirganidan Elmira so'zlarini eshitishmadi.

Missis Guduoter bosh irg'ab, ikki qo'lini ko'tardi va tinchlik saqlashga chaqirdi. Jimlik cho'kdi.

Elmira Tomning qo'lini qattiqroq qisdi, u ko'zlarini hali ham ochmagan, basharasi bujmaydi.

— Xonimlar, — dedi Elmira, — sizlarga achinaman. Bilaman, keyingi o'n yilda nimalarga bardosh bermadingiz! Sizlar nima uchun bu missis Guduoterga ovoz berganlaringizni bilaman. Sizlar erlaringiz, o'g'il-qizlaringizni boqishingiz kerak, o'z byudjetingiz chegarasidan chiqib ketmasligingiz kerak. Sut achib qolishiga, bug'doy unib chiqmasligiga, piroglar pishmay qolishiga yo'l qo'yolmaysiz. Bolalaringiz ketma-ket tepki, suvchechak, chechak, ko'kyo'tal degan narsalar bilan og'rishini hecham istamaysiz. Eringiz mashinani urib olishini yoki shahardan tashqarida yuqori kuchlanishli simyog'ochga urilib, tok ostida o'lib ketishini ham istamaysiz. Biroq, bularning hammasi endi barham topadi. Endi siz bunday ofatlardan qo'rqmasangiz ham bo'ladi. Endi jig'ildoningiz qaynamaydi, belingizda og'riq turmaydi, chunki men sehrli so'zlarni topib keldim va hozir ularni sinab ko'ramiz — bizing klubimizga suqilib kirgan bu jodugardan jinlarni quvib chiqaramiz.

Hamma o'rnidan turib, atrofga alangladi, lekin hech kim, hech qanaqa jodugarni ko'rmadi.

— Axir, bu — sizlarning raisangiz-ku! — qichqirdi Elmira.

— Bu — men! — Missis Guduoter zalga qarab qo'l silkidi.

— Bugun men kutubxonaga bordim, — davom etdi Elmira, nafasi tiqilib, yiqilib ketmaslik uchun stol

chetini ushlab oldi. – Men undan himoyalaniş uchun qandaydir vosita topishni istardim. Masalan, birovlarini aldayveradigan odamlardan qutulish, jodugarni quvish yo'llarini bilish. Va men, o'z huquqlarimiz uchun kurashish usulini topdim. Hozir men, kuchim oshib borayotganini his qilyapman. Ichimda har xil yaxshi ildizlar va turli-tuman kimyoning sehri bor, ichimda – U jim bo'lib qoldi, gindirakladi, keyin ko'z qisib qo'ydi. – Ichimda vinolar toshi, va ichimda qirg'iy-o'tning sariq gullari, oy nurida achitilgan sut va – U yana jimib qoldi, bir minutchka o'yladi. Keyin og'zini yumib, tushunib bo'lmaydigan g'alati tovush chiqardi, xuddi labini qimirlatmasdan gapiradiganlarga o'xshaydi. Va yana bir zum, o'z kuchlarini chamalab, ko'zlarini yumdi.

– Siz o'zingizni yomon his qilayapsizmi, missis Braun? – so'radi missis Guduoter.

– Men o'zimni a'lo darajada his qilayapman, – deya so'zlarni imillab chiqardi Elmira Braun. – Bir nechta sabzini qirib soldim, petrushkani mayda to'g'radim, yana qora archa mevasidan. Yana...

U yana jimib qoldi, xuddi ichida birov shunday qilishga buyruq bergandek va zalga qaradi.

Atrofdagi narsalar chayqala boshladi: chapdan o'ngga, keyin – o'ngdan chapga.

– Rozmarin ildizi, ayiqtovon guli... – dedi Elmira bo'g'iq ovoz bilan. Keyin Tomning qo'lini qo'yib yubordi. Tom bir ko'zini ochib, unga qaradi. – Dafna bargi, nastursiya yaproqlari...

– Siz, o'tirsangiz yaxshi bo'larmidi, – maslahat berdi missis Guduoter.

Xonimlardan biri turib, derazani ochdi.

– ...achchiq tropik o'tning qurigan bargi, lavanda, yovvoyi olma danagi, – deb, missis Braun jim bo'ldi. – Saylovni tezlataylik. Menga ovozlar kerak. Sanab turaman.

– Elmira, shoshmang, – dedi missis Guduoter.

– Yo'q, shoshish kerak. – Missis Braun titrab, chuqur nafas oldi. – Yodinglarda bo'lsin, xonimlar, qo'rqadigan narsa qolmadi. Nimani xohlasangiz, qo'rqmasdan aytishingiz mumkin. Menga ovoz beringlar,

o'zlarinigiz shuni istar edingiz-ku. Ovoz bering va – Zal yana chayqalib ketdi, bu gal – tepaga va pastga – Pravlenie halol ishlaydi. Kim Missis Guduoterga ovoz bersa «ha» denglar.

– Ha, – dedi butu-un zal.

– Elmira Braunga ovoz beradiganlarning hammasi? – Elmiraning ovozi susayib ketdi.

U tomog'iga tiqilib kelgan narsani yutib yubordi.

Keyin bir xonim dedi:

– Ha.

Va dovdiragancha minbarda turib qoldi.

Zalga sukunat cho'kdi. Va bunday sukunatda qandaydir qag'illash eshitildi. Elmira Braun qo'li bilan tomog'ini siqdi. Keyin missis Guduoter tarafga burilib, xira ko'zlarini qadadi. U bo'lsa, sumkachasidan zanglab ketgan bosma mixlar qadab tashlangan mum qo'g'irchoqni xotirjamgina chiqardi.

– Tom, – dedi Elmira, – meni ayollar xonasiga olib bor.

– Xo'p bo'ladi, mem.

Ular tez-tez yurib ketishdi. Elmira oldinda, olomon ichidagi ochiq joylardan yurdi, eshikka yetib borgach, chapga burildi.

– Yo'q, yo'q, Elmira, o'ng tomonga, o'ngga! – qichqirdi missis Guduoter.

Elmira chapga burilib, ko'zdan g'oyib bo'ldi.

Gumburlagan ovoz yangradi, xuddi nishablikdan kattakon toshko'mir bo'lagi tushgandek.

– Elmira!

Hamma xonimlar davra bo'lib, bir-birlariga turtinib yugurgilashdi, ayollar basketbol komandasining xuddi o'zi! Faqat missis Guduoter to'ppa-to'g'ri eshikka yugurdi. Zinapoyalar tepasida, qo'llari bilan to'siqqa yopishib Tom turar va pastga qo'rqibgina qarardi.

– Qirqta zina! – deb ingradi u. – Pastgacha roppa-rosa qirqta zina!

O'shandan keyin ko'p oylar va yillar o'tib odamlar gapirib yurishdi: Elmira Braun tamom bo'lgan piyonista kabi shu zinalardan dumalab tushgan va bu uzoq yo'lida bittayam zina chetda qolmagan. Aytishlaricha, u yiqilgan zahoti hushidan ketgan, hamma mushaklari

bo'shashgan va u yog'iga zinalarga urilmagan, shunchaki bir qop go'shtga o'xshab dumalab tushavergan. Nihoyat, u zinalarning pastiga shaloplab tushib, o'ziga kelgan, ko'zlarini pirpiratib ochgan, esankirab alanglagan, qarasaki, o'zini yaxshi his qilyapti, chunki ko'nglini ozdirgan narsalarning hammasi orqada, zinalariga «to'kilib» bo'lgan. To'g'ri, shundan keyin, uning badanida tatuirovkaga o'xshagan ko'm-ko'k izlar, qontalash joylar qolgan. Ammo, birontayam suyak sinmagan, oyoq-qo'llar chiqmagan, mushaklar cho'zilmagan. Ikki-uch kun boshini qimirlatmay, g'alati tutib yurdi, atrofqa qarash zarur bo'lganda faqat ko'z qiri bilan qiyshayib qo'yardi. Eng asosiy voqea bu emas, boshqa narsa bo'ldi: missis Guduoter zinalar oxirida bir zumda paydo bo'ldi, o'sha ondayoq Elmira boshi Guduoter tizzalarida orom ola boshladi, missis Guduoter bu battol boshni ko'z yoshlari bilan yuvdi, atrofda esa qolgan xonimlar oh-voh qilishib, yig'lashib, barmoqlarini shiqirlatib yurishdi.

— Elmira, va'da beraman, qasam ichaman, Elmira, tirik qolsangiz, agar o'lmay qolsangiz. Elmira, eshityapsizmi? Hammanglar eshitinglar! Shu daqiqadan boshlab, men faqat yaxshi ishlar uchun dam solaman. Endi hech qanaqa qora magiya yo'q, faqat oqi bor! Agar menga bog'liq bo'lsa, sizlar hech qachon zinadan yiqilib ketmaysizlar, barmog'ingizni kesib olmaysiz, ostonaga qoqilmaysiz. Rohat-farog'at, Elmira, sizga rohat-farog'at va'da qilaman! Faqat o'lmang! Qarang, o'lmay turing! Mana, qo'g'irchoqdagi hamma bosma mixlarni chiqaraman. Elmira, menga hech bo'lmasa bir so'z ayting! Qani, bir nima deng va o'tiring! Tepaga chiqib, qaytadan ovoz beramiz. Va'da beraman, siz hamrais bo'lasiz, biz ovozga qo'ymasdan ham sizni saylaymiz, bizlar bir ovozdan sizning nomzodingizni ma'qullaymiz! To'g'rimi, xonimlar?

Bunday so'zlardan keyin «Uchqat» klubining hamma a'zolari bir ovozdan o'kirib yuborishdi va yiqilib ketmaslik uchun bir-birlariga yopishib olishdi.

Tom hali ham tepada turardi, bunaqa yig'ilar faqat o'lgan odam tepasida bo'ladi, demak missis

Braun o'libdi, deb o'yladi.

U pastga yugurib ketdi, lekin zinalarning o'rtasida xonimlarning tantanali yurishiga duch keldi. Ularning aft-angori xuddi dinamit portlaydigan joydan qutulib chiqayotgan odamlarga o'xshardi.

— Yo'ldan qoch bola!

Oldinda missis Guddoter ham yig'lab, ham kulib kelardi. Uning ortidan missis Braun ham bir yig'lab, bir kulib kelayapti.

Ularning ortidan «Uchqat» klubining hamma — bir yuz yigirma uch a'zosi yurib kelishayapti, dafn marosimdan qaytayaptilarmi yo balga ketayaptilarmi, o'zlari bilmaydilar.

Tom ularni kuzatib qoldi va bosh chayqab qo'ydi.

— Endi men ularga kerak emasman, — dedi u. — Hech narsaga!

Va uni tutib qolmagunlaricha, zinalardan, oyoq uchida yurib, eng pastgacha panjaraga qapishib tushib bordi.

* * *

— **B**unda yozib o'tiradigan hech nima yo'q, — dedi Tom. — Qisqa va lo'nda aytganda, u yerdagilarning hammasi aqldan ozib qoldi. Davra qurvolib, burunlarini qoqishdi. Elmira Braun bo'lsa, zining tagida, polda o'tiribdi, hech qayeri sinmagan; menimcha, uning suyaklari — jeledan qilingan. Jodugar uning yelkasiga boshini qo'yib yig'ladi, birdan hammalari zinalardan tepaga chiqib, kulishga tushib ketishdi! Sen shunaqasini hech ko'rganmisan? Men tezroq qochib qoldim.

Tom ko'ylagi tugmalarini ochib, galstukni yechdi.

— Jodugarlik, deysanmi? — so'radi Duglas.

— Ochiq-oydin ko'rinib turgan jodugarlik.

— Sen shunga ishonasanmi?

— O'rtasi qoq yarmidaman.

— Ana xolos, bizning shaharda nimalarni uchratmaysan! — Duglas ko'zlarini uzoqqa qadadi: ufqda bulutlar to'dalashib g'alati-g'alati shakllar hosil qilgan — jangchilar, qadimgilarning xudolari, ruhlar. — Demak, sehr-jodu deysanmi? Mum qo'g'irchoqlar, ignalar, har xil dori-darmonlar hammi?

— Dori-darmonlar eng muhimi emas, lekin rosa

qusdirar ekan. E-e-e, vaq-q! — Tom qornini ushlab tilini chiqardi: Elmira Braun qanday qusganini ko'rsatdi.

— Jodugarlar — g'udrandi Duglas va ko'zlarini sirli qiyshaytirdi.

* * *

Keyin shunday kun keladiki, daraxtdan olmalar birin-ketin uzilib tushaveradi. Avval bittasi, keyin nariroqqa yana bitta «to'p» etib tushadi, keyin birvarakasiga uchtasi, to'rttasi do'pir-do'pir tushadi. Keyin olmalar yomg'ir singari yog'ib, qoraya boshlagan nam o'tlar ustida otning tuyog'iga o'xshab iz tushiradi va sen — daraxtdagi eng so'nggi olmasan, shamol tebratib, osmondagi tayanchingdan uzib tushirishini kutib yotasan va pastga qulayverasan, qulayverasan. O'tlar ustiga tushib ulgurmasingdan daraxtni, boshqa olmalar ham bo'lganini, yozni unutasan Qorong'ulikka qarab yiqilaverasan.

— Yo'-o'q!

Polkovnik Friley ko'zlarini tez ochib, g'ildirakli oromkursida to'g'rilanib o'tirdi. Harakatsiz qotgan qo'lini uzatdi, ha, telefon shu yerda ekan! Polkovnik birpas uni ko'kragiga bosdi va esankirab ko'zini qisdi.

— Bu tush menga yoqmayapti, — dedi bo'm-bo'sh xonaga qarab.

Nihoyat, u titroq barmoqlari bilan go'shakni ko'tardi, shaharlararo stansiyani chaqirib, raqamni aytdi, keyin yotoqning eshigiga ko'zlarini tikdi, go'yo u yerdan o'g'illar, qizlar, nevaralar, hamshiralar va do'xtirlar galasi chiqib kelib, u o'zining so'nib borayotgan yuragiga ravo ko'rgan oxirgi quvonchdan mahrum qiladilar. Ana, ko'p kunlar (balki yillar?) ilgari, yuragi mushaklari va qovurg'alarini o'tkir og'riq bilan sanchib o'tirganida, pastda turgan bolakaylarning ovozi eshitgandi. Ismlari nima edi-ya? Ha, Charli! Charli, Chak, ha! Va yana Duglas, Tom deganlari bor edi! Ular esida turibdi! Ular o'sha yoqda, uzoqda, dahlizda turib chaqirishdi, lekin ichkariga qo'ymay, eshikni naqd burunlari oldida yopib qo'yishdi. Do'xtir, siz hayajonlanishingiz mumkin emas, dedi. Va bolalar ko'chaning narigi betiga o'tishganini ko'rdi, u derazadan qarab qo'lini silkitdi. Bolalar ham

shunday javob qilishdi. «Polkovnik Polkovnik» Mana endi u yolg'iz o'tiribdi, yuragi esa kichkina kulrang baqacha singari ko'kragining goh bir joyida, goh boshqa joyida panjalari bilan ojizgina shapillatib qo'yadi.

— Polkovnik Friley, — ovoz keldi go'shakdan. — Men sizga Mexiko, Erikson, 3899 raqamini uladim, gapiring.

Va uzoqdan juda tiniq ovoz keldi:

— Bueno

— Xorxe! — baqirib yubordi keksa polkovnik.

— Senor Friley! Yanami? Axir, bu qimmatga tushib ketadi-ku!

— Mayli. Nima qilishni o'zing bilasan-ku.

— Si. Derazalarmi?

— Deraza, Xorxe. Iltimos.

— Hozir-da! — dedi ovoz.

Va Grintaundan ming mil olisda, janubiy mamlakatda, kattakon ko'p qavatli binodagi kabinetda qadam tovushlari eshitildi, kimdir telefondan uzoqlashdi. Keksa polkovnik go'shakni bujmaygan qulog'iga mahkam bosib, o'tirgan yerida gavdasini oldinga tashladi, kuchanib, quloqlarida og'riq tursayam tingladi va keyin nima bo'larkin, deb kutdi.

U yoqda derazani ochishdi.

Polkovnik nafasini rosladi.

Ochiq derazadan Mexikoning shovqinlari, jazirama oltin choshgohning shovqinlari go'shakka kelib urildi va polkovnik Xorxeni aniq ko'rdi, ana, u deraza oldida turibdi, telefon go'shagini ko'chaga, charaqlagan quyosh tig'iga to'g'rilab qo'ygan.

— Senor...

— Yo'q, yo'q, iltimos! Yana ozgina eshitay!

Ueshitaverdi: avtomobillar o'kiradi, tormozlar g'iyqilaydi, sayyor savdogarlar o'z molini — qizg'ish bananlar shodasi va yovvoyi apelsinlarni maqtab qichqiradilar.

Polkovnikning oromkursidan osilib yotgan oyoqlari beixtiyor silkinib-silkinib qo'yadi, xuddi o'zi o'sha ko'chalarda yurgandek. Qovoqlari qattiq yumilgan. Burun kataklari havoni chiyillatib tortdi, quyosh tig'ida katta temir changaklarga ilingan va pashshalar bilan bir tekis qoplangan go'sht bo'laklarining, ertalabki

yomg'irdan keyin qurib ulgurmagan va tosh yotqizilgan tor ko'chalarning hidini tuyishga intildi. U anchadan beri soqoli qirilmagan, tikandek yonoqlarida quyoshning yondirishini his qildi, xuddi u yana yigirma besh yoshli yigitchayu atrofnı tomosha qilib borayapti va tabassum qilayapti, shunday dunyoda yashab yurganidan, ranglar va o'tkir islarnı shunday his qilib, o'ziga singdirib olayotganidan baxtiyor...

Eshik taqilladi. U tizzasidagi telefonni shoshib xalati etagi bilan yopdi.

Hamshira ayol kirdi.

– Qalay, o'zimizni yaxshi tutayapmizmi? – so'radi u tetiklik bilan.

– Ha, – beixtiyor javob qildi polkovnik. Uning ko'zlari oldi xira edi. U hayajondan o'ziga kelmadı edi, eshik taqillashi bexosdan bosib qoldi. Jismining bir qismi hali ham o'sha tomonlarda, uzoqdagi bir shaharda. U kutdi – hamma narsa joy-joyiga tushsin, axir savol berishsa, javob qaytarish, xushmuomala bo'lish, o'zini aqli tutish kerak-da.

– Men tomirlaringiz urishini tekshirgani keldim.

– Keyinroq, – dedi polkovnik.

– U yoq – bu yoqqa bormoqchimasiz, tag'in? – Hamshira jilmaydi.

Polkovnik unga tikilib qaradi, chunki o'n yildan beri uydan hech qayoqqa chiqqani yo'q.

– Qani, qo'lingizni bering-chi.

Hamshiraning qattiq barmoqlari temirni dadil paypaslab, unda yashiringan kasallikni sezdi, pargor singari aniq o'lchadi.

– Yuragingiz juda bezovta. Nima qildingiz?

– Hech nima.

Hamshira xonaga qarab chiqdi va telefon turadigan stolcha bo'sh turganini ko'rdi. Shu daqiqada minglab millar olisdagi avtomobil gudogining ovozi bo'g'iq eshitildi.

Hamshira polkovnikning xalati ostidan telefonni oldi-da, uning yuziga yaqin keltirdi.

– Nega o'zingizni qiynaysiz? Ikkinchi bunday qilmaslikka so'z bergan edingiz-ku. Tushunsangiz-chi, bu sizga juda zararlı. Hayajonlanasiz, juda

ko'p gaplashasiz. Bular yetmagandek, atrofigizda shumtakalar izg'ib yurishibdi.

— Ular jim o'tirib eshitishdi, — dedi polkovnik. — Men ularga shu paytgacha hech eshitishmagan turli narsalarni gapirib berdim; buyvollar, bizonlar haqida. Bular hayajonlanishga arziydi. Menga baribir. Isitmam bordek, lekin yashab turganimni bilardim. To'laqonli hayot kechirish, bu — tezroq o'lish, degani, mayli shunday bo'lsin, tezroq o'lishni afzal bilaman, lekin bundan oldin hayotni yana ozgina totib qolmoqchiman. Endi menga telefonni bering. Bolalar bu yerga kelib, oldimda jimgina o'tirishlariga ruxsat bermaganingizdan keyin, uzoqdagi odamlar bilan gaplashib qolay.

— Meni ma'zur tuting, polkovnik. Bu haqda nevarangizga aytishga to'g'ri keladi. Uo'tgan xaftadayoq bu yerdan telefonni oldirib qo'ymoqchi bo'lganida, men uni qaytardim. Endi esa, shunday qilishga to'g'ri keladi.

— Bu — mening uyim, telefon ham meniki. Sizga maosh to'layapman, — dedi qariya.

— Siz tuzalib ketishingizga yordam berishim uchun, hayajonlanishingiz uchun emas. — U oromkursini xonaning narigi chekkasiga g'ildiratib bordi. — Endi, yigitcha, o'rningizga kiring!

Polkovnik o'ringa yotib ham telefondan ko'z uzmadi.

— Men bir minutda do'konga borib kelaman, — dedi hamshira. — Oromkursingizni dahlizga obchiqib qo'yaman. Shunda men xotirjam bo'laman, bilamanki, siz yana telefon qilolmaysiz.

U bo'sh oromkursini eshikdan tashqariga g'ildiratib chiqardi. Keyin hamshira shaharlararo stansiyaga qo'ng'iroq qilib, nimalardir deganini polkovnik eshitdi.

Nahotki, Mexiko — Sitiga? Yo'q, bunday qilishga jur'atetolmaydi.

Tashqari eshik yopilgani eshitildi.

O'tgan haftada bu chordevor ichida bir o'zi o'tirdi, qanday rohat bo'lgan edi o'shanda dengizlar va ummonlar osha pinhona qo'ng'iroqlar qilgani, odam qadami yetmagan o'rmonlarning yomg'ir yuvib o'tgan chakalaklaridan, ko'llar va tog' cho'qqilaridan o'tkazilgan ko'z ilg'amaydigan ingichka tola orqali

so'zlashuvlar so'zlashuvlar Buenos – Ayres, Lima, Rio-de-Janeyro so'zlashuvlar.

U sovuq o'rinda yotgancha tirsagi bilan ko'tarildi. Ertaga bu uyda telefon bo'lmaydi! Ochko'z, ahmoq bo'lgan ekan-a! Polkovnik karavotdan ingichka, fil suyagi singari sap-sariq oyoqlarini tushirdi va ular juda ingichkalashib ketganidan o'zi hayron qoldi! Go'yo bu qup-quruq yog'ochlarni, u uxlab yotganida badaniga o'rnatib qo'yishgan, o'zining yosh oyoqlarini esa yechib olib, pechda yoqib yuborishgan. Uzoq yillar davomida uning badanini buzib tashlashdi, qo'llari va oyoqlarini tortib olishdi, navqiron jism o'rniga shaxmat donasiga o'xshagan mana shu bechora va ojiz bir narsani qo'yib ketishdi. Endi bo'lsa, eng qo'li yetmas joyga – xotiraga ko'z olaytirishayapti. Uni o'tmish bilan ulab turgan, o'sha yoqlarga olib boradigan simlarni uzib tashlashmoqchi.

Polkovnik gindiraklab, qoqilib, bir amallab xonaning narigi burchagiga bordi. Telefonni mahkam ushlab olib, ko'kragiga bosdi, oyoqlari unga bo'ysunmay qo'yganidan devorga sirpanib polga o'tirib qoldi. Keyin shaharlararo stansiyaga qo'ng'iroq qildi, yuragi daqiqa sayin, ko'krak qafasini yorib chiqayotgandek – tez, tezroq. Ko'z oldi qorong'ilashdi. Tezroq, tezroq!

Kutaverdi.

– Bueno.

– Xorxe, bizni uzib qo'yishdi.

– Senor, qo'ng'iroq qilish sizga to'g'ri kelmaydi, – dedi uzoqdagi ovoz. – Hamshirangiz aytdi.

Uning gapiga qaraganda siz juda betob ekansiz. Men go'shakni ilib qo'yishga majburman.

– Yo'q, Xorxe, iltimos! – yalindi qariya. – Oxirgi marta iltimos qilaman. Ertaga telefonni butkul olib tashlashadi. Boshqa hech qachon senga qo'ng'iroq qilolmayman.

Xorxe sukutsaqladi.

– Yolvorib so'rayman, Xorxe, – davom etdi qari polkovnik. – Do'stligimiz haqqi, o'tgan kunlarimiz haqqi! Bu menga qanchalik muhim ekanligini sen tasavvur qilolmaysan. Biz tengdoshmiz, lekin sen HARAKAT qila olasan. Men esa, mana o'n yildirki, harakat qilolmayman!

U telefonni tushirib yubordi va katta qiyinchilik bilan

yana qo'liga oldi, ko'krigidagi og'riq esa kuchayib, nafas olishni qiyinlashtirardi.

– Xorxe, meni eshitayapsanmi?

– Rostdan ham bu oxirgi martami? – so'radi Xorxe.

– Ha, va'da beraman!

Grintaundan ming-ming mil naridagi telefon go'shagini stol ustiga qo'yishdi. Yana qadamlar tovushi aniq va tanish eshitildi, sukunat va nihoyat deraza ochildi.

– Ana, eshit, – deb shivirladi kekxa polkovnik o'ziga o'zi. Va u boshqa quyosh ostida yurgan minglab odamlarni tingladi, pastva uzuq-yuluq tirillagan ovozni eshitdi. Bu – sharmankadan chiqayotgan «La Marimba» raqsining ohanglari edi, go'zal raqs!

Qariya ko'zlarini qattiq yumdi, qo'lini ko'tardi, go'yo qadimiy soborni fotosuratga tushirishga shaylangan, badanlari kuchga to'lgandek, o'zi yosharib ketgandek bo'ldi; oyoqlari ostidagi tosh yo'lning qaynoq taftini his qildi.

U mana bunday degisi keldi:

– Sizlar hali ham shu yerdamisizlar-a? Siz, olisdagi shaharning aholisi, hozir sizlarda siesta boshlangan vaqt, do'konlar yopiladi, bolakaylar esa: «Loteria National para hoy»¹ deb baqirishayapti va o'tkinchilarga lotoreya biletlarini tutqizishayapti. Sizlarning hammangiz bu yerdasizlar, olis shaharning odamlari! Men ham qachonlardir sizlarning orangizda bo'lganimni eslasam, ishonolmayman. Shunchalik uzoqdan hozirgina tushimga kirgan shahar ham, Nyu-Yorkmi, Chikagomi, bari bir, o'zining istiqomat qiluvchilari bilan birga, olisdan sarob bo'lib tuyuldi. Men ham bu yerda – Illinoys shtatidagi kichkinagina shaharchada, sokin ko'l tevaragida yashab yurganim yolg'on. Hammamiz, har birimiz boshqalar ham yashayotganiga ishonishimiz qiyin, chunki biz bir-birimizdan juda olismiz. Ovozlar va shovqinni eshitish, Mexiko-Siti o'sha-o'sha joyida turganini va u yoqlardagi odamlar o'sha-o'sha ko'chalarda yurishganini, yashayotganlarini bilishi qanday quvonchli!..

¹ Bugun milliy lotoreya o'ynaladi (isp.)

U polda o'tirgancha telefon go'shagini qulog'iga qattiq bosib olgandi.

Va nihoyat, u haqiqatga eng o'xshamagan tovushni eshitdi: yashil tramvay chiyillab burildi, ichi to'la begona qoramag'iz va chiroyli odamlar; yana uning ortidan boshqa odamlar yuguradi, tantanali hayqiriqlar eshitildi – kimdir yurib ketayotgan tramvayga chiqib oldi, tramvay yana burildi, temir izlar jarangladi; u odamlarni jazirama yoz kengliklariga olib ketayapti va faqatbozordagi manqallarda pishirilayotgan zog'ora nonlarning shippillashigina joyida qoldi; balki bu – ikki ming milga tortilgan mis simlardagi goh so'nib, goh kuchayib turgan guvillashdur...

Qari polkovnik polda o'tirardi.

Vaqt o'tayapti.

Pastda eshik imillab ochildi. Dahlizdan yengil qadamlar eshitildi, keyin kimdir jur'at qilolmay imilladi va nihoyat, dadillanib, zinalardan chiqa boshladi bo'g'iq ovozlari keldi:

– Bu yoqqa kelmasligimiz kerak edi!

– O'zi menga telefon qildi, deya pman-ku. Bir o'zi zerikadi. Nima, bizlar sotqinmidikki, bir o'zini tashlab qo'ysak?

– Axir, u kasal-ku.

– To'g'ri, kasal. Lekin hamshira yo'qligida kelinglar, degan. Faqat bir minutga kiramiz, salomlashamiz, va

Yotoqning eshigi lang ochilib ketdi. Uch nafar bolakay ko'rdiki, keksa polkovnik devor tagida, polda o'tiribdi.

– Polkovnik Friley, – sekin chaqirdi Duglas.

Sukunat g'alati edi, ular boshqa ovoz chiqarishga jur'at etishmadi.

Keyin yaqin borishdi, jim-jim, deyarli oyoq uchida. Duglas engashib qariyaning qotib qolgan barmoqlaridan telefon go'shagini chiqarib oldi. Qulog'iga tutib, tingladi. Simlarning guvillashi va elektr zaryadlarining chirsillashlari aro uzoq-uzoqlardan g'alati, so'nggi tovush keldi.

Qayerdadir, ikki ming mil uzoqlarda deraza yopilgan edi.

– **Bumm!** – qichqirdi Tom. – Gumbir-gumm!

U sud hovlisidagi Fuqarolar urushidan qolgan zambarakni minib o'tirardi.

Zambarak oldida turgan Duglas yuragini changallab, o't ustiga yiqildi. Turib ketmadi, yotaverdi, nimalarnidir o'ylab ketgan ko'rinadi.

– Yuzlaring shunaqa tusga kirdiki, hozir qalam-qog'oz olasanu yozishga boshlaysan.

– O'ylab olishga halal berma, – dedi Duglas zambarakka qarab. Keyin ag'darilib osmonga va daraxtlarning uchiga qarab yotib oldi. – Tom, men bir narsani endi tushundim.

– Nimani?

– Kecha Chin Linsu o'ldi. Kecha, shu yerda, bizning shaharda Fuqarolar urushi manguga tugadi. Kecha, xuddi shu yerning o'zida prezident Linkoln o'ldi, general Li ham, general Grant ham va yuzini shimolga qaratganlardan yuz mingi, janubga qaratganlardan yana yuz mingi o'ldi. Kecha, kunduz kuni polkovnik Frileyning uyida qoyalardan tubsiz jarliklarga bizonlar va buyvollarning ulkan galasi, Illinoys shtatidagi Grindaundek keladigan katta to'dasi qulab, yo'q bo'lib ketdi. Kecha chang-to'zon bulutlari mangulikka cho'kdi. Men avvaliga hech nimani tushunmadim! Dahshat, Tom, juda vahimali! Endi nima qilamiz? Endi buyvollar yo'q... Va askarlar ham, general Grant, general Li, Sofdil Eyba¹ ham, Chin Linsu ham yo'q! Birdaniga shuncha odam o'lib ketadi deb o'ylamagandim! Ularning hammasi o'lib bo'ldi. Tom, bu – aniq!

Tom zambarakni mingan holda tepadan pastga, akasiga qarab o'tirardi.

– Bloknoting yoningdami? – dedi gapdan to'xtagach.

Duglas boshini tebratdi.

– Unday bo'lsa, yugurib bor, olib kel-da, bu gaplar esingdan chiqib ketmasidan yozib qol. Har kuniyam sening ko'zlaringda Yer sharining yarim aholisi qirilib ketavermaydi.

¹ Avraam Linkoln ko'zda tutilyapti.

Duglas o'tustiga o'tirdi, keyin turdi va pastki labini tishlagan holda sud hovlisida imillab yurdi.

— Bumm, — dedi Tom pastroq ovoz bilan. — Gumbir-gumm!

Keyin akasining ortidan baqirdi:

— Dug! Hovlida yurib borayotganingda men seni uch marta o'ldirdim! Eshityapsanmi? Hey, Dug! Ha, mayli. — U zambarak ustiga yotib, ko'zlarini qisib qing'ir-qiyshiq yog'och bo'ylab qaradi. — Bumm, — dedi uzoqlashib borayotgan Duglasning yelkasini mo'ljallab. — Bumm!

* * *

— Yigirma to'qqizinchi!

— Bor!

— O'ttizinchi!

— Bor!

— O'ttiz birinchi!

Pishang bosildi. Butilkalarning og'ziga yopilgan tunuka qopqoqlar oltindek tovlanadi. Buvasi Duglasga oxirgi butilkani uzatdi.

— Yozning ikkinchi hosili. Iyun oyining hosili yerto'lada, mana, iyulniki ham tayyor. Endi, avgustniki qoldi.

Duglas momaqaymoqdan tayyorlangan iliq vinoli butilkani qo'liga oldiyu tanchaga qo'ymadi. U yerda raqamlar bilan belgilangan, hammasi egizaklardek bir xil, og'zigacha quyilgan, top-toza, yarqiroq va qopqoqlangan butilkalar saf tortib turishibdi.

Bunisi — men yashayotganligimni kashf qilgan kunimdagi sharob, o'yladi u. Nima uchun boshqalariga qaraganda tiniqroq emas? Mana, bunisi esa, Jon Xaf yerning chetida g'oyib bo'lgan kundagisi. Nega bu qararoq emas?

Qani u kuchuklar — butun yoz bo'yi sakrashib, shamolda mavj urgan bug'doylar to'lqinida delfinlardek sho'xlik qilgan kuchuklar? Yashil mashinaning momaqaldiroqdan keyin bo'ladigandek isi, tramvaydan chiqadigan chaqmoqlarning hidi qayoqqa ketdi? Bularning bari manovi sharobda qolmadimi? Yo'q! Balki, menga shunday tuyulayotgandur?

U bir vaqtlar allaqaysi kitobdan o'qigan edi: Koinotda hech narsa beiz yo'qolib ketmaydi. Vaqt boshlangandan buyon odamlar talaffuz etgan hamma so'zlar, qachon bo'lmasin, aytgan qo'shiqlar hozir ham Koinot bo'shliqlarida uchib yuribdi va agar Sentavra yulduzlar turkumiga uchib borilsa, Jorj Vashington tushida alahlab aytgan so'zlarni yoki Yuliy Sezarning ko'kragiga pichoq sanchishgandagi qichqirig'ini eshitish mumkin.

Tovushlar shunday bo'lar ekan, yorug'likning qismati qanaqa? Axir kimdir nimanidir bir marta bo'lsa ham ko'rgan bo'lsa, u narsa o'zidan biror iz qoldirmasdan g'oyib bo'lishi mumkin emas! Demak, qayerlardir yaxshilab titkilab chiqilsa, dunyoning barcha ranglari-yu manzaralarini topish mumkin. Bu, balki asal bilan to'lgan uyalar dadur. Unda nur gul changlariga to'yingan asalarilar yiqqan qahrabo sharbat ichiga yashiringan bo'lishi mumkin yoki ninachining o'ttiz mingta linzalar qadab tashlangan moshdek ham kelmaydigan kallasiga yashiringandur? Yoki mana shu sharobdan bir tomchisini zarrabin ostiga qo'yib tekshirilsa, balki, Vezuviyning To'rtinchi iyul kuni bo'ladigan mushakbozlikka o'xshab lovillashini ko'rish mumkindur? Bunga ishonsa bo'ladi.

Shunday bo'lsa ham mana bu butilkaga qarasang, raqamidan ko'rinib turibdi, u polkovnik Friley qoqilib ketib, olti fut yer ostiga kirib ketgan kuni quyilgan, biroq shisha ichida tim qora cho'kindining izi ham, bahaybat buyvollarning tuyog'i ostidan uchib chiqqan chang dog'ini ham, Shaylodagi jangda multiqlardan tarqalgan oltingugurtning bir zarrasi ham ko'rinmaydi.

— Ha, oldinda avgust bor, — dedi Duglas. — Bu to'g'ri. Agar shunday davom etaversa, oxirgi hosilda hech qanaqa do'stlarni, hech qanaqa mashinalarni yig'ishtira olmaisan, momaqaymoq ham «ashki bulbul» bo'lib qoladi.

— Bom! Bom! Sen gapirmayapsan, balki dafn qo'ng'irog'ini chalayapsan, — dedi bobosi. — Bunaqa nutqlar so'kkandan yomon. Aytgancha, men og'zingni sovun ko'pigi bilan yuvmoqchi emasman. Eng yaxshi

dori – momaqaymoq sharobidan bir qultum. Qani ko'raylik-chi. Birdaniga! Qalay?

– Vuy! Olovyutgandek bo'ldim!

– Endi tepaga chiq! Kvartal atrofida uch marta yugur, besh marta o'mbaloq osh, olti marta badantarbiya qil, daraxtga o'rmalab chiq! Shunda azadordan quvnoq orkestrning dirijyoriga aylanasan-qolasan. Qani, yugur! Duglas yugurayotib, to'rt marta badantarbiya qilsam, bitta daraxtga chiqsam va ikki marta o'mbaloq ohsam yetadi, deb ko'nglidan o'tkazdi.

* * *

Birinchi avgustning choshgohida Bill Forester mashinasiga o'tirib, ajoyib muzqaymoq olib kelgani shaharga ketayotganini baqirib e'lon qildi va boradigan odam bo'lsa, olib ketajagini bildirdi. Besh minut o'tar-o'tmas kayfi chog' bo'lgan Duglas qizib yotgan toshyo'ldan g'or kabi salqin, limonad va vanil isi kelib turgan dorixonaga kirib, Bill Forester bilan qordek oppoq marmar ustun yoniga o'tirdi. Ular ofisiantdan hamma eng yaxshi muzqaymoqlar nomini aytishni talab qilishdi u «qadim vaqtlar yeyiladigan» vanilli limon muzqaymoq deganida Bill Forester to'xtatdi:

– Bizga ana shunisidan bering.

– Ha, ser, – tasdiqladi Duglas.

Muzqaymoq kelgunicha ular aylanadigan taburet-kada u yoq – bu yoqqa burilib o'tirishdi. Ularning ko'z oldidan kumush jo'mraklar, yarqiragan ko'zgulalar, shiftda bo'g'iq guvillayotgan shamolparraklar, derazalardagi yashil pardalar, to'qima stullar suzib o'ta boshladi. Keyin ular aylanishdan to'xtashdi, nigohlari miss Elen Lumisda qadalib qoldi. To'qson beshni urib qo'ygan xonim mazza qilib muzqaymoqni ham urayotgandi.

– Yigitcha, – dedi xonim Bill Foresterga qarab. – Sizing didingiz va tasavvurlaringiz baland ko'rinadi. Irodangiz ham, albatta, o'n kishiga yetgulik, aks holda menyudagi oddiy navlardan yuz o'g'irmagan va ikkilanmasdan, vijdongingiz qiynalmasdan, o'ta xotirjam holda quloq eshitmagan vanilli limon muzqaymoqni buyurmagan bo'lar edingiz.

Bill Forester tavoze bilan boshini egdi.

— Ikkovinglar beri kelinglar, — davom etdi kampir. — Mening stolimga o'tinglar. Muzqaymoqning ajoyib navlari va yana har narsalar haqida gaplashamiz, balki hammamizga xos o'zliklar va ehtirolar bordur? Qo'rqmanglar, sizlar uchun ham to'layman.

Ular baravariga jilmayishdi, o'z likopchalarini ko'tarib, kampirning yoniga ko'chib o'tishdi.

— Sen ko'rinishingdan Spoldinglardan bo'lsang kerak, — dedi kampir Duglasga. — Boshing xuddi buvangning boshi. Siz esa — siz Uilyam Forester. «Kronikl»ga yozib turasiz, yomon emas. Siz to'g'ringizda ko'p eshitganman, hammasini aytib o'tirgim kelmaydi.

— Men ham sizni bilaman, — javob qildi Bill Forester. — Siz — Elen Lumis. — U bir oz tutilib qoldi va qo'shib qo'ydi: — Bir vaqtlar sizga oshiq bo'lganman.

— Boshlanishi yomon emas. — Kampir qoshig'i bilan xotirjamgina muzqaymoq oldi. — Demak, keyingi uchrashuv muqarrar. Yo'q, kerakmas, qayerda, qachon va qanday vaziyatda meni sevib qolganingizni ayt-mang. Keyingi safarga qoldiramiz. Siz bekorchi gaplar bilan ishtahamni bo'g'asiz. Buni qara-ya, qanaqa ekansan! Lekin, men hozir uyga borishim kerak. Reportyor bo'lsangiz, ertaga soat uchdan to'rtgacha choyga keling, mavridi bo'lsa, men sizga bu shaharning, u oddiy faktoriya bo'lgan qadim vaqtlardan keyingi tarixini hikoya qilib beraman. Shunda ikkalamiz ham qiziquvchanligimizni qondirgan bo'lamiz. Bilasizmi, Forester, siz menga bir jentlmenni eslatasiz, men u bilan yetmish... ha, yetmish yil ilgari do'stlashgan edim.

Kampir ularning oldida o'tirar va ular go'yo kulrang, adashib titroqqa tushgan kuya bilan gaplashayotgandek bo'ldilar. Uning tovushi allaqayoqdagi uzoqlardan, qarilik va so'lishning qa'ridan, qurib qolgan gullar va allaqachonlar o'lib ketgan kapalaklar xoki tagidan eshitilayotgandek.

— Xo'sh, nima qildik? — Kampir turdi. — Ertaga keladigan bo'ldingmi?

— Albatta, kelaman, — dedi Bill Forester.

Kampir o'z ishlari bilan shaharga chiqib ketdi, yigit bilan bolakay muzqaymoqni yeyishda davom etib, uning ortidan qarab qoldilar.

Ertasi ertalab Uilyam Forester o'z gazetasi uchun mahalliy xabarlardan tayyorladi, tushdan so'ng shahar chetiga chiqib, baliq ovladi, bor-yo'g'i bir nechta mayda baliqdan boshqasi nasib qilmadi, alamidan ularni suvga tashlab yubordi, soat uchda, o'zi bilmagan holda, mashinasi bilan bir ko'chada paydo bo'ldi; bu haqda tuzukroq o'ylamagandi ham, lekin shu ko'chaga kelib qoldi. Qo'llari o'z-o'zidan rulni burganda mashina katta yarimdoira yasab duxoba qoplangan zinapoyalarga yaqinlashdi. Mashinasidan chiqib, eshikni yopdi, qaraydiki, uning ba'zi joylari ezilgan, ko'ra-verib-ko'raverib, chaynalaverib uvadasi chiqib ketgan mushtugidek eski katta yam-yashil bog'dagi viktorian usulda qurilib, yangigina bo'yoqdan chiqqan uch qavatli bino oldida ana shunday aftodahol ko'rinib ketdi. Bog'ning narigi chekkasida nimadir lipilladi, past ovoz bilan kimdir kimni chaqirgani eshitildi va u miss Lumisni ko'rdi. Kampir u yoqda, boshqacha makon va zamonda bir o'zi o'tirib, Uilyam Foresterni kutardi, oldida choy serviz idishlari yumshoq kumush rang taratadi.

— Aytgan vaqtida tayyor turib kutgan ayolni birinchi marta uchratishim, — dedi Uilyam Forester, unga yaqinlashib. — To'g'risi, o'zim ham uchrashuvga birinchi marta o'z vaqtida kelishim.

— Nega endi? — dedi kampir va to'qima oromkur-sida qaddini rostlab o'tirdi.

— To'g'risi, bilmayman, — e'tirof etdi u.

— Mayli. — Kampir choy quydi. — Boshlanishiga: siz bu dunyomiz haqida nimalarni o'ylaysiz?

— Hech nima bilmayman.

— Aytishlaricha, donishmandlik shundan boshlanar-mush. Odam o'n yettiga kirganida hamma narsani biladi. Agar u yigirma yettiga kirib ham hanuz hamma narsani bilsa, demak u hali ham o'n yetti yoshda.

— Siz hayotingizda ko'p narsani uqibsiz.

— Har holda qariyalar uchun yaxshi, ularning ko'rinishi shundayki, go'yo dunyodagi hamma narsalarni biladilar. Lekin bu — soxtakorlik va niqob, boshqa har qanday soxtaligu niqoblar singari. Biz, qariyalar yolg'iz qolganimizda bir-birimizga ko'z qisishib, jilmayamiz:

qalay, mening niqobim, soxtakorligim, dadilligim senga yoqadimi, demoqchi bo'lamiz. Axir, hayot deganimiz o'yin emasmi? Men ham yomon o'ynamayman-a?

Ikkovlari kulib yuborishdi. Bill stulga gavdasini tashlab ko'p oyu kunlardan buyon birinchi marta tabiiy kuldi. Keyin miss Lumis ikki qo'llab chashkasini oldida, ichiga mo'raladi.

– Bilasizmi, biz shunaqa kech uchrashganimiz yaxshi bo'ldi. Yigirma bir yoshimda, hali tentakkina paytimda sizni uchratishni istamagan bo'lardim.

– Chiroylikkina qizlar uchun yigirma bir yoshda maxsus qonunlar mavjud.

– Siz shunday deb o'ylaysizmi, chiroylikkina bo'lganmanmi?

U muloyimlik bilan bosh irg'adi.

– Nega bunday deyapsiz? – so'radi kampir. – Mana, siz ajdarni ko'rib qoldingiz, u hozirgina oqqushni paqqos tushirdi. Ajdarning labiga yopishib qolgan bir-ikki patga qarab oqqushni tasavvur qilish mumkinmi? Qolgan narsa shu – ajdar, bujmaygan, taxlam-taxlam bechora oqqushginani yeb qo'ygan. Men oqqushni allazamondan buyon ko'rmayman. Hatto ko'rinishi qanaqa bo'lganini eslolmayman. Lekin uni his qilaman. Ajdarning ichida u o'sha-o'sha, hali ham tirik va bittayam pati aynimagan. Bilasizmi, ba'zan ertalab, bahor yoki kuzda, uyg'onib ketaman va o'ylay boshlayman: mana hozir o'tloqlardan yugurib o'rmonga kirib ketaman-da, yertut terib chiqaman! Yoki ko'lda cho'milaman, yoki tun bo'yi tonggi shafaqqacha raqs tushaman! Keyin, birdan o'zimga kelaman. Bor-e, quribgina ketsin hammasi, deyman. Axir, bu munkillagan vayrona-ajdar meni qo'yib yubormaydi. Men qulab tushgan minora ichida qolgan malika, tashqariga chiqishning iloji yo'q, o'tirib, shu o'tirganча go'zal shahzodani kutishni bill!

– Kitob yozsangiz bo'lar ekan.

– Azizim, bolaginam, kitob ham yozganman. Qari qiz boshqa nimayam qilsin? O'ttiz yoshimgacha yengiltak ahmoq edim, ermaklar, ko'ngil xushi va o'yin-kulgidan boshqa narsalarni o'ylamaganman. Keyin men chindan sevib qolgan yakkayu yagona bir odam kutaverib toqati toq bo'ldi-da, boshqasiga

uylandi-qo'ydi. Va shunda o'zimga o'zim qasdma-qasd qaror qildim: baxting kulib boqqanida erga tegmadingmi, ajab bo'ldi, endi qizligingcha o'tiraver! Keyin sayohatlarga o'zimni urdim. Jomadonimni rangbarang yopishtirma qog'ozlar qoplab oldi. Parijda, Venada, Londonda bo'ldim, hamma yoqda bir o'zim, yolg'iz. Tushunib yetdimki, Parijda yolg'iz bo'lishing Illinoys shtatining Grintaunidagidan hech narsasi bilan yaxshiroq emas ekan. Qayerda bo'lishingdan qat'i nazar, muhimi — sen yolg'izsan. Albatta, mulohaza yuritish, yurish-turishingni sayqallash, fikrlaringni o'tkirroq qilish uchun vaqting bemalol bo'ladi. Lekin, goho o'ylab qolaman: taxminan o'ttiz yil shanba va yakshanba kunlarini men bilan o'tkazadigan do'st uchun o'tkir so'zimni yoki tiz bukib ta'zimimni jon deb bergan bo'lardim.

Ular sukutsaqlab choy ichishdi.

— Mana shunaqa, o'z-o'zimga achinish xuruji bo'lib turadi, — muloyimlik bilan dedi missis Lumis. — Keling, siz haqingizda gaplashaylik. Siz o'ttiz bir yoshdasiz va hali ham uylanmagansizmi?

— Men buni shunday izohlagan bo'lardim: sizga o'xshab yashayotgan, o'ylaydigan va so'zlaydigan ayollar juda kam, — dedi Bill.

— Voy, xudoyim-ey! — deb yubordi kampir, jiddiy ohangda. — Nahotki yosh ayollar menga o'xshab gapirsa! Bu — kechroq keladi. Birinchidan, ular bunga yoshlik qiladilar. Ikkinchidan, yigitlarning aksari, agar ayolning kallasida qandaydir fikr borligini bilib qolishsa, o'lgudek qo'rqishadi. Balki, o'z fikrlarini yaxshilab yashirgan juda aqlli ayollarni ko'p marotaba uchratgandursiz. Kolleksiya uchun noyob qo'ng'izni topmoqchi bo'lsangiz, uni yaxshilab qidirish kerak, turli xilvatlarning burchak-burchaklarini paypaslashga erinmaslik lozim.

Ular yana kulishdi.

— Mendan o'ta sinchkov qari bo'ydoq chiqishi aniq, — dedi Bill.

— Yo'q, yo'q, bunday qilish kerak emas. Noto'g'ri ish qilgan bo'lasiz. Siz bugun ham bu yerga kelmasligingiz kerak edi. Bu ko'cha misr ehromlariga borib taqaladi,

boshqa — hech narsa! Albatta, ehrom — yaxshi narsa, ammo mumiyo sizga mos hamroh emas. Qayoqlarga borishni istagan bo'lardingiz? Hayotda biror narsaga erishish uchun nima qilishni istardingiz?

— Istanbul, Port-Said, Nayrobi, Budapesht shaharlarini ko'rishni istayman. Yana, kitob yozish. Ko'p-ko'p chekish. Qoyadan tushib ketish, lekin yarim yo'lda daraxtga ilinib qolish. Marokashdami, qayerdadir, tunda, qop-qorong'i jinko'chada menga qarata uch marta o'q otishlarini xohlayman. Go'zal ayolni sevib qolishni istayman.

— Men bularning hammasiga yordam berolmayman, — dedi missis Lumis. — Lekin, men ko'p sayohat qilganman, sizga turli joylar haqida hikoya qilib berishim mumkin. Kerak bo'lsa, bugun kechqurun soat o'n birlarda uyimning oldidagi o'tloqdan yugurib o'tsangiz, agar uxlashga yotib qolmagan bo'lsam, Fuqarolar urushi davridan qolgan mushketdan sizga qarata otishim mumkin. Qalay? Shunda sizning sarguzashtlarga bo'lgan mardonavor ehtirosingiz qonadimi?

— Bu juda ajoyib bo'lardi!

— Boshlanishiga qayoqqa borishni xohlaysiz? Sizni istagan joyingizga olib ketishim mumkin. Sizni sehrlab qo'yishim mumkin. Istasangiz, bas. London? Kohira? Ha, ha, yuzingiz yorishib ketdi! Bo'pti, demak Kohiraga boramiz. Hech narsani o'ylamang. Mushtugingizni mana bu xushbo'y tamaki bilan to'ldiring va o'rnashib o'tirvoling.

Bill Forester oromkursi suyanchig'iga o'zini tashlab, mushtugini tortdi va jilmayganicha tinglashga shaylandi.

— Kohira... — deb boshladi kampir.

Misr sahrosining qimmatbaho toshlari, qadam yetmagan xilvatjoylari va shamollari bilan to'la bir soat o'tdi. Quyosh oltin nurlarini taratadi, Nil sariq loyqa suvlarini oqizadi. Ehromning eng tepasida yoshgina, shiddatli va hushchaqchaq qiz turardi va yigitini soyadan tepaga, quyoshga chiqishga undardi. U qizning yoniga chiqishga oshiqdi, mana qiz unga qo'lini uzatib, oxirgi pog'onadan chiqishga yordam berdi keyin ular

kulishib, tuyaning ustida chayqalishdi, ro'parada ulkan Sfinks osmon qadar ko'tarildi kech tunda esa u yerdagi kvartallarda bronza va mis buyumga bolg'achalar urilib, jaranglaydi, kimdir notanish torli asboblarni chaladi, notanish ohang borgan sari past ovoz bilan eshilib-eshilib, nihoyat, uzoqlarda qotib qoladi.

Uilyam Forester ko'zlarini ochdi. Miss Elen Lumis so'zlashdan to'xtadi va ikkovlari yana Grintaundagi bog'da o'zlarini ko'rishdi. Endi ular bir-birlarini go'yo ming yildan beri biladigandek kayfiyatda edilar, kumush choynakdagi choysovib, likopchadagi pechene botayotgan quyosh nurlarida quriy boshlabdi. Bill nafasini rosladi, kerishdi va yana rosladi.

— Hayotda hech bunaqa mazza bo'lmagan!

— Menga ham.

— Men sizni charchatib qo'ydim. Bir soat oldinroq ketishim kerak edi.

— Men bu bir soatni a'lo darajada o'tkazganimni o'zingiz ham bilasiz. Lekin siz aqlini egan kampir bilan o'tirishingizning nimasi yaxshi?

Bill Forester yana oromkursi suyanchig'iga o'zini tashlab, yarimyopiq qovoqlari ostidan suhbatdoshiga tikildi. Keyin ko'zlarini shunday yumdiki, faqat ingichka yorug'lik chiziqchasigina ko'rindi. Boshini ehtiyotlik bilan goh bir tomonga, goh ikkinchi tomonga engashtirdi.

— Nima qilayapsiz? — tushunolmay so'radi miss Lumis.

Bill javob bermasdan uni kuzatishda davom etdi.

— Agar nuqtasi topilsa, — g'udrandi u, — muhimi moslashish, ortiqcha narsalarga e'tibor bermaslik — xayolida esa boshqa fikr: ajinlarga qaramasa ham bo'ladi, yillarni esa olib tashlab, vaqtni orqaga qaytarish kerak.

Va to'satdan cho'chib tushdi.

— Nima bo'ldi? — dedi miss Lumis.

Biroq sharpa yo'qoldi. U ko'zlarini ochib, sharpani yana tutib olmoqchi bo'ldi. Xato, bunday qilish kerak emasdi. O'zini orqaga tashlab, shoshmasdan, ko'zlarni chala yumib, hamma narsani esdan chiqargandek erinchoqlik bilan qarash kerak edi.

– Bir soniya men uni ko'rdim, – dedi Bill.

– Nimani?

Oqqushni-da, albatta, deb o'yladi u va kampir, ehtimol, bu so'zlarni uning lablaridan anglab olgandur.

Kampir o'z oromkursisida shiddat bilan gavdasini to'g'rilab o'tirdi. Qo'llari tizzasida qotgan. Billga tikilgan ko'zlari asta yoshga to'ldi. Bill besaranjom bo'ldi.

– Meni kechiring, – deya oldi u. – Xudo haqqi, kechiring.

– Hechqisi yo'q. – Ayol ilgariydek gavdasini tikutib o'tirdi, qo'llari tizzasida bir-biriga chirmashgan, ko'z yoshlarini artmadi. – Endi ketganingiz yaxshi. Ertaga yana kelishingiz mumkin, hozir esa, iltimos, keting, boshqa hech narsani gapirmang.

U bog'ni tezgina kesib o'tdi, o'girilib, soyadagi stol tegrasida o'tirgan miss Lumisga qarashga botinolmadi.

To'rt kun o'tdi, sakkiz, o'n ikki kun; Billni goh choyga, goh kechki ovqat, goho tushlikka taklif qilishdi. Choshgohdan keyingi uzundan uzoq yamyashil soatlarda ular gaplashib o'tirishdi, san'at va adabiyot haqida, hayot, jamiyat va siyosat haqida. Muzqaymoq, qovurilgan kaptar yeyishdi, yaxshi sharoblardan ichishdi.

– Odamlar nima deb g'iybat qilishlari meni qiziqitirmaydi, – dedi miss bir kun. – Ular g'iybat qilishayotgandur, a?

Bill uyalib stulda tipirchiladi.

– O'zim ham shunday o'ylagandim. Ayolni doim g'iybat qilishadi, hatto to'qson beshga kirgan bo'lsa ham.

– Men boshqa kelmasligim mumkin.

– Nima deyapsiz! – xitob qildi miss va shu zahoti tushunib qoldi. – Bu mumkin emas, o'zingiz ham bilasiz, – davom etdi u xotirjam tortib. – Axir nima deb o'ylashlari, nima deyishlari siz uchun baribir emasmi? Eng keragi, siz bilan menga ayon – buning hech yomon joyi yo'q.

– Albatta, menga baribir, – tasdiqladi Bill.
– Unday bo'lsa, o'yinimizni davom ettiramiz. – Miss Lumis oromkursiga suyandi. – Bu gal qayoqqa? Parijmi? Bo'пти, Parij.

– Parijga. – Bill boshi bilan rozilik bildirdi.

– Shunday qilib, – boshladi miss, – ming sakkiz yuz sakson beshinchi yil, biz Nyu-York gavanida paroxodga o'tirayapmiz. Mana yuklarimiz, mana – biletlarimiz, u yoqda – ufq chizig'i. Biz ochiq dengizga chiqib bo'ldik. Marselga yaqinlashayapmiz...

Miss Lumis ko'prikdan pastga, Senaning tiniq suvlariga qaraydi, to'satdan Bill uning yonida paydo bo'lib, u ham pastga, yozning ko'z o'ngilaridan o'tib ketayotgan to'lqinlariga tikiladi. Mana, missning oppoq barmoqlarida ishtahâ ochadigan ichimlik solingan qadah, Bill yana uning yonida, unga engashib, qadah urishtirdi. Bill o'zini Versalning ko'zgularida, Stokgolmning tutun burqsitayotgan doklarida ko'rdi. Ular birgalashib Venesiya kanallari yoqalab joylashgan sartareshxonalar viveskalarini o'qishdi. Missning bir o'zi ko'rgan narsalarni endi ikkovlashib qaytadan ko'rishdi.

Avgustning o'rtalarida kechki paytikkovlari o'tirib, bir-birlariga tikilishdi.

– Bilasizmi, mana ikki yarim haftadan buyon har kuni buyoqqa kelayapman, – dedi Bill.

– Bo'lishi mumkin emas!

– Men bundan juda mamnunman.

– Ha, axir dunyoda qanchadan-qancha yosh qizlar bor!

– Ularga yetishmaydigan narsalarning bari sizda bor: ezgulik, aql, o'tkir zehn.

– Bema'ni gap! Ezgulik va aql – qarilik alomatlari. Yigirma yoshda bag'ritosh va yengiltak bo'lish ayol uchun hamma narsadan qiziqroq. – Miss tin olib, nafas rostladi. – Endi men sizni uyaltirmoqchiman. Esingizdami, biz birinchi marta aptekada ko'rishganimizda aytgan edingizki haligi bir vaqtlar meni yoqtirgan ekansiz. Keyin men buni unutib yuborishimni xohladingiz va shunga intildingiz, bu haqda boshqa gap ochmadingiz. Mana endi, o'zim o'sha haqda

so'rashimga to'g'ri kelayapti — tushuntirib bering-chi, qanaqa bema'nilik edi.

Bill dovdirab qoldi.

— Siz rostdan ham meni uyaltirdingiz.

— Qani, aytavering.

— Ko'p yillar ilgari men tasodifan sizning fotosuratingizni ko'rib qolgan edim.

— Men hech qachon fotosuratga olishlariga ruxsat bermayman.

— Bu juda eski surat edi, unda siz taxminan yigirma yoshdasiz.

— Buni qarang-a! Juda kulgili! Har gal men xayrli ishlar uchun pul ehson qilsam yoki ballga borsam, ular o'sha suratni qayerlardandir kavlab topishadi-da, bosaverishadi. Butu-un shahar kuladi.

Hatto o'zim kulaman.

— Bu gazeta tomonidan qilingan shafqatsizlik.

— Hecham. Men ularga aytganman — agar sizlarga mening fotosuratim kerak bo'lsa, ming sakkiz yuz ellik uchinchi yilda tushganimni olinglar. Odamlar meni o'shanday ko'rinishda eslab qolishsin.

Ammo, marhamatqilib, janoza kuni tobutqopqog'ini ochib yurmanglar.

— Bu qanday bo'lganini aytib beraman.

Bill Forester qo'llarini ko'kragiga bosib qovushtirdi, ko'zlarini pastga qilib, birpas sukut saqladi. O'sha fotosuratni yaxshilab ko'z oldiga keltirdi. Har bir chizgini eslash uchun bu bog'da vaqt juda yetarli edi, uning oldida o'sha suratdagi Elen Lumis gavdalandi, juda yosh va go'zal qiz surat oldirish uchun birinchi marta fotoapparat oldida turib bergan, xotirjam va tiniq nigoh, iboli tabassum.

Bu yuz — bahor nigohi, yoz nigohi, xushbo'y bedaning iliq nafasi, lablarda anorlarning rangi aks etadi, ko'zlarda choshgohdagi moviy osmon jimirlaydi. Bu yuzlarga tegib ketish — dekabrning erta tongida derazani ochib, yangilikni tuygandan nafas qaytish va zim-ziyo osmondan erinibgina tushayotgan momiqday qor parchalariga qo'lni tutib turish bilan barobar. Bularning bari — nafasning iliqligi va shaftoli guliga xos noziklik — fotosuratdeb atalmish mo''jizada muhrlanib

qolgan. Uning ustidan vaqt shamollari hukmronlik qilolmaydi, soatmillarining yugurigi uni qarita olmaydi, u hech qachon, hech bir soniyaga qarimaydi; bu eng yengil birinchi qorparcha hech erib ketmaydi, minglab iyulning jaziramasiga bardosh beradi.

Mana, qanaqa edi o'sha fotosurat va mana, qanday bilib oldi missis Lumis. Bill Forester bularni eslaganda uning xayolida tanish chehra namoyon bo'ladi va endi yana gapga tushib ketdi:

– Men bu oddiy suratni – sochini behasham, kamtar taratgan qizni birinchi marta ko'rganimda, u juda eskiligini bilmagandim. Gazetada xabar beri-shicha, ratushadagi bu kungi balni Elen Lumis ochadi. Men gazetadan ftoni qirqib oldim. Kuni bilan, qayoqqa borsam, o'zim bilan olib yurdim. O'sha balga borishga qat'iy qaror qildim. Keyin, kechga tomon men fotosuratga qarayverganimni kimdir ko'rib qoladi-yu bor haqiqatni menga ochishadi. Aytishlaricha, maftunkor bu qizning fotosurati allazamon olingan, gazetalar esa uni har yili bosaveradilar. Yana menga, balga borishga arzimaydi va u yerda suratdagi qizni baribir topib bo'lmaydi, deyishdi.

Ular sukut saqlab o'tirgan bir minutchka vaqt juda cho'zilib ketdi. Keyin Bill miss Lumisga zimdan qarab qo'ydi. Kampir bog'ning eng chekkasidagi atirgullar bilan qoplangan to'siqqa tikilib o'tirardi, yuzida hech narsa aks etmasdi. Keyin u oromkursisida bir pas chayqaldi-da, yumshoqqina qilib dedi:

– Mana, hammasi shu. Yana choy ichmaymizmi?

Ular indamay choy xo'plab o'tirishdi, keyin miss Lumis oldinga engashib, Bilning yelkasiga qoqib qo'ydi:

– Rahmat.

– Nimaga?

– Gazetadagi suratni qirqib olganingiz uchun, meni qidirib balga bormoqchi bo'lganingiz uchun, hammasi uchun. Sizga katta rahmat.

Ular bog'ning yo'laklarida tentirab yurishdi.

– Endi, mening navbatim, – dedi miss Lumis. – Esingizdami, yetmish yil ilgari menga xushtor bo'lgan bir yigitni tilga olib o'tgandim. U vafot etib ketganiga

ellik yil bo'ldi, lekin u paytda ancha yosh va chiroyli edi, uzzukun egar ustida bo'lar va hatto yoz tunlarida tevarak o'tloqlarda ot choptirib yurardi. Undan nuqul salomatlik va tentaklik ufurib turardi, yuzlari oftobda qoraygan, qo'llari doim tiralib yurardi, u doim jo'shqin va tajang edi, shunday shiddat bilan yurardiki, ana-mana o'zi parcha-parcha bo'lib ketadigandek tuyulardi. Goho ishini o'zgartirib turardi, hamma ishini tashlaydi-da, butunlay yangi joyga o'tadi. Kunlardan bir kun mendan ham qochib ketdi, chunki men undan-da tentakroq edim, erning vazmin xotini bo'lib qolishga hech ko'nolmasdim. Mana, shunaqa qilib hammasi tugadi. Kunlarning birida men uni tirik uchrataman deb hech o'ylamagandim. Lekin siz tiriksiz, sizning ham fe'lingiz ehtirosli va tiyib bo'lmaydigan, siz ham unga o'xshagan beso'naqay va ayni paytda nafosatlisiz. Siz o'zingiz nima qilishingizni bilmagan paytda men qanday hatti-harakat qilishingizni oldindan bilib turaman, lekin har gal sizdan hayratga tushaman. Qaytadan gavdalanish xotinlarning ertagi, deb hisoblab yurardim, lekin shu kunlarda bir narsani to'satdan o'ylab qoldim: ko'chaga chiqib «Robert! Robert!» deb qichqira boshlasam, bu chaqiriqqa Uilyam Forester qayrilib qaramasmikin?

— Bilmadim, — dedi u.

— Men ham bilmayman. Hayot shunisi bilan qiziqda.

Avgust oxirlab qoldi. Shahar bo'ylab kuzning birinchi salqin nafasi esib o'tdi, barglarning yorqin yashilligi xiralashdi, keyin daraxtlar bevosh alanga ichida qoldi, tog'lar va tepalarning yuzlari qizardi, qizil bo'yoqlar bilan chaplandi, bug'doy dalalari esa qoramtir tusga kirdi. Kunlar tanish va bir xil navbat bilan o'taverdi, go'yo mirzo chiroyli dastxat bilan xarf ketidan xarf, satr ketidan satr tushirgandek.

Bir kun Uilyam Forester yaxshi tanish bo'lib qolgan bog'da yurib borarkan, Elen Lumis choy stoli chetida o'tirib, nimalarnidir berilib yozayotganini uzoqdan ko'rib qoldi. Bill yaqin borganida pero va siyohni nari surib qo'ydi.

— Men sizga yozayotuvdim, — dedi kampir.

– Ovora bo'lmang, men shu yerdaman.

– Yo'q, bu xat — boshqacha. Qarang. — U Billga hozirgina yopishtirib, kaft bilan tekislangan zangori konvertni ko'rsatdi. — Ko'rinishini eslab qoling. Pochtachi uni sizga eltib berganida, bilingki, men olamdan o'tganman.

– E-e, nega bunday deysiz?

– O'tiring, eshiting.

U o'tirdi.

– Mening qadrli Uilyamim, — deb boshladi kampir shamsiya soyasiga berkinib. — Bir necha kundan keyin men o'laman. Yo'q, yo'q, gapimni bo'lmang. — U ogohlantirgandek qo'lini ko'tardi. — Men qo'rqmayman. Shuncha uzoq yashasang, ko'p narsani yo'qotar ekansan, hatto qo'rquvhissini ham. Umrimde hech qachon katta, dengiz qisqichbaqasini yaxshi ko'rmaganman, tatib ko'rmaganim uchundir, balki. Sakson yoshga kirgan kunim, kel, tatib ko'ray, dedim. Men ularni darrov yaxshi ko'rib qoldim deyolmayman, lekin endi ularning mazasi qanaqaligini bilaman va bundan keyin ulardan qo'rqmayman. Shunga o'xshab, deyman o'zimcha, o'lim ham qisqichbaqadek gap, bir amallab unga ham ko'nikarman. — Miss Lumis qo'lini siltadi. — Yetar, bas endi. Asosiysi, men sizni boshqa ko'rmayman. Menga janoza o'qilmaydi.

O'ylaymanki, bu eshikdan kirgan ayol, uxlash uchun o'z yotog'iga kirib ketgan ayol singari yolg'iz qolishga haqqi bor.

– O'limni oldindan bilib bo'lmaydi, — dedi Bill bazo'r.

Menga qarang, Uilyam. Men dahlizdagi, buvamdanda qolgan soatni yarim asrdan buyon kuzataman. Uni burab qo'yishganda necha soatdan keyin to'xtab qolishini oldindan aniq aytib bera olaman. Keksa odamlarda ham xuddi shunday bo'ladi. Burov kuchsizlanayotgani va mayatnik borgan sari imillab — imillab tebranayotganini ular sezadilar. Voy, iltimos, menga bunday qaramang!

– Kechiring, bilmay qoldim, — dedi Bill.

– Axir, biz vaqtimizni xush o'tkazdik. Shunday emasmi? Bizning har kungi suhbatlarimiz nihoyatda yaxshi bo'ldi. Og'izdan-og'izga o'tib, siyqasi chiqqan

gap bor, «ko'ngillar yaqinligi» deyishadi. — U qo'lida zangori konvertni aylantirdi. — Chin muhabbat, garchi jism goho o'zi bunga ishonmasa-da, ko'ngilda ruxda bo'ladi. Men doim shunday hisoblayman. Jism faqat o'zini o'ylaydi; yeyish ichish va tunni kutish uchun. Mohiyatan u — tun qushi. Ruh esa quyoshdan tug'ilgan va uning qismati uzoq hayotimiz davomida ming-minglab soatlar davomida bedor turib, atrofimizdagi hamma narsalarni o'ziga sindirib oladi. Tundan tarqalgan bechora va o'zim bo'lay, deyishdan boshqasini bilmaydigan jismni quyosh va aql butu-un umr davomida beradigan narsalar bilan tenglashtirib bo'ladimi? Bilmayman. Faqat shuni bilamanki, keyingi kunlarda mening ruhim sizniki bilan muloqotda bo'ldi va bu kunlar hayotimdagi eng yaxshi kunlar bo'ldi. Yana ko'p narsalar haqida gaplashish kerak edi-yu, lekin ularni keyingi uchrashuvga qoldirishga to'g'ri keladi.

— Vaqtimiz ko'p emas-ku.

— To'g'ri, lekin yana bir uchrashuv bo'lib qolar. Vaqt — o'ta g'alati narsa, hayot esa undan-da qiziq. Uning g'ildirakchalari yoki murvatlari sal boshqacha aylanib yo harakatlanib qolsa, oqibatda odamlarning hayoti bir-biri bilan juda erta yo juda kech chirmashadi. Men bu dunyoda juda ko'p ushlanib qoldim, ko'rinib turibdi. Siz esa yo juda erta tug'ilgansiz, yo — juda kech. Juda achinarli nomutanosiblik. Ehtimol, bu menga berilgan jazodur, axir men juda yengiltak qiz edim. g'ildirakchalar keyingi gal aylanishida yana, lozim bo'lganidan boshqacha burilib ketishi mumkin. Hozircha yaxshi bir qizni toping-da, uylaning, baxtli bo'ling. Bundan oldinroq siz menga ba'zi bir va'dalarni berishingiz kerak.

— Nima desangiz, tayyorman.

— Juda qartayib ketguncha yashamaslikka va'da bering, Uilyam. Iloji bo'lsa, ellikka kirmasdan o'lishga harakat qiling. Bilaman, bu oson ish emas, lekin men sizga maslahat beraman, kim biladi, yana qachon dunyoga ikkinchi Elen Lumis keladi? Siz esa mana bunday tasavvur qiling: aytaylik, siz munkillagan cholsiz va ming to'qqiz yuz to'qson to'qqizinchi yilning

kunlaridan birida Bosh ko'chadan sudralib ketayapsiz va qo'qqisdan meni uchratib qolasiz, men esa endigina yigirma birga chiqqanman, yana hamma narsa ostin-ustin bo'lib ketadi; bu juda ko'ngilsiz voqea bo'lardi, to'g'rimi? Nazarimda, oxirgi haftalardagi uchrashuvlarimiz qanchalik yoqimli bo'lmasin, biz, baribir, ortiq bunaqa yashay olmagan bo'lardik. Ming gallon choy va besh yuz pechene bitta do'stlik uchun yetarli. Shunday qilib, taxminan yigirma yillardan keyin o'pka shamollashini orttirib olishga harakat qiling. Axir, men bilmayman-ku, sizni narigi dunyoda qancha vaqt ushlab turishadi, ehtimol, darrov qaytarib yuborishar? Lekin men qo'limdan kelganicha harakat qilaman, Uilyam, bunga va'da beraman. Agar hammasi xatosiz va kechikmasdan sodir bo'lsa, keyin nima bo'lishini bilasizmi?

– O'zingiz ayting.

– Qachondir, aytaylik, ming to'qqiz yuz sakson beshinchimi yo to'qsoninchimi yilda Tom Smit yoki, deylik, Jon Grin ismli yigit ko'chada sayr qilib yurib, yo'l-yo'lakay aptekaga kirib qoladiyu odatdagidek, qaysidir nodir muzqaymoqni so'raydi. Qo'shni stolda esa uning tengdoshi-yoshgina qiz o'tiribdi va yigit muzqaymoq buyurayotganda nimadir sodir bo'ladi. Nimaligini va qanday sodir bo'lishini bilmayman. U qiz bo'lsa-ku, bu gaplarni xayoliga ham keltirolmaydi. Yigit ham. Shunchaki, muzqaymoqning oddiygina nomidan ikkovining ko'nglida odatdan tashqari bir his uyg'onadi. Ular gaplasha boshlaydilar, keyin tanishadilar va aptekadan birga chiqib ketadi-lar.

Kampir Uilyamga jilmayib boqdi.

– Mana, qanaqa silliq ishlar bo'ladi. Siz men kampirni ke-chiring-ku, hamma narsaning mag'zini chaqib, joy-joyiga qo'yishni yaxshi ko'raman. Bular shunchaki, sizga esdalik uchun oddiy bir narsa. Endi boshqa narsalar haqida gaplashaylik. Nima haqda gaplashsak ekan? Dunyoning bir burchagida, siz bilan men bormagan joy qoldimikin? Stokgolmda bo'lganmidik?

– Ha, go'zal shahar.

– Glazgoda-chi? Endi qayoqqa boramiz?

— Illinoys shtatidagi Grintaunga borib kelsak bo'lmaydimi? — taklif qildi Bill. — Shu yoqlarga. Axir, biz ikkalamiz o'zimizning qadrdon shaharda bo'lmadik-ku.

Miss Lumis kresloga suyandi, Bill unga taqlid qildi. Miss hikoyasini boshladi:

— Shahrimiz uzoq vaqtlarda, men endigina o'n to'qqizga kirganimda qanday bo'lganini so'zlab beraman.

Qish oqshomi, qiz konkisi bilan yaxlagan hovuzda yengil sir-panadi, oy nuri tushib turgan muz op-poq. Qizning oyoqlari ostida uning aksi birgalashib sirpanadi va unga bir nimalarni shi pshigandek bo'ladi. Mana, yoz oqshomi. Yozda bu shaharning ko'chalari va odamlarning yonoqlari jazirama bo'lib yonadi, yuraklar kuyadi, qayoqqa qarama, tillaqo'ng'izlar miltillaydi — goh yonadi, goh o'chadi. Oktabr oqshomi, derazalardan tashqarida shamol to's-to'polon ko'taradi, qiz esa oshxonaga berkinvolib obakidandon shimib, beg'am-betashvish holda qo'shig'ini xirgoyi qiladi, ana, u daryoning mox bosgan sohili bo'ylab yugurib ketayapti, mana, bahor oqshomida shahar chekkasidagi granit basseynning ko'm-ko'k, iliq suvida mazza qilib cho'milayapti. Endi to'rtinchi iyul, osmondan mushakning rangbarang uchqunlari yog'ilayapti, har bir zinapoyada turgan tomoshabinlarning yuzini qirmizi, ko'k, oq nurlar bilan yoritadi, osmonda so'nggi mushak o'cha boshlaganda bir qizning yuzlari hammanikidan kuchliroq chaqnaydi.

— Siz bularning barini ko'rayapsizmi?—so'raydi Elen Lumis. — Odamlar orasida meniyam ko'rdingizmi?

— Ha,— dedi Uilyam Forester, ko'zlari yumuq holda.— Sizni ko'rayapman.

— Keyin esa,— davom etdi kampir,— keyin...

Uning ovozi tinmadi, kun oxirlab borayapti, g'ira-shira quyuq-lashayapti, bog'dan tovush eshitilayapti, panjara ortidan o'tgan odam hatto olisdan eshitadi: kuchsizgina, sokin, kapalak qanotlarining shitirlashi kabi ovoz...

Ikki kun o'tib, Uilyam Forester o'zining tahririyatida o'tirgan edi, Duglas xatko'tarib keldi. Uning yuz ifodasiga qaraganda xatda nimalar yozilganini biladigandek edi. Uilyam Forester zangori konvertni tanidi, lekin ichini ochmadi. Ko'ylagining cho'ntagiga solib qo'ydi-da, bolaga bir minutga sukutsaq lab tikildi, keyin:

– Yur, Dug, mehmon qilaman, – dedi.

Ular ko'chalardan indamay yurib borishdi. Duglas gapirishni xayoliga ham keltirmaydi, shunday qilish kerakligini dilidan his qilib turardi. Eshik qoqib kelayotgan kuz chekindi. Yana yoz bulutlarni ko'pirtirib, osmonning ko'm-ko'k metall sirtini yaraqlatib yubordi. Ular aptekaga kirib, qorday oppoq ustun tagiga o'tirishdi, Uilyam Forester ko'krak cho'ntagidan xatni chiqarib o'z oldiga qo'ydi, ochib ko'rishga shoshilmadi.

U derazaga qarab o'tirdi: asfaltga quyoshdan tushib turgan sariq yorug'lik, vitrinalar ustida yashil mato soyabonlar, ko'chaning narigi betidagi viveskalarining tilladek yaltirayotgan harflari... keyin devordagi taqvimga qaradi. Ming to'qqiz yuz yigirma sakkizinchi yilning yigirma yettinchi avgusti. Qo'lidagi soatga qaradi, yuragi imillab va og'ir urayapti, soatning minut mili umuman yurmayapti, taqvim ham yigirma yettinchi avgustda mangu qotib qolgan va hatto quyosh ham osmonga mixlanib qolganu endi hech qachon botmaydi. Shiftda osilib yotgan shamol parraklar xo'rsingancha iliq havoni har tarafga tarqatayapti. Aptekaning lang ochiq eshigi oldida nimagadir kulishib ayollar o'tishdi, lekin u ularni ko'rmadi, ko'zlari bilan ularni yorib o'tib ko'chaning olis joylariga, sudning baland minorasidagi soatga qaradi. Nihoyat, xatni ochib, o'qiy boshladi.

Keyin aylanma taburetkada asta burildi. O'sha so'zlarni ichida unsiz takror-takror aytdi va nihoyat ovoz chiqarib aytdi, shundan so'ng buyurtma berdi:

– Vanilli limon muzqaymoq.

Duglas, Tom va Charli hansirashib, quyosh qizdirib turgan ko'cha bo'ylab yugurishardi.

– Tom, to'g'risini ayt.

– Senga nima kerak?

Hamma narsa yaxshi tugaydigan holatlar bo'ladimi?

— Bo'ladi, ertalabki tomoshalarda ko'rsatiladigan pesalarda.

— Bu o'z-o'zidan ma'lum, lekin hayotda-chi?

— Men senga bir narsani aytaymi, Dug: kechqurun yotib uxlashni juda yaxshi ko'raman! Shunga qaraganda, yaxshi tugaydigan narsa kuniga bir marta albatta bo'ladi! Ertalab turganingda hammasi badtar boshlanib ketishi ham mumkin. Lekin bunaqa paytda eslab qolaman: kechqurun uxlashga yotaman va birpas yotishim bilanoq yana hammasi yaxshi bo'lib qoladi.

— Ha yo'q, men mister Forester bilan kampir miss Lumis haqida so'rayapman.

— Kampir o'lib ketdi-ku, endi nimayam qilish mumkin?

— Bilaman. Faqat bu yerda nimadir boshqacharoq, to'g'rimi?

— Ha-a, mana nima haqida so'rayapsan! Mister Foresterning nazarida miss yoshgina, o'sha fotosuratdagi kabi yoshgina, haqiqatda esa, yoshi millionda! Shu haqda so'rayapsanmi? Menimcha, bu juda zo'r!

— Qanaqasiga zo'r?

— Keyingi vaqtlarda mister Forester bular haqida menga bir oz so'zlab bergan edi, nihoyatmen ma'nosini fahmladim va qizlarga o'xshab uvvos solib yig'ladim. Nimaga bunday qilayotganimni o'zim ham bilmayman. Faqat, boshqacha bo'lishini xohlamay turibman. Boshqacha bo'lganida sen bilan men gaplashadigan gap ham bo'lmasdi. Keyin, yig'lashni yaxshi ko'raman. Yaxshilab yig'laningdan keyin yana tong otib, yangi kun boshlanganga o'xshaydi.

— Mana endi tushundim!

— O'zing ham yig'lab olishni yaxshi ko'rasan, faqat buni gapirging kelmaydi. Mazza qilib yig'lab olsang, keyin hammasi yaxshi bo'lib ketadi. Mana senga quvonchli yakun. Yana ko'chaga chopqillab chiqib, bolalar bilan o'ynaging keladi. Qarabsanki, xech kutilmagan narsa boshlanadi! Mister Forester ham birdaniga mana shunaqa o'ylaydi-o'ylaydi-da, baribir hech narsa qilolmasligini tushunib qoladi, keyin

shunday yig'iga tushadiki? Qarasa, yana ertalab bo'lib qolibdi, garchi, aslida kunduzgi soat beshlar chamasi bo'ladi.

– Bunisi quvonchli yakunga o'xshamayroq turibdi.

– To'yib uxlab olish yoki o'n minut beto'xtov arilab yig'lash kerak yoki bir pint shokoladli muzqaymoq eb yoki shularning hammasi birga kelishi eng yaxshi dori, bundan yaxshisini topolmaysan. Bularni senga tibbiyot doktori Tom Spolding aytayapti.

– Bo'ldi qilinglar-e! – dedi Charli. – Yetib qoldik. Ular muyulishda qayrildilar.

Qishning o'rtasida ular yozning belgilari va izlarini qidirib, ularni yerto'lalardagi pechlarning o'txonalaridan, yaxmalakka aylangan hovuz labida yoqiladigan kechki gulxanlardan topardilar. Endi, yozda, ular yoddan chiqib ketgan qishni eslatadigan kichkinagina belgini bo'lsa-da, qidirib qoldilar.

Muyulishda ularning qizib ketgan yuzlariga, ro'paradagi katta g'ishtin uydan esgan, yengil yomg'ir singari shivalab yog'ayotgan salqin havo urildi. Ularning ro'paralarida oldindan yod bo'lib ketgan viveska osilib turardi.

YOZGI YAXMALAK

Bolalarga xuddi shuning o'zi kerak edi.

Yoz kuni «Yozgi yaxmalak!»! Ular bu so'zni takrorlab-takrorlab, kulishib, binoga yaqinlashishdi; bu bahaybat g'orning ichida, ammiak bug'lari ichida va billur tomchilari bilan qoplanib katta-katta – ellik, yuz va hatto ikki yuz funtli muz bo'laklari va aysberglar, qachonlardir yoqqan, lekin unutilmagan yanvar qorlari mudrab yotadi. Bolalar shularni o'z ko'zlari bilan ko'rishga oshiqardilar.

– Sezyapsanmi? – nafas rostladi Charli Vudmen. – Odamga yana nima kerak?

Ularning tep-pasida quyosh charaqlab turibdi, yuzlariga esa qishning muzdek nafasi yana va yana urildi, kamalakning hamma ranglari bilan tovlanib yotgan, doimiy bug' qoplagan ho'l yog'och taglikdan tarqayotgan hidni ichlariga tortib-tortib qo'ydilar.

Bolalar sumalaklarni tishlari bilan qarsillatishdi, ularning barmoqlari sovuqdan qotib qoldi, sumalaklarni dastro'molga o'rab so'rishga to'g'ri keldi.

– «Muz shabada, muzlatuvchi tumanlar», – shivirladi Tom. – «Qor qirolicha»ni eslaysizlarmi? To'g'ri, biz endi bunaqa bo'lmag'ur narsalarga ishonmaymiz. Balki u aynan mana shu yerda yashirilib olgandur, chunki unga hech kim ishonmay qo'ygan? Bu juda oddiy ish!

Muzlatgichdan ko'tarilgan bug'lar uzun tasma shaklli sovuq tutun bo'lib suzib ketishini kuzatib turishdi.

– Yo'q, – dedi Charli. – Bilasizlarmi, bu yerda kim yashaydi? Bitta O'sha yashaydi. Uni o'ylashing bilan eting jimirlab ketadi. – Charli ovozini pasaytirib, shivirladi: – Odamxo'r!

– Ha, u shu yerda tug'ilgan, shu yerda o'sib, butun umrini shu yerda o'tkazadi. Sizlar bir narsani tushuninglar: bu yerda doimiy qish, doim sovuq, Odamxo'rni deb biz yozda – eng issiq kunlarda ham, dim bo'lib ketadigan tunlarda ham qaltiraymiz. Bo'lmasa, u qayerdan keladi? Bu yerda hatto uning isi keladi. To'g'ri aytayapman, buni o'zlaringiz ham bilasizlar. Odamxo'r... Odamxo'r...

Qorong'ilikda tuman va bug'lar buralib-buralib chiqardi.

Tom chinqirib yubordi.

– Qo'rqma, qo'rqma, Dug! – Charli mazza qilib kuldi. – Men uning yoqasi ichiga sumalak tashlab yubordim.

Sud binosidagi soatyetti marta zang urdi. Aks-sado tarqalib havoda muallaq turib qoldi.

Illinoys shtatidagi qadam yetmas joylarda yo'qolib ketgan, tashqi dunyodan daryo, o'rmon, o'tloq va ko'l bilan ajralib qolgan kichkinagina shaharcha yozning iliq g'ira-shira qorong'iligiga cho'mgan. Piyodalar yuradigan yo'laklar hali ham lovullaydi. Do'konlar berkinib, ko'chalarga soyalar uzala tushayapti. Va shaharcha osmonida ikkita oy: sudning tantanali qora binosi tepasida dunyoning to'rt tarafiga qaratilgan soat laganlari ko'rinib turgan bo'lsa, sharq tomondagi

qop-qora osmonda esa dunyoni sutdek yorug' nurga ko'mib haqiqiy oy chiqayapti.

Aptekaning baland shifti ostida shamolparraklar shivirlashadi. Jimjimali parraklarning qorong'i panasida bir necha kishi o'tiribdi, qorong'ilikda ularning kimligi bilinmaydi. Goho sigaraning qizg'ish olovi charaqlab qo'yadi. Ayvonning chivin to'r tutilgan eshiklari g'irchillab yopiladi.

Yoz oqshomi so'ngida, ko'channing binafsharang toshlari ustidan Duglas Spolding yugurib borar, uning ortidan boshqa bolakaylar va itlar yelishardi.

— Salom, missis Laviniya!

Shumtakalar shuv etib o'tishdi. Laviniya Nebbs erinibgina ularning ortidan qo'l siltab qoldi. U yolg'iz o'zi o'tirar, onda-sonda oppoq barmoqlari tutgan salqin limonadli baland fujerni lablariga tutib ho'plar va kutib o'tirardi. — Men keldim!

Laviniya o'girilib qaradi, pillapoyada boshdan oyog'igacha oppoq kiyingan Fransina turardi. Undan gullayotgan sinniya va gibiskus isi ufurib turadi.

Laviniya Nebbs tashqari eshikni yopib, ichib tugatilmagan limonadni ayvonda qoldirdi.

— Yaxshi film tomosha qilish uchun eng qulay oqshom.

Ular ko'chaga chiqishdi.

— Qayoqqa, qizlar? — chaqirib qolishdi miss Roberta va miss Fern ularni o'z ayvonlaridan ko'rib.

— «Elita» kinoteatriga, Charli Chaplinni ko'rgani, — javob qaytardi Laviniya qorong'ilikning yumshoq ummoni ortidan.

— Yo'q, ketmaydi, bunaqa qorong'ilikda bizni uydan avrab chiqarolmaysizlar, qichqirdi miss Fern. — Xuddi mana shunaqa tunlarda Odamxo'r ayollarni bo'g'ib o'ldiradi. Bugun biz to'pponcha bilan qurollanib olib, qaznoqqa berkinvolamiz.

— Mana, yana bitta bema'nilik! — dedi Laviniya. Ikkala kampir eshikni taraqlatib yopishdi, qulf ichida kalit shirq etdi, qizlar esa yo'llarida davom etishdi. Qizib yotgan yo'laklardan yurib yoz tuning iliq nafasini his qilish yoqimli edi, go'yo yangigina pishirilgan nonning qattiq qobig'i ustidan yurib borayotgandek bo'lasan.

Qaynoq havo oqimi oyoqlarni o'g'rincha o'rab oladi, keyin ko'ylak ostidan kirib, butun gavidani quchoqlab oladi... Yoqimli!

– Laviniya, Odamxo'r haqidagi gaplarga ishonasanmi?

– Til besuyak, bizning xonimlar valaqlashishni juda yaxshi ko'rishadi.

– Nima deganda ham ikki oy burun Xetti Mak-Dolisni o'ldirib ketishdi, bir oy oldin – Roberta

Ferrini, mana endi, Elizabet Ramsel g'oyib bo'ldi...

– Xetti Mak-Dolis ahmoq qiz edi. Kafillik beramanki, u birona sayyor savdogar bilan qochib ketgan.

– Qolganlari-chi? Aytishlaricha, ularni bo'g'ib o'ldirilgan holda topishgan. Tillarini tishlab olishgan emish.

Ular shaharni ikkiga ajratib turgan jar yoqasida turishardi. Ortda yorug' uylar va musiqa qoldi, oldinda esa – jarlik, rutubat, shilliqqurtlar va zulmat.

– Balki biz bugun kinoga bekor ketayotgandurmiz? – dedi Fransina.

– Odamxo'r izimizdan tushib, o'ldirib ketsa-ya? Shu jarni yoqtirmayman. Qora, qo'rqinchli!

Laviniya jarga qaradi, u kecha-kunduz tinim bilmaydigan dinamo-mashinaga o'xshab ko'rindi, u yerda nimalardir muttasil shang'illaydi, shitirlaydi, to'lg'onadi – o'simliklar, hasharotlar va qanaqadir yirtqichlarning hayoti kechadi. Jarning tubidan issiqxonaning, qandaydir, ko'ngilni aynitadigan bug'lanishlari, qadimiy, ich-ichidan yuvilib ketgan slaneslar, oqar qumlar isi keladi. Qora dinamo-mashina esa guvillagani-guvillagan, uchib yurgan tilla qo'ng'izlar elektr uchqunlariga o'xshab zulmatni tilib o'tadi.

– Men-ku, bugungidek qorong'i tundan uyga qaytishimda shu jirkanch jardan o'tmayman, – dedi Fransina.

– Lekin sen, Laviniya, uyga mana shu yo'ldan qaytasan. Mana shu zinalardan, ko'prikdan... qo'q-qisdan

Odamxo'rga yo'liqib qolsang-a!

– Bema'ni gap! – dedi Laviniya Nebbs.

– Men bu yerdan yurmayman, sen esa so'qmoqdan

bir o'zing yurib, o'z qadam tovushlaringga quloq tutasan.

Uyinggacha hamma yo'lni bir o'zing o'tasan. Menga qara, Laviniya, nahotki, uyingda bir o'zing qo'rqmasdan yotasan?

– Qari qizlar yolg'iz yashashni yoqtiradilar. – Laviniya butalar oralab o'tgan so'qmoqni ko'rsatdi. U qorong'ilik qa'rida g'oyib bo'lgan, issiqxonadagi kabi issiq va dim edi. – Kel, to'ppa-to'g'ri kesib chiqamiz.

– Qo'rqaman!

Hali juda kech emas.

Laviniya Fransinani qo'ltiqlab olib, ilonizi so'qmoqdan boshlab ketdi, borgan sari pastlab-pastlab, chirildoqlarning iliq muhitiga, qurvaqalar qurillayotgan makonga, chivinlarning ingichka ovozlari bilan to'yingan jimlikka kirib ketishdi. Ular quyosh taftidan yonib ketgan quruq o'tlar qoldiqlarini oralab o'tishdi, qurigan o'tlar poyasi yalang'och to'piqlarni qitiqlab qo'yadi.

– Yuguramizmi? – hansirab so'radi Fransina.

– Yo'q!

So'qmoq birdaniga chetga burildi va ularga ko'ringan narsa...

Tunning ohangdor sukunatida, quyoshda qizib olgan daraxtlar ko'lankasida Elizabet Ramsel yotardi. U go'yo ko'zni erkalatuvchi yulduzlar va beg'am shamollardan rohatlanib, birpasga cho'zilgandek ko'rinadi, qo'llari yengil qayiqning eshkaklariga o'xshab badani bo'ylab erkin tashlangan.

Fransina qichqirib yubordi.

– Baqirma! – Laviniya qo'lini uzatib Fransinani mahkam ushlab oldi, u bo'lsa piqillab, ko'z yoshlaridan bo'g'ildi. – Qichqirma, qichqira ko'rma!

Elizabet, go'yo to'lqinlar chiqarib tashlagandek yotardi, yuzini oy nuri yoritgan, ko'zlari katta-katta ochiq, daryo tubidagi mayda toshlar kabi xira nur qaytaradi, tilining uchini tishlagan.

– O'lgan, – dedi Fransina. – Voy, u o'lgan, o'lga-an!

Laviniya go'yo toshqotib qoldi, tevarakda iliq soyalar quyushlab boryapti, chirildoqlar chirillab, qurvaqalar ashulasi avjga chiqayapti.

– Politsiyaga xabar berish kerak, – dedi u nihoyat.

– Meni quchoqla, Laviniya, sovqotdim, judayam sovqotdim, umrimda bunaqa sovuq yemaganman. Laviniya Fransinani bag'riga bosdi. Bu orada oyoqlar ostida qisirlab sinayotgan o'tlarni bosib politsiyachilar yaqinlashib kelishayotgan edi, oyoqlar ostida qo'lchiroqlardan tushayotgan yorug' o'ynaydi, ataylab pasaytirilgan ovozlari keladi. Soat sakkiz yarimga yaqinlab qolgandi.

– Naq dekabrning o'zi-ya! Sviter kiyadigan payt! – Fransina ko'zlarini ochmasdan dugonasiga yopishdi.

– Endi ikkovinglar ketishingiz mumkin, – dedi mirshab. – Ertaga uchastkamizga kirib o'tishinglarni so'rayman, sizlarga beradigan savollarimiz bo'lishi mumkin.

Laviniya ham, Fransina ham mirshabdan va yana o't ustida cho'zilgan, harakatsiz bir nimani yopgan oq choyshabdan nari ketishdi.

Laviniyaning yuragi qinidan chiqqudek dukurlaydi, sovuq uning ham suyak-suyagidan o'tib ketgan, oy yorug'ida uning ingichka barmoqlari sumalakchalar kabi oqarib ko'rinadi. Butun yo'l davomida bir narsalarni gapirgani yodida, Fransina bo'lsa piqillab-piqillab uning pinjiga kirib oldi.

To'satdan ortlaridan ovoz keldi:

– Sizlarni kuzatib qo'yish kerakmidi?

– Yo'q, o'zimiz ketaveramiz, – javob qildi Laviniya qorong'ilikda va ular yo'lda davom etishdi. Ular jar tubi bilan borishardi, bu yerda hamma narsa shitiraydi va ularning isini ehtiyotkorlik bilan tuyib olayotgandek shivirlashadi, chirillaydi, qarsillaydi, odamlar chiroqlar yoqib, gaplashib, qotilning izini qidirayotgan kichkina orolcha esa ancha orqada ko'zdan g'oyib bo'lgan.

– Men ilgari hecham o'lik ko'rmaganman, – dedi Fransina. Laviniya soatiga tikildi, u go'yo, xudo bilsin, qanchalik uzoqda edi, o'zining bilagi ming mil narida tuyuldi.

– Sakkiz yarim bo'пти. Yo'ldan Elenni olib, kinoga boramiz.

– Kinoga? – Fransina sakrab tushdi.

— Albatta! Hozirgi voqeani unutib yuborish kerak. Kalladan chiqarib tashlash kerak. Uyga hozir qaytsak, doim shu voqeani o'ylaydigan bo'lib qolamiz. Yo'q, kinoga boramiz, go'yoki hech qanaqa voqea bo'lmagandek!

— Laviniya, nahotki jiddiy gapirayotgan bo'lsang?

— Jiddiy bo'lganda qandoq! Esdan chiqarib tashlash kerak, kulish kerak!

— Axir, u yoqda Elizabet... sening dugonang... meniyam.

— Unga hech qanaqa yordam berolmaymiz, demak, o'zimizni o'ylashimiz kerak. Ketdik.

Ular qorong'ilikda jarning qiyaligidagi tosh so'q-moqdan yuqoriga qarab o'rmalashdi.

Va qo'qqisdan ularning yo'lini to'sib, turgan odam gavdasi ko'rindi. U jar tubidagi qo'lchiroqlarga, jasadga tikilib, u tomondan eshilib turgan g'o'ng'ir-g'o'ng'irlarga quloq solib kelayotgani uchun qizlarni payqamadi. Bu — Duglas Spolding edi. U bir nima qilishga ojiz odamdek qo'llarini osiltirib, ko'zlarini jardan uzolmay, oy nurida bo'rdek oqarib turardi.

— Uyingga ket! — qichqirdi Fransina.

Spolding eshitmadi.

— Hey, karmisan? — o'kirdi Fransina. — Uyingga ket! Bu yerdan tezroq jo'na! Eshitayapsanmi?! Uyingga ket, uyingga, UYINGGA!

Duglas boshini burib, ularga hech narsani ko'r-mayotgan ko'zlarini tikdi. Lablari titrar edi. Tushunib bo'lmaydigan bir nima deb, to'ng'illab qo'ydi. Keyin indamasdan orqasiga o'girildi-da, qochib ketdi. U uzoqdagi tepaliklarga, iliq qorong'ilikka qarab indamay yugurdi.

Fransina yana piqillab yubordi, yig'ladi va Laviniya Nebbs ortidan ergashdi.

— Xayriyat-ey! Endi kelmaysizlar, deb o'ylayot-gandim. — Elen Grin zina tepasida betoqat bo'lib, yer tepinib turardi. — Sizlar bor-yo'g'i bir soatga kechikdinglar. Nima bo'ldi?

— Biz... — deb boshlamoqchi bo'ldi Fransina. Biroq Laviniya uning qo'lini qattiq qisdi. — Uyoqda dahshatli to'polon. Kimdir jarda Elizabet Ramselni topibdi.

– O'likmi? ... U ... o'libdimi?

Laviniya boshini irg'ib tasdiqladi. Elen, oh degancha qo'llari bilan tomog'ini changalladi.

– Kim uni topibdi?

Laviniya yana Fransinaning qo'lini qisdi.

– Bilmadik.

Uch nafar qiz yoz oqshomining g'ira-shirasida bir-birlariga tikilganча turishardi.

– Men uyga kirvolib, hamma eshiklarni berkitib olgim kelyapti, – dedi nihoyat Elen.

Biroq, pirovardida sviterini kiyib chiqish uchun kirib ketdi. Tun iliq bo'lishiga qaramay, uni ham bezgak tuta boshladi.

U eshik ortida g'oyib bo'lishi bilan Fransina titroq ostida shivirladi:

– Nega rostini aytmading?

– Dilini vayron qilishning keragi bormi? – dedi Laviniya. – Vaqti kelib qolar. Ertaga aytaman.

Uch dugona ko'chada, siyohdek qora daraxtlar ostidan, to'satdan bir-biriga qapishib ketgan uylar yonidan yurib ketishdi. Dahshatli xabar yashin tezligida tarqalib bo'lgan edi: jardan uylarga, uylardan uylarga, pillapoyalardan pillapoyalarga, telefondan telefonga. Va qizlar ketayotib, uylarning eshik qulflari shiqirlab berki tilganini eshitib borishdi va tushirib qo'yilgan chiypardalar ortidan qarayotgan odamlarning nigohini sezishdi.

G'alati holat: oddiy oqshom edi, shaqildoqli, paqildoqli, muzqaymoqli, qo'llardan chivinga qarshi vanilli krem hidi kelardi, qo'qqisdan ko'chada bolalardan nishon qolmadi, ularning o'yini o'yinda qoldi, hammalari uy-uylariga tarqab ketishdi. Ularni chor-devor ichiga, qalin pardali derazalar ortiga berkitishdi va faqat tashlab ketilgan paqildoqlar erigan muzqaymoqlardan qolgan limonli va vanilli ko'lmakchalarda yotardi. Qiziq: eshiklarning bronza bolg'achalari va dastaklari ortida, dim xonalarda odamlar tiqilib olishgan, nafaslar qaytib ketay deydi, hamma terlagan. Beysbol koptoklar va chillaklar bo'm-bo'sh o'tloqlarga tashlab ketilgan. Kun bo'yi qizib, bug'i chiqib yotgan yo'laklarda oq bo'r bilan chizilayotgan rasmlar chala qolgan... Go'yo

bundan bir soniya oldin kimdir, hozir taraqlagan sovuq yopirilib keladi, deya e'lon qilgandek.

— Biz aqldan ozib qolibmiz. Bunaqa tunda ko'chalarda daydib yurish nimasi? — dedi Elen.

— Odamxo'r birdaniga uch kishini o'ldirmaydi, — javob qildi Laviniya. — Uch kishi yurganda xavfli emas. Undan keyin, qo'rqishga hali erta, u bir oyda bittadan ortiq o'ldirmaydi.

Ularning qo'rqib ketgan yuzlariga soya tushdi. Daraxt ortida kimdir turardi. Shu zahoti organning klavishlariga musht tushirilgandek bo'ldi. Uchala qiz turli ovoz bilan quloqni teshib yuborgudek qichqirishdi.

— A-ha, qo'lga tushdinglarmi? — bo'kirdi yo'g'on ovoz.

Va qizlarning oldiga bir odam yugurib chiqdida, xaxolay boshladi. Hozirgina o'zi berkinib turgan daraxtga suyanolib, qizlarni barmog'i bilan ko'rsatib kulardi.

— Men odamxo'rman!

— Frenk Dillon!

— Frenk!

— Frenk!

— Frenk, — dedi Laviniya — siz ikkinchi mana shunaqa ahmoqona hazil qilsangiz, sizni o'qlar ilma-teshik qilib tashlasin.

— Uyalmaysizmi? — Fransina jazava aralash o'kirdi.

Frenkning hozirgi xushchaqchqligidan asar qolmadi.

— Kechirasizlar, men hech o'ylamabman...

— Keting! — dedi Laviniya. — Nima, siz Elizabet haqida eshitmadingizmi? Uning o'ligini jordan topishdi.

Siz bo'lsangiz tun bo'yi izg'ib, qizlarni qo'rqitasiz. Gapirmang, bir so'zingizniyam eshitishni istamaymiz.

— Menga qaranglar, to'xtanglar...

Qizlar tez-tez yurib ketishdi. U ularga ergashdi.

— Shu yerda qolavering, mister Odamxo'r, endi o'zingizni qo'rqiting. Borib Elizabet Ramselning yuziga qarangchi, bu ish qanaqa ermak ekanligini ko'rasiz!

Laviniya dugonalarini daraxtlar va yulduzlar soya tashlab turgan ko'cha bo'ylab boshlab ketdi.

— Fransina, u hazillashdi-ku, — dedi Elen. — Laviniya, nega u bunaqa yig'layapti?

— Shaharga kiraylik, aytib beramiz. Nima bo'lganda ham biz kinoga ketayapmiz. Endi bas qilaylik, yetar!

Qani, pulinglarni chiqaringlar, yetib qoldik.

Aptekada dim havo turib qoldi. Katta yog'och shamolparraklar uni tarqatib turibdi, ko'chalarga hidlarni to'lqin-to'lqin haydayapti, goh arnika, goh spirt va goho sodali suvisi taraladi.

— Menga besh sentga yalpizli yashil konfetdan bering, — dedi Laviniya xo'jayinga. Uning yuzi ham qizlar yarim bo'sh ko'chalarda uchratgan odamlarnikidek bo'zargan va qat'iyatli edi. — Kinoda bir nima shimib o'tirish kerak-ku.

U kumush kurakcha yordamida yashil konfet olib, qog'oz xaltachaga soldi va besh sentli tortib berdi.

— Bugun hammanglar chiroyli bo'lib ketibsizlar, — dedi u. — Siz, miss Laviniya bugun kunduzi shokoladli soda suvichgani kirganingizda biram chiroyli va jiddiy edingizki, hatto bir odam siz haqingizda so'ray boshladi.

— Shunaqami?

— Ha, ustun oldida o'tirgan erkak. Siz chikdingiz, u bo'lsa, ortingizdan uzoq qarab qarab turdi-da: «Bu kim bo'ldi?» — deb so'radi. — «Ha, bu — Laviniya Nebbs, — dedim. Shaharning eng yoqimtoy qizi shu bo'ladi». —

«Aytganingizdek, yoqimtoy ekan, — dedi u. — Qayerda turadi?».

Shu yerga kelganda xo'jayin xijolat tortib, tilini tishladi.

— Bo'lishi mumkin emas! — dedi Fransina. — Nahotki, siz unga manzilni aytdingiz? Ishongim kelmaydi!

— Bilasizmi, men o'ylamay ish qilibman... «Ha, Park-stritda, — dedim, — bilasizmi, shundoq jarning tepasida.» Hech narsani o'ylamay aytib yuboribman. Mana endi, Elizabetni o'lik holda topishgandan keyin, attang deb qoldim. Ey, xudoyim-ey, nima ish qilib qo'ydim, deyman o'zimga.

Va u Laviniyaga besh sentlidan ko'proq ko'rinadigan konfetsolingan xaltachani uzatdi.

– Ahmoq ekansiz! – qichqirib yubordi Fransina va ko'zlariga yana yosh to'ldi.

– Meni kechiringlar. Axir, ... balki bunda hech qanaqa yomonlik yo'qdur?

Hamma sehrlangandek bo'lib Laviniyaga qaradi, u bo'lsa mutloq xotirjam. Faqat, ichida muzdek suvga sakrashdan oldin bo'ladigan kabi qandaydir titroq bor edi. Beixtiyor konfet uchun pul uzatdi.

– Yo'q, men sizdan pul olmayman, – dedi xo'jayin va teskari, qarab qandaydir qog'ozlarni titkiladi.

– Endi, bunday qilamiz, – Elen boshini ko'tarib, qat'iyatli qadamlar bilan aptekadan tashqari yo'naldi. – Men hozir taksi olaman va hammamiz uy-uyimizga jo'naymiz. Laviniya, keyin sening jasadingni butun okrugda qidirib yurishni istamayman. O'sha odamning niyati buzilgan. Nega, bo'lmasam, sen haqingda surishtiradi? Balki, endi seni jordan topishlarini xohlarsan?

– Bu oddiy odamlardan, – e'tiroz bildirdi Laviniya va asta burilib, kechki shaharga nazar tashladi.

– Frenk Dillon ham oddiy inson, lekin, uning o'zi Odamxo'r bo'lsa-chi?

Gap shu yerga kelganda ko'rdilarki, Fransina aptekadan haliyam chiqmabdi, o'girilib qarashganda u eshikdan chiqayotgan ekan.

– Xo'jayinni o'sha odam haqida gapirishga majbur qildim, – dedi u. – Ko'rinishi qanaqa, dedim. Bu yerlik emas, qora kostyumda, qandaydir oriq, so'lg'in, dedi.

– Hammamiz ham qo'rqib ketganimizdan har baloni o'ylab topayapmiz, – dedi Laviniya. – Hech qanaqa taksida ketmayman, meni ko'ndirishga harakat qilmanglar. Agar navbatdagi qurbon bo'lish peshanamga yozilgan bo'lsa, nimayam qilardim, shunday bo'ladi-da. Hayot, o'zi, juda zerikarli va bir xil, ayniqsa, o'ttiz uchga kirgan qiz uchun! Shuning uchun, aqalli shu safar tashvish tortishga halal bermanglar. Umuman, bu gaplarning hammasi bema'nilik. Men hecham chiroyli emasman.

– Sen juda chiroylisan, Laviniya. Sen shaharda hammadan ham go'zalsan, ayniqsa, endi Elizabet... – Fransina tutilib qoldi.

– Faqat, sen juda mag'rursan. Agar ozgina kirishimli bo'lganingda, allaqachon erga tekkan bo'larding!

– Hiqillayverma, to'xtat, Fransina! Mana kassaga ham yetdik. Men qirq bir sent to'lab, Charli Chaplinni ko'rishga kiraman. Agar sizlarga taksi kerak bo'lsa, marhamat, boraveringlar. Kinoni ko'rib bo'lib, uyimga o'zim yetvolaman.

– Laviniya, sen aqldan ozibsan! Sen bunaqa bema'nilik qilishingga qarab turolmaymiz.

Uchovlashib kinoteartga kirishdi.

Birinchi seans tugagan, xira yoritilgan zalda odamlar kam edi. Uch dugona o'rtadagi qatordan joy olishdi. Atrofdan lok hidi keladi, yaqinginada eshikning mis tutqichlarini artishgan bo'lsa kerak va shunda unniqib ketgan qizil duxoba parda ortidan xo'jayin chiqib, e'lon qildi:

– Politsiya bizdan kinoni ertaroq tugatishimizni so'rayapti, odamlar uylariga juda kech qolmasdan qaytishsin, deyapti. Shu sababdan biz xronikani ko'r-satmasdan, filmning o'zini boshlaymiz. Seans o'n birda tugaydi. Hammaga maslahat berishayapti: ko'chalarda ushlanib qolmasdan, to'ppa-to'g'ri uyinglarga boringlar!

– Bu gaplarni biz uchun atayin aytayapti, Laviniya, – shivirladi Fransina.

Chiroq o'chdi. Ekran jonlandi.

– Laviniya. – shivirladi Elen.

– Nima?

– Biz bu yoqqa kirayotganimizda ko'chani qora kostyum kiygan kishi kesib o'tdi. Hozirgina zalga kirdi, endi ortimizda o'tiribdi.

– Oh, Elen!

– Shundoq orqamizdami?

Uchovi birin-ketin orqaga qarashdi.

Ular kumushrang ekranning g'oyat soxta yog'dusida oppoq ko'rinayotgan begona yuzni ko'rishdi.

Qorong'ilikda, ularning tepasida butun dunyo erkaklari qarab turgandek tuyuldi.

– Men boshqaruvchini chaqirib kelaman! – Elen kinodan chiqish joyga bordi. – Filmni to'xtatinglar! Chiroqni yoqinglar!

– Elen, qayt! – qichqirdi Laviniya va o'rnidan turdi.

Ular stolga ustiga sodali suvdan bo'shagan stakanolarni qo'yishdi, kulib-kulib vanilli muzqaymoqda hosil bo'lgan dumchani yalashdi.

– Ko'rdinglarmi, qanaqa bema'ni ish bo'ldi, – dedi Laviniya. – Hech narsadan hech narsa yo'q to'polon ko'tardik. Juda xijolatli ish bo'ldi.

– Ayb menda, – dedi Elen sekingina.

Soat o'n bir yarim bo'ldi. Uch dugona qorong'i kinoteatrdan, Elenning ustidan kulgancha chiqishdi. Ular bilan birga boshqa tomoshabinlar ham ko'chaga yoyilib, noma'lum tomonlarga tarqab ketishdi. Elen ham o'z qilmishi ustidan kulishga harakat qildi.

– Bir tasavvur qilib ko'r-a, Elen: yo'lakdan yugurib borayotib «Chiroq! Chiroqni yoqinglar!» deb qichqirasan. Hozir o'lib qolaman, deb o'ylayman. Anavi bechoraning ahvolini tasavvur qilib ko'rgin!

– U – boshqaruvchining ukasi ekan, Rasindan kelibdi.

– Kechirim so'radim-ku, – e'tiroz qildi Elen shiftga tikilgancha, kattakon shamol parrak beso'naqay aylana-aylana iliq tun havosini tarqatar, ularga vanil, yalpiz va kreozat hidini ufurardi.

– Biz bu yerda sodali suv ichib o'tirishimiz kerak emasdi, axir politsiya ogohlantirgan edi.

– He, o'sha politsiyangni! – kuldi Laviniya. – Men hech narsadan qo'rqmayman. Odamxo'r hozir ming mil narida bo'lsa kerak. U haliveri qaytib kelmaydi, bu yerlarda yana paydo bo'lsa, politsiya uni o'sha zahoti tutib oladi. Meni aytdi dersizlar. Film ajoyib ekan-a, to'g'rimi?

Ko'chalar bo'm-bo'sh, yengil mashinalar, furgonlar, yuk mashinalari va odamlar hammasini birov supurib tashlagandek. Uncha katta bo'lmagan universal do'konning vitrinalarida chiroqlar yoniq, yorqin chiroqda iliqqina ko'rinayotgan mum manekenlar qizg'ish mum qo'llarini uzatib, oq-ko'kish brilliantli uzuklar qadab tashlangan barmoqlarini ko'z-ko'z qiladilar yoki to'q sariq mum sonlarini ko'rsatib, o'tkinchilarning nigohini paypoqlar va bog'ichlarga qaratadilar.

Manekenlarning ko'k shisha ko'zlari yongudek bo'lib qizlarni kuzatib qoladi, ular bo'lsa, qurib qolgan daryo o'zanidek bo'm-bo'sh ko'chada yurib borishar, akslari qop-qora to'lqinlarda gullaydigan suv o'tlari kabi derazalarda lip-lip ko'rinadi.

- Agar hozir qichqirsak, yordamga kelisharmikan?
- Kim?
- Anavi xaloyiq-da, vitrinadagilar...
- Ox, Fransina!
- Bilmadim...

Virtinalarda minglab erkaklar va ayollar qotganча jim turishar, ko'chada esa — bor-yo'g'i uch nafar qiz. Ularning poshnalari issiqdan yumshab qolgan asfaltga urilib chiqargan ovozlar jarangdor aks-sado berardi, go'yo ortdan o'q uzilgandek.

Qizil neon viveska qorong'ilikda xira li pilladi, qizlar uning oldidan o'tishayotganda jon berayotgan hasharot kabi vizilladi. Oldinda ko'chalar yastanib yotadi, oppoq, erib yopishib ketgan. Uchta nozikkina qizning tepasida, ham o'ngda, ham so'lda baland daraxtlar qad ko'targan, va shamol eng tepadagi quyuc barglarni shitirlatadi. Sud binosining o'tkir uchli minorasidan qaraganda ko'cha bo'ylab momaqaymoqning uchtagina momig'i uchib yurgandek tuyulgan bo'lardi.

— Oldin seni kuzatib qo'yamiz, Fransina.

— Yo'q, men sizlarni kuzataman.

— Tentak bo'lma, — e'tiroz qildi. Laviniya. — Sening Elektrik-parking shunaqa uzoqki! Meni kuzatib qo'ysang, keyin o'zing jar orqali qaytishingga to'g'ri keladi. Axir, boshinga daraxtdan bitta yaproq uzilib tushsa, yuraging yorilib ketar?

— Nimayam derdim, unda men senikida tunab qolaman, Laviniya, — dedi Fransina. — Axir, hamma-mizdan sen eng yoqimtoyisan.

Ular uch nafar kelishgan va yasangan manekenlar singari oy nuri quyilgan yashil o'tloqlar dengizi va asfalt bo'ylab yurib ketishdi. Laviniya ikki tomondan ularga quloq tutib orqaga o'tib ketayotgan qop-qora daraxtlarga qarab-qarab qo'yadi. Qizlar past ovozda valaqlashib, hatto kulishga harakat qiladilar, tun ularning qadamini tezlatib, keyin o'zi yugurib ketgandek,

shunday bo'lsa ham arang sudraladi va hamma narsa qayoqqadir shiddat bilan yelib boradi, hamma narsa oq tusga kirgudek qizigan, qor kabi jizillatadigandek tuyuladi.

...nnglar, ashula aytamiz, — taklif qildi Laviniya.

Va ular «Yoritgin, yoritgin sen, kuz oyi...» ni kuylashdi.

Ular bir-birlarini qo'ltiqlab, ortga qaramasdan yurishdi, past ovoz bilan o'ychan kuylashdi. Va kun bo'yi qizigan asfalt oyoqlari ostida oz-ozdan soviganiini sezib borishdi.

— Eshitinglar! — dedi Laviniya.

Ular yoz tuniga quloq berishdi. Chirildoqlar chirilaydi, uzokda, sud binosidagi soat o'n besh minuti kam yarim tunga bong urdi.

— Eshitinglar!

O'zi ham quloq tutdi. Qorong'iliqda arqon karavot g'ichirladi — Mister Tern uyqudan oldin oxirgi sigarani chekish uchun ayvonga chiqib, gamakda jimgina o'tirgandi. Sigaraning qizg'ish uchi imillab oldinga-orqaga borib-keladi.

Chiroqlar asta-sekin o'chib-o'chib, butkul yo'qoldi. Kichkina uylarda ham, katta uylarda ham o'chdi, ayvonlarni g'ira-shira yoritib turgan sariq va yashil chiroqlar, fonuslar va fonuschalar, shamchiroqlar, moy-chiroqlar so'ndi, qimirlagan jon borki misdan, temirdan, po'latdan yasalgan qulflar, lo'kidonlar, tambalar ortiga yashirindi. Laviniya shularni o'ylab borar ekan, barcha jonzot tor va qorong'i xujralarda boshigacha o'ranib-chirmanib berkinib olganini ko'z oldiga keltirdi. Odamlar karavotlarida yotishibdi, oy esa ularga yog'du sochayapti. Ular o'z yotoqlarida hech narsadan qo'rqmaydilar, yolg'iz bo'lmaganlari uchun ravon va osuda nafas oladilar. Biz bo'lsak ko'chada, sovib borayotgan asfalt ustida yuribmiz, tepamizda onda-sonda ko'cha fonuslari ko'rinib, soxta va mast-alast soyalar tashlaydi.

— Fransiya, mana, yetib kelding. Yaxshi uxlab tur!

— Laviniya, Elen, menikida tunab qolinglar. Kech bo'ldi, yarim kecha-ya! Sizlarni mehmonxonaga

yotqizaman. Issiq shokolad qaynatib beraman... mazza qilib yotasizlar! — Fransina ikkala dugonasini quchoqladi.

— Yo'q, rahmat,-dedi Laviniya.

Fransina yig'lab yubordi.

— Marhamatqilib, yana boshlamagin, — dedi Laviniya.

— O'lib ketishingni istamayman, — piqilladi Fransina va ko'z yoshlarini duvva to'kdi. — Sen shunaqangi chiroyli va mehribonsan, yashab yurishingni istayman. Bo'ptimi? Iltimos, iltimos, ketmanglar!

— Shunga hayajonlanib ketasan, deb o'ylamovdim. Uyinga yetib borgan zahotim senga qo'ng'iroq qilaman.

— Va'da berasanmi?

— Albatta! Hammasi joyida, deb ham aytaman. Ertaga Elektrik-parkda sayl tashkil qilamiz. O'zim vetchinali sandvich tayyorlab qo'yaman. Bo'ptimi? Ko'rdingmi, men umuman o'lib ketmoqchi emasman.

— Demak, qo'ng'iroq qilasan?

— Va'da berdim-ku!

— Unda mayli, xayrli tun bo'lsin, yaxshi uxlab turinglar! Fransina bir nafasda pillapoyaning tepasiga yugurib chiqdi-da, eshikdan ichkariga kirib ketdi. Eshik o'sha zahoti taraq etib yopildi-yu lo'kidonning shiqillagani eshitildi.

— Endi, seni uyingga kuzatib qo'yaman, Elen, — dedi Laviniya.

Shahar — bo'm-bo'sh! Hech qachon bunaqa ahvolga tushmagan edi. Sud binosidagi soat yarim tunga zang urdi.

Ovozlar bo'm-bo'sh ko'chalar, gulzorlar va o'tloqlar ustida qotib qoldi.

— To'qqiz, o'n, o'n bir, o'n ikki, — sanab turdi Laviniya, Elenni qo'ltiqlaganicha.

— O'zingni g'alati sezasan-a, to'g'rimi? — so'radi Elen.

— Nimani aytayapsan?

— Hamma uy-uyiga berkinib olib, eshiklarni tam-balab, o'rniga kirib, tinchgina yotgan bir paytda biz

ko'chada izg'ib yuribmiz. Shuni o'ylaganda axir, hozir ming mil tevarakda, ochiq osmon ostida bizdan boshqa hech kim qolmagandur?

Ularning qulog'iga iliq va qop-qora cho'nqirlardan olag'ovur eshitildi. Jar yaqin edi.

Bir minutdan so'ng Elenning uyi oldiga kelishdi va bir-birlariga uzoq tikilishdi. Shamol tiniq musaffolik isini olib keldi. Osmonda bulutlar yurib, oy ko'rinmay qoldi.

– Balki menikida qolarsan, Laviniya?

– Yo'q, uyimga ketaman.

– Gohida...

– Nima, gohida?

– Gohida shunday tuyuladiki, odamlarning o'zlari o'limni qidirib yuradilar. Bugun tunda sen o'zingni g'alati tutyapsan.

– Shunchaki, men hech narsadan qo'rqmayman, – javob qildi Laviniya. – Menga qiziq tuyulsa ham ehtimol. Lekin men es-hushimni yo'qotmayman. Xushyor fikr yuritadigan bo'lsang, hozir Odamxo'r shu yaqin-atrofdan bo'lishi mumkin emas. Hammayoq to's-to'polon, politsiya oyoqqa turgan.

– Politsiyang allaqachon uyida va shirin uyquni urib yotibdi.

– Ha, bunday deyishimiz ham mumkin: ozgina xatarli bo'lsa-da, men ko'ngilochar o'yin qilayapman, umuman olganda qo'rqinchli emas. Agar haqiqatda ham xatarli bo'lganida, hozir senikida qolgan bo'lardim.

– Balki ko'nglingda rostdanam yashaging kelmayotgandur?

– Bema'nilik! Fransina ikkoving shunaqa gaplarni topib yurasizlar!

– Vijdonim yo'l qo'ymayapti! Sen jarning tubiga yetib, ko'prikdan o'tayotganingda men qaynoq kakao ichayotgan bo'laman.

– Mening sog'lig'im uchun ham bir chashka ich. Yaxshi uxlab tur!

Laviniya Nebbsning bir o'zi uyquga cho'mgan ko'chaga, avgust tunining sukunatiga chiqdi. Uylar qop-qora bo'lib, g'o'dayib turar, birorta derazada yorug'lik yo'q, qayerdadir itvovullardi.

«Besh minutdan keyin uyda, xatarsiz o'tiraman, — o'ylardi Laviniya. — Besh minutdan keyin tentak qiz Fransinaga qo'ng'iroq qilaman. Men...»

Va shu daqiqada ovoz keldi.

Uzoqda, daraxtlar orasida erkak kishi kuylardi: «Oydin iyun tunida seni kutaman intizor...»

Laviniya qadamini tezlatdi.

Qo'shiq davom etardi: «Seni quchaman... sen-meniki deyman...»

Oyning xira yorug'ida ko'chada erinchoq va betashvish qadam tashlab kelayotgan odam qorasi ko'rindi.

«Zarur bo'lsa, qochib ketaman, birinchi uchragan eshikni taqillataman», — o'yladi Laviniya.

Boyagi odam qo'lidagi uzun tayoqni o'ynaganicha qo'shig'ini takrorlaydi: «Oydin iyun tunida seni kutaman intizor...»

— Va-ay, bemahalda kim daydib yuribdi? Sayrga topgan vaqtingizni qarang, miss Nebbs! Gap yo'q!

— Serjant Kennedi?

Undan boshqa kim bo'lishi mumkin?!

— Keling, men sizni kuzatib qo'yaman.

— Rahmat. O'zim ketaveraman.

— Axir, jarni kesib o'tasiz-ku...

Ha, dedi Laviniya ichida, erkak kishi bilan jar ichidan o'tmayman, hatto u mirshab bo'lsa ham! Qaysi biringiz Odamxo'r ekanligingizni qayoqdan bilib o'tiribman?

— Hechqisi yo'q, — dedi qiz. — Tez yurib o'taman.

— Unday bo'lsa, men shu yerda turaman, — taklif qildi mirshab. — Yordam kerak bo'lib qolsa, bitta qichqirsangiz, bas, o'sha zahoti yetib boraman.

— Rahmat.

Qiz yo'lida davom etdi, mirshabning bir o'zi fonus tagida qolib, ashulasini xirgoyi qilishda davom etdi. «Bu boshqa gap,» — dedi qiz ichida.

Jarlik.

Laviniya jarning tik yonbag'ridan pastga qarab ketgan bir yuzu o'n uch zinaning eng tepasida turardi. Keyin ko'prik ustidan yetmish yard yurib, narigi tomondagi zinalardan ko'tarilib, Park-stritga chiqishi kerak. Shuncha yo'lda bor-yo'g'i bitta chiroq bor.

«Uch minutdan keyin kalitni buraymanu uyimning eshigini ochib kiraman, — deb o'yladi Laviniya. — Qandaydir bir yuzu sakson sekund ichida menga bir narsa bo'lib qolarmidi?»

U mog'ordan ko'karib ketgan zinalardan pastga qarab ketdi. Zinalarning oxiri ko'rinmaydi, o'zini ovutish uchun shivirlab sanadi. Qiz sekin yurayotgan bo'lsa-da, yugurayotgan odamdek nafasi tiqildi.

— O'n besh, o'n olti, o'n to'qqiz, yigirma, — deb shivirladi nafasini zo'rg'a rostlab.

— Yo'ning beshdan birini o'tdim, — e'lon qildi o'ziga o'zi.

Jar cho'nqi-ir va qop-qorong'i, zimiston, hech nimani ko'rib bo'lmaydi! Butun dunyo — o'z o'rni-o'lan to'shagida bemalol yotganlar dunyosi ortda qoldi, qulflangan eshiklar, shahar, apteka, kinoteatr — hammasi ortda. Bu yer esa jar, har tarafda zimiston va ulkan jar.

— Hech nima bo'lmadi-ku, to'g'rimi? Bu yerda hech kim yo'q. Yigirma to'rt, yigirma besh. Esingdami, bolaligimizda bir-birimizni arvohtar bilan qo'rqitardik?

Laviniya o'z qadamlari ovoziga qadam tutdi, ular zinama-zina sanab borardilar.

— Esingdami, ertak bor edi: sen o'rningda yotibsan, uyga qop-qora odam kirib keladi? Ana, u sen yotgan xonaga eltadigan zinalarning birinchisiga qadam qo'ydi. Ikkinchisiga! Ana, uchinchisi, to'rtinchisi, beshinchisini o'tdi! Esingdami, bu ertakni eshitib, hammalaring chinqirishgan edinglar? Mana, dahshatli qora odam o'n ikkinchi zinada, ana sen yotgan xona eshigini ochayapti, karavoting tepasiga keldi: «HA-A, QO'LGA TUSHDINGMI!»

Laviniya qichqirib yubordi. Umrida hech qachon bunaqa baqirishni eshitmagandi. O'zi ham hech qachon bunaqa qattiq qichqirmagan. U yurishdan to'xtab qotib qoldi, yog'och tutqichga yopishib oldi. Ko'kragida yuragi parcha-parcha bo'lib ketgandek. Uning shiddatli dukurlashi butun koinotni to'ldirib yubordi, go'yo.

«Ana, ana u! — deb qichqirardi ichidagi nimadir. — Ana, pastda, chiroq tagida kimdir turibdi! Yo'q, berkinib oldi. Lekin u meni kutib turgandi!»

Laviniya quloq tutdi.

Jimjitlik.

Ko'prikda hech kim yo'q.

U yerda hech narsa yo'q, o'yladi qiz yuragiga kaftini qo'yib. Hech narsa! Tentakman! O'sha ertakni eslab nima qilardim? Juda bema'nilik! Endi nima qildim?

Yuragi sal bosildi.

Serjant Kennedini chaqirsammikan? Baqirib yuborganimni eshitgandur, balki?

U yana quloq osdi. Hech narsa. Hech narsa.

Ketaveraman. Bunga o'sha bema'ni ertak aybdor.

Qiz yana zinalarni sanab tushaverdi.

– O'ttiz besh, o'ttiz olti, ehtiyot bo'l, yiqilib ketma. Men ahmoqman, o'zi. O'ttiz yetti, o'ttiz sakkiz qirq, yana ikkita, demak, qirq ikkita zina, yarim yo'ldaman.

Qiz yana joyida qotib qoldi.

– To'xta, – dedi o'ziga.

Yana bir qadam tashladi. Aks – sado eshitildi.

Yana bir qadam.

Yana aks – sado. Begona qadam – sekundning bir ulushicha kechroq tashlangan qadam.

– Kimdir ortimdan kelyapti, – shivirladi qiz jarga, qop-qora chirildoqlarga, buqinib yotgan yashil qurva-qalarga, qop-qora soyga qarata. – Ortimda zinalardan kimdir tushib kelayapti. O'girilib qarashga qo'rqaman.

Yana bir qadam – yana aks – sado.

– Men qadam tashlashim bilan u ham – tashlaydi.

Qadam va aks sado.

– Serjant Kennedi, sizmisiz? – qat'iyatsizgina so'radi qiz jardan.

Chirildoqlar indashmadi.

Chirildoqlar quloq solib turishdi. Tun qizga va uning qadamlariga quloq solib turdi. Uzoqlardagi barcha tun o'tloqlari va yaqin-atrofdagi barcha tun qishloqlari odatga xilof qilib, qotib qolgan va qimirlamaydi. Barglar, butalar, yulduzlar, o'tloqlardagi o'tlar, hammasi birdaniga qotib qolib, Laviniya Nebbsning yuragi qanday urayotganiga quloq tutgan. Va, yana, ehtimol ming mil uzoqlikda, eng chekka-chekkadagi yarim bekatda-bir poyezddan keyin ikkinchi poyezd kelguncha bir umr

o'tib ketadigan yarim bekatda yolg'iz yo'lovchi bor-yo'g'i bitta chiroqning xira yorug'ida gazeta o'qib o'tirib, to'satdan boshini ko'tarib, nimagadir quloq tutadi va «Bu nima?» — deb o'z-o'zidan so'raydi. Keyin, ha, bu qizilishton, daraxtning ichi bo'sh shoxini taqillatayapti, deb o'ylaydi. Yo'q, bu qizilishton emas, Laviniya Nebbs, uning yuragi shunaqa qattiq urayapti.

Sukunat. Yoz tuning sukunati ming mil atrofga yoyilgan, ko'lankalar bilan to'la oq dengiz singari er yuzini qoplab olgan.

Tezroq, tezroq! Pastki zinalarga tushaver!

Yugur!

Qiz musiqa eshitdi. Bu aqldan ozish, bema'nilik, lekin unga musiqaning qudratli to'lqini kelib urildi. Qizning yugurishidan, qo'rquv va dahshat ichida yugurishidan miyasining qaysi bir xujayralarida qo'rquvni kuchaytirib va yurakka g'ulg'ula solib dahshatli va qo'rqinchli musiqa bunyod bo'ldi va uni yelkasidan itarib-itarib, tezroq-tezroq yugurishga undadi, qiz uchib ketgandek, zinalardan pastga, zinadan-zinaga emas, jarning naqd tubiga yiqilgudek yugurdi.

— Yana ozgina! — Yolvordi Laviniya. — Bir yuz sakkiz, bir yuz to'qqiz, bir yuz o'n zina! Xayriyat, oxiriga yetdim! Endi yugurib, ko'prikdan o'tish qoldi!

U qo'llari, oyoqlari, butu-un gavdasini, bor qo'rquvini shoshirdi, vujudining barcha tolalariga buyruq berib, tezoqar anhor ustidan, bo'm-bo'sh, guvillagan, yumshoq va tebranib turgan, go'yo tirik taxtalardan yugurishga majbur qildi, ortidan ham qadamlar quvib, yetib olayapti, chinqirgan va pala-partish musiqa ham izma-iz yugurayapti...

U quvib kelayapti, ortga qarama, ko'zing tushsa, yuraging yorilib o'lasan yoki joyingda qotib qolasan. Yugur, yuguraver!

Qiz ko'prik ustidan yuguraverdi.

Ey, xudoyim, yolvoraman, o'tinaman, tepaga chiqib olishga imkon ber! Mana ko'tarilish joyi, so'qmoq, endi tepaliklar oralab, voy, muncha qorong'i-ey! Muncha uzoq! Mabodo qichqirsam ham endi foydasi yo'q, qichqirishga kuchim ham yetmaydi. Mana, tugadi, ana-ko'cha, xudoyim, yetib olsam bo'ldi, agar yetib

olsam, hayotda hech qachon bir o'zim biror joyga bormayman. Men ahmoq ekanman, ha, ahmoq, qo'rquv nima ekanligini shu paytgacha bilmas ekanman. Shu bugun uyimga yetib olsam, bas, qasam ichaman, Elen yoki Fransinasiz bir o'zim hech qachon, hech qayerga bormayman! Mana ko'chamiz! Endi ko'chani narigi betiga!

Laviniya ko'chani kesib o'tib, piyodalar yo'lagidan yugurib ketdi.

Mana qadrdon zinapoyalar! Mening uyim! Xudoyim, yana bir minut ber, ichkariga kirib, eshikni qulflab olay, xatardan qutulaman!

Va shunda,... tezroq, bir sekundni ham yo'qotmay tezroq harakat qiladigan paytda arziyas narsalarga ahamiyat berish naqadar bema'nilik bo'lmasin, qorong'ida yiltirab turgan narsaga ko'zi tushdi. Bu limonadli stakan edi, chala ichilgan, qiz uni qachonlardir, bir yil ilgari, butu-un yarim tun ilgari qoldirib ketgan edi. Limonadli stakan hech nima bo'lmagandek, bemalol turibdi va bo'ysunmay qo'ygan oyoqlarning o'zi zinalardan ko'tarildi, qo'llar qaltirab, kalitni qulfga tushirolmaydi. Yurak esa butun dunyoga eshittirib dukurlaydi. Ichida nimadir dahshatdan — mushkul ahvoldan hayqiradi.

Nihoyat, kalitqulfga kirdi.

Ochsang-chi, och, och tezroq!

Eshik ochildi.

Endi o'zingni ichkariga ur! Eshikni yop!

Qiz eshikni qarsillatib yopdi.

— Endi kalitni bura, lo'kidonni sur, tambani qo'y! — nafasi tiqilib shivirladi Laviniya. — Qattiqroq, mahkamroq, ishonchliroq bo'lsin!

Eshik mustahkam va ishonchli yopildi.

Musiqa tindi. Qiz yana yurak urishlariga quloq berdi, u oz-ozdan tinchlanayapti.

Uydaman! Nihoyat, uydaman! Uyda va xatardan xoli! Qutuldim, qutuldim, uydaman!

U holdan toygancha orqasini eshikka tirab, tin oldi. Qutuldim, qutuldim! Eshit! Hech qanaqa ovoz yo'q. Xudoga shukr, qutuldim, xatardan xoliman, uydaman. Hech qachon, hech qachon kechqurun ko'chaga

chiqmayman. Uyda o'tiraman. Shu jordan hayotda boshqa yurmayman! Uydaman, uyda, qutuldim, hammasi yaxshi, qanday yaxshi! Eshik berk, yaxshi. To'xta-chi! Derazadan tashqari qara-chi.

Qiz tashqariga qaradi.

Uyoqda hech kim yo'q! Hech kim! Hech kim ortimdan ham kelgani yo'q. Hech kim meni quvlamadi.

Laviniya nafasini rosladi, o'zining ahvolidan o'zi kulib yuboray dedi.

Albatta-da! Agar kimdir ortimdan quvgan bo'lsa, albatta tutib olgan bo'lardi! Men juda tez yugurmayman-ku. Ayvonda hech kim yo'q, hovlida ham juda tentakman-a! Men hech narsadan qochganim yo'q! Jarda boshqa har qanday joylar singari xavfsiz. Shunday bo'lsa ham uying qanday yaxshi! Issiq, shi-nam, yer yuzida bundan yaxshiroq joy yo'q!

Qiz qo'lini chiroq yoqish uchun uzatdi va yuragi muzlab ketdi.

— Nima? — dedi u. — Nima? Bu nima?

Ortida kimdir yo'taldi.

* * *

— **E**-e, qurib ketsin, ular hamma narsani buzdi!

— Sen xafa bo'lma, Charli!

— Xo'p, mayli, lekin endi nima haqida gapiramiz? Odamxo'r o'lgandan keyin, u haqida gapirishdan nima foyda? Endi qo'rqadigan hech narsa qolmadi.

— Sen nima qilasan, Charli, bilmadimu, — dedi Tom, — men yana «Yozgi yaxmalak»ka boraman. Eshik tagida o'tirivolib, u o'lmagan, tirik, deb faraz qilaman, shunda yana badanim jimirlab ketadi.

— E-e, bu o'z-o'zini aldash.

— Atrofda qo'rqitadigan hech narsa qolmagandan keyin nima qilish kerak? Nimanidir o'ylab topishga to'g'ri keladi.

Tom bilan Charlining suhbatiga Duglas e'tibor bermadi. U Laviniya Nebbsning uyiga qaragancha o'zicha g'o'ldiradi:

— Kecha kechqurun men jarda bo'ldim. Men buni ko'rdim. Uyga qaytayotib shu yerdan o'tdim. Ayvondagi stakanni ham ko'rdim, ichida limonadi bor edi. Hatto uni ichib qo'ygim keldi. Ichib qo'ysam nima bo'larkin,

deb o'yladim. Men jarda bo'ldim, shu yerda ham. Men hamma voqealarning ich-ichida bo'ldim.

Tom bilan Charli ham, o'z navbatida, Duglas nima bilan bandligiga e'tibor berishmadi.

— Agar bilishni xohlasang, — dedi Tom, — Odamxo'r o'lganiga ishonmayman.

— Ha, bugun ertalab o'zing shu yerda eding-ku! «Tez yordam» anu odamni zambilda olib chiqqanini ko'rding-ku!

— Ha, ko'rdim, — dedi Tom.

— E, ahmoq, o'sha-Odamxo'r-da! Gazetani o'qi! O'n yildan beri u qochib yurdi, qo'lga tushmadi. Mana endi, qari qiz Laviniya Nebbs uni oddiy qaychi bilan o'ldirdi! Nuqul birovlarning ishiga tumshuq suqib yurishadi.

— Seningcha u nima qilishi kerak edi? Odamxo'r uni bemalol bo'g'ib o'ldirishiga indamay qarab turishi kerakmidi?

— Yo'q, nimaga endi, uydan qochib chiqsin, ko'chada baqirib yugursin, «Odamxo'r! Odamxo'r!» — deb qichqirsin. Paytdan foydalanib, u qochib qolgan bo'lardi. Ha-a, kecha yarim tungacha shahrimizda qiziqroq bir narsa bor edi. Endi bo'lsa, hamma yoq tippa-tinch, hatto ko'ngling ayniydi!

— Senga oxirgi marotaba aytaman, Charli: Odamxo'r o'lmagan. Men uning yuzini ko'rdim, o'zing ham ko'rding, Duglas ham, To'g'rimi, Dug?

— Nima? Ha, balki. Ha.

— Uni hamma ko'rdi. Qani, menga aytinglar-chi, u Odamxo'rga o'xshaydimi?

— Men... — deb boshladi Duglas va jimib qoldi. Besh sekundcha o'tdi.

— Voy, xudoyim-ey, — shivirladi nihoyat Charli.

Tom jilmayganча kutaverdi.

— U Odamxo'rga zarrachayam o'xshamaydi, — deb yubordi toqati toq bo'lgan Charli. — U oddiy bir odamga o'xshaydi!

— Hamma gap shunda-da! Ko'rinib turibdi — oddiy odam, hatto pashshaga ozor bermaydi! Axir, Odamxo'r bo'lsang, Odamxo'rga o'xshagin-da! To'g'rimi? Bu esa yoymachiga o'xshaydi, kechqurunlari kinoning oldida konfet sotib o'tiradiganlar bor-ku.

– Nima, seningcha u qandaydir bir daydimidiki, shaharda tentirab yurib, hech kim yo'q uyni ko'rib qolgan, keyin ichkariga kirgan, miss Nebbs esa uni o'ldirib qo'ya qolgan?

– O'z-o'zidan ko'rinib turibdi-ku.

– To'xta-chi! Odamxo'rning o'zi, asli qanaqa bo'lishini bilmaymiz-ku. Uning hech qanaqa fotosuratini ko'rmaganmiz. Ko'rganlar esa hech narsa aytib berolmaydilar, chunki hammasi narigi dunyoga ketgan.

– Odamxo'rning ko'rinishi qanaqa ekanligini o'zing yaxshi bilasan, men ham bilaman, Dug ham. U, albatta, uzun bo'yli, shundaymi?

– Shunday.

– Va albatta rangi o'chgan, shundaymi?

– To'g'ri, rangi o'chgan.

– Va skeletga o'xshagan suyakdor, sochlari uzun, qop-qora, to'g'rimi?

– Ha, men ham doim shunday tasavvur qilardim.

– Ko'zlari bo'rtib chiqqan, mushuknikiga o'xshagan ko'k?

– To'ppa-to'g'ri, hammasini aniq aytding, ipidan-ignasigacha to'g'ri.

– Mana shunaqa. – Tom pishilladi. – O'zinglar miss Nebbsning uyidan olib chiqqan bechorani ko'rdinglar-ku. U qanaqa edi?

– Kichkina, yuzlari qizil, semizga o'xshadi, sochlari ozgina, sarg'ishmi-ey. Senga balli, Tom, nishonga urding! Ketdik! Bolalarni chaqir! Ularga ham tushuntirib berasan. To'g'ri, Odamxo'r o'lmagan!

U bugun tunda hamma yoqda izg'ib, o'z qurbonini qidiradi.

– Hm, – dedi Tom va birdan o'ylanib qoldi.

– Ofarin, Tom, zo'r fikrlaysan. Hech birimiz hamma ishni senchalik joyiga keltirib qo'ya olmaymiz. Butun yoz, oyog'i osmondan bo'lib ketayotuvdi, sen uni vaqtida to'xtatib qolding. Rahmat. Avgust ham bekor ketmaydigan bo'ldi. He-hey, bolalar!

Va Charli ovozi boricha baqirib, qo'llarini silkitib yugurib ketdi.

Tom bo'lsa, Laviniya Nebbsning uyi oldida, yo'lakda turardi. Uning rangi o'chgan edi.

– Voy, xudoyim, – shivirladi u. – Nimalar qilib qo'ydim?

U Duglasga o'girilib dedi:

– Dug, men nima qilib qo'ydim?

Duglas ko'zlarini uydan uzmas, lablari shivirlardi:

– Kecha kechqurun men jarda bo'ldim. Elizabet Ramselni ko'rdim. Va mana shu yerdan yurib, uyga qaytdim. Ayvonda turgan stakanni ko'rdim, ichida ozgina limonadi bor edi. Kechagina, kechqurun. Men uni ichib qo'yishim mumkin edi. Ichib qo'yishimga oz qoldi.

* * *

U shunday toifa ayollardan ediki, qo'lida doim bir narsa bo'ladi: goh supurgi yoki chang latta, goh mochalka, goh cho'mich. Ertalab nimanidir xirgoyi qilib, pirogning kuygan joylarini kesib, olib tashlaydi, kechqurun yangi piroglarni duxovkaga qo'yadi va oqshomda chiqaradi. U bufetga chinni chashkalarni eltayotganda ular qo'ng'iroqchalarga o'xshab jaranglaydi. U tinim bilmay xonadan xonaga o'tadi, changyutkich singari ozgina bo'lsayam chang qidiradi, hamma yoqni tozalab, tartibga keltiradi. Har qaysi derazadagi oyna o'ziga quyosh nurlarini singdirib, ko'zgu kabi yaltiraydi. U qo'lga belkurakni ushlavolib, bog'ni ikki marta aylanib keladi va u yurgan joylarda o'sha zahoti gullar qaddini rostlab, lipillagan cho'g'lari lovullab ketadi.

U juda tinch uxlaydi, tun bo'yi atigi uch marta u yonboshdan bu yonboshga o'giriladi, butun borlig'i bilan dam oladi, xuddi oppoq qo'lqopdek – tong otishi bilan ichiga yana tinib-tinchimas qo'llar kirib oladi.

Uyg'ongan zahoti, boshqalarga yengilgina tegib qo'yadi va nimalarnidir, qiyshayib qolgan rasmlarni to'g'rilagandek, tartibga keltirib qo'yadi.

Endi uni...

– Buvi, – deyishadi uydagilar. – Katta buvi – momo.

Ko'pdan-ko'p raqamlarni bir ustunga yozib, nihoyatda, tagiga chiziq tortib, natijani hisoblash ke-

rakka o'xshaydi. Momo kurkalar, jo'jalar, kaparlarning patini yuladi, kattalar va bolalarning ham!

Shiftlarni, devorlarni, kasallar va bolalarni yuvadi. Polga linoleum yoyadi, velosipedlarni tuzatadi, pech-larga olov yoqadi, minglab tirnalgan va kesilgan joylarga yod surtadi. Uning tinim bilmaydigan qo'llari charchamaydi, kun bo'yi boshqalarning og'rig'ini bosadi, nimalarnidir tekislab qo'yadi, ushlab turadi, beysbol koptogini uzatib yuboradi, krocketning yaraqlagan bolg'asini o'ynatadi, qora tuproqqa urug'lar sepadi, goh xamirda pishirilgan olmalarning, goh jarkopning, goh uyqusida tepinib tashlagan bolalarning ustini yopadi. Momo deraza pardalarni tushiradi, shamlarni o'chiradi, chiroqlarni yoqib-o'chiradi va qarib boraveradi. Ortga nazar tashlansa, hammasi ko'rinadi: umri davomida ming million xil ishlar qilgan, mana endi, hammasi qo'shib hisoblangan, oxirgi raqam chiqarilgan, so'nggi no'l o'z o'rnini topgan. Va endi, qo'liga bo'r ushlagan ko'yi u hayot doskasidan bir qadam tisarilib, jimgina qaraydi va hozir qo'liga lattani oladiyu hammasini o'chirib tashlaydi.

— Men yana nimadir qilmoqchidim, — dedi momo. — Nimadir qilmoqchi edim.

Hech qanaqa shovqin, to's-to'polon qilmasdan u uyni aylanib o'tdi, nihoyat zinalarga yetib olib, hech kimga hech nima demasdan uch qavat ko'tarildi, o'z xonasiga kirib, indamasdan o'rniga cho'zildi, ustiga qordek oppoq, sovuq choyshabni tortib, qadimgi mumiyoga o'xshab qoldi va so'nggi nafaslarini ola boshladi.

Tashqaridan ovozlari keldi:

— Buvi! Katta buvi! Momo!

U o'z xonasida qay ahvolda yotganligi haqidagi gaplar zinalardan pastga dumalab yerga urildi va xonalarga, eshiklar va derazalar ortiga sachrab ketdi, mish-mishlarga aylanib qayrag'ochlar ko'chasi bo'ylab jar yoqasigacha bordi.

— Bu yoqqa! Bu yoqqa!

Butu-un oila momoning tepasiga yig'ildi.

— Men tinch yotishimga halal bermanglar, — shivirladi u.

Uning kasalini hech qanday mikroskop bilan ham ko'rib bo'lmasdi. Charchoq asta-sekin, lekin muttasil kuchayib borar, chumchuqniki singari kichkinagina, nozikkina jism kundan kunga og'irlashardi, uyqu-chuqur, borgan sari chuqur uyqu o'z komiga tortardi.

Uning bolalari, bolalarining bolalari bir narsani tushunolmasdilar; axir bo'layotgan voqea juda oddiy va tabiiy, bunda kutilmagan hech narsa yo'q, shunday bo'lgach, hozirgidek tahlika qayerdan paydo bo'ldi?

– Momojon, halol ish bo'lmayapti. O'zing bilasanki, sen bo'lmasang butu-un uy vayron bo'ladi. Biz bunga tayyor emasmiz, hech bo'lmasa bir yil muhlat ber!

Momo bir ko'zini ochdi. To'qson yoshining hammasi vrachlarga boshqacha ko'z bilan qarardi, go'yo bo'm-bo'sh yotgan uyning chordog'i darchasidan arvoh qarab turgandek bo'lardi.

– Tom...

Bolaning bir o'zini uning tepasida qoldirishdi. Tom shivirlashni eshitish uchun karavotning chetiga tiralib turdi.

– Tom, – uzoqdan ojizgina shivirladi momo. – Janubiy dengizlarda har bir erkak hayotida shunday kun keladiki, hamma o'rtoqlar bilan xayrlashib, tezgina suzib ketish kerakligini tushunib qoladi, u shunday qiladi ham, chunki shunday vaqt keldi va shunday bo'lishi kerak. Bugun men uchun mana shunday vaqt keldi. Biz ikkovimiz bir-birimizga o'xshaymiz: sen ham shanba ertalabki tomoshalarda goho kechki to'qqizgacha qolib ketasan, seni olib kelish uchun otangni yuborardik. Esingda bo'lsin, Tom, o'sha kovboylar o'sha hindularni o'sha tog' cho'qqilarida ota boshlasa, yaxshisi – sekingina turib, hech qayoqqa alanglamay tashqariga chiqib ketish va bundan hech achinmaslik. Mana, men ham baxtli holda va hayotdan zerikmasdan ketayapman.

Tomdan keyin Duglasni ichkariga kiritishdi.

– Momo, keyingi bahorda kim tomni tuzatadi?

Uzoq yillardan beri bahorda, aniqrog'i, aprel oyida tomda taraq-turuq boshlanib ketardi, go'yo butun dunyoning qizilishtonlari yopirilib kelgandek. Biroq bu ovozlarga qushlar sababchi emas. Tomga,

qandaydir yo'llar bilan momo chiqib olardi-da, shundoq osmon gumbazi ostida sho'x qo'shiqlar aytib, singan cherepitsalarni almashtirib mix qoqardi.

– Duglas, – shivirladi u. – Tomni tuzatish rohat baxsh etmagan odamni hech qachon bu ishga qo'yma.

– Xo'p, momojon.

– Aprel kelishi bilan atrofga boq va: «Kim tomni tuzatishni xohlaydi?» – deb so'ra. Kimdir xursand bo'lib ketsa, jilmaysa, o'sha senga eng kerak odam. Bu tomdan butun shahar ko'rinadi, shahar dalalargacha yoyilib ketgan, dalalar esa yerning eng chekkasiga taqaladi. Daryo va tonggi ko'l yiltiraydi, ostingdagi daraxtda qushlar chug'urlaydi va seni eng yaxshi bahor shamollari chulg'ab oladi. Shulardan bitta odam bo'lsayam jon deb flyugerga chiqib olishga ham tayyor bo'ladi. Bu – ulug' ishlar fursati, faqat bunga imkon ber...

Momoning ovozi asta-sekin so'nib qoldi.

Duglas yig'lab yubordi.

Momo yana seskanib ketdi.

– Nimaga yig'layapsan?

– Ertaga sen bu yerda bo'lmaysan-ku, shunga.

Kampir jajji ko'zguga qaradi, keyin uni bolaga qaratdi. Bola momoning aksiga, so'ng o'zining aksiga, keyin yana momoning aksiga qaradi.

– Ertaga ertalab soatyettida o'rnimdan turaman va quloqlarim va bo'ynimni yaxshilab yuvaman, – dedi momo. – Keyin Charli Vudmen bilan birga cherkovga yuguraman, keyin Elektrik-parkdagi sayrga.

Cho'milaman, yalangoyoq yuguraman, daraxtlardan yiqilaman, yalpozli saqich chaynayman... Duglas, Duglas, uyalmaysanmi? Tirnoqlaringni o'zing olasanmi ?

– Ha, momo.

– Sening badaning har yetti yilda bir marta yangilanganda yig'laysanmi? Barmoqlaringda, yuragingda eski xujayralar o'lib, yangilari tug'iladi-ku. Sen bular uchun yig'laysanmi?

– Yo'q, momo.

– Mana endi, o'ylab ko'r, bolam. Faqat ahmoq odam olingan tirnoqlarini asrab yuradi. Ilon o'zi tashlagan po'stini saqlab qo'yganini ko'rganmisan? Mana shu

karavotda, hozir, olingan tirnoqlaru tashlagan eski po'stdan boshqa hech narsa qolmagan. Yaxshilab, chuqur nafas olib chiqarsam, men tuproqdek sochilib ketaman. Eng asosiysi, mana shu joyda yotgan «men» emas, karavotning chetida o'tirib, meni kuzatayotgan «men», pastda ovqat tayyorlayotgan, garajdagi mashina atrofida o'ralashayotgan yoki kutubxonada o'tirib, kitob o'qiyotgan «men». Bularning hammasi — mening zarram, ana o'shalar eng asosiylari. Va men bugun umuman o'lmayman. Hech kim, agar uning bolalari, nevaralari bo'lsa, hech qachon o'lmaydi. Men yana uzo-oq yashayman. Ming yildan keyin ham bu dunyoda avlodlarim yashab yuradi, yig'ishtirib kelsa, bitta shahar bo'ladi! Va ular ham evkaliptlar soyasida o'tirilib, nordon olmalarni chaynashadi. Mana, aqlli savollar beradiganlarga mening javobim. Endi, hammani chaqirib kel!

Nihoyat, butu-un oila yotoqqa to'plandi, xuddi olis yo'lga otlangan odamni kuzatish uchun vokzalga chiqqandek.

— Mana, endi, — dedi momo, — Hammasi tamom. Rostini aytsam, atrofimda hammanglarni ko'rganimdan mamnunman. Keyingi haftadan bog'dagi ishlarni boshlanglar, qaznoqlarni tozalanglar va bolalarga qishlik kiyim sotib olishni o'ylanglar. Modomiki, mening, sizlar «momo» deb atagan bo'lagim endi bo'lmas ekan, Bert tog'a, Leo, Tom, Duglas deb atalgan va qolgan hamma bo'laklarim mening o'rnimga, men qilib yuradigan ishlarni kim nimaga qodir bo'lsa, bajarsin.

— Xo'p, momo.

— Iltimos, ertaga bu yerda shovqin-suron, to's-to'polon qilmanglar. Men haqimda har qanday maqtov so'zlar aytilishini ham xohlamayman, o'zim ularni o'z vaqtida g'ururlanib aytib olganman.

Umrim bo'yi hamma ovqatlarni yedim, barcha raqslarga o'ynadim, faqat bitta pirogning mazasini ko'rish, bitta ohangga qo'shiq aytish qoldi. Lekin men qo'rqmayman. Rostini aytsam, menga hatto qiziq tuyulayapti. Hech narsani e'tibordan chetda qoldirmaslikka harakat qilayapman, hatto o'limni

ham totib ko'rish kerak. Iltimos, men uchun xavotir qilmanglar. Endi hammanglar ketinglar, uxlab olay...

Qayerdadir eshik asta yopildi.

– Shu yaxshi.

Momo yumshoq gazlama va junning, choyshablar va adyollarning iliqqina do'ngalagi ostida qulaygina o'rnashib oldi, quroq yopinchiq qadimgi sirklardagi bayroqchalar kabi kamalakning hamma ranglari bilan tovlandi. U kichkinagina bo'lib, so'nibgina yotar va kutardi, nimani kutardi? Sakson yildan ortiq o'tmishda, ertalablari uyg'onib, qotib ulgurmagan suyaklarini o'rinda rohatlanib yotganча to'g'rilab olardi.

«Qachondir, juda uzoq o'tmishda, – o'yladi momo, – men tush ko'ruvdim; juda yaxshi tush edi va qo'qqisidan meni uyg'otib yuborishdi. Bu – men tug'ilgan kunda bo'lgan. Endi-chi? To'xta-chi, o'ylab olay – U xayollar og'ushida o'tmishga uchdi. – Ha, nima edi? To'qson yil. O'sha ipning uchini ushlab olib, qadimgi tushni qanday jonlantirsam ekan? – U adyol tagidan qoq suyak bo'lib qolgan qo'lini chiqardi. – Ha, mana Ha, shu». U jilmaydi. Boshini yostiqa burdi, iliq va momiq qorga chuqurroq botdi. Mana shu yaxshi. Ha, tush yana uning xotirida tinch va osoyishta paydo bo'ldi, mangu yashil va cheksiz qirg'oq yonida chayqalib turgan sokin dengiz kabi. O'sha tushning iliq to'lqini unga tegdi va qor uyumi ichidan ko'tarib, unutilib ulgurgan karavot tepasidan avaylab olib ketdi.

Pastda kumush buyumlarni tozalashayapti, deb o'yladi u, yerto'lani yig'ishtirishayapti, xonalarni, yo'laklarni supirishayapti. Butu-un uy bo'ylab tinib-tinchimas hayotdavom etayotgani eshilib turardi.

– Hammasi yaxshi, – shivirladi momo va uyqu uni elitdi. – Hayotdagi hamma narsa kabi, bu ham to'g'ri, hammasi shunday bo'lishi kerak.

To'lqinlar uni ochiq dengizga olib ketdi.

* * *

– **Arvoh!** – qichqirdi Tom.

– Yo'q, – dedi ovoz. – Bu – men.

Olma isi bilan to'lgan qorong'i yotoqxonaga xayoliy yorug'lik tushdi. Chorak litrlik shisha banka havoda

muallaq turgandek ko'rindi va ko'plab miltillagan chiroqlar bilan tovlandi. Murdaga o'xshash xira shu'lada Duglasning ko'zlari tantanali chaqnadi. U oftobda shunchalik qoraygan ediki, yuzi va qo'llari qorong'ilikda go'yo erib ketdi, tungi oq ko'ylagi esa jismi yo'q arvoh bo'lib ko'rindi.

– Voy, sen-ey! – «uh-h!» deya nafas chiqardi Tom. – Yigirmata, o'ttizta yaltiroq qo'ng'iz.

– Tsh-sh, shang'illama!

– Ular senga nimaga kerak?

– Kechalari ko'rpa tagida qo'lchiroq bilan kitob o'qiganimizda, gap eshitganmidik? Demak, bu erda yaltiroq qo'ng'izlar solingan banka tursa, hamma buni kolleksiya deb o'ylaydi.

– Dug, sen dahosan!

Duglas javob bermadi. U miltillagan va ko'z qisib ochayotgan bankani salobat bilan tungi stolga qo'ydi, qo'lga qalam olib, bloknotiga nimalarnidir tirishib yoza boshladi. Qo'ng'izlar yonadi, o'ladi, keyin yana yonadi, yana o'ladi. Bolaning ko'z o'ngida o'ttiztacha tovlanib turgan yashil chiroqchalar o'chdi, u bo'lsa hamon yozardi, o'n minut, yigirma minut, ustidan chizdi, satrma-satr tuzatdi, yoz bo'yi shosha-pisha, yutoqib yiqqan ma'lumotlarni yozdi, yana ko'chirib yozdi. Tom o'rnida sehrlangandek ko'zlarini banka ichidagi tirik gulxandan – goh seskanib, goh lovullab yonayotgan va so'nayotgan gulxandan uzolmay qarab yotaverdi, nihoyat tirsagiga boshini qo'yganча uxlab qoldi. Duglas esa yozishda davom etardi. Oxirgi sahifada hamma yozganlari uchun yakun yasadi.

**HAMMA NARSAGA ISHONAVERMASLIK KE-
RAK, CHUNKI:**

...masalan, mashinalarga: ular buziladi yoki zanglaydi yoki chirydi yoki chalaligicha qolib ketadi... yoki o'z umrini garajda o'tkazadi...

...yoki tennis tufilisini olaylik: uni kiyib ma'lum mil masofani, ma'lum bir tezlik bilan yugurib o'tish mumkin, keyin yer seni yana o'ziga torta boshlaydi ...

...yoki tramvay: nega bunchalik katta? Oxiriga borganda temir izlari ham yo'q, boshqa hech qayoqqa borolmaydi.

HAMMA ODAMLARGA ISHONAVERISH KERAK-
MAS, CHUNKI:

...ular ketib qoladilar...

...begona odamlar o'ladi...

...tanishlar ham o'ladi...

...do'stlar o'ladi...

...odamlar bir-birini o'ldiradi, ...kitoblardagi kabi...

...sening qarindoshlaring ham o'lishi mumkin...

DEMAK...

Duglas chuqur nafas olib, asta, lekin shovqin bilan chiqardi, yana ko'kragini to'ldirib nafas oldi va tishlari orasidan chiqardi. DEMAK deb ortidan katta-katta, yo'g'on harflar bilan yozdi:

DEMAK, AGAR TRAMVAYLAR, DAYDILAR, O'R-
TOQLAR VA ENG YAXSHI DO'STLAR VAQTIN-
CHALIK YOKI BUTUNLAY KETIB QOLAR EKANLAR
YOKI ZANGLAB YOKI BUZILIB YOKI O'LIB QOLAR
EKANLAR VA AGAR ODAMLARNI O'LDIRISHLARI
MUMKIN EKAN VA AGAR ABADIY YASHASHLARI
KERAK BO'LGAN, MOMOMGA O'XSHAGAN ODA-
MLAR HAM O'LISHLARI MUMKIN EKAN AGAR
SHULAR TO'G'RI BO'LSA DEMAK, MEN DUGLAS
SPOLDING HAM BIR KUN KELIB.

Yozuv shu yerga kelganda yiltiroq qo'ng'izlar
Duglasning g'amgin fikrlari ostida ezilgan singari oxirgi
marta miltetdiyu so'ndi.

Baribir bundan ortiq yozolmasdim, o'yladi Duglas.
Bugun boshqa narsa yozmayman. Bu mavzuni shu
bugun tamom qilishni istamayman.

U Tomga qaradi, ukasi bilagiga tiralib uxlab yotardi.
Duglas qo'lini tekkizgan edi, Tom, uf-f, deb yostiqa
yiqildi.

Duglas ichida qop-qora guvalachalargina qolgan
bankani qo'liga olgan edi, qurtlarga uning qo'lidan jon
kirib, banka ichida yana sovuq chiroqchalar ko'rindi.
Bankani miltillagan yorug'lik qo'lidagi bloknotga
tushadigan qilib baland ko'tardi. Oxirgi yakunlovchi
so'zlarni yozib qo'yish kerak edi. Lekin u boshqa
yozmadi, derazaga yaqinlashib, chivin to'rli romni
ochib yubordi. Keyin banka qopqog'ini ochib, yiltiroq
qo'ng'izlar qoldig'ini shamoli yo'q tun bag'riga to'kib

tashladi, minglab oppoq uchqunlar sachradi, qo'ng'izlar qanotlarini rostlab uchib ketishdi.

Duglas ularni kuzatib turdi. Ular o'lib borayotgan daryo tarixida so'nggi g'ira-shira qorong'ilikning rangi qochgan bo'laklari singari g'oyib bo'ldi. Ular yilt etgan umid uchqunlarining so'nggi parchalari kabi Duglasning qo'lidan chiqib ketdilar. Qorong'ilik uning yuzini, butun gavdasini yopib tashladi va o'zini ichkariga urdi. Uning ichi yiltiroq qo'ng'izlardan bo'shagan banka kabi bo'm-bo'sh bo'lib qoldi va o'zi sezmaganda holda bankani karavotiga qo'yib, yotdi-da, uxlashga harakat qildi.

* * *

U o'zining shisha tobuti ichida o'tirib, tun ketidan tun nimalarnidir kutadi. Uning jismi yozning karnavallari hashamatlari ichida erib ketadi, qishning xayoliyshamollarida sovuqotadi, jilmayganda lablarining ikki uchi ko'tarilib, changakka o'xshagan mum burni xira qizg'ish, burishgan mum qo'llari tepasida osilib turadi, qo'llari esa yelpig'ichdayyoyilib ketgan qadimiy qartalar dastasi ustida umrbod qotib qolgan. Jodugar Taro! Maftunkor ism! Jodugar Taro! Kumush tirqishdan tanga tashlasang, qayerdadir uzo-oq pastda, ustalik bilan yasalgan mexanizmning ich-ichida nimadir ingraydi, g'irchillaydi, qanaqadir dastaklar buriladi, g'ildiraklar aylanadi. Va jodugar shisha qutidan boshini chiqarib ignadek o'tkir ko'z tashlab odamni teshib yuborgudek qaraydi. Shafqatsiz chap qo'li pastga tushib kartalar ustidan siypab o'tadi, go'yo sirli katakchalar: bosh suyaklari, jinlar, dorga osilganlar, kardinallar va masxarabozlarni harakatga keltirgandek va boshi quyi egilib-egilib, kartalar senga nimadan bashorat berayotganini — kulfatmi, qotillikmi, umid yoki sog'likmi, tonglarda qayta tug'ilish yoki har kech yangi o'limmi, nima ekanligini tikilib ko'rayotganek bo'ladi. Keyin jodugar o'rgimchak ipidek nozik dastxat bilan kartalardan biriga belgi qo'yadi va tashlab yuboradi, karta tik tarnovorqali to'g'ri qo'lingga kelib tushadi. Shunda jodugar senga xiralashgan ko'zlarini bir qadaydi-da, so'ng o'zining o'zgarmas shisha qobig'i

ichida qotib qoladi, yangi mis tanga tushib, uni tiriltirib, hayotga qaytarmaguncha oylab, hatto yillab, hech kimning xayoliga kelmayyotaveradi. Hozir u o'lik va mum jasadi bilan aka-ukaning yaqinlashayotganiga istar-istamas qarab turgandek.

Duglas panjasini shishaga tiradi.

– Ana, u.

– Oddiy mum qo'g'irchoq, – dedi Tom. – Shuni ko'rish uchun meni boshlab keldingmi?

– Nuqul surishtirganing – surishtirgan: nega, nega? – dod-voy qildi Duglas. – Nima uchun bo'lsa, shuning uchun. Tushundingmi?

Chunki galereyaning chiroqlari xiralashdi.

Bir kun kelib ma'lum bo'ladiki, sen tirik ekansan. Portlash! Larza! Ko'z ochilish! Hayrat! Xaxolaysan, raqsga tushasan, baqirasan.

Biroq tez orada quyosh bulutlar ortiga berkinadi. Avgustning jazirama choshgohida qor tashlaydi, faqat uni hech kim ko'rmaydi.

O'tgan shanba kovboylar filmida, qizib turgan ekranda bir odam yiqildi u o'ldi. Duglas qichqirib yubordi. Necha yil davomida uning ko'z o'ngida millionlab kovboylarni otishdi, osishdi, yondirishdi, yo'q qilishdi. Lekin hozir, bu odamni o'ldirishganda.

Endi u hech qachon yurmaydi, yugurmaydi, o'tirmaydi, kulmaydi, yig'lamaydi, hech qachon, hech nima ish qilmaydi, o'ylardi Duglas. Hozir uning badani soviyapti. Duglasning tishlari takilladi, yuragi qiynalib va imillab dukirladi. Bor kuch bilan ko'zlarini yumdi, bostirilgan unsiz o'kiriklar kuchidan butun borlig'i titrab ketdi.

Boshqa bolalarga qo'shilmasdan qochib ketishga to'g'ri keldi, axir ular o'lim haqida o'ylamasdilar, o'lgan odamni, go'yo u hozir ham tirikdek, tahqirlab, ustidan kulardilar. Duglas va o'lik qayiqda suzib ketishdi, yop-yorug' qirg'oq esa ortda qoldi va u yerda qolganlar yugurib, sakrab quturishdi, bilmaydilarki, qayiq Duglas va o'likni olib uzoq-uzoqlarga, qorong'ilik ichiga qarab suzib borayapti. Duglas ko'z yoshlarini tiyolmay yugurib ketdi, ohak hidi anqib turgan erkaklar xonasiga

kirdiyu qusib yubordi, xuddi ichidan olov oqimlar otilib, tomog'ini jizillatib o'tdi.

Ko'ngil aynashi o'tib ketishini poylarkan, o'yladi: men bilgan qa-ancha odam shu yozda o'ldi. Polkovnik Friley o'ldi! Oldin men uncha tushunmasdim. Nimaga? Momom ham o'ldi. Rostakamiga o'ldi, albatta. Bu hali hammasi emas (tili tutilib qoldi.) Men-chi? Yo'q, ular meni o'ldirisholmaydi! «Ha, — dedi ichki bir ovoz, — ha, qo'llaridan keladi, ular xohlasa, bas, qancha tepinmagin, qancha qichqirmagin, seni ka-attakon qo'l bilan shundoq ezib qo'ya qolishadi, tinchib qolasan» Men o'lishni istamayman, unsiz qichqirdi Duglas. «Baribir, shunga to'g'ri keladi, — dedi ichidagi ovoz, — istaysanmi, istamaysanmi, o'lishga to'g'ri keladi».

Kinoteatr derazalari ortidagi quyosh qandaydir soxta ko'chani, soxta uylarni yoritadi va odamlar toza yonuvchi gazning ko'zni qamashtiradigan va og'ir to'lqinlariga g'arq bo'lgan misol imillab yurishayapti. Hech qayoqqa qochib qutulolmaysan, — o'ylashda davom etdi Duglas, — uyga borib, bloknotga oxirgi satrni yozib qo'yish kerak: QACHONDIR MEN, DUGLAS SPOLDING HAM O'LISHIM KERAK.

O'n minutlar chamasi u ko'chani kesib o'tishga jur'at qilolmadi. Keyin yuragi tinchlandi va Galereyani, odatdagi o'rnida, salqin va chang bosgan soyada turgan g'alati mum jodugarni ko'rdi. Jodugarning barmoqlari ostida odamlar taqdiri yotibdi. O'tib borayotgan mashina Galereyaga nur dastasini tushirdi, soyalar sakradi, Duglasning nazarida jodugar imlab chaqirgandek bo'ldi.

U bo'ysundi. Besh minutdan keyin u yerdan, endi o'ziga hech narsa bo'lmasligiga ishongan holda, chiqdi.

Jodugarni Tomga albatta ko'rsatadi.

— U xuddi tirikdek, — dedi Tom.

— Rostdanam tirik. Mana, qaragin.

U tirqishga tanga tashladi.

Hech nima bo'lmadi.

Duglas butu-un Galereya osha uning egasi, mister Tunni chaqirdi. U sodali suv solingan butilka yashigi ustida o'tirganicha boshini orqaga tashlab, tillaga

o'xshash jigarrang suyuqligi yarimlab qolgan butilkani so'rardi.

— Hey! — qichqirdi Duglas. — Jodugarga bir balo bo'ldi! Oyoqlarini sudrab mister Tun yetib keldi, ko'zlari yarimyumuq, pishillab, uzuq-yuluq nafas oladi.

— Zolim ishdan chiqdi, panorama buzildi, «Bir pullik elektr stul» ishdan chiqdi, — deb nolidi u va shisha qutiga musht tushirdi.

— Hey jodugar! O'tiravermasdan ishla!

Jodugar qimirlamadi.

— Bir oyda qilinadigan ta'mirning o'zi undan keladigan tushumdan ortib ketadi.

— Mister Tun qo'lini qutining ortiga uzatib, «Ishlamaydi» degan yozuvli e'lonni oldi-da, to'ppa-to'g'ri jodugarning yuziga ilib qo'ydi.

— Nima ham qilardim, ishdan chiqqan bitta bu emas. Mening ham mazam yo'q, sizning ham; shaharda ham ishlar yomon, butun mamlakatda, butun dunyoda ishlar pachava. Jin ursin seni! — U jodugarga mushtini do'laytirdi. — Seni axlatga tashlash kerak, eshitdingmi?

Axlatga! Temir-tersakka topshirish kerak!

U oyoqlarini og'ir sudrab, ko'zdan yo'qoldi, boyagi yashikka cho'kdi va fartugi cho'ntagini paypaslab tanga qidira boshladi, go'yo qorni og'rib qolgandek.

— Nahotki, jodugar buzilib qolgan?... Bunday bo'lishi hech mumkin emas-ku, — shivirladi hayratlangan Duglas...

— U qarib qolgan, — dedi Tom. — Bobom yosh bolakay bo'lgan paytdan beri shu yerda turar ekan.

Oldinroq ham turgan, degan edilar bobom. U ham qachondir olamdan o'tishi kerak-ku.

— Iltimos, — yolvordi Duglas. — Iltimos, yana bir marta fol ochgin, Tom ko'rsin!

U tirqishga tangani asta suqdi.

— Iltimos!

Bolalar shisha qopqoqqa yopishib olishdi, ularning nafasidan shisha xiralashdi.

Qutining qaysidir qa'ridan shitirlash, guvillash eshitildi...

Jodugar boshini asta ko'tardi, bolalarga shunday qaradiki, ularning tomirlarida qon qotib qoldi, qo'li kartalar ustida o'ynadi: goh biror karta ustida to'xtaydi, goh yana chapga, o'ngga siltanadi. Mana, jodugar boshini egdi, bir qo'li siltandiyu qotdi, ikkinchisi esa titrab-qaqshab kartaga nimalarnidir chizdi, nimalarnidir yozdi — to'xtadi va yana yozdi, mashina esa bezgak tutgandek dirillardi. Nihoyat, mashina shunday bir siltandiki, hatto shisha quti zirillab ketdi, ikkinchi qo'l ham qotdi. Jodugar boshini quyi egdi. Uning o'lik yuzini qayg'uli ifoda g'alati shaklga kiritgandek bo'ldi. Keyin mexanizm gumbirlaganday bo'ldi, ichidagi qaysi bir g'ildirakchasi tushib ketdi, Duglasning uzatilgan qo'li kaftiga kichkinagina karta kelib tushdi.

— Tirildi! Yana ishlayapti!

— Dug, kartada nima deпти?

— O'sho'-o'sha, shanba kuni yozgan narsasi. Mana, eshit! Dug o'qib berdi:

Xoppa-la, Oppa-la!

Faqatahmoq o'ladi!

O'ynab qol, kulib qol!

Qo'ng'iroq qabrga chaqirsa ham,

Qo'shiq ayt, o'yna-kul!

Yomon xayollarni quv!

Bo'ron uvillasin,

Yer titrasin, o'yna, kul,

Xoppa-la, xoppa-la!

— Shuning o'zimi? — so'radi Tom.

— Oxirida yana bor: «Bashorat: uzoq va quvnoq hayot».

— Mana, bu boshqa gap! Menga ham fol ocharmi-kin? Tom tirqishdan tanga tashladi. Jodugar seskandi. Bolaning qo'liga karta tushdi.

— Kim orqada qolsa — jodugarinng dumi, — xotir-jam e'lon qildi Tom.

Ular yeldek uchib ketishdi, mister Tun og'zini ochgancha, bir mushtida qirq beshta mis tangani, ikkinchisida — o'ttiz oltitasini siqqancha qoldi.

Bolalar ko'chada, chiroqning aldamchi yorug'ligida dahshatli kashfiyot qildilar.

Karta bo'm-bo'sh edi.

– Bunday bo'lishi mumkin emas!

– Sen qo'rqma, Dug. Nima bo'пти, bo'sh karta ekan, biz bor-yo'g'i bir penni yo'qotdik, buni qaranglar-a, qanaqa falokat!

– Bu shunchaki, oddiy bo'sh karta emas, men pulga achinmayapman, gap boshqa narsada, bunda hayot va o'lim masalasi bor.

Duglas chiroqning titrab turgan nurlari ostida kartani qarab chiqdi, bironta so'z topilib qolarmikin degan umidda u yog'ini aylantirdi, bu yog'ini aylantirdi, rangi quv o'chdi.

– Jodugarning siyohi qurib qolgan.

– Uning siyohi hech qachon qurimaydi!

Duglas derazadan mister Tunga qaradi, u butilkasini bo'shatayotib, jahl bilan so'kindi. Shu Galereyada yashab turishi bilan qanday baxtli ekanidan o'zi ham bexabar edi. Faqat Galereyaning o'zi buzilib, to'kilib tushmasin, o'yladi Duglas. Shundoq ham hayotda yomon ishlar ko'p – do'stlar tarqab ketayapti, odamlarni o'ldirib ko'mishayapti, shunday bo'lgach, hech bo'l-masa sehri Galereya omon bo'lsin! U, faqat, shundayligicha qolsin-da!

Duglas nima uchun bir hafta davomida va bugun ham shu yoqqa borgisi kelaverganini tushundi. Galereyada hamma narsa mustahkam, o'zgarmas, bir marta va umrbod o'rnatilgan, hamma narsa oldindan ma'lum, aniq va shubhasiz, avtomatlarning kumush tirqishlari har doim birdek yaraqlaydi, mum qahramon mum sevgilisini qutqarish uchun xanjar bilan dahshatli gorillani o'ldirishi aniq; tirqishdan bir penni tashlansa, bas, kichkina darcha ortida, yakka-yu yagona yalang'och elektr lampochkasi tagida muqarrar ravishda ensizgina tasma aylanib, qoch-quv boshlanadi: dovyurak banditlar o't-olov bo'lib yugurishadi, faqat mo'jiza tufayli goh avtomobil, goh tramvay, goh poyezd tagiga tushishdan qutulib qoladilar, doim to'g'ondan okeanga tashlanadilar, albatta, cho'kmaydilar, chunki ular yana va yana avtomobil, tramvay va poyezdga qarshi yugurishlari kerak, yana va yana o'sha tanish

bo'lib qolgan to'g'ondan suvga sho'ng'ishlari kerak. Mangu va o'zgarmas berk dunyochalar, bir mirilik attraksionlar, tanga tashlab ularni ishga tushirasan, odatiy, o'zgarmas sehr-jodu va udumlar qaytarilaveradi. Faqat, istasang bas – qum shamoli aka-uka Raytlarni uchirib ketadi va ular «Kitti Xouk» qanotlari bilan parvoz qiladilar, faqat istak bildirgin – va Teddi Ruzvelt o'zining ko'zlarni qamashtiruvchi tabassumi bilan hamma tishlarini ko'z-ko'z qiladi. San-Fransisko goh yonadi, goh qayta quriladi, yana yonadi, yana qayta quriladi, avtomatlarning to'ymas bo'g'ziga terlagan kaftlarda qizib ketgan tangalar tushishi to'xtamaguncha takrorlanaveradi.

Duglas atrofga alangladi, kim bilsin, seni bu tungi shaharda nimalar kutib yotibdi, bir daqiqadan so'ng nima voqea bo'lishi mumkin? Tunmi, kunmi, bari bir, bu yerda tanga tashlaydigan tirqishlar kam, taqdiringdan darak beradigan karta qo'lingga ko'p ham tushavermaydi, tushganda ham, bergan daragidan hech qanaqa ma'no topolmaysan. Bu yerda, odamlar dunyosida pulingni, vaqtingni, ibodatingni berishing mumkin, lekin evaziga hech narsa kutma.

Galereyada esa qo'ling bilan hatto chaqmoqni ushlab ko'rishing mumkin, buning uchun «Chidab ko'r-chi» deb ataladigan elektr mashina bor. Agar uning xromlab yaltiratilgan dastaklari orasini kersang, elektr toki seni ariga o'xshab chaqadi, barmoqlaringni titratib, jizillatadi, go'yo igna bilan teshadi yoki kuch o'lchagichni aytaylik: qipiq to'ldirilgan qopga musht tushirsang, mushaklaringda qancha kuch yashirib yotganini ko'rsatadi, kerak bo'lib qolsa, uni dunyoni mushtlash uchun ishlatasan. Yana boshqa bir o'yin: temirtanning qo'lini iloji bori cha qattiq qis, kim-kimdan zo'r chiqarkin, kimning qo'li oldinroq pastga tusharkin? Shunda har turli raqamlar yozib tashlangan taxta uzra lip etib ko'rinadigan qing'ir-qiyshiq chiziqning hech bo'lmasa o'rtasida lampochkalar yonadi-ku. Agar eng tepasida mushak otilgandek yonsa, demak o'zingni temirtandan ham kuchliroq bilaver.

Bir so'z bilan aytganda, Galereyada tashlagan har bir

qadaming nimaga olib kelishini, avtomatlardan nimani kutishni bilasan. Va u yerdan xotirjamgina, go'yo yangi topib olgan ibodatxonadan chiqqandek ketaverasan.

Endi-chi? Hozir qanday?

Jodugar hozircha harakat qilayapti, lekin indamayapti, yaqin orada o'zining shisha tobutida jon bersa kerak? Duglas mister Tunga qaradi – u butun dunyoga, hatto o'ziga o'zi qarshi chiqqandek mizg'ib o'tirardi. Bir kun kelib, bu ajoyib mexanizmlar zanglab ketadi, chunki hech kim jon kuydirib, ularga qaramaydi. Banditlar va izquvarlar suvga yarim cho'kkancha yoki parovoz g'ildiragidan yarim qutulganча, yugurib ketayotganча manguga qotib qoladilar, aka-uka Raytlar bo'lsa, uchar mashinasini osmonga ko'tara olmay turaveradilar...

– Tom, – dedi Duglas, – kutubxonada o'tirib, hammasini yaxshilab o'ylavolish kerak.

Ular ko'chada bo'm-bo'sh oppoq kartani qo'ldan-qo'lga uzatganча yurib ketishdi.

Aka-uka kutubxonaga kirib, yashil qalpoqchalar bilan to'silgan chiroqlar soyasida ancha o'tirishdi. Keyin u yerdan chiqib, tosh arslonni minib olib, xo'mrayib, oyoqlarini liqillatib yana uzoq o'tirishdi.

– Qariya Tun jodugarga baqirib, o'ldiraman deya do'q urishdan boshqasini bilmaydi.

– Qanaqasiga uni o'ldirar ekan, Dug? U hech qachon tirik bo'lmagan-ku.

– Mister Tun shunaqa muomala qiladi-da! Go'yo jodugar qachondir tirik bo'lgan yoki hozir ham tirik. Jodugarga qarab baqiraveradi, u joniga tekkandan qimir etmay turaveradi. Yoki ehtimol judayam joniga tegmagandur, shunchaki, o'zining hayoti xavf ostida ekanligini bizga sirli tarzda bildirayotgandur? Balki, bunda ko'zga ko'rinmas siyoh yoki limon sharbati bordur? Bu kartada bir narsalar yozilganu mister Tun uni o'qib qolishini jodugar istamagan bo'lishi mumkin. Biz o'sha yerdaligimizda, qani, bir ko'ray-chi, deb qolishi mumkin edi-da. To'xta-chi! Menda gugurtbor!

– Jodugar nima sababdan bizga xat yozadi, Dug?

– Kartani ushlab tur! Qani-i.

Duglas gugurt chertib, alangani karta ostiga tekkizib o'tdi.

– Voy! Qo'limga tekkizma! Dug, kartada hech nima yozilmagan!

– Mana, ko'rdingmi! – tantanali qichqirdi Duglas.

Rostdan ham oppoq kartada zo'rg'a ko'rinadigan, ingichka chiziqlar yuzaga chiqdi, juda chalkashtirib tashlangan xatga o'xshaydi ikki-uch so'z.

– Yonayapti! – uvlab yubordi Tom va kartani tashladi.

– Oyog'ing bilan bos!

Ular o'rinlaridan turib, tosh arslonning yelkasini tepkilagunlaricha karta yonib, kulga aylandi.

– Dug! Nima yozilganini endi hech qachon bilolmaymiz!

Duglas kaftidagi iliq va qop-qora parchalarga o'ychan qarab qoldi.

– Men ko'rdim. Hamma so'zlari esimda qoldi.

Kaftidagi kul shitir etib uchib tushdi.

– Esingdami, bahorda chopqir Charli haqida kinokomediya ko'rgan edik? Unda bir fransuz cho'kayotib, «Secours! Secours!»¹ deb qichqiravergandi. Charli esa hech tushunmadi. Keyin kimdir bu so'zning ma'nosini Charliga aytgam edi, u o'zini suvga tashlab, fransuzni qutqarib qoldi.

– Jodugar nima qiladi fransuzcha yozib?

– Mister Tun tushunib qolmasin degan, jinni!

– Dug, bu oddiy suvbelgi, karta qizigandan keyin ko'rinib qolgan xolos – Shu yerga kelganda

Tomning ko'zi Duglasning yuziga tushdi va u tutilib qoldi. – Mayli, jahling chiqmasin. Unda «seku» deganga o'xshash bir nima yozilgandi, to'g'rimi? Lekin boshqa so'zlar ham bor edi.

– Boshqa yozuvlar ham bor edi «Madam Taro». Tom! Endi tushundim! Qachondir, qadim o'tmishda madam Taro haqiqatda ham yashagan, u folbin-bashoratchi bo'lgan. Men uning portretini ensiklopediyada ko'r-

¹ Yordam bering! Qutqaring! (FR).

ganman. Uning oldiga butu-un Yevropadan odamlar kelgan, u ularning taqdirini bashorat qilavergan. Tom, nahotki endi ham hech narsani tushunmagan bo'lsang? O'yla, yaxshilab o'yla!

Tom yana sherni minib, ko'cha bo'ylab uzoqqa, chiroqlari miltillab turgan Galereyaga tikildi.

– Nima, seningcha, u haqiqiy madam Taromi?

– Albatta-da! Tashqaridan qaraganda shisha quti, ichida esa bir dunyo qizil va zangori ipak, ichida mum odam, qarib-qartayib, yarmigacha erib ketgan, ichida esa madam Taro! Kimdir ichi qoralik qilgan yoki uni yomon ko'rgan, keyin ustidan erigan mum quyib yuborgan va bir umrga shu qutining ichiga qamab qo'ygan, mumlangan madam Taro zolimlarning qo'lidan qo'lga yuz martalab o'tib-o'tib, oxiri shu yerda – Grintaun, Illinoys shtatida paydo bo'lgan. Butun Yevropaning qirollari uchun fol ochmasdan, bu yerda bir miriga ishlab yuribdi.

– Nima, mister Tun – zolimmi? – Albatta! Ismi – Tun, ko'ylagi qora, ishtoni qora, hatto galstugi ham! Kinoda zolimlar doim qora kiyinishadi. Shunday emasmi?

– Nega madam Taro o'tgan yili yoki undan oldin yordamga chaqirmagan?

– Sen qayoqdan bilasan? Balki u yuz yildan beri har kecha limon sharbati bilan kartalarga o'z dardini aytib yozar, odamlar esa siyoh bilan yozilganini o'qishadi, bizga o'xshab, kartani isitish kerakligi va aslida nima yozilganini o'qish hech kimning esiga kelmaydi. Yaxshiyamki, men «Secours» degan yozuvni eslab qoldim.

– Xo'p, mayli, u yordam so'rayapti. U yog'i nima bo'ladi?

– Biz uni qutqaramiz.

– Mister Tunning burni ostidan o'g'irlab ketamizmi? U madam Taroning o'rniga bizni o'tqizib qo'yadi-da, yuzimizga mum quyadi, keyin shisha quti ichida o'n ming yil o'tirishimiz kerakmi?

– Tom, ana kutubxona. Kel, sehr-joduni o'rganib olib, sehrli dorilarni topib mister Tunni yengamiz.

— Mister Tunni dunyoda faqat bitta dori yengishi mumkin, — dedi Tom. — Har kecha, u ancha-muncha tanga yig'ib olganidan keyin, u to'xta-chi. — Tom cho'ntagidan bir nechta tanga chiqardi. — Ha, mana shu etadi. Dug, borib kitob o'qib tur. Men orqaga qaytib «Banditlar va Izquvarlar»ni o'n besh marta bo'lsayam ko'raman, bu mening jonimga tegmaydi. Kitob o'qib bo'lgach, Galereyaga kel, o'shanda dori bizga yordam beradi.

— Tom, bu ishning oqibati nima bo'lishini seza-yapsanmi?

— Sen esa o'sha malikani qutqarib olishni istaysanmi, yo'qmi?

Duglas keskin burilib, kuchi boricha yugurib ketdi. Kutubxonaning eshigi Duglasning ortidan yopilishini Tom kutib turdi. Keyin arslonning ustidan sakrab tushdi-da, g'oyib bo'ldi. Shamol jodugarning kartasidan qolgan kulni uchirdi.

Galereya qorong'i edi. «Xitoy bilyardi»ning ilon-izi yo'llari allaqanday va sirli ahvolda yotardi, go'yo kimdir bahaybatlar g'orida, shundoq oyoq ostidagi chang ustiga tayoqcha bilan chizgan. Panoramani darchalaridan Teddi Ruzvelt kinoya bilan qarab turar, aka-uka Rayt esa yog'och parrakni ishga tushirishmoqchi. Jodugar o'z qutisida o'tiribdi, mum ko'zlari butunlay xira. To'satdan bir ko'zi yilt etdi. Tashqarida yoqilgan qo'l chiroqning nuri chang bosgan oynadan ichkariga tushgan edi. Kattakon gavda gandaraklab, yopiq eshikka suyandi, qulf ichida kalit shiqirladi. Eshik taraqlab ochilib ketdi va shu ko'yi qoldi. Pishillab nafas olish eshitildi.

— Bu — men, kampir, — dedi mister Tun chayqalib.

Bu vaqt Galereyaga, kitobga yuzini tirab Duglas yetib keldi, atrofga qarab, qo'shni yo'lakda pusib turgan Tomni topdi.

— Tsh-sh! — shivirladi Tom. — Hammasi moydek silliq ketayapti. Men «Banditlar va Izquvarlar»ni o'n besh marta ketma-ket ishlatdim. Mister Tun qancha tanga tashlaganimni eshitib turdi, ko'zlarini ola-kula

qilib, avtomatni yechib, hamma pulni oldi-da, meni chiqarib yubordi. Keyin sehrlı dorini ichkisi kelib, yo'lnıng naryog'idagi mayxonaga qarab yo'rg'aladi.

Duglas derazaga asta yaqınlashib, ichkariga mo'raladi. Qorong'ilikda ikkita gorilla g'ira-shira ko'rindi, biri qo'lida mum malikani ko'tarib olgan, ikkinchisi xona o'rtasida sal chayqalib turibdi.

— Ux, Tom, sen chindanam dahosan! — shivirladi Duglas. — U dorisini rosa ichib bo'kipti.

— Mana shuni o'ylagan edim-da! Sen bir nima topdingmi?

Duglas kaftini kitobga urib, yarimovoz bilan dedi:

— Men to'g'ri aytgan ekanman. Bu madam Taro boylarga taqdiridan, o'limdan va yana har balolardan bashorat qilavergan-u, lekin bitta katta xatoga yo'l qo'ygan: Napoleonga yengilish va o'lishni bashorat qilgan-da, o'ziga tikka aytgan! Shundan keyin, albatta.

U jimib qoldi va chang bosgan oyna orqali o'zining shisha qutisi ichida bemalol o'tirgan mum odamga yana qaradi.

— «Secours», — g'udrandi Duglas. — Tushunarli. Napoleon madam Tyusso haqidagi muzeyni eslab qolgan va o'zining odamlariga buyruq berib, jodugar Taroni tiriklayin qaynab turgan mumga tashlatgan mana, edi shisha quti ichida o'tirib.

— Dug, anuni qara! Qara! Mister Tun nima qilmoqchi? Qo'lidagi to'qmoqmi-ey, yo tayoqmi?

Haqiqatda ham mister Tunning beo'xshov gavdasi qutiga do'q qilgandek chayqaldi. Jirkanch so'kinib jodugarning naqd burni oldida kattakon pichog'ini siltaladi.

— Bu la'nati to'daning ichida faqat Taro odamga o'xshagani uchun mister Tun unga yopishib olgan, — dedi Tom. — Lekin hech qanaqa yomonlik qilolmaydi. Hozir yiqiladiyu uxlab qoladi.

— Endi bunaqasi ketmaydi, — dedi Duglas. — Jodugar bizni ogohlantirganini mister Tun biladi. Biz uning jinoyatkorona sirini ochib qo'yishimizdan qo'rqadi balki u shu bugunoq yo'q qilishni o'ylayotgandur?

— Jodugar bizni ogohlantirganini u qayoqdan biladi? Biz buni o'zimiz ham darrov bilmadik-ku, faqat tashqariga chiqqanda sezib qoldik.

— U mashinaga tanga tashlab, jodugarni iqrora bo'lishga majbur qilgan, axir bosh suyagi va boshqa turli suyaklar rasmlari bor bu kartalar bilan alday olmaydi-ku. Beixtiyor rostini gapirib tashlayveradi, shunaqqilib, mister Tunga ikkita ritsar rasmlilik kartani chiqarib bergan. Bu ritsarlar bolalarga o'xshagan kichkina, tushunyapsanmi? Bular — sen bilan men, qo'lida to'qmoq ushlab, ko'chadan to'ppa-to'g'ri shu yoqqa kelayapmiz.

— Oxirgi marta tanga tashlayapma-an! — Mister Tunning bo'kirgani g'ordagi yovvoyi odamning ovozigaga o'xshab eshitildi. — Oxirgi marta-a, jin ursin seni! Gapir, deyapma-an! Bu la'nati Galereyada bir narsalik bo'la olamanmi yo o'zimni xonavayron deb e'lon qilaveraymi? Siz — xotinlarning hammangiz bir go'r! Sen bu yerda baliqqa o'xshab sovuqdan-sovuq o'tiraverasan, bu yoqda odamlar ochidan o'lib ketayotgani bilan ishing yo'q! Qani-i, ber, kartani! Qani, ko'raylik-chi.

U qo'lga tushgan kartani yoruqqa tutdi.

— Vuy, anavini qara! Hozir nima bo'larkin? — shivirladi Duglas. — Qani, tayyorlanib tur!

— Yo'-o'q! — o'kirdi mister Tun. — Yolg'onchi, yolg'onchi! Mana, senga!

Va qutiga musht tushirdi. Shisha parchalari favvoradek sachrab ketdi, go'yo qorong'ilikda minglab yulduzlar yaraqladiyu o'chdi. Jodugar endi himoyasiz, bamaylixtir o'tirar, keyingi zarbani mag'rur kutardi.

— Yo'q! — Duglas Galereyaga bostirib kirdi. — Mister Tun!

— Dug! — qichqirdi Tom.

Mister Tun keskin burildi. O'ylab o'tirmay pichoqni ko'tardi. Duglas qotib qoldi. Biroq mister Tun ko'zlarini bir yumib ochdiyu baqrayib qoldi, tik turganicha burilib, asta yiqila boshladi. Yiqilishi go'yo ming yil davom etdi! O'ng qo'lidagi chiroq tushib ketdi, chap qo'lidagi pichoq kumushdek tovlangan baliq kabi sirg'alib qochdi.

Tom hadiksiragancha nimqorong'i Galereyaga kirib keldi va cho'zilib yotgan gavdaga qaradi.

– Dug, seningcha u o'lganmi?

– Yo'q, uni madam Taroning bashorati larzaga solgan. Qara, u qaynoq suvga botirib olgandek to'ppa-to'g'ri-ya! Kartada dahshatli narsa haqida yozilgan shekilli.

Mister Tun polda yotgancha qattiq xurrak otdi. Duglas yerda yoyilib yotgan kartalarni yig'ishtirib, qo'llari titrab cho'ntagiga tiqdi.

– Tom, kel jodugarni bu yerdan olib ketamiz. Hozircha vaqt bor.

– Nima, esingni yedingmi? Bu – o'g'irlik-ku?

– Nima, sen sherikchilik qilgan, biror jinoyatga masalan, qotillikka yordamlashgan degan aybnomani xohlaysanmi?

– Nimalar deyapsan? Shu bechora, qari qo'g'ir-choqni qanday qilib o'ldirish mumkin?

Biroq, Duglas quloq solmadi. Shisha to'siq endi yo'q, u qo'llarini uzatdi, mum jodugar Taro havо kabi shuvillab, asta oldinga qiyalana-qiyalana, Duglasning quchog'iga yiqildi, go'yo bu daqiqani uzoq yillar kutgan edi.

* * *

Sud binosidagi soat o'n besh minuti kam o'nga bong urdi. Oy allaqachon balandga ko'tarilgan, butun osmonni yorqin, lekin sovuq nur bilan to'ldirgan. Misoli kumush eritib quyilgan yo'laklarda qop-qora soyalar g'imirlaydi. Duglas qo'lida duxoba kiyimlar kiydirilgan mum qo'g'irchoqni ko'targancha bir o'zi sekin va ehtiyotlik bilan ketayapti. Goh-goh chetga chiqib, daraxtlarning panasiga yashirinadi, atrofga alanglaydi, tovushlarga quloq tutadi. Mana, sichqonlarning yugurishiga o'xshagan yengil shitirlash eshitildi. Burchak ortidan Tom o'qdek otilib chiqib, akasiga yetib oldi.

– Men qo'rqqanimdan qolib ketdim, u birdaniga tirilib uyg'onib, so'ka boshladi Dug, u seni shu ahvolda tutib olsa nima bo'ladi? Uydagilar nima deyishadi? Axir, o'g'irlading-ku!

– Sekin-e...

Ular alanglab, quloq tutishdi. Ko'cha ortda, oydin daryo kabi yastanib yotardi.

– Menga qara, Tom, buni qutqarishimda sen yordam berishing mumkin, lekin unda qo'g'irchoq deb atama, bunaqa baqirma, bir qop unga o'xshab sudralma-yam!

– Tushunarli, yordamlashaman! – Tom jodugarni bir tomondan ko'tarishdi. – Vuy og'irligini!

– Madam Taro yoshgina bo'lgan, o'shangda Napoleon – Duglas gapni boshqa yoqqa burdi: – Qariyalar doim og'ir bo'lishadi. Shundanam qariligini bilsa bo'ladi.

– Shuning nima keragi bor, Dug? Nimaga shunchalik yelib-yugurayapmiz?

Nimaga, nimaga? Duglas gangib, ko'zini pirpiratdi va to'xtadi. Voqealar shunchalik tez sodir bo'ldiki, u bunchalik berilib ketganini, tashvishga tushganini sezmay qoldi, nima uchun shunday ishlar qilayotgani sabablarini allaqachon unutilib ulgurgan edi. Mana, endi ular yo'lakdan yurib borishayotganda, kipriklariga tushayotgan soyalar qora kapalaklardek o'yinga tushayotganda, qo'llariga chang bosgan mum hidi o'tirib qolganda, birdaniga o'ylab qoldi: rostdan-a, shu ishlarning nima keragi bor?

U seki-in gapira boshladi, ovozi ham oying mana shu soxta yorug'ligi kabi begona va olisdan kelayotgandek.

– Bilasanmi, Tom, yaqinda, bundan taxminan bir yarim oy oldin, men birdaniga tirik ekanligimni kashf qilib qoldim. O'shanda xursand bo'lganimdan sakrab-sakrab yurgandim. Keyin, o'tgan haftada, kino ko'ra turib, qachondir men ham albatta o'lishim kerakligini kashf qildim. Ilgari bu haqda hech o'ylamasdim. Keyin men hang-mang bo'lib qoldim go'yo menga, endi kino va sayllar hech qachon bo'lmaydi yoki maktabni butunlay berkitib qo'yishadi deyishayotgandek. Aslida u yomon narsa emas, biz bo'lsak, doim so'kib yuramiz. Nazarimda endi hamma shaftoli daraxtlari qurib qoladigandek yoki jar tekislanib ketib, biz o'ynaydigan

joy qolmaydigandek yoki men kasal bo'lib qolamanu yuz yil qorong'ilikda to'shakka mixlanib qolaman shularni o'ylab juda qo'rqib ketdim. Endi nimani, qanday maqsad ko'zlaganimni o'zim bilmayman. Lekin madam Taroga yordam bergim keladi. Uni bir necha haftaga yoki oyga berkitib qo'yib, kutubxonada qora magiya haqidagi kitoblarni o'qiyman, undan joduni olib tashlab, o'zini mum ichidan chiqaraman, bu dunyoda yashab yuraversin-da, shundog'am qancha vaqti bekor ketdi. Albatta, u mendan minnatdor bo'ladi, o'zining jinlar, katakchalar, qilichlar, suyaklar rasmi chizilgan kartalarini ochib tashlaydi-da, meni bashorat qiladi, qaysi chuqurlikdan nari yurishniyu qaysi payshanba o'rindan turmay yotgan yaxshiroq ekanligini aytib turadi. Keyin men ham abadiy yashayman yoki shunga o'xshash bir nima bo'ladi.

– Gaplaringga o'zing ham ishonmaysan.

– Yo'-o'q, ishonaman, deyarli hammasiga! Ehtiyot bo'l, jarga kelib qoldik. Biz tikka kesib chiqamiz, axlatxona orqali va...

Tom to'xtadi, Duglas uning qo'lini mahkam ushlab oldi. Ular orqaga o'girilmasdan orqadan gumbirlab eshitalayotgan og'ir qadam tovushlariga quloq tutishdi, har bir qadam qattiq aks-sado berardi, go'yo qurib qolgan ko'lning tubida, yaqingina joyda miltiqdan o't ochishardi. Kimdir baqirib so'kardi.

– Tom, sen uni izimizdan tushirding!

Ular yugurishdi, lekin kattakon qo'l tutib olib, bittasini o'ngga, ikkinchisini chap tomonga uloqtirdi.

Bolalar baqirgancha o't ustida dumalab ketishdi, quturgan mister Tun esa g'azablanib musht o'qtaldi, tishlarini taqillatib, so'lagini sachratdi. Qo'g'irchoqni yoqasidan, bilagidan ushlavolib, bolalarga g'azab bilan ko'zlarini olaytirdi.

– Bu meniki! Nimani xohlasam, shuni qilaman! Sen nega uni o'g'irlab qochding? Mening hamma omadsizliklarim shuni deb bo'lyapti: pulim yo'q, ishlarim yurishmayapti, hammasi oyog'i osmon bo'lib ketdi. Hozir men unga ko'rsatib qo'yaman!

– Yo'q, yo'q! – baqirdi Duglas.

Biroq ka-attakon temir qo'llar mo'rtgina mum

gavdani osmonga shunday otdiki, u oyni to'sib qo'y-di, yulduzli osmon ostida chirpirak qildi va nihoyat, la'natlab to'ppa-to'g'ri jarga, shumtakalarning cho'z-masidan otgandek uloqtirdi. Mum qo'g'irchoq havoda chuvillab uchdi-da, «gum» etib jarga tushdi, ortidan mister Tunning so'kislari aralash chang-kul ko'kka sovurilib, axlatuyumida ko'chish sodir bo'ldi.

Duglas oyoq uchida ko'tarildi, cho'nqayib, pastga tikildi.

– Yo'q, – dedi u beixtiyor – Yo'q!

Mister Tunning o'zi ham vajohati bilan jar labida chayqalib, qulashiga oz qoldi.

– Sizlarni ham o'sha yoqqa jo'natmaganim uchun rahmatdenglar!

Va u gindiraklab nari ketdi, oyoqlari chalishib yiqildi-yu, lekin turib oldi va yo'l-yo'lakay nimalarnidir g'uldirab, goh kuladi, goh so'kinadi va ko'zdan g'oyib bo'lgunicha shunday davom etdi.

Duglas jar yoqasida uzoq o'tirib, yig'ladi. Nihoyat, burnini qoqdi, ukasiga qaradi.

– Tom, kech bo'ldi. Dadamiz bizni qidirib yuradi. Bir soat oldinroq uyda bo'lishimiz kerak edi. Vashington-stritdan yugurib uyga borgin-da, dadamni bu yoqqa boshlab kel.

– Nima, qo'g'irchoqni topaman deb jarga tushmoq-chimisan?

– U axlatxonada yotganidan keyin, endi hech kimniki emas. Hech kimning, hatto mister Tunning ham ishi bo'lmaydi. Nimaga chaqirayotganimni dadamga ayt, u biz bilan shahar oralab uyga qaytishi shartemas, birovuni mum qo'g'irchoq bilan ko'rib qolmasin. O'zim pana-pastqam joylardan ko'tarib boraman, hech kim ko'rmaydi.

– Qo'g'irchoqning nimasi qoldi endi, hamma narsasi sinib tamom bo'ldi-ku!

– Nimaga tushunmaysan, men uning bir o'zini, tag'in yomg'ir ostida qoldirmayman.

– Albatta.

Tom sekin yurib ketdi.

Duglas jarga tusha boshladi. Kul uyumlari, iflos

qog'ozlar, konserva bankalarini chetlab-chetlab yurdi. Yarimyo'lda to'xtab, sukunatga quloq tutdi. Turli rangga kirib turgan g'ira-shira qorong'ilikka, oyoq ostidagi tubsiz jarlikka tikildi.

— Madam Taro!

Nazarida hovpastlikda, oy nuri ostida yotgan mum qo'llar qimirlagandek bo'ldi. Shamol qog'oz parchasini yelpib o'tgan edi. Bari bir, Duglas o'shanga qarab intildi...

* * *

Shahardagi soat yarim tunga bong urdi. Deyarli hamma uylarda chiroqlar o'chgan. Garajdagi kichkina ustaxonada ikki bola dadasi bilan birga mum qog'irchoqni o'z holiga keltirishdi, oromkursiga o'tqizib qo'yishdi. Jodugar endi ilgari gidek tinch, xotirjam, oldidagi karta o'ynaladigan stolga yozilgan yelim dasturxon ustiga xayoliy yelpig'ich misol folbinlik kartalari yoyib tashlangan, qirollar va masxarabozlar, kardinallar va skeletlar, quyoshlar va dumli yulduzlar ustida mum qo'llar qotib turibdi.

— Hammasi yaxshi esimda, — dedi bolalarning dadasi. — Bolalik paytlarim shahrimizdan sirk ko'chib ketayotganda esim og'ib qolgandek, nuqul afishalarni terib yurardim. Keyin quyon boqdim, jodugarlik ilmi bilan qiziqdim. Chordoqqa chiqvolib har xil o'yinchoqlar yasardimu bitganidan keyin pastga olib tusholmasdim. — U boshini irg'ab jodugarni ko'rsatdi: — Bu, o'ttiz yilcha ilgari meni ham fol ochgan. Xo'p, bo'пти, endi uni yaxshilab artinglar-da, borib uxlanglar. Shanba kuni unga atab maxsus quti yasaymiz.

Ota garajdan tashqariga chiqmoqchi bo'lgandiyamki, Duglas sekin chaqirib qoldi:

— Dada, rahmat. Biz bilan birga qaytganing uchun rahmat. Hammasi uchun rahmat.

— Buyam bormidi? — dedi ota va tashqari chiqdi.

Aka-uka jodugar bilan yolg'iz qolishgach, bir-birlariga qarab olishdi.

— Katta ko'chadan to'rt kishi bemalol yurib kelib-

siz-a! Men, sen, dadam va jodugar! Dunyoda boshqa bunday ota topilmaydi!

— Ertaga mister Tunning oldiga borib, boshqa avtomatlarini ham sotib olaman, — dedi Duglas. — Taxminan o'n dollarga hammasini beradi. Bari bir ularni tashlab yuboradiyam-da.

— Albatta. — Tom tebranma oromkursida o'tirgan mum kampirga tikildi. — Qara, rostakam odamga o'xshaydi-ya! Qiziq, ichida nimalar bor ekan?

— Qushlarnikiga o'xshagan ingichka suyaklar. Napoleon davridan beri madam Taroda qolgan birdan-bir narsa — shu suyaklar.

— Hech qanaqa mexanizmi yo'qmi? Kel, ichini ochib ko'ramiz.

— Keyin.

— Qachon?

— Masalan, ikki yildan keyin, o'n to'rtga kiraman, o'shanda ko'rarmiz. Hozircha boshqa narsalarni bilishni xohlamayman, kampir shu yerdami, bo'ldi! Ertaga men ishga kirishib, uni bir umrga jodu kuchidan xalos etaman. Qachondir, shahrimizda noma'lum, go'zal italyan qizi, yozgi ko'ylakda paydo bo'ladi, hamma uni vokzalda ko'rib qoladi; u qandaydir, sharqiy bir mamlakatga bilek olib, poyezdga o'tiradi, odamlar, umrimda bunaqa go'zalni ko'rmaganman, deyishadi, shov-shuv bo'ladi. Bu qiz qayerdan paydo bo'lganini va qayerga ketganini hech kim bilolmaydi. Sen ana o'sha qiz haqida eshitganingda, Tom, men madam Taroning jodusiga tilsim topib, uni qutqarib qolganimni tushunib yetasan. O'shanda, demak, taxminan ikki yildan keyin, u o'tirgan poyezd qo'zg'algandan so'ng, biz, ikkalamiz mum gavda ostida nima borligini ko'ramiz. Modomiki, qiz bu yerdan ketgan ekan, albatta, biz mayda-chuyda g'ildirakchalar, latta-putta va murvatlardan boshqa narsalarni ko'rolmaymiz.

Mana, qanaqa?

Duglas mum qo'lni asta ko'tarib, hayot o'yinlari ustida, qoqsuyak o'lim kampirining sho'xliklari ustida, umrlar, taqdirlar va aqldan ozishlar ustida harakatlantirdi, qo'l ularga sal-pal tegib, chertib qo'ydi,

xira tortgan tirnoqlarini shitirlatdi. Muvozanatning qandaydir pinhon qonunlariga bo'ysungan jodugar boshini engashtirib, bolalarning ko'ziga tikildi, qilt etmaydigan ko'zlari qalpoqchasi yo'q chiroqning kuchli yorug'ida yarq etdi.

– Taqdiringni aytib bersinmi, Tom? – sekin so'radi Duglas.

– Qani, ko'raylik.

Jodugarning keng yengi ichidan karta tushdi.

– Ko'rdingmi, Tom? Bitta karta yengining ichida qolib ketgan ekan, jodugar o'shani chiqarib berdi! – Duglas kartani yoruqqa tutdi. – Hech nima yo'q. Men uni tuni bilan kimyoviy moddalarga solib qo'yaman. Harflari yuzaga chiqib qoladi, ertalab o'qiymiz.

– Unda nimalar yozilgan bo'larkin?

Duglas so'zlarni yaxshilab ko'rish uchun ko'zlarini qisib qaradi.

– Unda mana bunday so'zlar bo'ladi: «Kamina qulingiz va sodiq do'stingiz Floristan Mariani Taro, xiromant, bashoratchi va ruhlarni davolovchi sizga chin ko'ngildan minnatdorlik bildiradi».

Tom kulib yubordi va akasining yelkasiga turtib qo'ydi.

– Qani, qani, u yog'i-chi?

– Hozir. Unda yana mana bunaqa so'zlar ham yozilgan bo'ladi: «Xoppa-la! Oppa-la! Faqat ahmoq o'ladi! O'ynab qol, kulib qol! Qo'ng'iroq qabrga chaqirsa ham. Qo'shiq ayt, o'yna-kul! Yomon xayollarni quv!» Yana mana bundayso'zlar: «Tom va Duglas Spoldinglar, siz nimalarni istasangiz, hayotingizda hammasi sodir bo'ladi». Yana, sen bilan men abadiy yashashimiz, hech qachon o'lmasligimiz aytilgan bo'ladi.

– Shularning hammasi bitta kartada aytiladimi?

– Ha, hammasi! Har bir so'zigacha.

Elektr lampochkasining kuchli yorug'i ostida ular – aka-uka va jodugar-hozircha bo'm-bo'sh, lekin go'zal va ko'p narsalarni va'da qilayotgan karta ustiga engashishdi. Bolalarning yonib turgan ko'zlari kartani teshib yuborgudek tikilib, ichiga yashirilgan so'zlarni o'qishga tirishdi, go'yo ular ana-mana xira yo'qlikdan yuzaga qalqib chiqadigandek.

– Hey! – dedi Tom shivirlab.

Duglas tantanali shivirlab javob bergandek bo'ldi:

– He-ey!

* * *

Choshgohning jazirasida xarsillab yotgan daraxtlar tagida kimdir past ovoz bilan g'o'ng'illayapti.

– ...o'n, o'n bir, o'n ikki...

Duglas o'tloqdan yurib ovoz kelayotgan tomonga yaqinlashdi.

– Tom, nimani sanayapsan?

– ...o'n uch, o'n to'rt, jim, o'n olti, o'n yetti, chirildoqlar, o'n sakkiz, o'n to'qqiz...

– Chirildoqlar?

– E, shayton! – Tom ko'zlarini ochdi. – Shayton, shayton, shayton!

– So'kinayotganingni birov eshitib qolmasin...

– Shayton, shayton, shayton do'zaxda yashaydi! – qichqirdi Tom. – Endi hammasini boshqatdan boshlash kerak. Chirildoqlar o'n besh sekund ichida necha marta chirillashini sanayotgan edim. – U arzon soatini baland ko'tardi. – Soat necha bo'lganini bilib, unga o'ttiz to'qqizni qo'shsak harorat qanchaligi hosil bo'ladi. – U soatiga qarab, bir ko'zini qisdi, boshini yonga egib, yana g'o'ng'illadi: – bir, ikki, uch...

Duglas boshini asta burib, tinglay boshladi. Qizib oqarib ketgan osmonning qayeridadir, balandda mis sim titrab, zuvillab ketdi. Metallning quloqlarni teshib yuborgudek titrashi larzaga kelgan daraxtlardan elektr uchqunlari kabi hayratomuz zarbalar bilan takror-takror to'kildi.

– Yetti, – hisoblayverdi Tom. – Sakkiz,...

Duglas imillab ayvonga chiqdi, rohatlanib ko'zlarini qisgancha dahlizga qaradi. Bir minutdan keyin yana ayvonga sekin chiqib, Tomni erinibgina chaqirdi.

– Hozir Farangeyt bo'yicha roppa-rosa sakson yetti daraja yigirma yetti, yigirma sakkiz.

– Tom, eshitayapsanmi?

– Eshitayapman, o'ttiz, o'ttiz bir! Yo'qol! Ikki, uch, o'ttiz to'rt...

– Hadeb sanayverasanmi? Uydagi termometr sakson yettini ko'rsatayapti, yana yuqori chiqayapti, nima qilasan, chig'ildoqlarni sanayverib?

– Chirildoq? O'ttiz to'qqiz, qirq. Chig'ildoq emas! Qirq ikki!

– Sakson yetti daraja. Buni bilib qo'yganing yaxshi deb o'yladim-de.

– Qirq besh, bu – uyni ichida, tashqarida emas! Qirq to'qqiz, ellik, ellik bir! Ellik ikki, ellik uch! Ellik uch qo'shuv o'ttiz to'qqiz to'qson ikki gradus bo'ladi!

– Kim senga aytdi?

– Men aytdim! Farangeyt bo'yicha sakson yetti emas, balki Spolding bo'yicha – to'qson ikki gradus!

– Senligingni bilaman, yana kim bo'lardi?

Tom sakrab turib qizarib bo'rsillagan yuzini quyoshga tutdi.

– Men va chirildoqlar, mana – kim? Men va chirildoqlar! Biz ko'pchilikmiz! Spolding bo'yicha to'qson ikki, to'qson ikki, to'qson ikki daraja, bilding?!

Ikkovi tik turganicha bitta ham bulut parchasi ko'rinmayotgan, beayov osmonga tikilishdi; osmon go'yo buzilib qolgan fotoapparat, obyektivi to'la ochib tashlangan, jaziramadan garang bo'lib, qotib qolgan alangalayotgan nurlar ta'siridan so'nggi nafas olayotgan shaharga ko'z tikkan.

Duglas ko'zlarini yumganda qovoqlarining shaffof va qizg'ish ichki tomonida ikkita ahmoq quyosh raqs tushgani ko'rindi.

– Bir ikki. Uch.

Duglas lablari o'z-o'zidan qimirlayotganini sezib qoldi. – to'rtbesh olti.

Endi chirildoqlarning ovozi jadallashdi.

Illinoys shtatining Grintauni ko'chalarida chosh-gohdan kun botgunicha, yarim kechadan tong otguncha ot qo'shilgan soyabonli arava va aravakash uzoqdan ko'zga tashlanib qoladi. U shahardagi yigirma olti ming uch yuz qirq to'qqiz aholining hammasiga tanish.

Bolalar kuppа-kunduzi o'z o'yinlari bilan band bo'lib, hech nimadan-hech nima yo'q, to'xtab, deydigan bo'ldilar:

- Ana, mister Jonas!
- Mana Ned!
- Arava ham shu yerda!

Kattalar dunyoning to'rt tarafiga qarab, qancha tikilmasinlar, bari bir, na mister Jonasni, na Ned ismli otni va na soyabonli aravani ko'ra oladilar. Bu usti yopiq juda katta, bahaybat g'ildiraklarga qo'ndirilgan arava. Bir vaqtlar bunday aravalar bilan preriyalar kezib, changalzorlardan o'tib okean qirg'oqlariga chiqishgan.

Agar quloqlaringiz itlarniki singari sezgir bo'lib, ularni «ding» qilsangiz va yana, eng baland va eng olisdagi ovozlarga quloq solsangiz uzoq-uzoqlardagi g'amgin ashulani eshitgan bo'laridngiz, qari ravvinning jannatmonand yerdagi ibodatini yoki minoradagi muazzinning ovozini eshitgandek bo'lasiz. Mister Jonasning ovozi o'zidan ancha oldinda yuradi, odamlar uning kelishiga tayyorlanib turishadi, buning uchun ularning ixtiyorida yarim, gohida bir soat bo'ladi. Uning aravasi muyulishda yoki ko'chani oxirida ko'rinadigan daqiqaga bolalar yo'laklarning chetida, xuddi paradga chiqqandek qatorlashib turadilar.

Mana, furgon ham yaqinlashib qoldi, baland egar ustida xurmo rang soyabon ostida mister Jonas o'tirganicha, jilovni erkalab o'ynab kelayapti, jimgina emas ashulasini baralla kuylab kelayapti:

- Eski-tuski, tashlandiq?
- Yo'q, ser, unday emas.
- Eski-tuski, tashlandiq?
- Yo'q, mem, unday emas!
- Igna, to'g'nag'ich, to'qima sim,

Latta, siniq, parchalar.
Shaqildog'u paqildoq,
Eski-tuski buyumlar.
Hammasini olaman!
Isrof qilmaslik uchun
Tushudingizmi?
Bular tashlandiq emas!

Mister Jonasning qo'shig'ini bir marta eshitgan odam, u oddiy bir eskifurush emasligini tushunadi. U tez-tez yangi qo'shiq to'qib yuradi. Tashqi ko'rinishidan oddiy eskifurushdan farq qilmaydi. Ipbaxmal shimi vaqt o'tishi bilan unniqib ketgan. Yirtiq-yamoq, boshidagi namat shlyapasiga birinchi prezident saylangan vaqtlardan qolgan tugmalar qadab bezalgan. Bir narsada u g'ayri oddiy eskifurush edi: uning furgonini na faqat kunduz kuni, hatto oydin kechalarda ham ko'rish mumkin, tunda ham charchoq bilmay, ilonizi ariqdek buralib-buralib ketgan ko'chalarni kezib, umr bo'yi tanish bo'lib ketgan odamlar yashaydigan orolcha — kvartallarni aylanib chiqadi. Furgoni ming xil narsalarga to'lib ketadi, ularni shaharning har bir burchagidan topib, aravasida kun bo'yi, hafta, yil davomida, bironta ehtiyojmand so'ramaguncha olib yuraveradi. Kimdir: «Bu soat menga kerak» yoki «Anavi to'shak to'g'risida nima deysiz?» desa bas, Jonas soatni yoki to'shakni chiqarib beradi-da, pul olmasdan, yo'lida davom etadi va yangi qo'shiq to'qiydi.

Ba'zan, hatto tungi soat uchlarda ham Grintaunda yakka-yu yagona bedor odam Jonas bo'lardi. Shunday paytlarda bosh og'rig'idan bezovta bo'lib qolgan odam ko'chaga chiqib oy yog'dusida yiltillab ko'ringan ot-aravani ko'rsa, bas, mister Jonasdan, sizda, tasodifan aspirin topilmaydimi desa, o'sha zahoti dori topila qoladi.

Odamlar shirin uyquga g'arq bo'lgan sahar kezlari bir necha marta doyalik ham qilgan. Shunda uning qo'llari va tirnoqlari hayratli darajada toza ekanligini ko'rishgan, xuddi qo'lini sovuq suvga urmaydigan oqbilaklarnikidek; shundan ko'rinadiki, u odamlar hali

bilmaydigan boshqacha bir tarzda ham yashaydi. Goho u odamlarni shaharning narigi chekkasidagi ishxonasiga oborib qo'yadi, mabodo kimdir uyqusizlikdan iztirob chekib yurganini sezib qolsa, uning uyi zinalariga chiqib, sigara bilan mehmon qiladi, lozim bo'lsa, tong otguncha suhbatlashib o'tiradi.

Ha, mister Jonas g'alati odam, uni tushunish qiyin, hech kimga o'xshamaydi, tentakka, aqldan ozganga o'xshaydi, lekin uning aqli joyida, tiniq va sog'lom. O'zi bir necha bor xotirjam va muloyimgina so'zlab berishicha, ko'p yillar ilgari Chikagodagi ishlari joniga tegib, o'ziga yoqadigan boshqa mashg'ulot topishga qaror qilgan. Cherkovni, garchi uning g'oyalarini ma'qullasa-da, jinidan battar yomon ko'radi, ammo odamlarga va'z qilib, o'z bilimlarini o'rtoqlashish — uning jonu dili. Shuning uchun ot-arava sotib olib, qolgan umrini odamlarga xizmat qilishga bag'ishlagan, ya'ni ba'zi odamlarga nokerak narsalarni o'sha narsalarga ehtiyoji borlarga yetkazib turadi. U o'zini, shaharning turli tabaqa odamlari o'rtasida bo'ladigan almashinuv vositachisi deb biladi. Bironta narsa bekor yotishini istamaydi, chunki biladiki, bir odam uchun tashlandiq hisoblangan narsa boshqa bir odam uchun katta boylik bo'lishi mumkin. Shuning uchun ham kattalaru bolalar — bari, arava chetidagi qaytarma narvonchaga osilib, ichida uyilib yotgan xazinani ko'rishga oshiqadilar.

— Esinglarda bo'lsin, — deydi mister Jonas, — istagan narsanglarni olishingiz mumkin. Faqat, o'sha narsa haqiqatdan ham sizga kerak bo'lsa! Dilingizga quloq soling: chindanam o'shani qo'lga kiritishni xohlaysizmi? Qo'lga kiritmasangiz kechgacha tirik qola olasizmi? Mabodo bunga ko'zingiz etmasa, o'shani olingu yuguring. Nima narsa bo'lishidan qat'i nazar, jon deb berganim bo'lsin!

Va bolalar xazinani titkilashga tushadilar. Uning ichidan pergamentqog'oz, kimxob qiyqimlari, gulgog'oz parchalari, marmar kuldonlar, nimchalar, g'ildirak konkilar, qoplamasi ko'pchib ketgan eski, qo'poldan-qo'pol oromkursilar, jaji ko'chma stollar, qandillarning

har xil shisha osilchoqlari ham topildi. Soyabonli aravada oldiniga shivirlashadi, nimanidir jaranglatishadi va shiqirlatishadi.

Mister Jonas mushtugini bamaylixotir tortganча, ko'z-quloq bo'lib turdi. Shunday qilishini bolalar yaxshi bilishadi. Goho kimdir shaxmat taxtasiga, munchoqlar tizmasiga yoki eski stolga intilib qolib, ularga qo'l tekkizishi bilan beixtiyor boshini ko'tarib qarasa, mister Jonas xotirjam, sinchkovlik va ayni paytda mehr bilan kuzatib turgan bo'ladi. Shu zahoti qo'lini tortib olib, xazinani titkilashda davom etadi. Qo'l istalgan yakkayu yagona narsani ushlagandan keyin boshqa titkilamay qoladi. Boshini ko'tarib, yuzlari yorishib qaraydi, bundan mister Jonas ham beixtiyor yoyilib jilmayadi. U bir daqiqaga kafti bilan ko'zlarini to'sadi, go'yo yuzlardagi shu'ladan ko'zlari qamashgandek. Va shunda bolalar ovozi boricha qichqirishadi: «Rahmat!». Keyin g'ildiraklar, sopol plitachalar yoki zontikni ushlaganча sakrab yerga tushadilar-da, yugurib ketadilar.

Oradan bir necha daqiqa o'tib, olingan narsaning o'rniga boshqa biror narsa – qo'g'irchoqmi yo jonga tekkan va endi hech qanaqa quvonch bermaydigan, chaynalaverib hech qanaqa mazasi qolmagan saqichdek bo'lib qolgan o'yinchoq yoki boshqa bir matohni ko'tarib kelishadi; ana shu narsalarni shaharning narigi chekkasidagilar ko'rsa, kimnidir qiziqtirib qo'yadi, xursand qiladi. Bolalar ko'tarib kelgan narsalarini titkilab tashlangan boyliklar ustiga xijolat bo'libgina tashlaydilar, keyin soyabonli arava chayqala-chayqala, kungaboqardek katta-katta g'ildiraklarini yiltirib uzoq-uzoqlarga yo'l oladi va mister Jonas yana qo'shig'ini aytadi:

– Eski-tuski, tashlandiq?

Yo'q, ser, unday emas.

Yo'q, mem, unday emas!

Nihoyat, u ko'zdan g'oyib bo'ladi va faqat daraxtlarining soyasida yotgan itlarga g'amgin qo'shiqni eshitib dumlarini yengil qimirlatib qo'yishadi.

– ... eski-tuski ...

Ovoz borgan sari susayadi:

– ... eski-tuski ...

Va zo'rg'a eshitaladi

... tuski ...

Hamma yoq jim-jit.

Va itlar ham uyquda.

Tun bo'yi yo'laklarda chang sharpalar kezib chiqdi. Ularni jazirama shamollar to'zitib uchirdi, girdikapalak qildi, keyin qizib ketgan xushbo'y o'tloqlarga asta yoyib qo'ydi. Kech qolgan yo'lovchilarning qadamlari zarbasidan daraxtlarning shoxlari titrab, ulardan chang ko'chkilari to'kildi. Go'yo yarim tunda shahar chekkasida vulqon uyg'onib, cho'g'dek kul otganu, u esa atrofdagi borliqni, issiqdan hansirab qolgan qo'riqchi itlargacha, hammasini qalin qoplab olgan. Tong otishiga oz qolganda, soat uchlarda har bir uyga o't tushgandek bo'ldi. Chordoq darchalari sariq tusga kirib o'tola boshladi.

Ha, shafaqda hamma narsa, hatto tabiiy muhitning o'zi ham boshqa tusga kirib qoladi. Havo oqimlari, qaynoq buloqlar singari no'ma'lum tomonlarga unsiz oqib ketadi. Ko'l harakatsiz issiq bulut kabi qum va baliqlar yashaydigan vodiy ustida osilib qoladi ularni o'zining beparvo nafasi bilan kuydiradi. Ko'chalarga yotqizilgan qoramoy qiyomga aylanib qoladi, g'ishtlar mis va oltinga, tomlardagi cherepisa-bronzaga aylanadi. Yuqori kuchlanishli sim-mangu asir chaqmoqlar esa uyqusiz uylar tepasida taxdid solib yiltiraydi.

Chirildoqlar qo'shig'ini borgan sari kuchaytiradi. Quyosh, shunchaki, chiqdi, emas, u kuchli oqim singari yopirilib, butun dunyoni to'ldirib-toshirdi.

O'z xonasida, o'rinda yotgan Duglas go'yo erib oqdi, yuzlarini jiqqa ter bosgan.

– Uf, – dedi Tom, xonaga kirarkan. – Ketdik, Dug, bunaqa kunda anhora tushib o'tirish kerak.

Duglas og'ir nafas olar, ter bo'yinlaridan oqib tushardi.

– Dug, uxlayapsanmi?

U boshini bilinar-bilinmas qimirlatdi.

— Nima, kasal bo'ldingmi? Uy bugun yonaman, deyapti, — Tom kaftini akasining peshonasiga qo'ydi, go'yo qizigan pechning qopqog'iga tekkizgandek bo'ldi va cho'chib qo'lini tortdi. Xonadan chiqib, zinalardan pastga zing'illab yugurib ketdi.

— Oyi! — dedi Tom. — Dug kasal bo'b qolganga o'xshaydi. Oyisi bu payt sovitgichdan tuxum olayotgan edi, Tomning gapidan qotib qoldi, yuzlarida xavotir alomatlari ko'rindi, tuxumni joyiga qayta qo'yib, Tomning ortidan yuqoriga qarab ketdi. Duglas bu vaqt qimirlamasdan yotardi.

Chirildoqlar shovqinni shunday avjga chiqarishganki, hatto quloqlar zing'illaydi.

Choshgoh payti ayvon oldida doktorning mashinasi to'xtadi, u shunday tez yetib keldi-ki, go'yo orqasidan quyosh yetib kelib, butun og'irligini uning ustiga tashlaydigandek. Doktorning ko'zlaridan charchoq bilinib turardi, nafas olishi ham og'irligidan sakvoyajini Tomning qo'liga tutqazdi.

Soat birda doktor boshini chayqagancha uydan chiqdi. Tom oyisi bilan eshik ortida qoldi, doktor ularga o'girilib, chivin to'r orqali, bilmayman, bilmayman deya takrorlardi... Keyin panamasini boshiga qo'ndirib, daraxtlarga-beayov quyosh nurlari barglarni qanday kuydirayotganiga qaradi va do'zaxning birinchi davrasiga tashlanishga tayyorlangandek qadamini bir zum sekinlatdida, keyin mashinasi tomon g'izillab chopdi. Mashinadan chiqqan ko'kimtir tutun buluti yana besh minutdavomida havoda muallaq turib qoldi.

Tom xujradan bolg'achani olib chiqib, bir funt keladigan muzni maydalab, tepadagi xonaga olib chiqdi. Oyisi Duglas yotgan karavot chetida o'girar, xonada faqat Duglasning hansirab nafas olishi eshitalardi. U issiq bug' olib, olov purkardi. Muz parchalarini dastro'mollarga o'rab bittasini Duglasning peshonasiga va qolganlarini yon-veriga terib qo'yishdi. Deraza pardalarini tortishganda xona g'orga o'xshadi-qo'ydi. Tom oyisi bilan Duglas yonida soat ikkigacha

bo'ldi va muzni yangilab turishdi. Peshonasiga qo'l tekkizishganda, tuni bilan yoniq qolgan lampaning shishasiga o'xshash qizigan edi. Qo'l tekkizishing bilanoq beixtiyor tortib olib, barmoqlaringga qaraysan, go'yo suyak-suyaginggacha kuygandek.

Oyisi bir nima demoqchi bo'lib og'iz ochgan edi, chirildoqlar chunonam sayrab berishdiki, hatto shiftdan ohak to'kilib ketdi.

Qip-qizil, hech narsa ko'rinmaydigan qorong'ilik ichra qolgan Duglas yotganicha o'z yuragiga quloq soladi, u bo'g'iq dukirlaydi va tomirlaridagi quyuq qonni qo'llari va oyoqlariga asta-asta, zarbalar bilan tarqatadi.

Lablari og'irlashib ketgan, qimirlamaydi. Fikrlari ham zil-zambil, imillaydi, onda-sonda, shoshmasdan birin-кетин to'kiladi, go'yo qum soatdagi yiltiroq zarrachalar singari. Tik-tak...

Po'lat izlarning yaltirab turgan yarimdoirasiga muyulishdan tramvay otilib chiqdi, charsillagan uch-qunlar sachrab, kamalak bo'lib to'kildi, jonga tegadigan qo'ng'iroq ketma-ket o'n ming marta jarangladi va chirildoqlar ovozi bilan qo'shilib ketdi. Mister Tridden qo'llarini silkitdi. Tramvay pulemyot kabi tirillab buri-lish ortiga o'tib, g'oyib bo'ldi.

Mister Tridden...

Tiq. Qum tushdi. Tiq...

— Taqa-taq, taqa-taq! — Du-du-du-ut!

Baland tomga chiqib olgan bir bola parovoz bo'lib qichqirar, qo'li bilan parovoz gudogining xayoliy tizimchasini tortib qo'yardi. U birdaniga haykalga aylanib qoldi «Jon Xaf! Hey, Jon Xaf! Men sendan nafratlanaman! Jon, axir biz o'rtoqmiz-ku. Yo'q, yo'q, nafratlanaman!»

Jon cheksiz qayrag'ochlar alleyasiga, yozgi tubsiz quduqqa tushgandek yiqila boshlaydi va borgan sari kichrayib-kichrayib ketaveradi.

Tiq. Jon Xaf. Tiq. Qum tushadi. Tiq. Jon...

Duglas boshini burdi, ensasi zing'illab og'ridi. Oppoq, azob beradigan darajada oppoq yostiqda yotaverib, pachoqlanib ketgan, go'yo. Uning oldidan Yashil

mashinasini minib ikkita kampir o'tdi, qop-qora tyulen vovilladi, kampirlar qo'llarini ko'tarishdi chinni kaptar kabi oppoq qo'llar. O'tloqlar suv girdobiga cho'kadi, boshi uzra tramvaylar to'qnashadi, oppoq qo'lqoplar esa hamon uni olqishlashadi...

Miss Fern! Miss Roberta!

Tiq... tiq...

Birdaniga, ro'paradagi uyning derazasidan polkovnik Friley bosh chiqarib qaradi, yuzi o'rnida kattakan soat, ko'chalarda esa buyvollar tuyog'i ostidan ko'tarilgan chang-to'zon quyun bo'lib o'ynaydi.

Polkovnik Friley mukkalab ketdi, bir nimalar deb tez-tez g'o'ldiradi, jag'i tushib ketdi, og'zidan til o'rniga soat prujinasi sapchib chikdi-da, havoda zing'illadi. U qo'g'irchoqqa o'xshab deraza tokchasiga yiqildi, bir qo'li bilan silkitishni hamon qo'ymasdi.

Mister Aufman yaltiroq, lekin tushunib bo'lmaydigan mashinasida o'tib ketdi. Mashinasi bir vaqtning o'zida tramvayga ham, Yashil mashinaga ham o'xshaydi; ortida tutuni uzuun dum hosil qilgan, unga qaragan ko'zlar biram og'riydi-ki, quyosh kabi qamashtiradi. «Mister Aufman, demak, siz bari bir uni ixtiro qilibsiz-da? — baqirib qoldi Duglas. — Demak, siz nihoyatda, Baxt mashinasini yasabsiz-da?»

Va, shunda qarasa, mashinaning tubi yo'q emish. Mister Aufman bu beo'xshov bahaybat narsani ustiga kiyg'azib olib, o'z oyoqlari bilan ko'chada yugurib ketayotgan ekan.

— Baxt, Dug, mana shu-baxt!

Va u ham g'oyib bo'ldi; tramvay, Jon Xaf va qo'llari chinni kaptarlarga o'xshagan kampirlar g'oyib bo'lganidek, yo'qoldi.

Tepadan-tomdan esa yengil va tez-tez tiqillash eshitiladi. Tiq-tiq...tiq. Sukunat. Tiq-tiq...tiq! Mix va bolg'a. Bolg'a va mix. Qushlar chug'uri. Kampircha titroq, lekin tetik ovoz sho'x kuylaydi:

Daryo bo'yiga kelinglar,
Daryo bo'yi... daryo bo'yi...
Arshi kursi tagida oquvchi
Daryo bo'yi... daryo bo'yi...

– Buvi! Momo!
Tiq... ti-iq... ti-i...

Daryo bo'yi... daryo bo'yi...

Tomda endi faqat qushlar jajji panjalari bilan tiqilla-
tib yurishibdi: tiq-tiq, ...tiq-tiq... shitir-shitir...tiq-tiq...

...daryo bo'yiga...

Duglas chuqur nafas olib, o'sha zahoti ko'krak gafasini ichdan otilib chiqqan kuch bilan bo'shatdiyu, ayni payt uyg'onib ketib, yig'lab yubordi.

Xonaga oyisi yugurib kirganini bilmay qoldi.

Uning hech narsani sezmayotgan qo'liga sigaraning cho'g'i singari pashsha yiqildi-da, kuyganidan j Jillab, uchib ketdi.

Kunduzgi soat to'rt. O'lgan pashshalar tosh yo'lda oyog'ini osmondan qilib yotibdi. Terlayverib ivib ketgan itlar iniga kirib bir xalta jun kabi yotadi. Daraxtlar tagida kalta-kalta soyalar bir-biriga qapishadi. Shahar-dagi do'konlar yopilib, eshiklar berkitildi. Ko'l bo'yi bo'shab qoldi. Minglab odamlar suvga tushib tomog'i-gacha ko'milib o'tirib oldi; suviliq bo'lsa-da, har holda jazirama oftobdan yengilroq.

Oradan chorak soat o'tdi. Tosh yotqizilgan ko'chalar bo'ylab eskifurush mister Jonasning soyabonli aravasi yurib borayapti, mister o'zi egarga o'tirvolgan, qo'shiq xirgoyi qiladi.

Tom akasining isitmadan bo'rsillab ketgan yuziga ortiq qarashga chidolmay, ko'chaga chiqdi, klub to-monga yurmoqchi edi, yonida soyabonli arava to'x-tadi.

– Salom, mister Jonas.

– Salom, Tom.

Bo'm-bo'sh ko'chada ulardan boshqa kimsa yo'q edi, arava ichiga to'kib tashlangan boylikni mazza qilib titkilash mumkin, lekin ikkovi ham unga qaramadi. Mister Jonas darrov gapga tusha qolmadi, Mushtugini yoqib, bir-ikki tortdi va nima gap bo'lganini oldindan bilgandek boshini sarak-sarak qildi.

– Nima bo'ldi, Tom?

– Akamning mazasi yo'q. Akam...

Mister Jonas boshini ko'tarib, Spoldinglar uyiga qaradi.

– Kasal bo'lib qoldi, – dedi Tom. – O'ladi!

– Ya-ya, bunday bo'lishi mumkin emas, – dedi mister Jonas va atrofga xo'mrayib alangladi: atrof sokin, dunyo ishonchli va hech nima bu osoyishta kunda o'limni eslatmayotgandi.

– O'layapti, – dedi Tom. – Doktor ham nima bo'lganini tushunmayapti. Bu – kunning issig'idan, deyapti.

Shunday bo'lishi mumkinmi, mister Jonas? Nahotki jazirama odamni o'ldirishi mumkin? Yana, qayerda deng, ko'chada emas, qorong'i xonada!

– Ha-a, – deb mister Jonas gap boshlamoqchi edi, tilini tishlab qoldi, chunki Tom yig'lab yuborgan edi.

– Men... uni yomon ko'raman deb o'ylardim... shunday deb o'ylardim... biz doim urishamiz. Balki, men uni rostdan ham yomon ko'rgandurman? ... ba'zan... endi, ...endi... mister Jonas, agarda...

– Nima, bolam?

– Agar aravangizda Dug uchun biron narsa topilganda edi! Nima bo'lsayam, ishqilib Dugni xursand qilsa bo'ldiydi, u tuzalib ketardi.

Tom yana yig'ladi.

Mister Jonas qizil dastro'mol chiqarib uzatdi. Tom unga ko'zlarini artib, burun qoqdi.

– Bu yilgi yozda Dugning ishlari yurishmayapti, – dedi u, – Hamma tosh uning boshiga tushayapti.

– Tuzukroq tushuntirgin, – dedi eskifurush.

– Birinchidan... – Tom piq etdi va nafasini rostladi, lekin ko'z yoshlarini jilovlab ololganicha yo'q, – uning eng yaqin do'sti ketib qoldi, rostdan ham yaxshi bola edi. Ketma-ket kimdir uning beysbol darvozaboni qo'lqopini o'g'irlab qo'ydi, qimmat narsa edi, to'qson besh dollar turardi! Keyin u ahmoq bo'lib Charli Vudmenga chig'anoqlar va dengiz toshchalaridan to'plangan ajoyib kolleksiyasini Tarzanning loy haykalchasiga almashdi. Bilasiz-ku, bunaqa narsani magazin-

dan makaron qutining qopqoqlarini topshirib olish mumkin. Duglas ertasiyoq Tarzanini qo'lidan tushirib yubordi, shu bilan haykalcha ham yo'q.

— Attang-attang! — dedi eskifurush, haykalchani asfalt yo'lida yoyilib yotgan parchalarini ko'z oldiga keltirib.

— Yana u tug'ilgan kuni sehrli ko'z boylashlar haqida kitob kutgan edi, buning o'rniga ko'ylak-ishton sovg'a qilishdi. Mana shunaqa, yoz uning uchun yaxshi kelmadi.

— Ota-onalar ba'zan o'zlari ham bola bo'lishganini unutib qo'yishadi, — dedi eskifurush.

— Tushunaman, — dedi Tom va ovozini paslatib davom etdi: — Yana bir voqea — Dug hovlida bir narsasini unutib qoldirdi. Bu — Tauyerdan kelgan haqiqiy kishan edi. Tun bo'yi hovlida yotaverib zanglab qoldi.

Hammasidan ham yomoni — men deyarli bir dyumga o'sib, unga yetib oldim, mana shu uni qattiq xafa qildi.

— Bor gap shumi? — so'radi eskifurush.

— Yo'q, eslab ko'rishim kerak. Shularga o'xshash va ulardan battar yana yuzta turli ko'ngilsizliklar bo'ldi. Yoz shunaqa yomon kelsa, odamning ishlari nuqul chappa ketaverar ekan. Bir qarasang chumolilar uning bir nechta komiksini yeb ketgan, bir qarasang, yangi tennis tufilisini mog'or bosgan.

— Esimda, meni ham hayotimda shunaqa yillar bo'lgan edi, — dedi eskifurush.

U osmonning olis bir burchagiga ko'z tikib, o'sha yillarni ko'rdi.

— Hamma gap-shu, mister Jonas. Shuning uchun u o'lim to'shagi-da yotibdi...

Tom gapdan to'xtab, teskari qarab oldi.

— Men bir o'ylab ko'ray-chi, — dedi mister Jonas.

— Yordam berasizmi, mister Jonas? Nahotki, siz o'limdan qo'tqarib qolasiz?

Mister Jonas aravasining ichidagi narsalarga qarab, boshini sarak-sarak qildi. Hozir, yop-yorug' kunda, uning yuzi horg'in ko'rindi, peshonasida reza terlar ko'rindi. U uyilib yotgan vazalarga, qing'ir-qiyshiq

abajurlarga, marmar nimfalarga, ko'karib ketgan bronza satrlarga tikildi. Uf, tortdi. Teskari burilib, jilovni paypaslab topdi-da, uni yengil siltadi.

— **Tom**, — dedi u otning yelkasidan ko'zini olmay, — bugun yana ko'rishamiz. Men yaxshilab o'ylab ko'rishim kerak. Bir aylanib, kechki ovqatdan keyin kelaman. Agar o'shanda ham... bir nima deyish qiyin. Hozir esa...

U o'tirgan joyida engashib, aravasi tagidan Yaponiyaning billur osilchoqlaridan bir nechtasini chiqardi.

— Bularni akangning tepasidagi derazaga ilib qo'y, salgina shamolga ham sumalakka o'xshab jiringlab ketadi.

Tom billur osilchoqlarni ushlagancha, arava ko'zdan g'oyib bo'lguncha tik turib qoldi. Keyin ularni osiltirdi, shamol bo'lmagani uchun osilchoqlar qimirlamadi, hech qanaqa jiringlamadi.

Soat yetti. Shahar ulkan pechga o'xshaydi. Kunbotar tarafdin jazirama to'liqin-to'liqin bo'lib yopiriladi. Har bir uy, har bir daraxtdan tushgan soya titrab-titrab cho'ziladi, go'yo ko'mir bilan chizib qo'yilgandek. Pastda, ko'cha bo'ylab qizg'ish soch odam yurib ketayapti.

Sochlari, botayotgan bo'lsa ham, yondiraman deya-yotgan quyosh nurlarida lov-lov yonadi. Bu ko'rinish Tomning xayolida boshqa manzaralarni gavalantirdi: tantanali mash'ala, cho'g'dek tulki viqor bilan yurib ketayapti, Shayton o'z mulkida aylanib turibdi.

Soat yetti yarimda missis Spolding tarvuz po'choqlarini tashlab yuborish uchun orqa tarafdagi zinapoyaga chiqqanida hovlida mister Jonasni ko'rib qoldi.

— **Duglas qalay?** — so'radi u.

Missis Spoldingning lablari titrab, javob berolmadi. — Men bir ko'rib chiqsam maylimi? — so'radi eskifurush. Ona hanuzgacha bir so'z aytolmadi.

— Biz eski tanishlarmiz, — dedi mister Jonas. — U yurishni o'rganib, ko'chalarda yugura boshlaganidan buyon deyarli har kuni ko'rishib turamiz. Unga bir narsa bermoqchiman.

– U... – ona «U behush yotibdi» demoqchi bo'ldiyu, buning o'rniga dedi: – Hali uyg'ongani yo'q, mister Jonas.

Do'xtir uni bezovta qilmanglar degan. Voy, mister Jonas, nima qilishni bilmay boshimiz qotdi!

– Uyg'onmagan bo'lsa ham, u bilan gaplashmoqchiman. Ba'zan uyqingda eshitganlaring yaxshiroq ta'sir etadi, ularga yaxshilab quloq solganingdan miyaga, qalbgga o'rnashib qoladi.

– Meni ma'zur tuting, mister Jonas, men bunday xatarga yo'l qo'yolmayman. – Missis Spolding eshik tutqichiga yopishib oldi, uni ochishni o'ylamaypti ham. – Bari bir, sizdan minnatdorman. Kelganingiz uchun rahmat.

– Ixtiyoringiz, mem, – dedi mister Jonas.

U joyidan jilmay turaverdi. Tepaga, Duglas yotgan xona derazasiga qaradi. Missis Spolding uyga kirib, eshikni yopib oldi. Tepadagi xonada, yotgan Duglas og'ir-og'ir nafas olardi. Diqqat qilib eshitgan odam, o'tkir pichoqni qiniga tiqib-sug'urib olayotgandek ovozni eshitgan bo'lardi.

Soat sakkizda do'xtir yana keldi. Qaytayotib, yana boshini sarak-sarak qildi. O'zi-parishon, pidjagi yo'q, galstugi yechilib yotibdi, bir kunning o'zida naqd o'ttiz futga oriqlab ketgan odamga o'xshaydi. Soat to'qqizda Tom oyisi va dadasi bilan birgalashib boqqa, olma daraxti tagiga yoyma karavot qo'yib, Duglasni yotqizishdi, shabada esgudek bo'lsa, uydan ko'ra shu yerda tezroq bilinadi. Soat o'n birgacha ular galma-galdan Duglasdan xabar olib turishdi, keyin jiringlaydigan soatni uchga to'g'rilab qo'yib, yotishdi. Uchda unga em qilib, muzni almashtirishlari kerak.

Hamma uyquga ketgach, uy huvillab, qorong'i bo'lib qoldi.

Tun yarmidan o'ttiz besh minuto'tganda Duglasning qovoqlari titray boshladi.

Oy ko'rindi.

Qayerdadir, uzoqlardan qo'shiq eshitildi.

Baland g'amgin ovoz goh ko'kka parvoz qilib, goh titrab so'na-di, so'zlarini esa ajratib olish qiyin.

Oy ko'l chetidan ko'tarilib, Illinoys shtatining Grintaun shahrini tomosha qildi va uni yaxlit holda ko'rib, hamma yog'ini: har bir uy, har bir daraxt, hamma itlarini yoritdi; itlar mazza qilib uxlagancha, seskanib-seskanib qo'yadilar, soddagina tushlarida qadimiy davrlar jonlanadi. Oy qanchalik balandga chiqsa, boyagi qo'shiq ovozi shunchalik baland, yaqin va jarangdor eshitiladi.

Duglas o'rnida bir-ikki bezovta bo'ldi, nafas rostladi.

Bu, oy butun dunyoni nurga cho'miltirib tashlashidan bir soatcha ilgari, balki ilgariroq bo'ldi. Ovoz esa borgan sari yaqinlashib keldi, u bilan birga yurak urishiga o'xshagan boshqa ovoz – ot tuyoqlari tosh yo'lda chiqargan taqir-tuqur edi, daraxtlarning qizib yotgan qalin barglari bu ovozni so'ndirib turardi.

Bular ichida g'irchillagan, eshik asta ochilib-yopilgandagiga o'xshash ingragan ovoz goh eshitilib, goh tinib qoladi. Bu – arava ovozi edi. Mana, ko'chada, yop-yorug' oydin kechada aravaga qo'shilgan ot ko'rin-di baland egarida mister Jonas o'tirardi, uning oriq gavdasi ot qadamlariga monand chayqaladi. Boshida eski shlyapasi, go'yo hozir ham tepada quyosh qizdirib turgandek, u jilovni onda-sonda tortib qo'yadi, chizimchalar ot ustida jilg'alarga o'xshab yilt etadi. Soyabonli arava ko'chada asta suzib boradi, mister Jonas qo'shiq aytadi; Duglas tushida nafasini bir onga ichiga yutib, quloq tutdi.

– Toza havo! Toza havo! Kimga toza havo? Muzdekkina, yoqimli, jilg'adek oqadi, muzlatib qo'yadi... Bir olsang, yana so'raysan... Bahorgi havo! Kuzgisi ham bor, uzoq o'lkalardan, Antil orollaridan keltirilgan... tiniq, ko'm-ko'k, qovun hidi keladi... Havo! Kimga havo? Musaffo havo, tuzlangan... Top-toza, xushbo'y... qopqoqli shisha ichida, toshcho'p hidi bir... Nasib etganча, mazza qilib hidlab qolinglar! Bor-yo'g'i – bir miriga!

Keyin arava yo'lak chetida paydo bo'ldi. Ana,

hovlida bir odam turibdi, oyoqlari ostida qop-qora soyasi, qo'lidagi ikki shisha idish mushukning ko'zlaridek ko'kish yaltiraydi. Mister Duglas yoyma karavotga qarab, Duglasni astagina chaqirdi; bir chaqirdi, ikki chaqirdi, uchinchisida ham javob bo'lmadi. O'yga toldi, qo'lidagi butilikalarga qaradi, bir nimaga jazm etib, olma tagiga keldi, karavot yoniga, o't ustiga o'tirib, yozning og'ir dardiga chalingan bolaga qaradi.

— Dug, — dedi eskifurush-sen indamay yotaver. Gapirishingga hojat yo'q, ko'zlaringni ham ochma. Meni eshitayotganingni bildirishga harakat ham qilma. Baribir bilaman: meni eshitayapsan, men qariya Jonasman — sening do'sting. Sening do'sting — deya takrorladi va bosh irg'ab qo'ydi.

Keyin u gavdasini cho'zib daraxt shoxini tortdi, bitta olmani uzib oldi-da, u yoq bu yog'ini tomosha qildi. Bir tishlab, yana gapga tushib ketdi.

— Ba'zi odamlar juda erta g'amgin bo'lib qolishadi. Bunga hech qanaqa sabab ham yo'kdek, ular tug'ma holda shunaqa xislatli bo'ladilar, shekilli. Hamma narsani o'zlariga og'ir oladilar, tez charchaydilar, yig'lab yuborishlari ham juda oson, har qanday g'am-tashvishni uzoq eslab yuradilar, qarabsanki, yoshlik paytlaridanoq g'amgin bo'lib qoladilar. Men buni bilaman, chunki o'zim shunaqaman.

U olmani yana bir tishlab chaynadi.

— Nima deyayotgan edim? — dedi o'ziga o'zi.

— Avgustning juda issiq, dim tuni, — javob berdi o'ziga o'zi. — Odamni lohas qiladigan issiq. Yoz juda cho'zilib ketdi, oxiri ko'rinmaydi, qancha ishlar bo'lmadi! To'g'rimi? Juda ko'p ishlar bo'ldi. Soat birga yaqinlashib qolibdi-ki, g'ir etgan shabada yo'q, yomg'irning isi ham kelmayapti. Men hozir ketaman. Eslab qol: ketganimdan keyin karavoting ustida mana bu ikkita butilka qoladi. Men ketgandan keyin, sen bir pas poyla, keyin shoshmasdan ko'zingni och, o'tirivolib, butilka ichidagilarni hammasini ich. Og'zing bilan emas, yo'q, burning bilan ich. Tiqinni ochginda, butilkani sal qiyalatib, ichidagini chuqur nafas olib tortgin, to'ppa-to'g'ri miyagga borsin. Albatta, avval

butilkadagi yozuvni o'qi. To'xta, yaxshisi o'zim o'qib bera qolay.

U butilkani yoruqqa tutdi.

«Ko'm-ko'k oqshom. Tushda shimolning musaffo havosini ko'rish uchun, — o'qidi u. — Qorli Arktika atmosferasidan ming to'qqiz yuzinchi yil bahorida olib, ming to'qqiz yuz o'ninchi yilning aprelida Yuqori Gudzon vodiysida esgan shamol bilan omuxta qilingan. Tarkibida Ayova shtatining Grinella shahri atrofidagi o'tloqlarda kunbotar paytida shu'lalangan chang zarralari, ko'l, anhor va buloqdan ko'tarilgan salqinlik bor».

Endi, mayda yozuvlarni o'qiymiz, — dedi u ko'zlarini qisib. — «Shuningdek, tarkibida mentol, limon, qovun, tarvuz va boshqa sersuv mevalar, daraxtlar, kamfara, mangu yashil o'tlar va butalar molekulalari, Missisi pidan esgan shamol nafasi ham bor. Odamni nihoyatda tetik qiladi. Yoz tunlari, havo harorati to'qson darajadan oshganda iste'mol qilish tavsiya etiladi».

Mister Jonas ikkinchi butilkani ham yoruqqa tutdi.

— Bunda ham o'sha narsa. Faqat, bunisiga Arana orollaridagi shamoldan, Dublin ko'rfazidagi sho'r shamoldan, Islandiya qirg'oqlaridagi quyuq tuman tasmasidan qo'shganman.

U ikkala butilkani karavotga qo'ydi.

— Va oxirgi yo'l-yo'riq. — U Duglasning tepasida engashib, shivirladi: — Ichayotganingda bilginki, bularni sen uchun do'stning tayyorlagan. Illinoys shtati, Grintaun, Jonas kompaniyasi quyib berkitgan, ming to'qqiz yuz yigirma sakkizinchi yil, avgust. Yil sen uchun qutlug' bo'lsin! Barakali bo'lsin!

Bir minutdan keyin jilov ot ustiga yumshoq urildi va soyabonli arava oy nuriga cho'mgan ko'chadan g'izillab ketdi.

Duglasning qovoqlari pirpiradi, ko'zlari asta-sekin ochila boshladi:

— Oyi — shivirladi Tom. — Dada! Uyg'oninglar! Dug tuzalayapti! Men hozirgina xabar olgani borgan edim, u... yuringlar tezroq! — Tom birinchi bo'lib uydan yugurib chiqdi, dadasi va oyisi unga ergashishdi.

Duglas uxlardi. Tom birinchi bo'lib yetib bordi va qo'li bilan ota-onasini yaqin kelishga ishora qildi, o'zi esa xursandligidan og'zi quloqlarigacha yoyilib jilmaydi. Uchovlashib yoyma karavottepasiga engashdilar.

Duglas nafas chiqaradi — jimlik cho'kadi, nafas oladi — yana sokinlik, uch kishi bunday osoyishtalikni huzur bilan eshitishadi.

Duglasning og'zi yarim ochiq, lablari va nozik burun kataklaridan ajib islar taraladi. Bunda salqin tun va muzdek suv, yoqimli oppoq qor va salqin yashil mox, sokin anhor tubidagi kumush-rang toshlar ustidagi salqin oy nuri va oq tosh quduq tubidagi muzdek musaffo suv islari bor.

Ular g'alati bir favvora ustiga engashgandek bo'ldilar: olma gulining muattar isi kelib turgan muzdek havo oqimi yuzlarini siypalab o'tdi.

Ancha vaqt qimirlamay qolishdi.

* * *

Ertalab hamma kapalak qurtlar g'oyib bo'lgandi. Kechagina hammayoqni kichkinagina, qop-qora tukli dumaloq narsalar bosib ketgan edi; nozik o'tlar poyasidan tarmashib, yashil barglarda o'rmalab yurgan jonivorlar birpasda g'oyib bo'libdi. Milliard unsiz qadamlar, o'z dunyosida u yoqdan bu yoqqa yurayotgan kapalak qurtlarning tovushsiz — tupuri tinib qolgandi. Tomning gapiga qaraganda, u bunday qadam tovushlarni eshitar emish, endi esa ochiqqan qushlar cho'qilaydigan hech nima qolmagan shaharga hayron boqib turibdi. Chirildoqlar ham ovoz bermayapti. Keyin sukunatda nimadir pishillab nafas rostladi va shundagina nima uchun kapalak qurtlar yo'qolib, chirildoqlar jimib qolgani sababi bilindi-qo'ydi.

Yoz yomg'iri.

Oldiniga yengilgina siypalash, keyin kuchli va serob. Kattakon royal klavishlariga urilgandek yo'laklar va tomlarni taraklatdi.

Bu payt Duglas tepadagi o'z xonasida, qordek salqin o'rin-ko'rpa ichida yotardi, boshini burib ko'zini ochdi

va salqinlik ufurib turgan osmonga qaradi: barmoqlari esa asta-sekin besh sentlik sariq daftarchasi bilan Taykonderog firmasi chiqargan sariq qalam tomon intildi...

* * *

Har gal mehmon kelganida bo'ladigandek to's-to'polon qo'pdi. Qayerdadir fanfaralar yangradi. Qaysidir xonalarga qo'ni-qo'shnilar tiqilib olib, choy ichishayapti. Roza xola ham kelgan. Uning ovozi jarangdor, boshqa hamma ovozlarni bosib ketadi, go'yo ovozi emas, o'zi butun xonani egallab olgan: ka-attakon, issiqxonada yetishgan atirgul singari o't-olov, bekorga Roza deb ism qo'yishmagan. Hozir Duglas uchun bu to's-to'polonlar-u Roza xolaning ovozi hech narsa emas! U endigina o'z katalagidan chiqib kelib, yemakxona eshigi ortida to'xtadi va unda buvisi kechirim so'rab, tovuqxonaga o'xshagan shovqin-suronli, baqiriq-chaqiriqli mehmonxonadan chiqib, odatdagidek yumushlariga sho'ng'ib ketdi — ovqat tayyorlash fursati yetgan edi. U chivin to'r ortida turgan Duglasni ko'rib, ichkariga kiritdi, peshonasidan o'pdi, ko'zini to'sib qo'ygan bir tutam rangi siniq sochini chetga surib, yuziga tikildi — issig'i tushganmikin, deb qaradi. Nevarasi sog'ayganiga ishonch hosil qilgach, ashulasini g'ing'illab o'z yumushlariga kirishib ketdi.

Duglas, ko'pincha, buvisidan: «Buvijon, dunyo mana shu yerdan boshlansa kerak-a?» — deb so'ragisi keladi. To'g'ri-da, xuddi shu joydangina boshlanishi mumkin. Albatta, butun dunyoning markazi — oshxona, qolgan hamma narsa uning atrofida girdikapalak, butu-un qasrni ushlab turgan poydevor ham oshxona!

U hech narsaga chalg'imaslik uchun ko'zlarini yumdi va burni bilan chuqur nafas oldi. Unga goh jahannam o'tidek issiq ufurib, goh qand kukuni changi yopirildi. Bu ajoyib iqlimda buvisi hukmronlik qiladi va uning ko'z qarashlari butu-un Hindistonning boyliklari singari sirli.

Hindilarning xudosiga o'xshab ko'pqo'llik, doimo nimalarnidir chayqatadi, ko'pchitadi, aralashtiradi,

yog' quyadi, sindiradi, uvalaydi, maydalaydi, tozalaydi, o'raydi, tuzlaydi, aylantiradi.

Ko'zlari qamashgan Duglas yemakxona eshigiga paypaslanib keldi. Mehmonxonadan kulgi va choy idishlar jarangi eshitiladi. Lekin u nariga, turli-tuman boyliklar maskaniga — suv o'tlari kabi yashil, xurmo singari to'q sariq maskanga o'tib ketdi va jimlikda pishib yetilayotgan qaymoqrang — sariq bananlarning shirali hidi dimog'iga urildi. Sirkali butilka ustida g'uvillayotgan mayda chivinlar jahl bilan Duglasning quloqlariga yopirildi.

U ko'zlarini ochdi. Non momiq bulutdek bo'lib, kesib-kesib qo'yishlarini kutib yotardi. Uning atrofida ixcham-ixcham halqachalar shaklida qovurilgan somsalar. Duglasning so'lagi oqdi. Uy devori ortida sersoya olxo'ri daraxtlari o'sadi. Issiq shamol esganda deraza oldida zarang daraxtining barglari muzdek buloq suviga o'xshab to'lqinlanadi, bu yerda esa tokchalarda turli-tuman bankalar turnaqator, hammasida ajoyib-g'aroyib ziravorlarning nomi yozilgan.

«Mister Jonasga qanday qilib minnatdorchilik bildirsam ekan?» — o'ylardi Duglas. — Nima desam, nima bersam, u menga qilgan yaxshilikni qaytargan bo'laman? Hech narsa bilan uzib bo'lmaydi. Uning yaxshiligi bebaho. Endi nima qildim? Nima qilay? Balki qaysidir shaklda boshqalarga qaytarish kerakdur? Minnatdorchilikni qo'lma-qo'l, davra bo'ylab uzatish lozimdur? Atrofga boqib, yordamga muhtoj odamga biror yaxshilik qilish kerak. Ehtimol, yaxshilikni faqat shunday qaytarish lozimdur?..»

Garmdori, mayoran, dolchin.

Yo'qolib ketgan, ertaklardagi shaharlar nomi, ularda tik ko'tarilib va yugurib ketgan bo'ronlar.

U qaysidir, noma'lum qit'adan keltirilgan qop-qora piyozni olib, tepaga otib — ildi, u yerlardagi sutrang marmarlar orasida yoppasiga o'sib yotar, qo'llari shirin-miya rangidek qora bolalarga o'yinchoq bo'lar ekan.

Bitta qog'oz yopishtirilgan ko'zachaga qaradiyu shu zahoti yoz boshi yodiga tushdi, o'sha qaytarilmas kunga — butun ulkan dunyo uning atrofida, xuddi o'z

o'qi atrofida aylangandek bo'layotganini sezgan kunga qaytdi.

Qog'ozda bor-yo'g'i bir so'z yozilgandi: ROHAT.

Rohat! Mayda to'g'rab, marinadlangan va oppoq qopqoqli bankalarga avaylab joylangan sabzavotlar uchun juda mos ism! Bu ismni o'ylab topgan odam ajoyib odam bo'lgan, albatta. Shuningdek, u bu dunyoda charchoq bilmay yugurib-yelgan va nihoyat, hammayoqdan shodliklarni to'plab, bankaga joylagan va katta-katta harflar bilan shu ismni yozib qo'ygan. Bunga qanoat qilmay, yana ovozi boricha «rohat! rohat!» deb baqirgan. Axir, bu so'zning o'zi shunday hissiyotlarni uyg'otadiki, xushbo'y iforlar taralib turgan o'tloqda to'riq toychoqlar bilan birga sakrab-sakrab yurgandek bo'lasan va go'yo og'zing sersuv o't bilan to'la; yoki boshingni ko'lining tubigacha tiqib, to'lqinlar shovqinini eshitgandek bo'lasan. Mazza!

Rohat!

Duglas qo'lini cho'zdi. Bular — ZIRAVORLAR!

— Buvimiz kechki ovqatga nima tayyorlayapti? — mehmonxonaning ziyrak dunyosidan Roza xolaning ovozi keldi.

— Buni hech kim, hech qachon oldindan bilmaydi, — dedi bobo. Bugun u mehmonlar zerikib qolmasin deya ishidan barvaqt qaytdi. — Stol tevaragiga to'plansak, bilib olamiz. Uning pazandaligi doim sirli, nima tayyorlayotgani haqida faqat fol ochish mumkin.

— Yo'q, bunaqasi ketmaydi! Menga qanaqa ovqat berishlarini oldindan bilishim kerak! — qichqirdi Roza xola va kuldi. Yemakxona qandilidagi shisha osilchoqlar silkinib, jiringlab ketdi.

Duglas ichkariga — omborxonaning g'ira-shirasi tomon yurdi.

Ziravorlar... Ajoyib so'z! Achchiq bargli betel-chi? Rayhon-chi? Qalampir, kerri-chi? Bularning hammasi ajoyib so'zlar, lekin ROHAT, yana qanaqa deng, katta harflar bilan yozilgani, bunga teng keladigani yo'q!

Buvi bug'ga burkangan holda keladi-ketadi; nihoyat, oshxonadan qopqoq bilan berkitilgan laganlarni keltirib qo'ydi, stol tevaragidagilar nafas yutib o'tirishibdi. Hech kim qopqoqni ko'tarib, ostida qanday taom borligini ko'rishga jur'at etmadi. Buvining o'zi o'tirgach, bobo duo o'qidi, shundan keyingina qopqoqlar bir zumda chigirtka to'dasi singari osmonga otildi.

Hammaning og'zi pazandalik mo'jizasi bilan to'lgach, buvi o'tirgan stolida o'zini orqaga tashlab:

— Qalay! Yoqdimi? — dedi.

Qarindosh-urug'lar, oila a'zolari va boshqa mehmonlar, shular qatori so'zbermas Roza xola mushkul ahvolda qolishdi, chunki ularning tili va tishlari muhim ish bilan band edi. Nima qilish kerak: gapirishmi yoki taom chaynash lazzatini buzishmi? Ular javob bera olmaganidan yig'lab yoki kulib yuboradigandek ahvolda edilar. Hatto o't ketsa yoki zilzila bo'lsa, ko'chada otishma yo hovlida qirg'in-barot boshlansa ham ular xudolarga mangu hayot baxsh etuvchi taomning sehrli mazasiga mast bo'lib, tabiiy ofat va kulfatlardan qo'rqmay, stoldan turib ketolmagan bo'lardilar. Har qanday badkirdor odam, mayindan-mayin o'tlar, shirin-shakar selderey va xushbo'y ildizlarga bag'ishlangan bu daqiqalarda begunoh va yuvoshdan-yuvosh qo'zichoqqa aylanib qolgandek bo'ladi. Nigohlar qordek oppoq dasturxon ustida — jarkoplarning ko'zni o'ynatadigan xillari, loviya, tuzlangan go'sht va jo'xorining ko'z ko'rib, quloq eshitmagan aralashmalari, sabzavot bilan aralastirib pishirilgan baliq va yana ming xil ragu ustida sakrab-sakrab ketdi...

Va shunda Roza xola bor kuchi va irodasini to'plab, pishillab nafasini rostladi-da, mo'jiza taomni ilgan vilkasini baland ko'tarib, undanam baland ovoz bilan dedi:

— Ha, albatta, juda mazali! Lekin bu qanaqa ovqat ekanligini bila olmay o'tiribmiz!

Billur fujejlarda limonad qulqullamay qo'ydi, goh-goh havoda o'ynab turgan vilkalar likopchalar yonida orom ola boshladi.

Duglas Roza xolaga boshqacha qaradi, odatda,

yaralangan kiyik ovchiga shunday qaraydi. Hammaning yuzida haqoratlangan hayratifodasi ko'rindi. Bu yerda nimasini bilish kerak? Taomlarning o'zi — nimaligini aytib turibdi, ularning o'zi hamma savolga javob, o'zining falsafasi bor. Butu-un jismi-joning bilan bunday saodatli yumushning rohatbaxsh daqiqalariga g'arq bo'lgan ekansan, yana nima kerak senga?

— Mening savolimni hech kim tushunmadi, shekilli? — dedi Roza xola.

Nihoyat, buvi bosiqlik bilan javob berdi:

— Men bu ovqatni Payshanbalik deyman. Chunki uni doim payshanba kuni tayyorlayman.

Bu — haqiqatdan uzoqroq gap edi.

O'tgan yillar ichida bir pishirilgan ovqat boshqa kundagisiga o'xshagan emas. Masalan, mana shu ovqat qayoqdan keldi? Dengizning yashil chuqurliklaridanmi? Balki uni yozning moviy osmonidan o'q urib tushirgandur? Usuvda suzarmidi yo osmonda ucharmidi, tomirlarida qon oqarmidi yo xlorofilli suyuqlik, yer yuzida daydib yurarmidi yo bir joyda qotganча quyoshga talpinarmidi? Buni hech kim bilmasdi. Hech kim so'ramagan ham! Bu gaplar hech kimni qiziq-tirmagan.

Biror kishi oshxonaga kelib, ostonada turganча tomosha qilsa, buvi bilan gapga tushib ketsa, pazandalikni ko'rgan bo'lardi: qand kukuni to'zganini ko'rgan, tinim bilmay ishlayotgan fabrikadagi kabi nimalardir shaqirshuqur, taraq-turuq qilganini eshitgan bo'lardi. Buvi esa suhbatlasha turib, ko'zlarini qisganча atrofga alanglashidan, qo'llari esa kerakli narsani o'z-o'zidan topib olishidan hayratlarga tushgan bo'lardi.

Buvi o'zining ayriча iste'dodi borini bilarmikin? Dargumon. Qanday qilib ovqatni shirin qilasiz, deb so'rashganda buvi ko'zlarini pastga qaratib, beixtiyor, qo'llariga tikiladi.

Ovqatni pishiradigan shu qo'llar, ular tushunib bo'lmas sezgirlik bilan eng to'g'ri hatti-harakat qiladi: goh unga botadi, goh so'yilgan kurkani tozalash uchun qorniga kirib ketadiki, ko'rgan odam, bu qo'llar jonivor-parrandaning qalbini qidirib, kirib ketdi, deb o'ylaydi. Ko'kimtir ko'zlari oynak ortidan pirpiraydi.

Oynak «jonivor» ham qirq yil pechning taftiga bardosh beraverib, qiyshayib ketgan, garmdori va marmarakdan xiralashib qolgan; buvining eng mazali bifshtekslariga esa nuqul kartoshka kukuni sepiladi! Shunday paytlar bo'ladiki, o'rik ham go'shtga aralashib ketadi; yuzaki qarashda bir-biriga hech to'g'ri kelmaydigan mevalar, sabzavotlaru giyohlar bir-biri bilan aralashib mazaliroq ta'm hosil qiladi. Buvi kulinariya qoidalari va reseptlariga qarab o'tirmaydi, uning uchun dasturxon tevaragida o'tirganlarning so'lagi oqib, rohatdan dili yayrab ketsa, bas! Qisqasi, buvining qo'llari, ilgarilari katta buvining qo'llari singari, o'ziga ham jumboq, ayni paytda rohat, butu-un hayotining mazmuni edi. U o'z qo'llariga hayratbilan qaraydi, lekin ularning erkini o'ziga qo'ygan, boshqacha bo'lishi ham, boshqacha tarzda ishlashi ham mumkin emasdi!

Mana endi, shu-uncha yashab qo'ygandan keyin kimdir qo'pol savol tashlab, laboratoriya olimlari singari muhokama qilib, surishtirib o'tiribdi, vaholanki, bunday paytda fikr yuritishdan ko'ra, indamay o'tirishning o'zi maqtovdan a'lo bo'lardi.

– Ha, ha, tushunaman, lekin shunday bo'lsa-da, bu Payshanbalik taomga nimalar qo'shgansiz?

– O'zing ayta qol: seningcha nimalar bor? – dedi buvi to'g'ri javobdan o'zini obqochib.

Roza xola vilkadagi ovqat bo'lagini hidladi.

– Mol go'shti... yoki barra qo'y go'shti? Zanjabil ham bordek. Yoki bu dolchinmi? Dudlama qayla?

Chernika? Ha, ozgina pechene ham borga o'xshaydi. Sarimsoq? Bodom?

– Ayni shunday, – dedi buvi. – Kimga yana ovqat suzay? Hammagami?

Shovqin-suron ko'tarildi, likopchalar shaqir-shuqur qildi, qo'llar lip-lip etdi, hamma bir ovoz bilan gapga tushib, hozirgi, izzat-nafsga tegadigan so'rovlarni berkitib ketishni o'yladi. Duglasning ovozi esa ham-madan ko'ra baland, qo'llari shiddatliroq harakat qildi. Dasturxon tevaragida o'tirganlarning yuzlaridan, ularning dunyosi qalqib ketgani, quvonch va mamnuniyat degan tuyg'ular qil uchida osilib qolgani sezilib turardi.

Axir, bu yerga eng tanlangan oila a'zolari yig'ilgan, hammalari o'z yumushlarini — ish bo'ladimi, o'yinmi, baribir, tashlab, tushga zang urilgan zahoti oshxonaga yig'ilishgan. Ular uzoq yillar davomida bu yerga, bayramga boradigandek intildilar, go'yo bir kishilik kamerada yotaverib ochdan o'lay deganlaru mana shu tushlikka taklifni kutib yotganlar, turtinib-surtinib, birbiridan o'zib, stol tevaragidan yaxshiroq joy egallash uchun shoshildilar, so'ng hilpiragan oppoq sochiqlarni shoshilib yoydilar, vilka-yu pichoqqa yopirildilar. Endi ovozlarni baralla qo'yib gapga tushib ketishdi, eski, siyqasi chiqqan hazil-mutoyibalarni eslashdi va Roza xolaga tashvishli qarab-qarab qo'yishdi, go'yo uning quchoqqa sig'maydigan ko'krak qafasida bomba yashiringanu soatli mexanizm hammani mash'um hodisaga yaqinlashtirib, sekundlarni sanayapti.

Roza xola nihoyat tushundiki, sukut saqlash ham baxt ekan, likopchasidagi nomsiz va sirli taom bilan berilib «shug'ullandi». Ketma-ket uch porasini paqqos tushirgach, ko'ylagining bog'ichini bo'shatib olish uchun o'z xonasiga chiqib ketdi.

— Buvijon! — dedi Roza xola qaytib kelgach. — Oshxonangiz qay ahvolda yotibdi, qarang. Tan olishingiz kerak, turgan-bitgani betartiblik! Hammayoqda butilkalar, likopcha-yu qutilar, hammasi aralashquralash, yozuvli qog'ozlar yirtilgan, hech qanaqa yozuv yo'q! Qozonga nimani solayotganingizni qayoqdan bilasiz? Agar shularni tartibga keltirib, sizga yordam bermasam, vijdonim qiynalib ketadi. Shu yerda ekanman, hoziroq yeng shimarib ishga kirishmasam bo'lmaydi.

— Yo'q, rahmat. Kerak emas, — dedi buvi.

Bu payt Duglas devorning ortida — kutubxonada o'tirib hamma gapni eshitdi, yuragi gupillab ketdi.

— Issiqni qarang! Nafas olib bo'lmaydi! — davom etardi Roza xola. — Keling derazani ochaylik, chiy-pardani ko'taraylik, yo'qsa, nima qilayotganingni ham bilmay qolasan.

— Yorug'likdan ko'zim og'riydi, — dedi buvi.

— Mana mochalka. Men hamma likopchalarni yuvib, terib qo'yaman. Yo'q demang! Sizga yordam bermasam bo'lmaydi.

– Iltimos, o'tir, gaplashib o'tir, – dedi buvi.

– Tushunsangiz-chi, ishlaringiz birdaniga yengillashib qoladi. Siz ulug' pazandasiz, bu haqiqat! Mana shunday betartiblik ichida turib ham shirin ovqat pishira olasiz. Lekin har bir narsaning o'ziga atalgan qat'iy joy bo'lsa, siz qidirib yurmaysiz, ishlaringiz yengillashib yana ham shirin ovqatlar pishirasiz!

– Men shularni o'ylamagan ekanman... – dedi buvi.

– Mana, endi o'ylang! Aytaylik, zamonaviy pazandalik usullari ovqatlarni yana o'n-o'n besh foizga yaxshiroq tayyorlashga imkon beradi. Uyingizdagi erkaklar hozirdanoq dasturxon atrofida cho'chqalik qilayaptilar. Bunaqada yana bir necha hafta o'tib, ular ochofatlikdan pashshadek o'la boshlaydilar. Siz pishiradigan ovqatlar shunaqangi chiroyli va mazali bo'ladiki, uni yeganlar o'zlarini to'xtatolmay qoladilar.

– Rostdanam shunday bo'ladi, deb o'ylaysanmi? – qiziqsindi buvi.

– Bo'sh kelma, bo'sh kelma! – shivirladi kutubxonada o'tirgan Duglas.

Lekin, afsuski, u devor ortida supurish, sidirish, tozalash boshlanib ketganini eshitdi. Qoplar tashqariga uloqtirildi, bankalar va qutilarga yorliqlar yopishtirildi, necha yillardan beri bo'sh yotgan tokchalarga likopchalar, kastrulkalar, tovalar terib qo'yildi. Hatto, doim stolda yotadigan pichoqlar to'rga ilingan kumush baliqlar singari g'aladonga tushdi.

Bobo Duglasning ortida chamasi besh minut turib devor ortidagi urinishlarga quloq tutdi – tutdi-da, dahanini o'ychan qashib, dedi:

– O'choq boshida haqiqatdan ham azaliy betartiblik hukm surgan ekan. Roza xolang to'g'ri aytadi, tartibga keltirib qo'yish kerak. Ertaga, Dug – do'stim, shu paytgacha ham tushimizga kirmagan ovqat yesak kerak.

– Ha, ser, – dedi Duglas, – tushga ham kirmagan.

– Qo'lingdagi nima? – so'radi buvi.

Roza xola ortiga berkitib turgan o'rog'liq narsani uzatdi. Buvı ochib ko'rdi.

— Oshpazlar kitobi! — xitob qildi buvi va o'sha zahoti kitobni stol ustiga tashlab yubordi. — Kerak emas! Men bir siqim undan, bir siqim bundan solaman, ba'zi narsalardan bir necha tomchi qo'shaman, bo'lgani — shu.

— Kerakli narsalarni sotib olishga o'zim yordam beraman, — dedi Roza xola. — Bundan tashqari, ko'zingizni davolatish kerakmi, deyman. Nahotki, shuncha yildan beri shu oynakni taqib, ko'z'laringizni qiynab yuribsiz? Gardishi qiyshaygan, shishalari tiralgan! Shu paytgacha un solingan qutiga yiqilib tushmaganingizga hayronman. Zudlik bilan yangisini sotib olamiz!

Va ular quyoshli ko'chaga chiqishdi, buvi esankirab, miyasi gangib, Roza xolaning yoniga itoatkorona tushdi.

Qaytib kelishganda quchoqlari har xil baqqollik mollari bilan to'lgan edi, yangi oynak ham, shampun ham olishgan. Buvining ko'rinishidan u quvg'indan qochib, shahar kezib chiqqandek hansirab qolgan.

Roza xola zinalardan chiqishga yordam berdi.

— Mana, buvijon! Endi hamma narsalaringiz joy-joyini topdi. Hammasini bir-bir ko'zdan kechirib chiqishingiz mumkin.

— Qani, Dug, yur men bilan, — dedi bobo. — Kechki ovqatdan oldin sayr qilib kelamiz.

Kvartalimizni aylanib, ishtaha ochamiz. Bugun tarixiy oqshom bo'ladi. Gapim esingda tursin, bugundaqangi ovqatni hali hech kim tatib ko'rmagan!

Kechki ovqat fursati yetdi. Yuzlardan xursandlik aromati qochdi. Duglas birinchi tishlamni rosa uch minut chaynadi va nihoyat, og'zini artayotgan bo'lib, chaynayotgan narsasini salfetkaga chiqarib, sekingina o'rab qo'ya qoldi. Tom bilan dadasi ham shunday qilishdi. Dasturxon atrofida gillarning har biri nima bilandur mashg'ul bo'ldi: kimdir likopchasidagi ovqatni bir uyumga to'plab o'tirdi, kimdir vilkasi bilan likopchasiga naqshlar chizdi, qayla ustida rasmlar

chizdi, kimdir kartoshka bo'laklaridan saroylar va qasrlar yasadi, yana kimdir hech kimga bildirmay go'shtni itga tashladi.

– Dasturxondan birinchi bo'lib bobo turib ketdi.

– Qornim to'q, – dedi u.

Boshqalarning nafasi ichiga tushgan, boshlarni egib o'tirishibdi.

Buvi bo'lsa, vilkani uquvsizlik bilan likopchasiga qadaydi.

– Juda mazali bo'ptimi? – so'radi Roza xola, hech kimga murojaat qilmay. – Odatdagidan yarim soat oldinroq pishdi!

Qolgan mehmonlar boshqa narsalar haqida o'ylashadi: yakshanbadan keyin dushanba, seshanba, qarabsanki, butu-un hafta davomida hamma nonushtalar shunaqa ma'yus o'tadi, tushliklar ham hech nima bilan quvontirmaydi, kechki ovqatlar esa hozirgidek qayg'li bo'laveradi. Bir necha daqiqa ichida yemakxona bo'shab qoldi. Hamma xona-xonasiga kirib, g'amgin mulohazalarga sho'ng'ib ketdi.

Iztirobga tushgan buvi esa oshxona tomon sudraldi.

– Menga qaranglar, – dedi bobo. – G'isht qolipdan ko'chib bo'пти. – Zinapoya oldiga chiqib, tepadagilarni chaqirdi: – Hey! Hammanglar bu yoqqa tushinglar!

Shu damda uyda yashab turganlarning hammasi yarim qorong'i kutubxonaga tiqilib, eshikni ichkaridan berkitib olishdi-da, g'o'ng'ir-g'o'ng'ir qilib nimanidir maslahat qilishdi. Bobo shlyapasini davra bo'ylab bemalol aylantirib chiqdi.

– Bu – bank bo'ladi, – dedi u. Keyin qo'lini Duglasning yelkasiga og'ir tashladi. – Senga muhim bir topshirig'imiz bor. Mana bunday qilasan... – Va u Duglasning qulog'ini nafasi bilan isitib, bir nimalarni shivirladi.

Ertasiga Duglas Roza xolani bog'dan topdi. U gul qirqayotgan ekan.

– Roza xola, – dedi u jiddiy ohangda, – shaharni bi-ir aylanib kelmaymizmi? Men sizga jarni ko'rsataman, u yerda kapalaklar ko'p. Hov, manavi tomonda!

Ikkovlashib shahar ko'chalarida xo'b yurishdi. Duglas to'xtamaygapirar, yuragi notinch va shoshar edi, gapirgani bilan xolasiga qaramas, xayoli sud binosidagi soat bongida.

Quyoshda qizib ketgan qayrag'ochlar soyasida yurib, uyga qaytib kelganlarida Roza xola «voy, o'lmasam!» deb xitob qilib yubordi va qo'llari bilan tomog'ini changalladi.

Uyning pastki zinasida uning narsalari chiroyli taxlab qo'yilgan edi. Jomadonlarning biriga temir yo'lning qizg'ish bileti qistirib qo'yilgan, yengil shabada uni hilpiratib turardi.

Uyda yashab turgan boshqa o'n kishining hammasi ayvonda o'tirishar, hammasining yuzida jiddiy va qat'iy ifoda ko'rinadi. Bobo zinalardan tushib keldi, tantana bilan, poezdning provodnigi kabi, shahar meri yo mehribon do'st singari Roza xolaning oldiga keldi-da, qo'lini ushladi.

— Roza, — deya boshladi u, — senga aytadigan gapim bor. Bobo o'sha gapini ayta qolmay, Roza xolaning qo'lini siqqancha nuqul siltalayverdi.

— Nima gap? — dedi Roza xola.

— Xayr! — deya oldi bobo.

Oqshom sukunatida uzoqdan parovozning ovozi va g'ildiraklarning taqir-tuquri eshitildi. Ayvon bo'shab qoldi, boyagi jomadonlar — umuman bo'lmagandek, Roza xolaning xonasi ham huvillab qoldi.

Bobo kutubxonadagi bir tokchadan, Edgar Poning kitobi ortidan dori shishachasini oldi.

Buvi shaharga oziq-ovqat olgani ketgan edi, bir o'zi qaytib keldi.

— Roza qani? — so'radi u.

— Biz uni vokzalga kuzatib qo'ydik, — dedi bobo. — Hammamiz xayrlashdik va afsus chekdik. U ham hech ketgisi kelmadi, lekin senga ko'pdan-ko'p salom aytib qo'yishimizni so'radi va o'n yillar o'tib yana kelishga va'da berdi. — Bobo cho'ntagidan og'ir tilla soatini chiqarib qaradi. — Endi hammamiz kutubxonaga tushib,

bittadan stakan xeres ichib olaylik, keyin buvimiz o'z odatiga ko'ra shunaqangi ziyofatbersinki!

Buvi oshxonaga kirib ketdi.

Bobo, Duglas va uydagilarning bari valaqlashdi, kulishdi va oshxonadagi tovushlardan e'tiborni qochirishmadi. Nihoyat, buvi ovqatga zang urganda hamma turtinib-surtinib, yemakxonaga shoshildi.

Hamma ovqatdan katta tishlam oldi. Buvi hammaning yuziga sinovchan tikilib chiqdi. Xo'randalar indamaygina oldilaridagi likopchaga qarab o'tirishdi, qo'llar tizzalar ustida, og'izlarida esa boyagi tishlam, hech chaynab bo'lmayapti.

– Men unutib qo'ydim, – dedi buvi. – Endi yaxshi pishira olmayman...

Va yig'lab yubordi.

Keyin o'rnidan turib, yangicha tartib berilgan, bankalariga yozuvlar yopishtirilgan oshxonaga, endi begonalashib qolgandek bo'layotgan qo'llarini cho'z-gancha, kirib ketdi.

Hamma ochligicha o'ringa yotdi.

Duglas uxlolmadi. Sud binosidagi soat o'n yarimga, keyin o'n birga bong urdi. Boshqalar ham uxlolmay o'rinda ag'anashayotganini sezdi; go'yo oy nuri quyilib turgan bu tom ostida dengiz to'lqinlanayotgandek. Hech kim uxlamayotgani bilinib turibdi, hammaning xayoli g'amgin fikrlar bilan band. Duglas turib, karavotiga o'tirib oldi; devorlarga, ko'zguga qarab jilmaydi; eshikni ochib yo'lakka chiqdi, pastki qavatga tushdiyamki, hamon jilmayadi. Mehmonxona qorong'i, qarilik va yolg'izlik isi keladi. Duglas nafasini ichiga yutdi.

Paypaslanib oshxonaga kirdi, bir daqiqa turib qoldi. Keyin ishga kirishdi.

Qand kukunini yap-yangi, chiroyli bankadan ilgari idish – eski qopchaga ag'dardi. Oppoq unni qadimiy sopol xumga joyladi. Ustiga «qand» degan yozuvyopishtirilgan katta tunuka quti ichidagi narsani ilgari kichkina qutichaga joyladi. Shu alfozda boshqa narsalar ham ilgari «Ziravor», «Pi choqlar», «Tizimchalar»

kabi yozuvli idishlariga joylandi. Chinnigul urug'larini necha yillardan beri xizmat qilib turgan qutilar tagiga sochdi. Tokchalarga terib qo'yilgan likopchalarni, g'aladondagi pichog'u vilkalarning hammasini ilgarigi holiga keltirib qo'ydi.

Keyin u buvisining yangi oynagini mehmonxonadagi kamin ustidan topib, yerto'laga yashirib qo'ydi. So'ng o'tin o'choqda olov yoqib, oshpazlik kitobining varaqlarini yirtib-yirtib tashlayverdi. Tungi soat birlarga borib, alanga mo'ridan shunaqangi guvillab chiqdiki, hatto uxlab qolganlar ham turib ketishdi. Zinapoyalarda buvining shippaklari ovozi keldi. Oshxona eshigiga kelib, bu yerda bo'layotgan to's-to'polonga hayron bo'lib, ko'zlarini pirqiratib qarab qoldi. Duglas ombor-xona eshigiga yashirinib oldi.

Tun yarmi – soat bir yarimlar chamasi, yelvizak uyning yo'laklari bo'ylab ishtahani qitiqlaydigan islarni uchirib ketdi. Tepadan birin-ketin tushib kela boshlashdi: ayollar sochlariga o'ralgan papilaotkalar bilan, erkaklar – cho'milish holatida, oyoq uchida yurib oshxona eshigiga kelib mo'ralashdi, chiroq yoqilmagan, faqat jizillayotgan plitadan chiqayotgan alanga tillari yoritib turibdi. Shu nimqorong'i va olovning guvillashi va taqir-tuqurlar ichida buvi sharpa kabi suzib yuribdi. Tungi soat ikki, yangi ko'zoynak ham yo'q, buvi yaxshi ko'rolmaydi, qo'llari kerakli narsalarni o'zi topib olayapti, xushbo'y ziravorlarni qaynab turgan kastrilkaga va qozonga tashlayapti, qo'lida nima bilandir aralashtiradi, aylantiradi, qizarib-bo'rsiqib ketgan yuzi alanga yorug'ida sehrlil va sehrlangandek ko'rinadi.

Tun bo'lishiga qaramay yemakxonada yangi dasturxon yoyildi, yaraqlab turgan kumush idishlar chiqarildi, sehrlil tuyg'uni yo'qotmaslik uchun elektr chiroqlar o'rniga shamlar yoqildi.

Bobo bosmaxonada oqshomdan buyon ishlayverib, uyga kech qaytib, qarasaki, shamlar yorug'ida yemakxonada stol tevaragida o'tirib olib, ovqatdan oldingi duoni o'qishayapti.

Yangi tayyorlangan taomga esa gap yo'q! Go'sht

ziravorlar bilan qovurilgan, qaylaga kerri qo'shilgan, ko'katlarga xushbo'y moy quyilgan, pechene yuzasida asal tomchilari tilla zarralari kabi yaltiraydi. Hammasi yumshoq, sharbatli, bo'rsillab turibdi, stol ustidan ixrashmi, g'o'ldirashmi, shunga o'xshagan ovoz ko'tarildi, xuddi yangi unib chiqqan bedapoyada poda bazmi-jamshid qilayotgandek. Hamma tungi yengil kiyimda chiqqaniga xursand, chunki qorinni tang'ib turadigan narsasi yo'q.

Tungi soat uch yarim, yakshanbaning saharligida uyni vaqtichog'lik, do'stona munosabat, to'qlikning mamnuniyati to'ldirib yuborgach, bobo o'rnidan turib, qo'lini sirli tarzda silkitdi-da, yemakxonadan chiqib ketdi. Sal o'tib kutubxonadan Shekspirning tomlaridan birini ko'tarib keldi. Uni non kesiladigan taxtacha ustiga qo'yib, tantanali harakat bilan buvining oldiga qo'ydi.

— Buvisi, — dedi u, — marhamat qilib, ertaga kechki ovqatga shu kitobni pishirib bergin. Ishonchim komilki, ertaga g'ira-shirada, bu kitob tushki stol ustiga tushgach kuzgi kaklikning ko'krak go'shtiga o'xshab yumshoq, shirali, qizarib pishgan bo'lib qoladi.

Buvi qalin va og'ir kitobni qo'shqo'llab oldi-da, sevinganidan yig'lab yubordi.

Tonggacha hech kim uxlashga yotmadi, shirinlikka nimalarnidir yeyishdi, dala gullaridan qilingan nastoykalardan ichishdi va eng birinchi qushlar chug'urlashib, kunchiqardan quyosh mo'ralaganda hamma xonaxonasiga kirib ketdi. Duglas quloq tutdi, o'choq boshida pech soviy boshladi, buvi o'z yotog'iga ketdi.

Eskifrush, o'yladi u, mister Jonas, hozir qaerlarda yuribsiz? Mana men sizdan qarzimni uzdim. Men ham bir yaxshi ish qildim, to'g'rirog'i sizning yaxshiligingizni boshqalarga uzatib yubordim...

U uxlab qoldi va tush ko'rdi.

Ovqatga zang urilgan emish, hamma qiyqirib yemakxonaga yugurayotgan emish.

Va to'satdan yoz tugadi. Duglas buni kunlarning birida ko'chada ketayotib sezib qoldi. Tom «voh!» deb yubordi va akasining qo'liga yopishib, barmog'i bilan arzon do'konchani ko'rsatdi. Ular qoqqan qoziqdek turib qolishdi: do'kon vitrinasidan odamni dahshatga soladigan xotirjamlik bilan butunlay boshqa dunyo matohlari qarab turardi.

– Qalamlar, Dug, o'n mingta qalam!

– Obbo, yaramas-ey!

– Bloknotlar, toshtaxtalar, o'chirg'ichlar, suvbo'yoqlar, chizg'ichlar, kompaslar – yuz ming narsa!

– Qarama. Balki bu sarobdur!

– Yo'q! – umidsizlik bilan ixradi Tom. – Bu – maktab. Haqiqiy maktab! Nega bu isqirt do'konchalar hali yoz tugamasidan bunaqa narsalarni ko'z-ko'z qiladi-ya? Ta'tilning yarmini harom qildi!

Ular uyga yetib kelishdi. Har yer – har yeri qurib, yarim kal bo'lib qolgan o'tloqda bobo momaqaymoq qoldiqlarini terib yurgan ekan, yoniga kirib birpas yordam berishdi. Keyin Duglas o'z soyasiga qarab dedi:

– Tom, seningcha keyingi yil qanaqa bo'ladi? Bu yilgidan yaxshiroqmi, yomonroqmi?

– Buni mendan so'rama. – Tom momaqaymoq poyasini surnay qilib pufladi. – Dunyoni men yaratmaganman. – U bir zum o'ylanib qoldi. – Ha, goho shunday tuyuladiki, bular mening ixtiyorimdagi narsa.

Va u chirtetib tupurdi.

– Ko'nqlim bir nimani sezayapti, – dedi Duglas.

– Nimani?

– Keyingi yil kattaroq bo'ladi, kunlar yorug'roq, tunlar uzunroq va qorong'iroq bo'ladi. Yana odamlar o'laveradi, chaqaloqlar tug'iladi, men esa shu voqealarning eng markazida bo'laman.

– Ha-ya, sen o'zingdan boshqa trilliard odamni unutib qo'yma.

– Bugungidaka kunlarda o'zim yolg'iz bo'lsam kerak, – g'udrandi Duglas.

— Yordam kerak bo'lsa, chaqirsang bas, — dedi Tom.

— O'n yashar ukaning qo'lidan nimayam kelardi?

— O'n yashar ukang keyingi yozda o'n birga kiradi. Men har kuni ertalab dunyoning o'ramini ochaman, golf koptogining rezina lentasini ochgandek, bilasan-ku, kechqurun esa yana o'rab qo'yaman.

Juda bilging kelayotgan bo'lsa, hozir ko'rsatishim mumkin.

— Jinni bo'b qolibsan!

— O'zim jinniman-ku. — Tom ko'zlarini g'ilay qilib, tilini osiltirdi. — Doim jinni bo'laman.

Duglas kulib yubordi. Ular buvasi bilan birgalashib yerto'laga tushishdi. Bobo momaqaymoq kallalarini uzguncha, bolalar tokchalarni tomosha qilishdi, u yerda butilkalarga quyilgan momaqaymoq sharob ichida tugayotgan yoz qotib qolgan oqim kabi yarqirab turardi. To'qsontadan ortiq ketchup butilkalari, yozning har kunidan bittadan xotira, hammasi limmolim, yerto'laning nim qorong'iligida cho'g'dek yonib turibdi.

— Bularning hammasi — zo'r! — dedi Tom. — Iyun, iyul, avgustni tiriklayin saqlab qo'yishning eng yaxshi yo'li. Yaxshiroq yo'lini topolmaysan.

Bobo bolalarning o'zaro gapiga quloq tutib, jilmayib qo'ydi.

— Ha, bu — kerak bo'lmay qolgan buyumlarni chordoqqa tiqqandan yaxshi. Bunda esa qish fasli-dayam bir necha daqiqaga yozga borib qolgandek bo'lasan. Butilkalar bo'shab qolgandan keyin esa yoz ham tugaydi, keyin achinmasang ham bo'ladi, atrofingda ko'z yoshi qilishga arziydigan, yana qirq yil oyoqlaring ostida o'ralashib yotadigan hech nima qolmaydi. Toza, tutunsiz, ta'sirchan — mana, qanaqa narsa momaqaymoq sharob!

Bolalar goh bir butilkaga, goh boshqasiga barmoq tekkizib-tekkizib qo'yishadi.

— Mana bu — yozning birinchi kuni.

— O'sha kuni men yangi tennis tufli sotib olgandim.

- To'g'ri! Bunisi esa – Yashil mashina!
- Buyvollar to'zitgan chang va Chin Linsu!
- Jodugar Taro! Odamxo'r!

– Yoz, aslida, tugagani yo'q, – dedi Tom. – U hech qachon tugamaydi. Men bu yilni bir umr eslab yuraman: qaysi kun nima bo'lganini aytib berolaman.

– U boshlanmasdan oldinroq tugagan edi, – dedi bobo sharob ezgichni ochayotib. – Men mana shu o'tni, o'rimaydigan o'tni aytmaganda, hech narsani eslolmayman.

– Hazillashayapsizmi?

– Hecham! Odam qariganda kunlarning ham rangi o'chib ketadi, bunga bir kunlar kelib, o'zlaringiz ishonib qolasizlar; hammasi bir-biriga o'xshab qoladi.

– Qanaqasiga! – dedi Tom. – O'tgan dushanbada men Elektrik – parkka borib g'altak ustida uchdim, seshanba kuni shokoladli tort yedim, chorshanbada yiqilib, oyog'imning payi cho'zildi, payshanbada tok ustidan yiqildim; butu-un hafta har xil voqealar bilan to'la! Bugun ham esimda qoladi, chunki barglar sar-g'ayib, qizarib borayapti. Tez kunda butun o'tloqni qoplaydi, keyin ularni bir joyga to'plab, ustiga sakraymiz, so'ng yoqib yuboramiz. Bugunni hecham unutmayman! Bir umr eslab yuraman, buni aniq ayta olaman!

Bobo yerto'laning darchasidan tepaga qaradi, kuz ostonasida turgan daraxtlarning barglari shamolda hilpirab turibdi, shamolning nafasi esa ilgarigidek emas, sovib qolgan.

– Albatta eslab qolasan, Tom, – dedi u. – Albatta! Albatta!

Ular momaqaymoq sharobning mayin yiltillashidan ko'z uzib, yerto'ladan chiqishdi, endi yozning so'nggi udumlarini bajo qilish kerak, chunki uning eng so'nggi kuni, eng so'nggi tuni qoldi. Oqshomga borib, birdan tushunib qoldilarki, ayvon uch kun burun bo'm-bo'sh bo'lib qolgan ekan. Havoning hidi ham boshqacharoq, quruq, buvi ham yahna choy demasdan, issiqqina kofe deydigan bo'ldi. Sovuq taomlar o'rniga issiq ovqatlar kela boshladi. Ayvonda endi chivinlar yo'q, ular jang

maydonini tark etishdi, Vaqt bilan jang qilish ham tugadi, odamlar chekinib, issiqqina xonalarga berkinib olishdi.

Uch oy – uzundan uzoq uch asrga tatigulik uch oy ilgari gidek Tom, Duglas va bobo ayvonda turib qolishdi; u to'liqlarlarda chayqalgancha mudrab turgan korablga o'xshab g'ijirlab-g'ijirlab qo'yadi. Uchovlari dengizning muzdek havosini to'yib-to'yib shimirishadi. Bolalarning nazarida yoz boshlangan kunlari ularning suyaklari qizilmiya yoki yalpiz bandiga o'xshagan nozik edi, endi bo'lsa fil suyagidek yo'g'onlashgandek. Kuz salqini birinchi bo'lib boboning suyaklarida bilindi, go'yo birovning no'noq qo'llari yemakxonadagi fortepyaponing sarg'ayib ketgan klavishlaridan bilib-bilmay bas notalarini topib bosgandek.

Bobo Kompas miliga o'xshab shamolga burildi.

– Bundan keyin oqshomlari buyoqqa chiqmasak kerak, – dedi u o'ychan.

Uchovlashib shiftdagi changakdan zanjirni chiqarib, arg'imchoqni tushirishdi va shalag'i chiqib ketgan tobut shotini ko'targandek, garajga oborib tashlashdi. Daraxtlardan birinchi qurigan yaproqlar ham chirt etib tusha boshladi. Buvi kutubxonadagi kaminni yoqish taraddudiga tushayotgani eshitildi.

Qayoqdandir shamol turib, derazalarga urildi, oynalar titradi.

Duglas minora tepasidagi xonasida, bu mavsumda so'nggi marta tunashga qoldi; bloknotiga bir narsalarni yozishga tushib ketdi:

«Hamma narsa teskariga harakat qila boshladi. Kinolentani teskarisidan boshlab yurgizsa, cho'milayotgan odamlar suvdan tramplanga sakraydilar. Sentabr kelgach, iyun oyida ochib qo'ygan derazalaringni yopasan, o'sha paytda kiygan tennis tufluyingni yechib, qayoqqadir tashlab qo'ygan og'irdan-og'ir boshmoqlaringni qidirishga tushasan. Soatdagi kakku kukulab bo'lgach, iniga kirib ketgani kabi odamlar ham uy-uyiga berkinib oladilar. Yaqinginda odamlar ayvonlarni to'ldirib o'tirishardi. Endi eshiklar taqa-taq yopildi, hech qanaqa ovozlari kelmaydi, daraxtlardan uzilayotgan yaproqlarning ovozi eshitiladi, xolos».

U darchadan pastga qaradi: tekisliklarda, qurigan ariqchalar ichida qurigan anjirga o'xshab o'lik chigirtkalar yotibdi; yaqin orada gagaralarning g'amgin qiyqirishlari ostida qushlar janubga yo'l olishadi, daraxtlar simobdek bulutlarga qarab olovdek barglarini gulxan qilib to'zitadilar.

Olisdagi dalalarda pishib yetilayotgan qovoqlarning isi keladi, ularning o'zi pichoqqa intiladi, ana-mana uchburchak shaklda ko'zi ochilib, ichida sham alan-galanadi. Shaharda esa eng birinchi tutunlar osmonga o'rladi, qayerdadir temir taraqladi, demak yerto'lalarga temir nov bo'ylab qop-qora narsa to'kila boshladi, xash-pash deguncha, ko'mir uyumlari hosil bo'ladi.

Vaqt esa to'xtab turgani yo'q, allamahal bo'ldi.

Duglas shahar ustida turib, qo'llarini cho'zdi.

— Hamma yechinsin!

Bir zum kutdi. Sovuq shamol deraza ko'zini yalab o'tdi.

— Tishinglarni yuvinglar!

Yana bir zum kutdi.

— Endi chiroqlar o'chsin!

Va ko'zini yumib ochdi. Shahar ham mudroq ko'zlarini pirpiratdi. Sud binosidagi soat o'nga, o'n yaringa, o'n birga va yarim tunga bong urdi, birin-ketin chiroqlar o'cha boshladi.

— Qani, oxirgilari ham... anovi yerda... bu yoqda...

U o'rniga yotdi, tevaragida esa butun shahar uyquga ketgan, jar qop-qora bo'lib yotibdi, ko'ldagi suv lip-lip etib qirg'oqlariga tegib qo'yadi. Hammayoqda uning qarindosh-urug'lari va do'stlari, qariyalar va yoshlar bu ko'chadami, narigisidami, bu uydami, boshqasidami yoinki shahar tashqarisidagi qabristondami, uxlasha-yapti.

Duglas ko'zlarini yumdi.

Iyun tonglari, iyul choshgohlari, avgust oqshomlari — hammasi tugadi, badar ketdi, faqat xotiralarda qoldi. Oldinda uzo-oq kuz, oppoq qish, yashillanadigan salqin bahor. Shu vaqt ichida o'tgan yozni yaxshilab o'ylab ko'rish, yakunlar yasash kerak. Nimadir xotiridan chiqsa, marhamat, yerto'lada momaqaymoq sharob bor,

har bir butilkaga kunlar yozilgan, yozning har bir kunida tayyorlangan shishalar bor. Yerto'laga tez-tez tushib, ko'zlari charchaguni cha yoz quyoshiga tikilishi mumkin; keyin ko'zlarini yumib, iliq qovoqlari milkida o'ynaydigan olovdek dog'larni, manzaralarni joy-joyiga qo'yib, hamma narsani eslab oladi...

Shunday fikrlar bilan uxlab qoldi.

Shu uyqu bilan birga ming to'qqiz yuz yigirma sakkizinchi yil yoz ham tugadi.

T a m o m

Rey Bredberi

MOMAQAAYMOQ

qissa

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent – 2012

Muharrir *Erkin Malik*
Badiiy muharrir *Feruz Basharova*
Texnik muharrir *R. Boboxonova*
Musahhih: *Sh. Xurramova*
Sahifalovchi *L. Soy*

Нашр лицензияси АИ № 201, 28.08.2011

Terishga berildi 21.01.2011. Chop etishga 23.01.2012 da ruxsat etildi.
Bichimi 84x108 ¹/₃₂, Ofset bosma. Shartli bosma tabog'i 13,44.
Nashriyot-hisob tabog'i 12,96. Adadi 3000 nusxa. Buyurtma 2132.
Bahosi shartnoma asosida.

**«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik
kompaniyasi bosmaxonasi,
100000, Toshkent shahri, Buyuk Turon ko'chasi, 41.**